

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 1986

<https://hdl.handle.net/1874/10008>

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
6e jaargang nr. 1 maart 1986 © 1986
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr. D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, cobrd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en (na)bestellingen bij:
Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse kontributie bedraagt voor
1986 minimaal f 25,-;
postabonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12.50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040
RABO - Vleuten 36.75.17.574
POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

Duit van de stad Utrecht, 1711.
Collectie D. Purmer, te Vleuten
Foto J. Rodenbrug te Vleuten

LOSSE NUMMERS f 7,50

Van het bestuur

Op 12 mei 1981 vond in De Brouwerij te Vleuten een vergadering plaats, waarvoor door Ad van Zoeren, namens de "voorbereidingscommissie ter oprichting van een Historische Vereniging" alle belangstellenden waren uitgenodigd.

De vraag of zo'n vereniging er moest komen werd wèl gesteld, maar even snel weer van de tafel geveegd door degenen die dat een vanzelfsprekende zaak vonden. Hoe vanzelfsprekend die zaak wel zou blijken te zijn, konden zij toen niet bevroeden, maar hun overtuiging werd door de tijd bevestigd.

Het stormachtige begin (meteen maar een clubblad in september en een tentoonstelling in oktober) behoevde de vereniging voor het gevaar dat veel initiatieven bedreigt, namelijk het verzanden in de eerste golf van enthousiasme. De branding werd in vliegende vaart genomen en voordat we het goed en wel beseften, zaten we in volle zee.

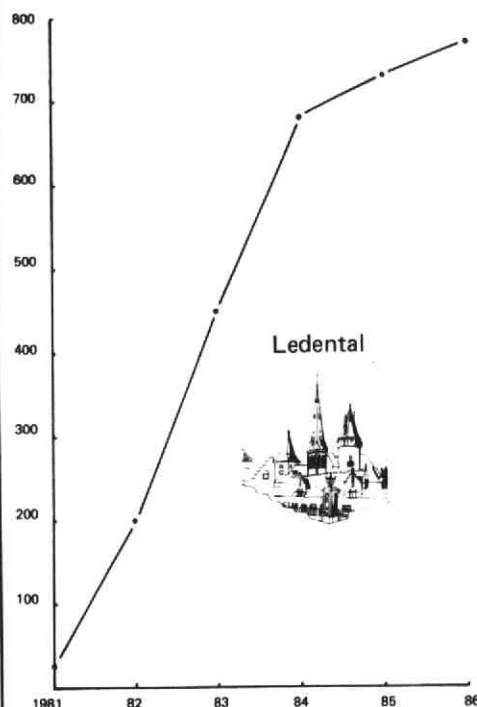
Het ledental — oorspronkelijk 25, waarvan ieder evenzovele guldens storte ter bestrijding van de eerste onkosten — schoot omhoog en ons clubblad werd een succes.

De statuten met de doelstellingen van de vereniging: het wekken van belangstelling voor alle historische goederen, het bevorderen van kennis en studie van zowel de recente als de oude geschiedenis van de gemeente, en het instellen van een historisch archief, vormden een goed kompas, waardoor wij al vanaf het begin op de juiste koers lagen.

Onze vereniging stond al snel bekend als zeer actief. Er werd dan ook in de voorbije jaren heel wat werk verzet op alle drie bovengenoemde punten. Wij waren op presentaties en braderieën, wij namen deel aan een grote opgraving en verzorgden daarna een expositie van meer dan lokaal belang, wij brachten enkele bijzondere uitgaven uit en wij realiseerden een historisch archief in de vorm van een museum voor de regio.

Dit jaar bestaat de vereniging vijf jaar en ik wil daarom onze leden, die haar tenslotte hebben gemaakt tot wat ze nu is, van harte gelukwensen en danken voor hun toegenegen steun.

D. W. Gravendeel
voorzitter

In dit nummer

	pag.
- Van het bestuur	377
- Redactioneel, agenda, Uitnodiging Algemene Ledenvergadering	378
- Ik heb geen rooie duit meer	379
- Een dorp verandert	386
- Aardewerk in ons museum	387
- Water, wonen en een weg (I)	389
- Ledenlijst, contactavond, wie wat bewaart die geeft wat	398

Redactioneel

Het eerste nummer in ons lustrumjaar toont enkele kleine aanpassingen, die de lezer misschien nauwelijks zullen opvallen. Wij hebben de grote koppen van vroeger nu definitief afgezworen en de zwarte streep boven aan de pagina laten vervallen. Terwille van de leesbaarheid is het gebruik van de alinea-aanduiding weer ingevoerd. Wij handhaven de indeling in drie kolommen omdat daardoor de grootte van de illustraties flexibeler is te kiezen.

Het is de bedoeling dat binnenkort een inhoudsopgave wordt samengesteld van de eerste vijf jaargangen; wij brengen U op de hoogte wanneer die gereed is.

Voor diegenen die de in hun bezit zijnde serie van ons clubblad wensen aan te vullen, volgen hier de nog voorradige nummers (X = uitverkocht; in 1981 verschenen slechts twee nummers):

1981	X - 2
1982	1 - X - 3 - 4
1983	X - 2 - 3 - 4
1984	1 - 2 - 3 - 4
1985	1 - 2 - 3 - 4

De prijs is f 7,50 per stuk of f 25,- per 4 stuks (bv. een jaargang) en U kunt Uw bestelling opgeven bij ons contactadres: Mevr. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1, 3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483.

Tenslotte: hebt U op- of aanmerkingen naar aanleiding van de vorm of de inhoud van ons blad, laat ons dat dan weten! Of nog beter: schrijf zèlf eens iets waarvan U meent dat het in het kader van ons blad past en dat wellicht een ander kan interesseren.

Uitnodiging

Algemene Ledenvergadering

Bij deze nodigt het bestuur u uit voor de op Woensdag 16 april 1986 te houden Algemene Ledenvergadering in ons **museum**, Thematerweg 17 te Vleuten. Aanvang: 20.00 uur precies.

Agenda

1. Opening
2. Notulen vergadering 26 maart 1985
3. Ingekomen stukken en mededelingen
4. Jaarverslag secretaris
5. Jaarverslag penningmeester over 1985 en begroting 1986.
De hierop betrekking hebbende stukken liggen een half uur voor het begin der vergadering reeds ter inzage
6. Verslag kascommissie
7. Benoeming nieuwe kascommissie
8. Vaststelling contributie 1987
9. Bestuursverkiezing
Volgens het rooster zijn aan de beurt om af te treden de heren W. H. Denekamp en A. J. van Zoeren. Zij stellen zich beiden herkiesbaar. Namen van eventuele tegencandidaten kunnen (ondersteund door tenminste tien leden) tot uiterlijk drie dagen voor de verkiezing bij het zittende bestuur worden bekend gemaakt
10. Herbenoeming vaste commissies
11. Voorstel tot het in het leven roepen van een Stichting die ten doel zal hebben het inrichten en instandhouden van een museum (historisch archief) ten behoeve van de regio
12. Rondvraag
13. Sluiting

Pauze

Na de pauze zullen de leden van onze filmgroep, de heren Th. van den Berg, C. J. van Es en J. Fokker, een selectie tonen uit de opnamen die zij in de afgelopen vijf jaren hebben gemaakt.

Agenda

Woensdag 16 april

20.00 uur in het museum, Thematerweg 17 te Vleuten.
Algemene **Ledenvergadering**.

Dinsdag 22 april

20.00 uur in De Schalm te De Meern.
Oude **dorpsfilms** van De Meern.
De eerder aangekondigde contactavond gaat niet door.

Zaterdag 26 en Zondag 27 april

13.00 - 16.00 uur open dag in het **museum**, Thematerweg 17 te Vleuten.

Woensdag 30 april

Koninginnedag
Wij staan met onze kraam in Vleuten.

Dinsdag 13 mei

20.00 uur in het museum, Thematerweg 17 te Vleuten.
Algemene **contactavond** (voor iedereen met vragen, plannen en ideeën).

Zaterdag 24 en Zondag 25 mei

13.00 - 16.00 uur open dag in het **museum**, Thematerweg 17 te Vleuten.

Dinsdag 17 juni

20.00 uur in het museum, Thematerweg 17 te Vleuten.
Algemene **contactavond** (zie boven).

Elke Maandag vanaf 19.00 uur **werkavond** (o.a. schoonmaken en restauratie van voorwerpen) in het museum, Thematerweg 17 te Vleuten.

Zaterdag 5 april

Kom in de kas.

Wij staan met een kraam in het gebouw van de bloemenveiling.

Zie ook blz. 398

Ik heb geen rooie duit meer

door

D. Purmer

Inleiding

In ons taalgebruik is nog veel terug te vinden van de koperen muntsoorten uit deze periode. Om er enkele te noemen: hij heeft een dikke **duit** (zit er warmpjes bij), een **duit** in het zakje doen (iets te berde brengen), **duitendief** (vrek), hij kijkt alsof hij zijn laatste **oordje** versnoept heeft (zijn laatste geld uitgegeven), op de **penning** zijn (gierig zijn). Vetgedrukt zijn de koperen muntsoorten, die nader beschreven worden.

Vanaf het begin van de muntslag is koper of brons (90% koper) naast goud en zilver als muntmetaal gebruikt. Een oud koperen Romeins muntje is in onze bodem nog wel eens te vinden, maar ziet er over het algemeen erg slecht uit. Zilver en goud, edele metalen, komen veel beter uit de grond.

Onze verre voorouders hadden het niet zo erg op koper voorzien en in de Middeleeuwen werden in Nederland alleen gouden en zilveren munten geslagen. Aangezien zilver erg kostbaar was, werd veel koper aan het zilver toegevoegd. Uit de 16e eeuw zijn zilveren muntjes bekend, die voor 98% uit koper en voor 2% uit zilver bestaan.

Utrecht komt de eer toe in 1523 in Nederland de eerste volledig koperen muntjes geslagen te hebben en één exemplaar hiervan is te zien in het museum (afb.1).

In dit artikel komen vervolgens aan de orde:

- de muntorganisatie
- de productiewijze
- de koperen munttypen
- wat circuleerde in Vleuten

De muntorganisatie

Een ieder kent ongetwijfeld het gebouw van de Rijksmunt in Utrecht, alwaar al onze munten vervaardigd worden. De Rijksmunt is een overheidsbedrijf, dat gezien zijn voor ieder begerlijk product, onder strenge controle staat.

Honderden jaren geleden was het

Het bovenstaande gezegde kent U ongetwijfeld allemaal, maar is in generale van toepassing op de collectie munten, die ondergebracht is in ons museum op de Thematerweg. Op één van de open dagen heb ik met plezier gekeken naar de gevonden munten. Wat is er toch met moderne hulpmiddelen nog een hoop in de grond te vinden. In dit artikel wil ik U met name enige informatie geven over de rooie duiten en andere koperen munten, die in de periode van 1500 tot 1800 in Nederland geslagen zijn.

Afb. 1 Duit Utrecht 1523
Vz. stedelijk wapenschild
CIVITAS TRAIECTEN
Kz. ANNO DOMINI 1523

muntbedrijf niet in overheidshanden. Het muntrecht was door de koning of keizer (veelal die van Duitsland) verleend, echter soms eigenden edelen of stad zich dit recht zelf toe. De muntheer verpachtte het muntrecht aan een vrijen kapitaalkrachtig ondernemer, de muntmeester. De productie vond plaats in een muntatelier of munthuis, dat door de muntheer veelal ter beschikking werd

gesteld, evenals de woning voor de muntmeester.

De muntmeester moest met het door hem aangestelde personeel en de door hem aangeschafte gereedschappen en hulpmiddelen aan de door het publiek gestelde vraag aan munten voldoen, echter de overheid stelde de condities vast, waaraan de munten moesten voldoen, zoals gewicht, legering en uiter-

lijk van de munt. Zijn inkomen bestond uit de marge tussen de inkooprij van de metalen, de bedrijfskosten, de lonen en salarissen, de vaste afdracht per afgeleverde munt aan de overheid enerzijds en de nominale waarde van de munten anderzijds. De vaste afdracht aan de overheid wordt sleischat of seignoriage genoemd.

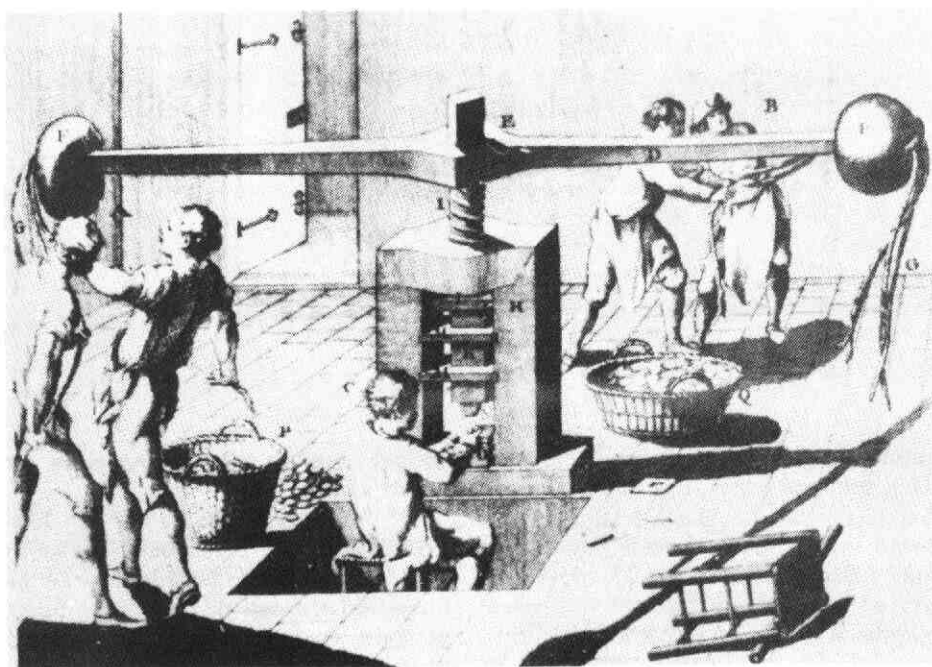
Het zal duidelijk zijn, dat de overheid behoefte had aan een goed controlesysteem om een goede muntslag te bevorderen en te waarborgen, misbruiken te voorkomen en de sleischat volledig vast te stellen.

De belangrijkste medewerkers, de stempelsnijder, die de muntstempels graveerde, veelal naar een door de centrale overheid gegeven model en de essayeur, die de fijnheid van het aangeboden metaal vaststelde, alsmede de fijnheid van de geslagen munt, werden soms door de muntmeester betaald, maar in ieder geval door de overheid aangesteld en beëdigd.

Daarnaast was er een volledig van de muntmeester onafhankelijke waardijn, die op de naleving van de voorschriften moest toezien o.a. of de sleischat goed werd berekend en wel aan de overheid werd afgedragen. Hiertoe werden alle vervaardigde partijen door hem gewogen en werden per partij enkele munten voor latere controle in een verzegelde kist, de zg. muntbus gedeponerd. Deze muntbussen werden op basis van de in 1586 aanvaarde muntreglementen geopend door het college, dat zetelde op het binnenhof, het college van Raden en Generaalmeesters van de Munt, samengesteld uit o.a. oud-muntmeesters en

Afb. 2 Houtsnede uit "Der Weissköning" door H. Burgkmair de Oudere (1473 - 1531). Links achter de oven voor het smelten van het metaal en het vormen van de legering, in het midden het op dikke hameren van de gegoten muntplaten, links het afknippen van de vierkante muntplaatjes tot ronde en rechts het slaan van de munten.

Afb. 3 De schroefpers, gravure uit de "Encyclopédie" van D. Diderot en J.B. le Rond, verschenen tussen 1751 en 1752.

oud-waardijns, dus een zeer kundig college.

De controle van het college gaf inzicht of het juiste gewicht per munt en de juiste, voorgeschreven legering door de muntmeester was gehanteerd. In geval van overtreding kon op een forse boete worden gerekend. Zelfs zijn er enkele muntmeesters wegens wanprestatie in de kokende olie "gezoden" (zie onder meer de ketel, die aan de Waag in Deventer hangt, waarin een muntmeester zijn leven beëindigd heeft).

De productiewijze

Omstreeks 1670 deden nieuwe machines in ons land hun intrede, hetgeen een duidelijke modernisering van de muntproductie inhield. Vóór deze mechanisatie was het productieproces als volgt:

In de oven werd het metaal gesmolten en door menging werd de juiste legering verkregen. De gegoten muntplaten wer-

Afb. 4 a. Oord van Holland
 Vz. gekroond wapenschild van Holland
 PHS. D: G. COM. HOL. Z. ZEL.
 Kz. maagd in de Hollandse tuin, wijzend naar de zon
 AVX. NOST. IN. NOM. DOM.

b. Duit Holland
 Vz. gekroond wapenschild van Holland
 DOMINVS. MIHI. ADIVTOR.
 Kz. Bourgondisch kruis binnen een omheining
 PHS. D: G. HISPZ. REX. COM. HOL.

c. Penning van Holland
 Vz. gekroonde P (van Philips)
 PHS. D: G. HISP. Z. REX. COM. HOL.
 Kz. Hollandse leeuw binnen een omheining
 DOMINVS. MIHI. ADIVTOR.

den met zware hamers moeizaam op de gewenste dikte gebracht. Vervolgens knipten de munters met een zware schaar uit de platen de muntplaatjes. Tussen een onderstempel, dat op een aanbeeld bevestigd was en een bovenstempel, legde de munter het muntplaatje en na een forse slag met een zware hamer op het bovenstempel, ontstond de munt. Het bovenstempel ging snel stuk, waardoor veel bovenstempels nodig waren.

De aldus vervaardigde munten toonden de volgende kenmerken:

- het muntplaatje was nooit geheel van gelijke dikte en was tevens nooit geheel rond
- van elk type munt bestaan door het toepassen van vele — handmatig ge-

maakte — stempels veel onderling gering afwijkende varianten in beeltenis en randschrift (Voor een overzicht van de oude productiewijze zie afb. 2).

De mechanisatie, die door het muntpersoneel, gelijk momenteel de automatisering, jarenlang werd tegengehouden, aangezien vrees bestond voor de werkgelegenheid, gaf de volgende verbetering te zien:

- het op de juiste dikte brengen van de gegoten muntplaten werd uitgevoerd met een door paarden voortbewogen walswerk
- het uitknippen van de ronde plaatjes werd vervangen door een mechanisch in beweging te brengen ronde beitel, waarmee het uitponsen werd uitgevoerd
- het aanbrengen van de beelden gebeurde met behulp van een zware schroefpers, de zg. balancier (afb. 3). Deze schroefpers gaf iedere twee seconden een klap. De munter moest nu met de ene hand het gereedgemaakte muntje in een mand werpen en vervolgens met de andere hand het muntplaatje op de onderstempel leggen. Dit was niet zonder gevaar en na enige tijd misten alle munters wel één of meer vingers.

Samengevat zijn de voordelen van de nieuwe productiewijze: de grotere precisie, beter afgewerkte en moeilijker te vervalsen munten en een hogere productiesnelheid.

De koperen munttypen

Indien voorbij gegaan wordt aan de zeldzame munten uit Utrecht van 1523-1525 en enkele andere incidenteel geslagen munten eveneens buiten beschouwing worden gelaten, vangt de reguliere koperen muntslag in de Noordelijke Nederlanden aan in 1574 in Holland.

Afb. 5 Oord Utrecht
 Vz. gekroond wapenschild van Oostenrijk-Bourgondië
 PHS. D: G. HISPANIA. REX.
 Kz. stedelijk wapenschild
 MON. NOV. CIVI. TRA.

Afb. 6 a. Duit Holland
Vz. leeuw binnen omheining

b. Duit West-Friesland
Vz. gekroond wapenschild van West-Friesland
DEVS. FORTI. ET. SP. NOS.

c. Duit Zeeland
Vz. gekroond wapenschild van Zeeland
LUCTOR ET EMERGO

d. Duit Gelderland
Kz. D. GELRIA 1754

e. Duit Zutphen
Vz. gekroond wapenschild van Zutphen, daarboven
(16) 87

f. Duit Overijssel
Vz. gekroond wapenschild van Overijssel
VIGILATE ET ORATE

g. Duit Groningen en Ommelanden
Vz. gekroond wapenschild van Groningen en Ommelanden

Afb. 7 Duiten van de stad Utrecht, alle met het stedelijk wapenschild op de Vz.

a. Kz. TRAIECTVM 1625

b. Kz. UTRECHT 1657

c. Kz. CIV. TRAIECT 1657

d. Kz. STAD UTRECHT 1711 (het eerste type met volledig Nederlands opschrift)

e. Kz. STAD UTRECHT 1739

De muntmeester kreeg opdracht volledig koperen munten te slaan en wel een oord, een duit en een penning (afb.4). Deze munten waren de eerste door de Noordelijke Nederlanden zelfstandig geslagen munten, doch droegen nog wel de naam van Philips II. De stad Utrecht volgde alras het voorbeeld van Holland, doch sloeg de munten met een iets geringer gewicht, hetgeen door Holland niet gewaardeerd werd.

De oord had een waarde van één vierde stuiver en werd tot ca 1670 geslagen in met name Friesland en Zeeland; door de stad Utrecht alleen van 1578 tot 1579 (afb. 5).

De belangrijkste koperen munt was de duit, een halve oord. De duit was het gewone en meest voorkomende geld en is in grote mate geslagen door alle zeven provincies.

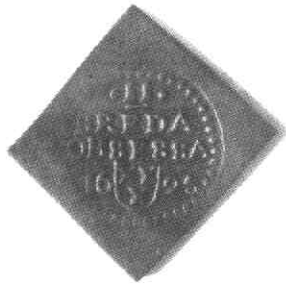
In een aantal steden, zoals Nijmegen, Zutphen, Kampen, Deventer en Zwolle werd eveneens gemunt. Het al of niet reële muntrecht wordt geacht verleend te zijn door de Duitse Keizers. Incidenteel werd gemunt in o.a. Gorinchem, Batenburg, Arnhem, Huissen en Zaltbommel (Voor enkele voorbeelden zie afb. 6). Rond 1795 werd deze provinciale muntslag beëindigd. Het is opvallend, dat in Utrecht de stad het kleingeld sloeg en de provincie het grote geld.

De derde koperen muntsoort, de penning of de halve duit, is in beperkte mate geslagen (afb. 4). Ze zijn erg zeldzaam en worden zelden in verzamelingen aangetroffen. Zo heeft de stad Elburg rond 1620 een reeks halve duiten uitgegeven, die bestemd waren voor het onderhoud van de kerk. Van de stad Utrecht zijn geen penningen bekend.

De Staten-Generaal heeft in de loop van de jaren getracht de decentrale muntslag te standaardiseren, hetgeen eerst in de 18e eeuw goed gelukt is. Vooral Holland heeft hier erg op aangedrongen. De aldaar geslagen munten in de 16e en 17e eeuw waren zwaarder in gewicht dan die van de overige provincies. Eerst in de 18e eeuw werd het gewicht van alle duiten gesteld op 3,84 gram per stuk. Dit merkwaardige gewicht werd veroorzaakt door het gebruik van een ander gewichtenstelsel. Er moesten 64 duiten uit een zgn. Trooyse Mark (246,084 gram) geslagen worden. In de loop van de tijd maken de munten een stylistische ontwikkeling door, waardoor de munten gedetermineerd kunnen worden. Het eenvoudigste echter is, de munten aan het gewicht te herkennen, voor de duiten uit de 16e en 17e eeuw ca. 2 gram, uit de 18e eeuw 3,84 gram per stuk.

Afb. 7 geeft enkele voorbeelden van 17e en 18e eeuwse duiten van Utrecht.

Afb. 8 a. Twee stuiver van Breda (eenzijdig geslagen)
Vz. wapenschild van Breda
II BREDA OBSESSA 1625

b. Halve stuiver Deventer
Vz. adelaar
VRGEN NECESS DAVEN 30: OC. 78
Kz. 1/2 S
Deze munten hebben vrijwel altijd een instempeling met een adelaar. Deze instempeling wordt "klop" genoemd.

c. Oord Leiden
Vz. wapenschild van Leiden met daarboven 1573
GEDENCT DEN ARMEN
Kz. gekroond rad

d. Stuiver Maastricht
Vz. gehelmd wapenschild van Maastricht, terzijden 1579
PROTE. D. POPV. TV. PROP. NO. TVI. GLO
Kz. hand met zwaard
TRAIEC AB HIS OBSES PROIVS CAVSAE DEFENSIONE

Een bijzonder boeiend facet van de koperen munten, dat ik U niet wil onthouden, vormen de noodmunten uit het begin van de tachtigjarige oorlog. Vele steden werden geteisterd door min of meer langdurige belegeringen, die U allen uit de geschiedenisboekjes kent. Voor de betaling van de aan de verdediging deelnemende huursoldaten was veel geld nodig. Om hierin te voorzien liet de magistraat noodmunten slaan, allereerst van het aanwezige goud en zilver, dat bij kerken en particulieren werd ingezameld en daarna werd overgegaan op andere grondstoffen, zoals papier, tin en koper. Na afloop van het beleg was het de bedoeling, dat de noodmunten werden omgewisseld in gangbare munten.

Uit ons land zijn bekend koperen noodmunten van Breda, Deventer, Leiden en Maastricht (afb. 8).

Wat circuleerde in Vleuten

Uit muntordonantieën, muntplakkaaten en muntvondsten is inzicht te verkrijgen, wat men in Vleuten in die tijd in de portemonnaie — of liever de beurs — kon aantreffen. Het meest circuleerde hier het kopergeld van de stad Utrecht. Dit geld werd door de lokale overheid beschermd. Daarnaast gaven de Staten-Generaal zgn. Beeldenaeren of te wel Figurenboeken uit, waarin stond aangegeven, welke munten in de Republiek als goed geld konden worden geaccepteerd.

Voor de waarde van een munt was toentertijd het gewicht en het gehalte van de munt bepalend. Hierdoor kon men naast de Utrechtse duiten eveneens duiten uit de rest van de Republiek aantreffen en zelfs munten uit de Zuidelijke Nederlanden, bijv. uit Brabant, Vlaanderen, Luik en Namen. In het museum is oa. een gevonden Liard of Oord uit Namen te zien (afb. 9).

Naast de reguliere munten werden in onze streken eveneens zgn. hagemunten aangetroffen, die geslagen werden in Stevensweert, Gronsveld en vooral in Reckheim, een plaatsje 10 kilometer boven Maastricht gelegen. Deze steden imiteerden op vernuftige wijze de provinciale en stedelijke munten, maar voorzagen de munten wel van een lager gewicht, zodat het slaan een lucratieve zaak was. Als voorbeeld een Reckheimse imitatie van Utrecht (afb. 10). Alhoewel de overheid veelvuldig tegen deze emissies waarschuwde, zijn ze blijkens de bodemvondsten toch veelvuldig in onze streken in omloop geweest.

De muntvondsten op het platteland (in casu het gebied van Vleuten-De Meern) mogen niet zonder meer repre-

Afb. 9 Liard(oord) van Namen

Vz. gekroond wapenschild van de koning
PHIL V D: G. HISPANIAR ET INDIARVM
REX

Kz. wapenschilden van Oostenrijk, Bourgondië en
Brabant
1710 DUX. BURGUND. ET. BRABANT.

Afb. 10 Reckheimse duit, nagemaakt van een Utrechtse duit (vergelijk met 7 a) en doelbewust zwak geslagen.
Vz. wapenschild van de stad Utrecht, met daaronder het kruis van de graaf Van Lynden
Kz. TRAIECTVA 1634

Bij de afgebeelde munten

Vz = voorzijde; Kz = keerzijde.

De opschriften op de munten wemelen van de afkortingen. Hieronder volgen de op de afgebeelde munten voorkomende teksten (de Latijnse woorden zijn tussen haakjes aangevuld) met de vertaling.

De V moet vaak als U gelezen worden (bv. in dominvs, devs, dvcatvs, etc).

De afgebeelde munten zijn uit de verzameling van de auteur. De foto's werden gemaakt door J. Rodenburg te Vleuten.

Terwille van de duidelijkheid zijn de munten bijna tweemaal vergroot afgebeeld.

CIVITAS TRAIECTEN (sis)
Stad Utrecht
ANNO DOMINI
In het jaar onzes Heren

PH(ilippvs) D(ei) G(ratia) (hispaniae Z
rex) COM(es) HOL(landiae) Z ZEL
(andiae)
Philips bij de Gratie Gods koning
van de (beide) Spanjes enz. graaf van
Holland en Zeeland
AVX(ilivm) NOST(rum) IN NOM(ine)
DOM(ini)
Onze hulp is in de naam des Heren
DOMINVS MIHI ADIVTOR
De Heer is mijn Helper
MON(eta) NOV(a) CIVI(tatis) TRA
(iectensis)
Nieuwe munt van de stad Utrecht
DEVS FORTI(tvdo) ET SP(es) NOS
(tra)
God is onze kracht en hoop
LVCTOR ET EMERGO
Ik worstel en kom boven
D(vcatvs) GELRIA(e)
Hertogdom Gelderland
VIGILATE ET ORATE
Bid en werk
TRAIECTVM
Utrecht

sentatief worden geacht voor de inhoud van de plattelandsbeurs. Tot ver in deze eeuw werd het huisvuil uit de steden met schuiten het omringende land opgevaaren om daar als mest te worden gebruikt. De organische bestanddelen verteerden en de metalen, stenen en soms zelfs houten voorwerpen bleven liggen: pijp-koppen en -stelen, serviesscherpen, knickers, bikkels, gespen, messen, lepels, vorken en natuurlijk munten. Anderzijds ligt het natuurlijk voor de hand dat de in de stad in zwang zijnde munten ook op het omringende platteland zijn gebruikt.

Tot besluit

Zeer in het kort heb ik getracht Uw belangstelling te wekken voor de koperen munten, zoals die geslagen werden tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Voor degenen, die hiervan meer wil weten, kan ik de navolgende 3 boeken aanbevelen:

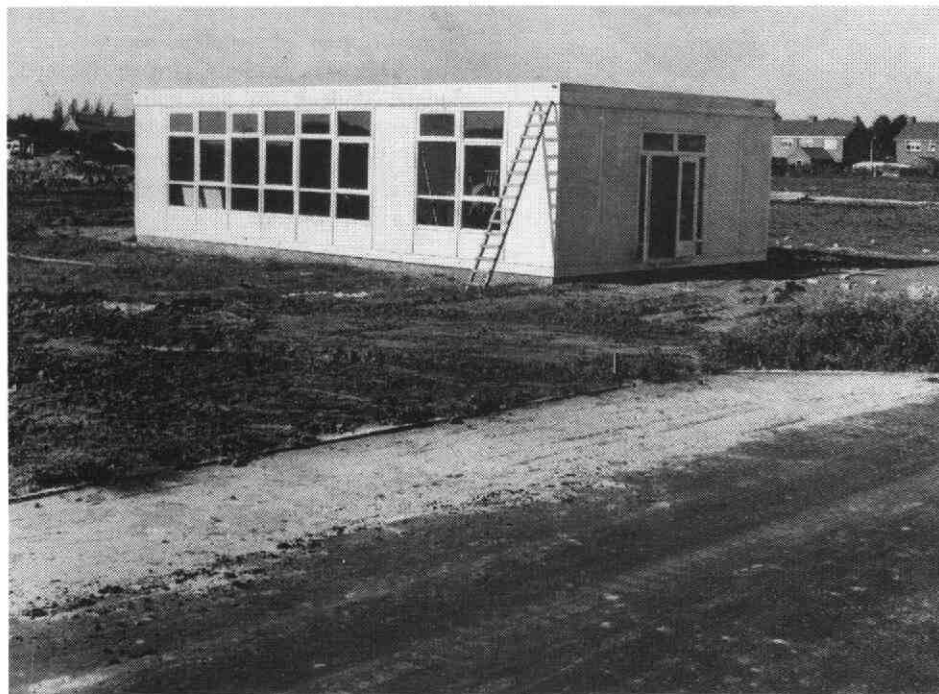
- De Nederlandse Munten, Dr. H. Enno van Gelder. Aulapocket 213.
- Klinkende munt-geschiedenis van het geld in de lage landen, E. van Beek, H. Jacobi, M. Scharloo. Elsevier.
- Munten van de stad Utrecht, F. Pietersen, uitgegeven door het Centraal Museum te Utrecht, alwaar U een fraaie collectie Utrechtse munten kunt bewonderen.

Voor de geïnteresseerde kan ik eveneens het muntenkabinet van de Rijksmunt te Utrecht aanbevelen.

BREDA OBSESSA

Breda belegerd
VRGEN(te) NECESS(itate) DAVEN
(triae)
Wegens ernstige nood in Deventer
PROTE(ge) D(omine) POPV(lvm) TV
(vm) NO(minis) TVI GLO(riam)
Heer, bescherm Uw volk omwille van
de eer van Uw naam
TRAIEC(to) AB HIS(panis) OBSES
(so) PRO IVS(tae) CAVSAE DE-
FENSIONE
Toen Maastricht door de Spanjaarden belegerd werd, vanwege de verdediging van een rechtvaardige zaak
PHIL(ippvs) V D(ei) G(ratia) HISPANIAR(vm) ET INDIARVM REX
Philips V bij de gratie Gods koning van Spanje en de Indieën
DUX BURGUND(iae) ET BRABANT
(iae)
Hertog van Bourgondië en Brabant

Een dorp verandert .....

In het nummer van december 1985 publiceerde ik een foto die ik "ooit ergens in De Meern" had gemaakt. Onze vereniging telt ruim 700 leden en we kregen welgeteld drie reacties: één telefonische uit Vleuten (kort en vrij nauwkeurig), één telefonische uit De Meern (kort en iets nauwkeuriger) en als derde een heuse brief die we hieronder publiceren.

"De foto op blz. 362 van ons verenigingsorgaan is genomen vanaf de Centrumlaan in De Meern en laat de fundering zien en de "planken" voor het gebouw van de openbare kleuterschool in de zomer van 1965.

De op de foto zichtbare huizen staan aan de oostzijde van de Meerndijk (van rechts naar links de nrs. 86-88-88A-88B-90-90A-90B-90C en 92). Midden boven de school in aanbouw zijn de twee punt-daken te zien van de woningen van H. en J. van Oostrum (nrs. 94 en 96), die afgebroken zijn voor de aanleg van de Laan 1954.

Tussen de school en de woningen aan de Meerndijk is de pas aangelegde Mereveldlaan te zien. Midden links op de foto is nog iets te zien van de gelijktijdig in aanbouw zijnde christelijke kleuterschool aan de Mereveldlaan.

Enkele weken nadat deze foto werd genomen, is er vanaf ongeveer dezelfde plaats een foto gemaakt die is afgedrukt op blz. 8 van "Onze Gemeente" van oktober 1965 (2e jaargang nr. 1), waarop de bijna voltooide school te zien is".

Aan deze reactie heb ik niets toe te voegen. De fundering en de planken vormden inderdaad het begin van de (tijdelijke) houten openbare kleuterschool. De nummers van de huizen op de achtergrond zullen best kloppen omdat de schrijver van deze brief, de heer J.W. Schoonderwoerd, zelf aan de oostzijde van de Meerndijk woont.

Tenslotte nog een foto van enkele weken later: de school is bijna klaar. Het is een foto van mij en niet de opname waar de heer Schoonderwoerd op doelt.

Klaas B. Nanning

Deze luchtfoto van een al gerealiseerd stratenplan is ergens boven onze gemeente gemaakt, rond twintig jaar geleden. Waar was dat en wat deden al die kinderen die we hier in groepjes zien rondslenteren?

De redactie is benieuwd naar uw antwoord. KBN.

Aardewerk in ons museum

Onlangs bedacht T. J. Brouwer in De Meern ons museum met een bruikleen: een gaaf 19de eeuws aardewerk komfoor van vaderlandse makelij. Wij bezaten reeds twee, uit de Leidse Rijn opgebaggerde soortgelijke voorwerpen: een komfoor en een vuurtest. Ik bracht wat gegevens betreffende dit soort aardewerk bijeen en ik hoop dat dit drietal het begin mag zijn van een uitgebreide en fraaie collectie.

Komfoor van roodbakkende klei met loodglazuur, éénworps. Gewicht ca 3500 gram, diameter bovenrand buitenwerks 28,5 cm, hoogte 15,5 cm. Ongekleurd en onversierd. Voorzien van het Bergen op Zoomse pottenbakkersmerk en één roos. 19de eeuws. Bruikleen T. J. Brouwer, De Meern. Foto J. Rodenbrug, Vleuten.

In ons land werd al vroeg een brood, roodbruin aardewerk vervaardigd, met doorzichtig loodglazuur bedekt. Het bestaat tegenwoordig nog: stoofpotten voor peren, etensbakjes voor honden en katten bijvoorbeeld worden ervan gemaakt. Antieke voorwerpen in dit materiaal zijn zeldzaam; er werd immers met dit toch al broze huis-, tuin- en keukengoed ruw omgesprongen. Enkele vroege kannen en schotels uit de 14de tot 16de eeuw zijn museumstukken geworden. Ook de 17de eeuwse exemplaren treft men in onze musea aan en een héél enkele maal ook nog wel eens in de handel. Wat dit alzo kan zijn leren ons de keukenstukken en stillevenen uit die tijd: kogelvormige kookpotten op drie pootjes, grappen geheten, schotels en kannen, grote platte vergieten oftewel gatenplatielen, vuurtestjes, olielampjes en kandelaartjes, poffertjespannen, merkwaardige knotsvormige doofpotten, vuurklokken en andere huishoude-

lijke artikelen. Dit goed is in de 18de en ook in de 19de eeuw nog gemaakt.

Aardewerk dat in ons land is vervaardigd van inheemse klei heeft een rode of een geelachtige kern, de "scherf" genoemd. Deze kleur is afhankelijk van de sporen ijzer in de bodem: een hoog ijzergehalte geeft een roodbakkende klei.

Aardewerk kan op verschillende manieren worden gevormd: uit de hand, met behulp van vormen of op een draai-schijf, welke laatste weer op diverse manieren kan worden aangedreven. Na de vorming worden de voorwerpen gedroogd. Onderdelen als oren, tuiten en handvaten worden in vorm gekneed en met een natte kleipap aan de voorwerpen bevestigd. Wanneer het aardewerk helemaal is gedroogd wordt het voorzien van glazuur. Bij eenvoudig goed is dit loodglazuur, dat bestaat uit een mengsel van loodglit (loodmonoxyde, PbO) en kiezelzand.

Tijdens het bakken in de oven, waarbij de temperatuur oploopt tot ongeveer 1000°C, smelt het loodglazuur tot een doorzichtige, glasachtige laag, die het ruwe, poreuze aardewerk glad maakt en ondoordringbaar voor vocht. Door toe-

Pottenbakkersstempel van het Bergen op Zoomse aardewerk, in gebruik gedurende de 19de eeuw. Links de drie kruisjes uit het stadswapen en de letters BOZ, rechts één roos, aangevende dat de pot één-worps was.

voeging van metaaloxiden aan het glazuurmengsel ontstaan bij het bakken bepaalde kleuren. Zo geeft zwavelantimoon een gele, koperas een groene en mangaanoxijde een bruine kleur.

Omdat het doorzichtige loodglazuur de meestal ongelijkmatige kleur van het aardewerk niet kan verhullen, dekt men de voorwerpen vaak eerst af met een "engobe" (Frans: pap van witte of gekleurde aarde) of sliblaag. Geëngobeerde voorwerpen hebben na het bakken een egalere, helderder kleur dan onbedekt aardewerk.

Veel gebruiksgoed van aardewerk is afkomstig uit Bergen op Zoom, waar vanaf de 15de eeuw veel pottenbakkerijen waren gevestigd. Men maakte hier uitsluitend onversierde voorwerpen van roodbakende klei, die bedekt waren met doorzichtig loodglazuur. Het Bergense aardewerk was zeer gewild; het werd naar alle delen van ons land geëxporteerd.

Het breekbare aardewerk werd tot het eind van de 19de eeuw in "potschepen" naar de plaats van bestemming gebracht.

Omdat men hun product elders steeds weer trachtte te imiteren, zochten de pottenbakkers in Bergen op Zoom

Komfoor van witbakkende klei met loodglazuur. Incompleet. Diameter bovenrand buitenwerks 20 cm, hoogte 13 cm. Groengekleurd en voorzien van een eenvoudige versiering van verticale groefjes, aangebracht met een radstempel. Import, 19de eeuws. Opgebaggerd uit de Leidse Rijn. Foto J. Rodenburg, Vleuten.

naar middelen ter bescherming. In 1798 besloten zij daarom een stempelmerk in te voeren. Dit bestond uit drie kruisjes

en de letters BOZ: de drie kruisjes uit het stadswapen en een afkorting van de naam van de stad. Gedurende de 19de eeuw bleef dit merk met kleine wijzigingen in gebruik, tot men, vermoedelijk aan het eind van de eeuw, er toe overging "Bergen op Zoom" voluit in te stempelen.

Het pretentieloze loodglazuur-aardewerk is hier te lande eeuwenlang vervaardigd; bepaalde vormen en decoraties bleven soms lang gehandhaafd en merken ontbreken meestal. Gemakkelijk te dateren is het hierdoor veelal niet.

De roosvormige figuurtjes die op de potten zijn aangebracht geven de maat aan. Deze werd uitgedrukt in "worpen": de hoeveelheid klei die werd gebruikt voor een bepaalde pot. Op potten uit de 18de eeuw geeft één rozet één worp of meer aan. Eén rozet staat in de 19de eeuw voor één worp, twee rozetten voor anderhalve worp, drie rozetten voor twee worpen. Het gaat altijd om potten van forse afmetingen; de grootste is de tweeworpse pot.

D. W. Gravendeel

Vuurtest van roodbakende klei met loodglazuur. Incompleet. Diameter bovenrand buitenwerks 14,5 cm, hoogte 11 cm. Bruingekleurd en onversierd. Fabrieksaardewerk, 20ste eeuw. Opgebaggerd uit de Leidse Rijn. Foto J. Rodenburg, Vleuten.

Zie: Noortje de Roy van Zuydewijn, Antiek van het Nederlandse Platte-land, Haarlem 1982.

Petra Clarijs, Wat is Antiek?, Bussum 1962.

Water, wonen en een weg(I)

Het verleden, voor zover dat tastbaar in de bodem verborgen ligt, ontvouwt zich zelden in volle uitgestrektheid. Nu eens delft een ploeg een potscherf op, dan weer brengt een bouwput een oude fundering aan het licht, maar slechts bij hoge uitzondering gaat het om meer dan een enkel stukje uit een legpuzzel zonder eind. Wanneer het bodemarchief in een vriendelijke geste eens guller zijn geheimen prijsgeeft en ons een ruimer blik in vervlogen tijden vergunt, geldt dan ook alarmfase nummer 1. Dat was in 1985 ten onzent het geval bij de grondwerkzaamheden ten behoeve van de aanleg van het ten westen van De Meern geprojecteerde gedeelte van de provinciale weg S-20. Bij die gelegenheid openbaarden zich in een notedop de landschapswording en vroege bewoningsgeschiedenis van dit gebied. Waarnemers van onze vereniging waren er als de kippen bij en pikten enkele graantjes mee van de rijke dis van informatie die daar werd opgediend.

Vóór verslaggeving daarvan past hier een oprecht woord van erkentelijkheid voor de vriendelijke coöperatie en royale verstrekking van gegevens van de zijde van de betrokken planners en uitvoerders van Provinciale Waterstaat, de gemeente Vleuten-De Meern en Koninklijke Wegenbouw Stevin B.V.. Het is hier tevens de plaats om althans een klein deel af te lossen van de schuld aan fotograaf en meester van de donkere kamer J. Rodenburg, bij nacht en ontij ter beschikking van de Historische Vereniging, de stille kracht achter de gestage groei van het beeldarchief en de verluchting van Uw lijfblad. Ook voor deze bijdrage kon weer een beroep worden gedaan op diens vele kwaliteiten, waarvoor mijn welgemeende dank.

Water, wonen en een weg

Wervende woorden als opening van een artikel dienen de lezer te verleiden zich op het veelal aanmerkelijk taaiere vervolg te storten. Uit dien hoofde zullen zij het bijzondere van het onderwerp niet zelden een weinig aandikken. In het onderhavige geval was dat nauwelijks nodig. Immers, hoe vaak gebeurt het dat met één machtige doorsnede de hoofdlijnen van het ontstaan van het landschap en de vroege menselijke bewoning van een bepaald gebied in één oogopslag aanschouwelijk worden? Het was als gaf de aarde onaangekondigd een eenmalig en samenvattend college over de periode vóór de tijd waarin de geschreven bronnen wat rijkelijker beginnen te vloeien, rond de 13e à 14e eeuw. Nogmaals, een unieke kans: doorgaans moeten wij ons behelpen met haar incidentele oprispingen.

De mens woont graag hoog en droog. Dat gold zeker in een door water beblaagd land als het onze in een tijd waarin men van waterbouwkundige werken nog geen weet had en zich maar moest schikken naar de uitkomst van de strijd der elementen. Hoe kon de mens in deze streek vaste grond onder de voeten krijgen, welke landschapsvormende krachten bepaalden zijn speelruimte, voordat een koppig volkje van dijkenbouwers en ontginners het lot in eigen hand nam en het water met succes de oorlog verklaarde? Wij zullen hier de volgorde van de heerschappij aanhouden: eerst nemen wij de macht van de natuur in aanschouw, vervolgens bezien wij het steeds vrijpostiger optreden van de mens. Na beider rol in de wordingsgeschiedenis van dit gebied te hebben bestudeerd, snijden wij hongerig de koek van de S-20 aan en zullen wij de inmiddels opgedane wijsheid in de praktijk op de proef stellen. Wij sluiten onze verkenning af met een tocht in vogelvlucht door de vroegere bewoningsgeschiedenis van deze streek, met als leidraad de oogst van vondsten die het graafwerk ten westen van De Meern vorig jaar opleverde.

Jong 'Neder'-land

Nederland is, zoals het ons van de kaart vertrouwd is, geologisch gezien nog maar piepjong. Als wij, om met alledaagse maten te meten, de ouderdom van de aarde (ruwweg 4,5 miljard jaar) gelijkstellen met één jaar, en ons aller moeder zo in de vroege morgen van 1 januari laten ontstaan, worden volgens die verhouding de contouren van ons land pas herkenbaar onder het ge-

lets over de landschapswording en vroege bewoningsgeschiedenis van dit gebied naar aanleiding van de grondwerkzaamheden rond de aanleg van de S-20 ten westen van De Meern.

door
E. P. Graafstal

schal van goede voornemens en champagneglazen in de nacht van 31 december, enkele tientallen seconden voor twaalf.

In feite geldt deze vergelijking slechts het lage westen en noorden van Nederland, onze streek inclusie: dit gedeelte is namelijk verreweg het jongst, terwijl uiteraard alleen hier de landsgrenzen — afgezien van wat menselijke schermtusselingen met de zee — van zuiver natuurlijke oorsprong zijn (die in het hogere oosten en zuiden zijn immers mensenwerk, gevolg van wapengekletter in latere tijd). De lezer zij er derhalve op gewezen dat wij het in onze contreien bij landschapswording hebben over het topje van de geologische ijsberg: wat meer dan een handvol meters onder onze voeten ligt zullen we daarom nu maar niet overhoop gooien. Wij hoeven voor ons doel 'slechts' honderd eeuwen terug, één minuut van ons denkbeeldige geologische jaar. De zo afgemeten periode, waarin Nederland geboren wordt, is door de wetenschap gedoopt tot het Holoceen (ca 8000 v. Chr.-heden).

Het Holoceen: een vochtig verhaal

Reeds vóór het Holoceen was Nederland, of wat daarvoor door moest gaan, gedurende lange perioden de speeltuin geweest van de tegenstrijdige krachten van rivieren en zee. Tijdens het jongste geologische tijdvak was het al niet anders. Een belangrijk gedeelte van laag gelegen Nederland is toen ontstaan als mondingsgebied van grote, daarbuiten ontspringende rivieren. In onze provincie behoort tot deze delta het gebied ten westen van de Utrechtse Heuvelrug.

Voor een goed begrip van de veranderingen die zich hier bij de overgang naar het Holoceen voltrokken, moeten we de zaken even in ruimer perspectief bekijken.

Het Holoceen is grotendeels het verhaal van de grote klimaatsverbetering na de (voorlopig?) laatste ijstijd (ca 70.000 - 10.000 jaar geleden). Aan de vooravond van deze keer ten goede was Nederland een onherbergzame, barre toendra, spaarzaam begroeid met dwergwilgen en -berken en diverse kruiden en mossen. Door de matige ontwikkeling van de vegetatie had de wind vrij spel op het zand van deze onafzienbare, licht zeewaarts afhellende vlakte. Ook in deze streek vormt dit zogenaamde dekzand het fundament van het Holoceen pakket dat wij aanstonds zullen bestuderen. In de gemeente Vleuten-De Meern ligt de top van het dekzand, voor zover niet aangevreten door latere rivieren, van oost naar west ongeveer 4 tot 6 meter onder NAP. Meer zuidwaarts werd dit landschap doorbroken door voorlopers van de huidige Midden-Nederlandse rivieren, die zich vlechtend door de westelijke Betuwe een weg naar zee baanden.

Die tocht duurde bij de aanvang van het Holoceen overigens aanmerkelijk langer. Ontzaglijke hoeveelheden water lagen in vaste vorm opgeslagen in het landijs, dat Noord-Europa toen bedekte. De zuidelijke helft van het Noordzeebekken was nog land, een naadloze voortzetting van de Nederlandse vlakte, en voor het bereiken van Engeland was nog geen kunst- en vliegwerk, laat staan een tunnel, nodig: het zat eenvoudig aan het Europese continent vast. Dat alles veranderde ingrijpend omstreeks 8000 v. Chr.: het klimaat sloeg 'definitief' om, wat zich in de eerste plaats uitte in een drastische stijging van de gemiddelde temperatuur. Het Nooroeuropese landijs begon af te smelten, het zeepervlak breidde zich dienovereenkomstig uit. De watercirculatie (verdamping-neerslag-verzameling door waterlopen van opklimmende grootte- etc.) nam navenant toe: de rivieren gingen weer drukke tijden tegemoet. Vooral tijdens de eerste helft van het Holoceen steeg de zeespiegel ongehoord, met een snelheid van maar liefst 2 meter per eeuw. Daarna raakte de vaart er geleidelijk uit; tegenwoordig bedraagt de stijging gelukkig nog slechts 5 cm per eeuw. De Noordzee liep weldra vol, de Britse eilanden ontstonden. De zeereep marcheerde aanvankelijk dus in geforceerd tempo op, en rond 5000 v. Chr. begon zich de ons vertrouwde Nederlandse kustlijn af te tekenen.

Omstreeks dezelfde tijd deden de

gevolgen van dit alles zich ook hier gevoelen. Met het oprukken van de zee kust en de monden van de grote rivieren was deze streek langzaam maar zeker aan de rand van de grote Nederlandse delta komen te liggen. Daarmee werd ons gebied deelachtig aan een complex van verschijnselen dat zich eerder meer westelijk had gemanifesteerd. Het grondwater was gedurende al die tijd sterk gestegen, de afvloeit van rivier- en kwelwater ging steeds minder van een leien dakje. Het was hier van lieverlee dus voelbaar natter geworden. In combinatie met de gestegen temperatuur had dit aanleiding gegeven tot een uitbundige vegetatie. Met dit alles kon het nu ook hier tot veenvorming komen, zoals eerder meer westwaarts. Veen ontstaat in vochtig milieu, wanneer de resten van afgestorven begroeiing vanwege zuurstofgebrek niet geheel kunnen worden verteerd. In ons gewest vangt deze veengroei aan omstreeks 5500 v. Chr..

Al spoedig openbaarde zich hier ook het tweede verschijnsel dat de Nederlandse delta kenmerkte: de uiteenlopende vertakking van de grote rivieren bij nadering van de nu meer nabije zee. Zijtakken van de Rijn verplaatsten zich allengs noordwaarts; ca 5000 v. Chr. kronkelen zij tussen de inmiddels gevormde veenpakketten door het zuiden van de provincie Utrecht.

Riviergedrag

Rivieren maken vreemde kronkels. Hun meest opmerkelijke gedragingen dienen hier kort te worden belicht¹⁾.

Allereerst is het van belang te beseffen dat rivieren waarlijk meer doen dan water naar de zee dragen. Zij vervoeren, als gold het een bulktransport, een hele scala van afbraakgesteenten in miniatuurformaat, traploos variërend van grof grind, via zand in allerlei gradaties van diameter, tot fijne kleideeltjes. Nu bestaat er een direct verband tussen transport en afzetting enerzijds en korrelgrootte anderzijds. Het zware grind geeft al bij een geringe vermindering van de sleepkracht van het water de rit over de rivierbedding op. Zo heeft het deze streken gedurende het Holoceen slechts mondjesmaat bereikt. De lichte kleideeltjes daarentegen worden haast onopgemerkt meegevoerd en kunnen pas in nagenoeg stilstaand water bezinken.

In natuurlijke, onbedijkte toestand kunnen rivieren vrijelijk buiten hun oevers treden. Naarmate zij hun mondingsgebied naderen en als het ware de tegenwaartse druk van de zee voelbaar wordt, zullen zij dat met toenemende

regelmaat en onstuimigheid doen.

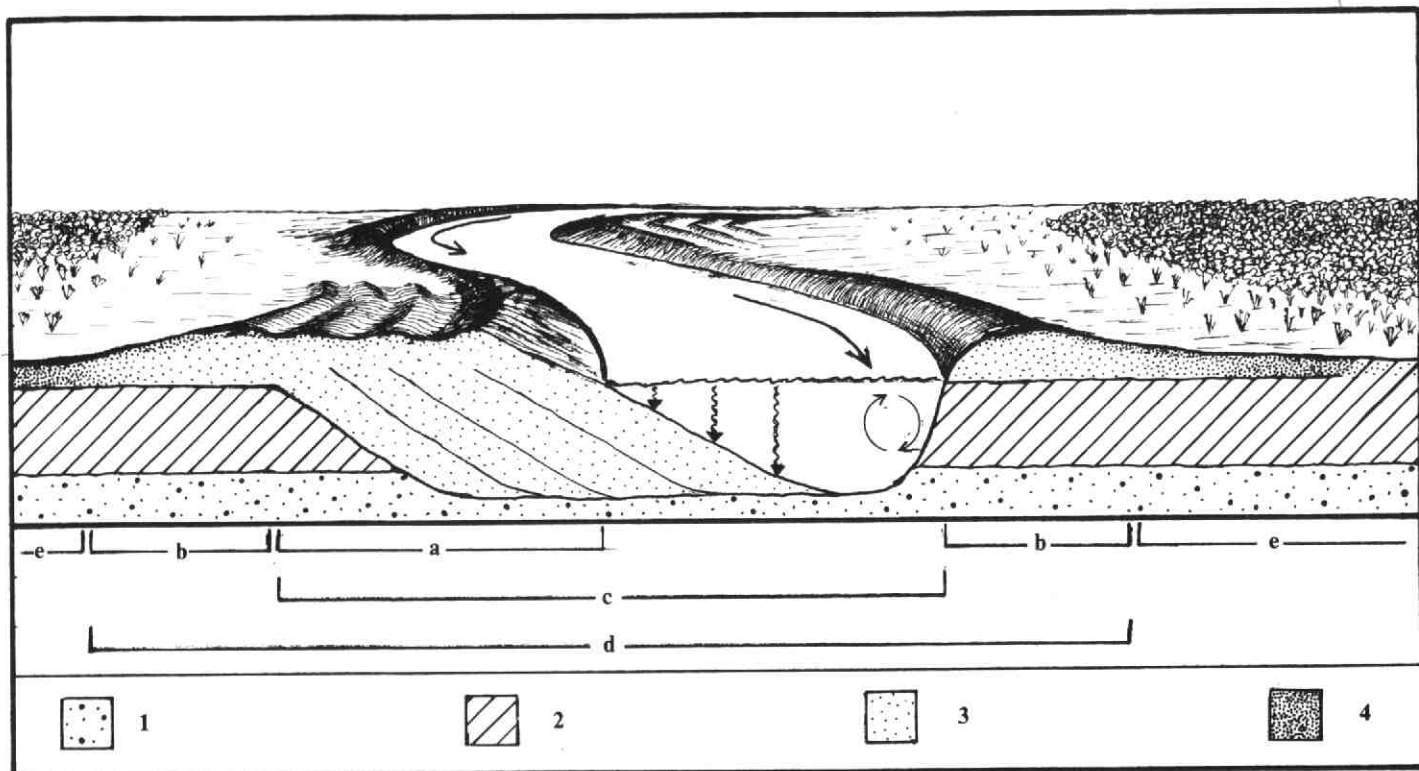
Daarbij zetten zij een deel van het meegevoerde materiaal buiten de bedding af. Het relatief zware zand komt al direct daarnaast tot rust en vormt daar zogenaamde oeverwallen, in wezen natuurlijke dijken. De fijne kleideeltjes bezinken pas later, verder weg in de ondergelopen vlakte (zie afb. 1).

Een andere eigenschap van een niet door dijken en kribben betugelde rivier is dat zij haar loop geleidelijk zijwaarts verlegt: aan de buitenbochten, waar de stroom het sterkst is, vreet zij zich in de oever in; aan de binnenbochten, waar het water trager voortvloeit, zet zij ongeveer in gelijke tred zandig materiaal af. Hierdoor is de doorsnede van een rivierbedding in de bochten niet symmetrisch. De erosieoever aan de buitenbocht is, door de ondermijnende activiteit van het door de bocht vliegende water, steil. Aan de binnenbocht ontstaat een zogenaamde kronkelwaard van licht afhellende zandafzettingen, waarover de rivier zich bij hogere waterstanden naar believen kan verbreden, zodat de overgang naar de door overstromingswater gevormde oeverwallen hier vloeiend is. Bovendien wordt door het verhang van de riviervlakte het benedenstroomse gedeelte van de buitenbocht sterker aangevreten dan het bovenstroomse. Hierdoor hebben de uitdijende rivierkronkels de neiging zich stroomafwaarts te verplaatsen.

Zo waaiert een ongetemde rivier in de loop van haar bestaan dwars op de stroomrichting door het landschap, over een breedte die als regel vele malen groter is dan die van de bedding op een willekeurig moment. De zone waarbinnen de bedding heen en weer heeft gewandeld, wordt de meandergordel genoemd (zie afb. 1).

Op deze wijze ontstonden in het gebied tenwesten van de Utrechtse Heuvelrug vanaf omstreeks 5000 v. Chr. brede gordels van zandige afzettingen, zogenaamde stroomruggen²⁾, omgord door kleibanen. Daartussen, in de zogenaamde kommen, waartoe ook reeds laatstgenoemde kleistroken worden gerekend, groeiden de veenpakketten gestaag door (zie afb. 2).

Nu is de natuurlijke rivier echter niet het eeuwige leven beschoren. Omdat zij het nu eenmaal niet kan nalaten zich in de richting van haar buitenbochten te verplaatsen en bovendien haar meanders stroomafwaarts als het ware opeen te drukken, neigt zij steeds grilliger te gaan kronkelen. Gevolg: de stroom neemt af, er treedt steeds minder erosie op, meer en meer zand wordt in de bedding afgezet, die zo 'verstopt' raakt.

1. Dwarsdoorsnede en panorama van een oudere rivierloop, bezig met de opbouw van zijn stroomrug. De rivier verlegt zich op de voorgrond naar rechts, in de richting van een buitenbocht. De vierkante haken a tot en met e hebben betrekking op de doorsnede. 1: dekzand / 2: veen / 3: zand / 4: klei. a: kronkelwaard / b: oeverwal / c: meandergordel / d: stroomrug / e: kom.

Uiteindelijk vloeit het water zó traag dat de rivier haar loop niet langer verlegt. Deze evenwichtssituatie wordt bereikt wanneer de totale lengte van een riviertraject door alle gekronkel ongeveer twee maal zo lang is geworden als de afstand tussen begin en eind hemelsbreed. In dit stadium wordt gesproken van een restgeul. Geleidelijk groeit en slijbt deze dicht: de restgeul verlandt. Voor deze langzaam wegwijnt, heeft het water stroomopwaarts van het ziltogende riviertraject zich al gedwongen gezien zich een andere weg naar zee te banen.

Soms weet een rivier die hopeloos aan het kronkelen is geslagen, deze noodlottige gang van zaken tijdig, maar tijdelijk af te wenden door in een uitbarsting van wanhoop enkele al te gekke lussen af te snijden. Het traject wordt zo weer wat korter, de waterafvoer gaat dus weer wat soepeler. In de praktijk blijkt dit echter vaak slechts uitstel van executie te zijn: de rivierloop graaft alsnog zijn eigen graf door, onverbeterlijk, opnieuw te gaan kringelen. Uiteindelijk is de uitkomst dezelfde: door restgeulvorming benedenstrooms moet de bovenloop van de rivier een nieuwe koers naar zee uitstippelen. Dan begint het verhaal weer van voren af aan.

De delta wordt dikker

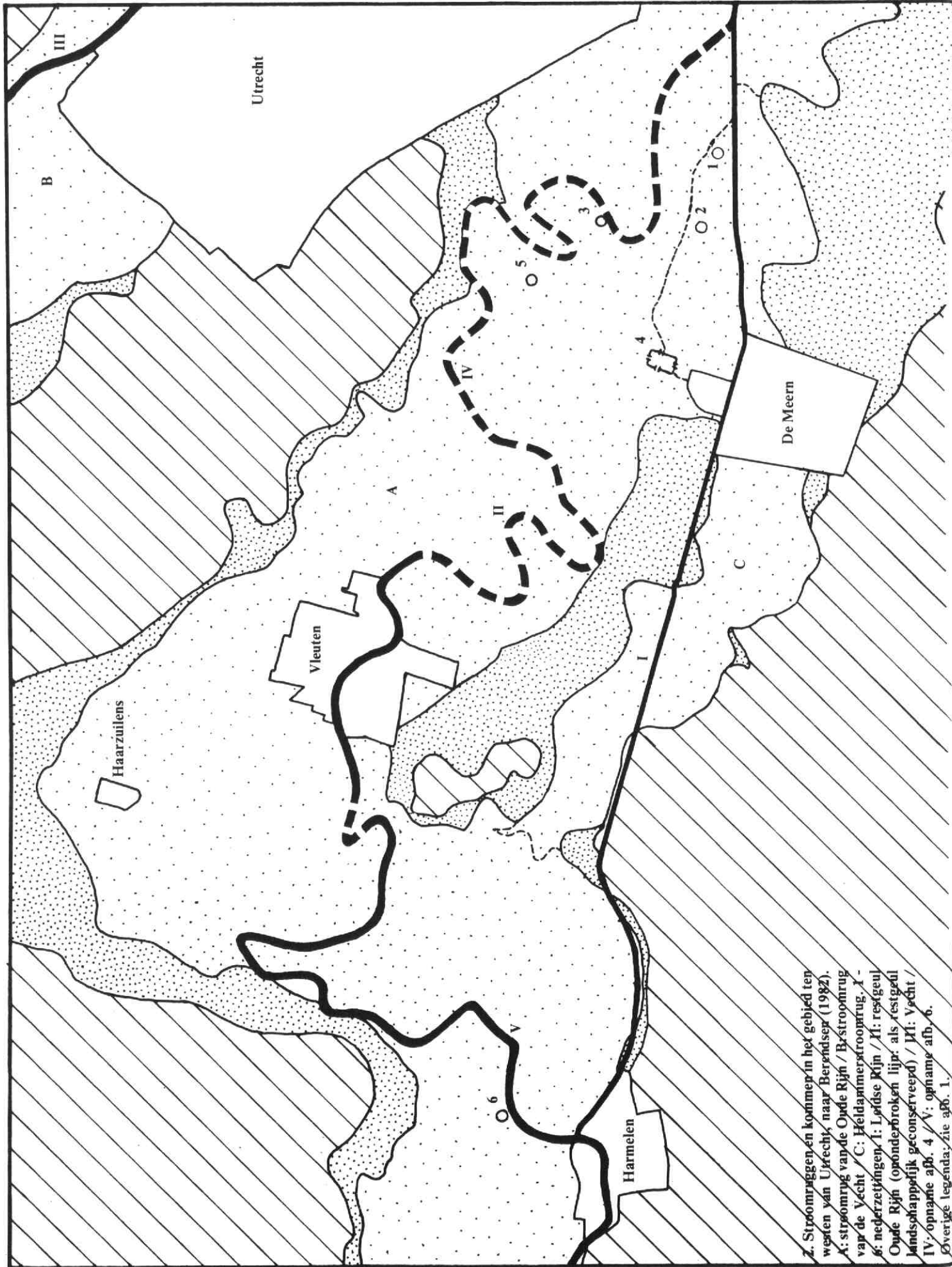
Deze cyclus heeft zich in onze streken vele malen herhaald, en niet zonder gevolg: onmerkbaar, haast stiekem, werd Nederland hier 'dikker'. Immers, overal waar rivieren vrijelijk stoeiden, zetten zij jaar in jaar uit zand en klei af; in de gebieden die buiten schot bleven, groeide het veen onverstoortbaar welig voort.

Tot nu toe hebben we de verschillende Holocene ontwikkelingen, zoals de zeespiegelstijging, de veengroei en de stroomrugvorming, min of meer afzonderlijk en voornamelijk in de breedte bekeken. Lieten we het daar nu bij, dan zouden we het prachtig uitgebalanceerde systeem dat de Nederlandse delta ooit was, ernstig tekort doen, en onszelf de lekkerste krenten uit de pap onthouden. Nu we bij de 'groei in de dikte' zijn aangeland, is het moment gekomen om ons daaraan alsnog tegoed te doen, want juist op dit punt openbaart zich de intrigerende samenhang van de behandelde verschijnselen. Wat was de drijvende kracht die de stroomruggen in ons gebied omhoog stuwde, hoe gelijkmatig verliepen de Holocene processen, kon de veenvorming het omhoog kruipen van de riviervlaktes wel bijbenen? Deze vragen zullen we respectievelijk hier en in de twee volgende hoofdstuk-

jes trachten te beantwoorden.

De grote gangmaker was steeds — het viel in het voorafgaande al tussen de regels door te lezen — de Holocene zeespiegelstijging. Laten we eens meer in detail bekijken hoe alles in en rond het mondingsgebied in zijn werk ging. Daarbij, alsook bij het lezen van het volgende chapter, is het nuttig, een tweetal reeds genoemde zaken in het achterhoofd te houden. Ten eerste: rivieren willen hun water kwijt. Gaat dit niet goedschiks, dat wil zeggen, zoals te doen gebruikelijk, via hun beddingen zeewaarts, dan moet het maar kwaadschiks, te weten buiten hun oevers, met alle gevolgen van dien in de vorm van afzetting van zand en klei langs hun boorden. Ten tweede: juist de laatste oplossing blijkt, naarmate de opdringerige zee naderbij komt, steeds vaker de enige uitweg. Want uiteindelijk is zij de grote tegenstreefster die de druk op de ketel zet. De combinatie van gestremde waterafvoer en verhoogde zand- en kleilozing wordt vanuit het mondingsgebied van de rivieren als een in kracht afnemende golfbeweging landinwaarts doorgegeven. Ergens op zijn zeewaartse tocht krijgt het rivierwater het dus benauwd. De eerste overstromingsafzettingen van de Middennederlandse rivieren vindt men ver, zeer ver ten oosten van ons gebied. Als een ander teken van

2. Stroomruggen en kommer in het gebied ten westen van Utrecht, naar Berendse (1982).
 A: stroomrug van de Oude Rijn / B: stroomrug van de Vecht / C: Heildammerstroomrug, X - nederzettingen; I: Lofdse Rijn / II: restgeul Oude Rijn (oponderbroken lijn: als restgeul landschapelijk geconserveerd) / III: Vecht / IV: opname afb. 4 / V: opname afb. 6.
 Overige legenda: zie afb. 1.

oplopende spanning zou men kunnen beschouwen het verschijnsel dat rivieren zich bij nadering van hun mondingsgebied gaan vertakken: alsof het water het vanwege de ondervonden hinder dan maar via meerdere wegen probeert. Voor de Rijn zou de afsplitsing van de Waal dan de eerste aankondiging van een gevoel van ongemak zijn, dat alleen maar sterker wordt bij nadering van het mondingsgebied.

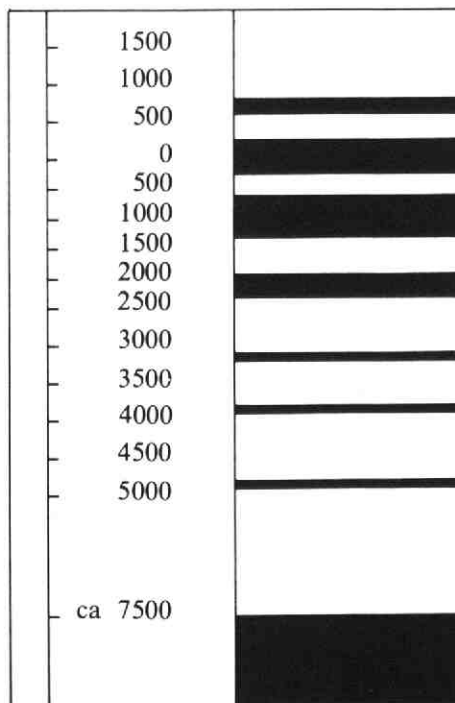
Het was alsof de zee in de confrontatie die zich daar onafgebroken voerde, steeds net een streepje voorhad op het beklemde rivierwater. De zeespiegel kroop gedurende het Holocene immers langzaam maar zeker omhoog en de rivieren leken dus alsmat op een haar na niet het evenwicht van een bevredigende waterlozing te kunnen bereiken. Wij kennen de onverbidde consequentie van deze aanhoudende irritatie van een lichte stremming: verhoogde afzetting van zand in de bedding en, in het geval van overstromingen, te zamen met klei buiten de oevers. Met andere woorden, het mondingsgebied van de grote rivieren kon de uitdaging niet anders beantwoorden dan door zelf ook omhoog te kruipen, achter de zeespiegelstijging aan. Maar dan moest, volgens hetzelfde mechanisme, de benedenloop op zijn beurt de stijging van de riviermond(-en) wel op de voet volgen: de stroomruggen konden niet anders dan de opwaartse trend gehoorzamen. Ook in ons gebied, maar zelfs nog aanzienlijk oostelijker, werd het tempo van de verheffing van de riviervlaktes uiteindelijk gedicteerd door de Holocene zeespiegelstijging.

We moeten hier wel goed in onze oren knopen dat dit proces in werkelijkheid geenszins gelijkmatig, maar volgens een traag opklimmend gemiddelde van ups en downs verliep. De botsing van tegengestelde krachten rond het mondingsgebied is namelijk wederzijds aan niet geringe schommelingen onderhevig. Zo varieert de obstructie van de riviermonden door de zee dag in dag uit met de getijdenbeweging. Op zichzelf legt dit verschijnsel niet zo veel gewicht in de schaal. Normaliter zal het optreden van vloed aan de benedenloop van de rivieren weliswaar gepaard gaan met een in mindere of meerdere mate belemmerde waterafvoer, maar de eventuele, daaruit voortvloeiende zandafzetting in de bedding worden bij de keer van het getij door de verhoogde stroomsnelheid gemakkelijk weer opgepikt. Anderzijds ondergaat het wateraanbod van de rivieren door de afwisseling van droge en natte seizoenen in de loop van het jaar aanzienlijke wijzigingen. Dit is een serieuzere aangele-

genheid. Halen de uitschieters tegenwoordig al op gezette tijden het nieuws, vóór de machtsgreep van de mens zullen de perioden van hoge rivierwaterstanden in de Nederlandse delta de meest waterrijke taferelen te zien hebben gegeven en door haar bewoners met angst tegemoet zijn gezien. Vooral de combinatie met hoogwater moet toen borg hebben gestaan voor overvloedige rivieroverstromingen en dito afzetting van zand en klei buiten de oevers. Het zullen ook bij uitstek de momenten zijn geweest waarop stroomruggen het batig saldo van hun hoogtewinst hebben gerealiseerd. Omdat wij hier echter met zevenmijlslaarzen door het verleden denderen, zullen we deze schommelingen van korte termijn verder maar laten voor wat ze zijn. De vraag die nu bezit van ons neemt, luidt: bestaan er overeenkomstige verschijnselen van langere duur?

Transgressies en regressies

Het antwoord luidt bevestigend. Zo kende het Holocene langlopende schommelingen in de aanvalskracht van de zee. En inderdaad was er, mede daardoor meer algemeen sprake van een afwisseling van perioden waarin het water zich nauwelijks een weg wist en overstromingen door zee en rivieren dan ook schering en inslag waren, en van perioden waarin beide partijen zich meer terughoudend opstelden. Op deze wijze zijn de verschillen echter met wel

3. De opeenvolging van transgressie- en regressieperioden, respectievelijk wit en zwart, naar Zagwijn en Van Staaldunin (1975).

erg grove penseelstreken geschilderd; de heren wetenschappers zouden er kippevel van krijgen. Men voelt het al: in werkelijkheid was het een kwestie van verhouding. Toch zijn de contrasten onder de sporen die deze nattere en drogere tijden beurtelings in Laag Nederland hebben nagelaten, overtuigend genoeg om onze geleerden het onderscheid te doen maken tussen zogenaamde transgressie- en regressiefasen (transgressie, naar het Latijn, letterlijk "overschrijding"; regressie, evenzo, "terug-treding"). Naar het effect gemeten, zouden we in sommige opzichten kunnen spreken van een getijdenbeweging op de lange termijn, met dien verstande dat elke volledige cyclus van 'eb' en 'vloed' ongeveer 500 jaar omvat (afb. 3).

Over de oorzaken van de afwisseling van transgressies en regressies is door de deskundigen steeds hartstochtelijk gevochten. We zullen ons niet in de strijd mengen, wel beknopt de voornaamste wapenfeiten in ogeschouw nemen. Sommigen hebben het eenvoudig gezocht in langdurige schommelingen in het tempo van de Holocene zeespiegelstijging. Wat daarvan de gevolgen zijn, kan de lezer zich inmiddels zelf wel voor de geest toveren: zeker hier zou ons beeld van een reuzeneb en -vloed niet geheel misplaatst zijn. Anderen wijzen op meeromvattende klimaatwijzigingen. Zo onderscheidt men wel perioden met een overheersend 'Atlantisch' en met een voornamelijk 'continentaal' weertype. Ook hier zullen we maar de grove kwast hanteren.

De perioden met een overwegend 'Atlantisch' karakter zouden om te beginnen gekenmerkt worden door een verhoogde frequentie van stormvloeden. Deze moeten de vorm hebben aangenomen van agressieve invallen van de zee in de delta, met achterlating van rijkelijke afzettingen. Allemaal obstakels voor de waterlozing van de rivieren. Tot overmaat van ramp zouden deze juist in een dergelijke periode overuren maken, als gevolg van een gestegen wateraanbod uit het achterland door toegenomen neerslag. In zulke tijden ging het achter de zeegaten en in het mondingsgebied van de rivieren dus hard tegen hard. In een 'continentale' periode zou de wind uit een geheel andere hoek waaien. Precies het omgekeerde verhaal zou gelden: de zee hield zich meer geëid en door een verminderde neerslag konden de rivieren uitrusten van alle vermoeienissen. Door de bank genomen raakten de zaken dus in rustiger vaarwater. Daarenboven zouden de zeegaten in een dergelijke, wat drogere periode gedeeltelijk zijn dichtgesto-

ven, zodat de zee minder greep op de delta kreeg. In een volgende fase van toenemende stormvloed en zouden de poorten weer zijn opengebrouwen voor woeste charges van de zee in de riviermonden.

Hoe pakte dit alles nu uit aan de benedenloop van de rivieren, of concreter, in deze streek? Wanneer we ons de gruwel van een transgressie voor ogen trachten te toveren, neigen we onwillekeurig een vergelijking te trekken met het eerder beschreven samengaan van hoge rivierwaterstanden en vloed: alsof deze combinatie zich hier tijdens een periode van "overschrijding" aanmerkelijk veelvuldiger, langduriger en grootschaliger voordeed dan anders. Het gevolg kennen we al: de onverbreekelijke twee-eenheid van overstroming en afzetting. Tijdens een regressie daarentegen zouden de rivieren zich, onder de afgenomen werklust en bij een minder weerspannige zee, verhoudingsgewijs voorbeeldig hebben gedragen en niet bij het minste of geringste buiten hun oevers zijn getreden.

Hier moet wel onze tweede vuistregel van het vorige hoofdstuk, de wet van de landinwaarts afzwakkende schokgolf, in herinnering worden geroepen. Vooraf in het mondingsgebied verhielden de opeenvolgende fasen van 'overschrijding' en 'terugtrekking' zich tot elkaar als dag en nacht: tijdens transgressies was dit het strijdperk waar de eeuwige rivalen, zee en rivieren, met verhoogde vechtlust tegen elkaar opboksten.

Stroomopwaarts werden de klappen geleidelijk minder voelbaar. Zo betekende het optreden van transgressieverschijnselen aan de riviermonden niet noodzakelijk dat de hele boel hier om de haverklap onder water stond. De mate waarin men op een bepaalde plaats en in een bepaalde tijd te lijden had van rivieroverstromingen, werd, naarmate men verder landinwaarts woonde, zoals in onze streek, meer en meer mede afhankelijk van de nabijheid van de op dat moment actieve rivieren. Deze hielden er in hun hoogtijdagen immers de vervelende gewoonte op na de onmiddellijke omgeving met grote regelmaat, zo niet jaarlijks, enige tijd blank te zetten. Het optreden van een fase van 'terugtrekking' kon die pesterij nooit geheel verhoeden, hoogstens frequentie, duur en omvang ervan enigszins binnen de perken houden. De opeenvolging van transgressie- en regressieperioden is in onze contreien dus niet allesbepalend geweest.

Vanwaar dan dit oponthoud? Omdat dit verschijnsel hier onze warme aandacht verdient, daar het, ondanks genoemde beperkingen, de bewoonbaarheid van de Nederlandse delta tot

ver landinwaarts, en niet in de laatste plaats van dit gebied, beslissend heeft beïnvloed, voordat de rivieren door de mens voorgoed aan banden werden gelegd. Later, wanneer we de vroege bebouwing van onze streek bekijken, zullen we zien hoe gevoelig de mens hier reageerde op de afwisseling van perioden van relatieve wateroverlast en minder natte tijden.

We hebben stilgestaan bij het opmerkelijk effectieve mechanisme dat de stroomruggen van de Nederlandse delta in staat stelde de Holocene zeespiegelstijging op de voet te volgen. Ook hebben we gezien dat hun route allerminst volgens een rechte opwaartse lijn verliep: zij kropen met vallen en opstaan langzaam omhoog over een weg vol kronkels, hobbels en kuilen, geplaveid met woest natuurgeweld. Maar de delta bestond uit meer dan alleen stroomruggen. Konden de kommen bij al deze tempowisselingen wel in de pas blijven? Kon de veengroei de opgang van de riviervlaktes überhaupt wel bijbenen?

De kommen volgen

Hun suggestieve naam doet het voorkomen alsof de kommen tegen al het machtsvertoon van zee en rivieren niet opgewassen waren en moesten berusten in de nederige positie van bekkenvormige, moerassige laagtes. Hoe anders was de werkelijkheid! Van nature bestond er in deze streken namelijk geen noemenswaardig hoogteverschil tussen stroomrug en kom. Dat de kommen in ongerepte toestand niet wezenlijk onderdeden voor de omringende riviervlaktes blijkt al uit het feit dat we de kleigordels, opgebouwd door overstromingswater (dat uiteraard naarstig de laagste punten opzocht), steeds aan hun zoom aantreffen. Kennelijk konden de kommen nog geen aanspraak maken op hun naam: men stelle ze eerder voor als licht opgezwollen, vochtige veenkussens.

Ook hier had moeder Natuur zorg gedragen voor een perfecte balans. De belangrijkste veenvormers van dit gebied gedijden het best rond en even boven het grondwater, dat gelijke tred hield met de opwaartse beweging der rivieren. Wat aan zand en klei op en rond de stroomruggen met een actieve waterloop onafgebroken werd gedeponeed, vond zo een tegenhanger in het jaarlijkse versterf onder de vegetatie van de kommen.

Ook was voorzien in een regeling om eventuele schommelingen in de plaatselijke waterhuishouding, en daarmee in de lokale stroomrugvorming, gepast te

beantwoorden. Zo kon zich het geval voordoen dat een rivierloop zich in een bepaalde periode zeer krachtig ontplooidde of dat er anderszins, bijvoorbeeld meer algemeen door het optreden van een transgressiefase, tijdelijk sprake was van een voortvarende opeenstapeling van afzettingen in de riviervlakte. Dit betekende dat de directe omgeving van de rivier regelmatig en langdurig blank stond. Daardoor werd de vegetatie aan de rand van de aangrenzende kom in de kiem gesmoord, zodat de veengroei de versnelde stijging van de stroomruggen daar niet langer het hoofd kon bieden. Doch geen nood. De door onderwaterzetting geteisterde delen van de kom bleven in de race: een evenredige uitbreiding van de kleiafzettingen langs de riviervlakte zorgde ervoor dat de kom daar ongeveer gelijkvloers bleef met de stroomrug. In het minder overspoelde centrale deel van de kom ging de veenvorming gewoon voort. De kommen kregen dus nauwelijks de kans achterop te raken bij de stroomruggen.

Anderzijds konden ze deze ook niet boven het hoofd groeien. Dit bleek bijvoorbeeld wanneer zich het omgekeerde geval voordeed. Zo kwam behoorlijk de klad in de opbouw van een stroomrug door de afname van overstromingen en afzettingen wanneer het riviertraject in kwestie de doodlopende weg van verlanding was ingeslagen, of ingevolge het optreden van een krachtige regressiefase. De kommen aan weerszijden werden dan evenwel ook droger, zodat de resten van afgestorven begroeiing terecht kwamen in een minder vochtig, derhalve zuurstofrijker milieu, waardoor zij evenredig meer verteerd werden. De veengroei boette dan aan vaart in. De stijging van stroomrug en kom vertraagde of stagneerde in dit geval dus broederlijk.

Als de verschillende rivierlopen in een groter gebied door verlandingsprocessen of nieuwe bovenstroomse afsplitsingen werden afgesneden van de watertoevoer, kon het gebeuren dat de stroomruggen en kommen van die streek als geheel achter bleven bij de aanzwelling van de wél dooraderde delen van de delta. Op den duur werd dit wel weer rechtgetrokken: hoe lager het tijdelijk geïsoleerd gedeelte ten opzichte van de omringende gebieden kwam te liggen, des te aantrekkelijker werd dit voor de bovenloop als afwateringsroute. Want: water streeft hardnekkig omlaag. De geleden schade werd dan spoedig goedge maakt.

We hebben in de laatste hoofdstukken het nauwe samenspel tussen de verschillende landschapsvormende krach-

ten van de Nederlandse delta bekeken. Wat vooral fascineert, is het onverbrekelijke evenwicht dat de hoofdrolspelers in het spektakel van de verheffing van dit landsdeel, in volgorde van oorzakelijkheid de zee, de rivieren en het veen, onderling wisten te handhaven. Het spel was wellicht in ongewijzigde vorm tot op heden geprolongerd, ware het niet dat het doek abrupt viel toen de mens als 'waterbouwer' ten tonele verscheen en de regie opeiste. Het nieuwe draaiboek zullen we aanstonds door nemen.

Hoe zeer de rollen daarin ook waren omgedraaid, het podium voor het optreden van de latere bewoners van de delta was en bleef wat de bedwongen natuurkrachten er hadden achtergelaten: het Holocene pakket op het dekzand. In de gemeente Vleuten-De Meern bedraagt de zeewaarts oplopende dikte van dit even machtige als complexe bouwwerk ruwweg 5 meter. Onder de oppervlakte daarvan gaat een bijna onontwarbaar vlechtwerk van stroomruggen en kommen schuil, waarvan de bovenste laag landschapsaanzicht, bewoningsgeschiedenis en grondgebruik tot op heden heeft bepaald.

Machtige stromen en nietige restgeulen

Enkele draden uit dit kluwen kunnen zich verheugen in onze bijzondere belangstelling. In de eerste plaats is daar natuurlijk 'onze' Oude Rijn. Omstreeks 3500 v. Chr. ontstond een belangrijke Rijntak, die van Wijk bij Duurstede door het Kromme-Rijngebied, vervolgens via Utrecht, Vleuten, Harmelen en Woerden westwaarts naar zee stroomde. De imposante verrichtingen van deze rivier in ons gebied kunnen wij bewonderen op afbeelding 2. Wij zien daar, onder de aanduiding A, een ongeveer 1,5 km brede gordel zand: de stroomrug van de Oude Rijn. Rechtsboven (B) is een klein gedeelte zichtbaar van de stroomrug van de Vecht, die vanaf ca 2500 v. Chr. als afsplitsing van de Rijn bij Utrecht noordwaarts stroomde.

De Rijn zelf was een glorieuze toekomst beschoren: gedurende de Romeinse overheersing van dit gebied (ca 50 - ca 250 na Chr.) pronkte hij als noordgrens van een wereldrijk dat alle lander rond de Middellandse Zee omvatte. De Lek en de Hollandse IJssel kwamen toen net kijken. Hun tijd zou echter nog komen: in de vroege middeleeuwen ontplooiden zij zich krachtig, ten koste van Vader Rijn, die weldra ineenschrompelde tot een nietige restgeul. Deze wisseling van de wacht werd

waarschijnlijk veroorzaakt doordat de Rijn zijn functie niet langer naar behoren vervulde. Geen wonder: vertonen de Kromme Rijn en de Vecht al de meest fantastische kronkels, de Oude Rijn tussen Utrecht en Harmelen heeft zich wel in héél vreemde bochten gewrongen (zie afb. 2, 1). Dat de Rijn tussen Wijk bij Duurstede en Utrecht met de bijnaam 'Kromme' is gaan prijken, lijkt dan ook een vergissing der geschiedenis te zijn. Want als er één gedeelte daarop aanspraak kan maken, dan is het wel het traject Utrecht-Harmelen: dit spant, waar het op kronkelen aankomt, onbetwistbaar de kroon. Toch had de loop der dingen iets anders voor 'onze' Rijn in petto. Rond 1000 was deze namelijk, juist door zijn nerveuze gedraai, al in hoge mate verland, met alle gevolgen van dien voor de afwatering en bevaarbaarheid. Bij schippers zal dit stuk toen berucht zijn geweest, zo er al gevaren kon worden. De belangrijkste voortzetting van de Kromme Rijn, ook voor de scheepvaart, was in die tijd de Vecht. Het Rijntraject tussen Utrecht en Harmelen werkte toen als een kurk in een toch al nauwe flessehals. Niet voor niets draagt dit de veelzeggende naam 'Oude Rijn' (zie afb. 4).

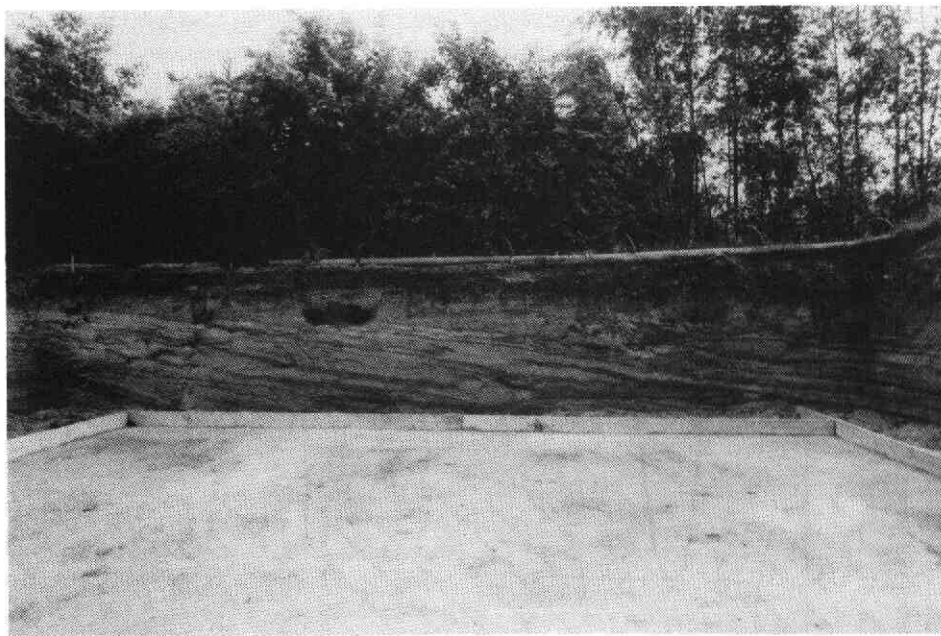
Lange tijd heeft men, gewend aan inmiddels bedijkte rivieren met een onveranderlijke loop, dit zielige restant opgevat als de aloude Rijn ten westen van Utrecht. Wij weten nu beter: het is niet

meer dan de allerlaatste, onbeduidende verschijningsvorm van de ooit zo machtige stroom, die in steeds wisselende gedaante een enorme gordel zand ter breedte van niet minder dan 1,5 km en ter dikte van vele meters heeft opgebouwd en deze meermaals heeft doorwoeld.

De mens grijpt in

De nekslag kwam rond 1122³). Toen werd de Rijn bij Wijk bij Duurstede afgedamd: de Lek en de Hollandse IJssel konden voortaan alleen het werk opknappen. In die tijd was men druk doende deze rivieren met dijken te bedwingen, en een gat in dat keurslijf terwille van een Kromme Rijn op zijn retour zou de hele onderneming zinloos maken.

Vanwaar toch dit rigoureuze ingrijpen? Vanwaar de euvele moed de natuur uit te dagen tot een rechtstreeks duel om de heerschappij over de Nederlandse delta? O zeker, al duizenden jaren had de mens zich in dit rijk van het wassende water gewaagd en met wisselend fortuin getracht de elementen daar te trotseren, maar steeds in het nederige besef dat er ook in het aardse leven machten zijn die het menselijk vermogen te boven gaan. Het was altijd een kwestie geweest van overleven door aanpassen of, zo nodig, tijdig de aftocht blazen. Hoe kwam het dan dat de mens in de tijd waarin we nu

4. Kronkelwaard van de Oude Rijn. Profiel in de zuidwestelijk wand van een bouwput (1982) aan de Utrechtse weg (zie afb. 2, IV). De foto toont een opeenvolging van laaggewijze afzettingen aan de binnenbocht van een Rijnmeander die zich naar rechts heeft verplaatst. Door de afwisseling van zand- en kleilagen is de karakteristieke, lichte helling van de kronkelwaard duidelijk zichtbaar. De kleilagen bewijzen dat de Oude Rijn ten tijde van het ontstaan van dit profiel in moeilijkheden verkeerde. Kleideeltjes kunnen immers pas bezinken in nagenoeg stilstaand water. Kennelijk was de afvoer in deze periode regelmatig gestremd (zie ook afb. 11). Opname León van Esch.

zijn aangeland, zo plotseling, en kennelijk niet zonder succes, de strijd aanbond met het water?

Het is geen overdrijving om van de periode van de 11e tot en met de 13e eeuw te spreken als het breukvlak in de bewoningsgeschiedenis van de Nederlandse delta. Om te beginnen is het een tijd van zeer snelle bevolkingsgroei. Tot ruwweg 1000 had men zich, zoals we later zullen zien, moeten zien te bedruipen op het schaarse oppervlak van de stroomruggen. Maar men ging heen en vermenigvuldigde zich, en omstreeks de 11e eeuw barstte de samenleving op de stroomruggen uit haar voegen. De knelende behoefte aan nieuwe landbouwgronden en weiden leidde er toe dat men de voordien angstvallig gemeden kommen in cultuur ging brengen. Die onderneming zou natuurlijk op niets uitlopen als de rivieren ze jaar in jaar uit met onderwaterzetting bleven terroriseren. Er zat dus weinig anders op dan de grootste boosdoeners uit te schakelen, door hun onophoudelijke euvelheden met dijken binnen de perken te houden. Ontginning en bedijking: twee handen op één buik.

We zullen hier niet ingaan op allerlei details van technische of juridische aard. Laat het hier volstaan op te merken dat de praktische uitvoering en organisatie van de hele onderneming uiteraard geen sinecure waren: het was een zeer complex en langdurig project, dat stukje bij beetje ten uitvoer werd gebracht en geheel nieuwe verantwoordelijkheden en rechtsregels in het leven riep, niet in de laatste plaats op het punt van onderhoud van hetgeen tot stand was gebracht. Later, in de 13e en 14e eeuw, zou hieruit het unieke verschijn-

sel van de Nederlandse waterschapsorganisatie voortvloeien. We zullen ons hier concentreren op de invloed van de mens op de verdere ontwikkeling van de Nederlandse delta. Want laten we wel wezen, de mens was vanaf die tijd natuurlijk een landschapsvormende factor van de eerste orde. Hoe men de zaak ook wendt of keert: de dijkenbouwers en ontginners zetten het mes in het tot dan toe bestaande evenwicht tussen de natuurlijke processen van dit lage landsdeel, die altijd zo in het gelid hadden gelopen. Aan stroomrugvorming en veengroei kwam zelfs abrupt een algeheel einde.

Bedijking

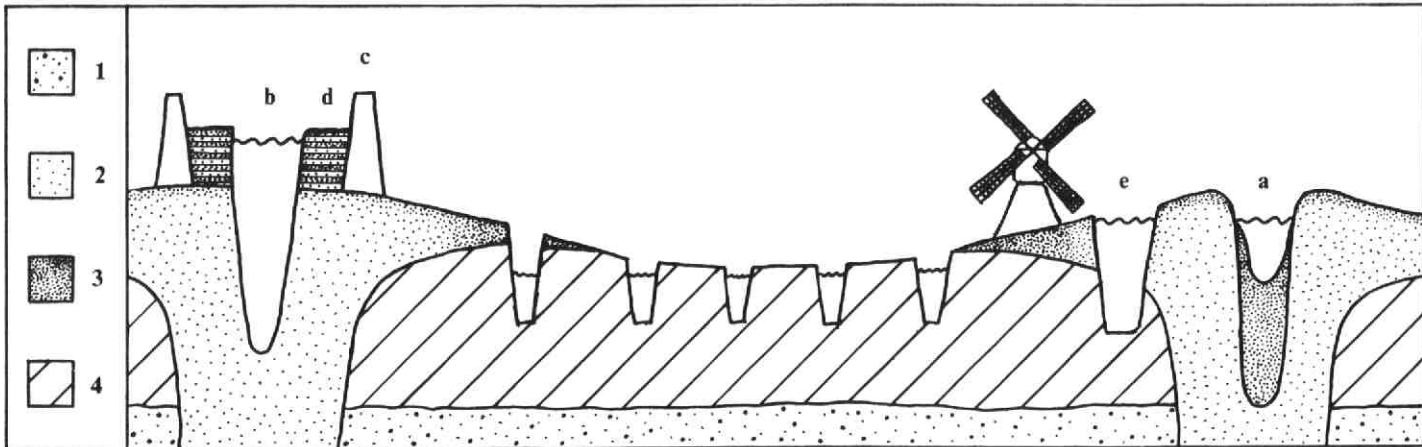
Woeste spelletjes van rivieren werden, zoals gezegd, niet langer getolereerd. Maar Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd. Zo gingen er meerdere eeuwen overheen voordat de dijken langs de Middennederlandse rivieren hun uiteindelijke vorm kregen. De bedijking begon omstreeks de 11e eeuw waarschijnlijk met de aanleg van lage kaden om overstromingswater van het cultuurland te weren. Het sluitende systeem van hoge ringdijken dat ons tegenwoordig voor overstromingen behoedt, is in de provincie Utrecht pas in de 13e eeuw voleindigd. Zo is de grondslag voor de huidige Noorder Lekdijk, de grote beschermengel van onze streek, omstreeks 1233 aangelegd met de opwerping van een zware dijk tussen Amerongen en Schoonhoven. Dit gebeurde op last van graaf Floris IV van Holland en bisschop Otto III van Utrecht: een sprekend bewijs dat 'de grote onderneming' de hoogste regio-

nen van de Nederlandse politiek beroerde.

Dat de actieve rivieren in een nauwsluitend keurslijf werden gesnoerd, had tal van ingrijpende gevolgen. Zo raakte een aantal verlande of verlandende zijtakken van de hoofdstromen afgesneden. Daarvan kennen we inmiddels een zeer nabij voorbeeld. Voor zover deze bejaarde waterlopen tot op dat moment hadden voortgebouwd aan hun stroomruggen, werd dit proces plotsklaps afgebroken. Een ongestoorde oude dag was voor hen niet weggelegd: hun leven werd voortijdig beëindigd. De riviertrajecten die zich nog wél behoorlijk van hun taak kweten, werden bedijkt. In ons gewest viel dit bewijs van menselijk ontzag slechts de Lek en de Hollandse IJssel ten deel.

De bedijking scheidde niet alleen de zwakke van de sterke generatie, maar rekende ook voor de toekomst af met het verschijnsel van veroudering van waterlopen door verlandingsprocessen en aflossing van de wacht door nieuwe stroomruggen. De bestaande routes naar zee werden voorgoed verankerd: verlanden kwam in het hele stuk niet meer voor. Zo bleef het Nederlandse rivierstelsel in zijn laatmiddeleeuwse vorm voor het nageslacht behouden.

Maar ook vele andere, door ons juist zo ijverig bestudeerde regels met betrekking tot stroomrugvorming verloren alle geldigheid. De rivieren hadden voortaan immers (calamiteiten als dijkdoorbraken daargelaten) slechts binnen bepaalde, naar hun normen zeer nauwe grenzen vrij spel. Daarmee kwam een einde aan de zorgvuldige sortering van de afzettingen buiten hun oevers volgens het principe van een komwaarts af-

5. Schetsmatige doorsnede van het door menselijk ingrijpen veroorzaakte reliëf in de Nederlandse rivierdelta. We zien de doorsneden van de stroomruggen van twee rivierlopen. De rechter was ten tijde van de bedijking al niet meer actief en werd toen van de hoofdstroom afgekapt. Zijn restgeul is daardoor niet geheel verland. De linker werd wél bedijkt. Zijn afzettingen stapelden zich sindsdien in versneld tempo in de uiterwaarden opeen. De stijging van de rivierlakte beperkte zich daardoor tot het buitendijkse land. Tussen beide stroomruggen een ontgonnen en door wateronttrekking ingeklonken kom. Reeds na enkele eeuwen was bemaling noodzakelijk voor de waterlozing op boezem of rivier. 1: dekzand / 2: zand / 3: klei / 4: veen. a: restgeul / b: rivier / c: dijk / d: uiterwaard / e: boezemwater.

nemende korrelgrootte. De uiterwaarden zijn derhalve nauwelijks volwaardige opvolgers van de stroomruggen te noemen: zij kennen een geheel eigen, horizontale opeenstapeling van dunne laagjes van bij overstroming achtereenvolgens bezonken zand en klei.

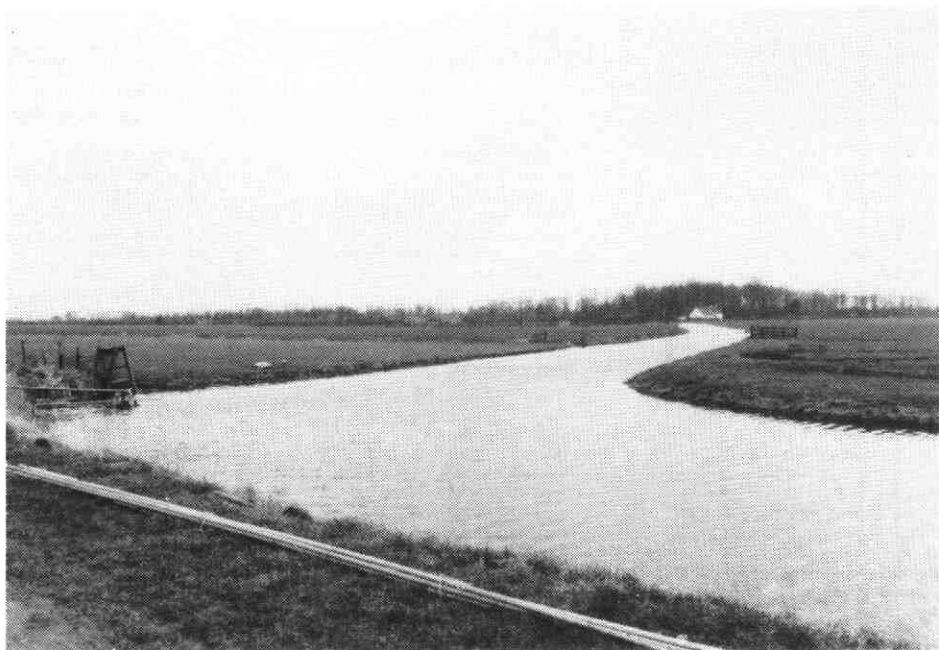
Een geheel andere eigenschap van rivieren werd pas later een halt toegeeroepen. Aanvankelijk dacht men deze eeuwige lastposten tot beter gedrag te kunnen brengen door ze 'eenvoudig' slechts te bedijken: rivieren waren in de eerste plaats 'overstromers', en dat moest nu maar eens afgelopen zijn. We kunnen de pioniers van de Nederlandse waterbouwkunde nauwelijks verwijten dat zij onze geleerdheid omtrent zijwaartse verplaatsing van meanders misten. Op de lange duur was het verschijnsel van ondermijning van oevers aan de buitenbocht echter levensbedreigend voor de dijken zelf, en zover mocht het natuurlijk niet komen.

De remedie bleek uiteindelijk even simpel als doeltreffend: kribben in de buitenbochten hieven de erosie aldaar op. In de vorige eeuw werd de Nederrijn en de Lek door deze kunstgreep de laatste speelruimte ontnomen.

Strekdammen, om de riviersplitsingen buiten onze provincie vast te leggen, en stuwen, om de waterafvoer te reguleren, zoals bij Hagestein en Maurik uit de 60-er jaren, completeren het beeld van de totale victorie van de mens over de rivieren.

Zo is, op de keper beschouwd, het enige dat na de bedijking nog herinnerde aan de ontstaanswijze van de stroomruggen, de stijging van de, nu weliswaar keurig afgeperkte, riviervlaktes. De opstuwung van de Nederlandse delta ging volgens het inmiddels bekende mechanisme ononderbroken voort, maar beperkte zich sedertdien tot het buitendijkse land. Wat wel weer veranderde was de snelheid waarmee dit geschiedde: die ging drastisch omhoog. De rivieren waren immers in de houdgreep genomen en moesten hun afzettingen in een sterk geslonken territorium zien kwijt te raken. De ophoping van zand en klei in een betrekkelijk smalle zone, niet zoals vanouds naast, maar laagsgewijs óp elkaar, dreef de uiterwaarden in marstempo omhoog. Die van de Lek steken plaatselijk maar liefst 4 meter boven het binnendijkse land uit (zie afb. 5).

De deltábewoners, wār lot zo innig verbonden was met dat van hun waterkeringen, moesten maar zien dat de dijken hierbij niet achterop raakten. Een lange keten van dijkdoorbraken van meet af aan toont dat men daarbij lang niet altijd op rozen ging. De onder-

6. De Bijleveld ten noorden van Harmelen (1985). Opname vanuit het noordoosten (zie afb. 2, V). Reproductie: J. Rodenburg.

waterzettingen die daaruit voortvloeiden waren onvergelijkbaar groter van schaal en langer van duur dan de 'normale', periodieke overstromingen in de natuurlijke toestand vóór de bedijking. Geen wonder: naarmate de riviervlaktes hoger boven het omringende land uitrezen, kwam het meer en meer aan op de bestendigheid van de dijken. Gaven die de geest, dan was het meteen goed raak: de rivier kon al het opgekropte water naar hartelust ontladen op het weerloze land dat een etage lager lag. Ook in deze streek heeft men het bij die gelegenheid meer dan eens moeten ontgelden. Zo begaf de Noorder Lekdijk het in twee opeenvolgende jaren, 1321 en 1322, op dezelfde plaats bij Vreeswijk. De westelijke helft van Utrecht en grote delen van Holland kwamen onder water te staan. Nalatigheid of overmacht, de tweede maal was voor onze westerburen de maat vol: de Meerndijk werd opgehoogd teneinde het westelijk gelegen gebied te vrijwaren voor nieuwe watersnoden. Het lag echt niet aan de onervarenheid van beginnelingen. Ook in latere eeuwen werd de lage helft van Utrecht meermaals geplaagd met groot-schalige onderwaterzetting. Zo bezweek in 1747 de Meerndijk onder de druk van een overstroming als gevolg van een verzakking van de Noorder Lekdijk ten westen van Wijk bij Duurstede. Het was de prijs die men moest betalen voor de opsluiting van de grote rivieren. Ondanks alle, nauwelijks te vermijden tegenslagen blijft de beteugeling van deze eigenzinnige reuzen een waterbouwkundig hoogstandje.

Een aardige bijkomstigheid van deze triomf van menselijk vernuft is dat juist door de afdamming van de Rijn bij Wijk de uitbundige kronkels van zijn restgeul over de gehele lengte landschappelijk bewaard zijn gebleven, voor zover niet naderhand ten slachtoffer gevallen aan andere vormen van 's mensen dadendrang. Door het verbroken contact met de Nederrijn werd er immers geen nieuw materiaal meer aangevoerd om de restgeul volledig te doen verlanden. Daaraan hebben wij de prachtige Vecht te danken, alsmede de fraaie meanders van de Kromme Rijn. Ook de Oude Rijn, hoewel al een eind weegs in het proces van verlanding, werd zo, gelukkig, voor de algehele ondergang behoed. Welbekend zijn de kronkels waaraan Vleuten zich heeft vastgereggen; de Bijleveld ten noorden van Harmelen is een van de juweeltjes van ons landschap (zie afb. 6).

Ledenlijst

Nieuwe leden.

Amstel, A.J. van	Rosweydelaan 26	3454 BN De Meern
Ashouwer, B.	W.de Withstraat 10	3454 XK De Meern
Balkenstein, C.A.	IJsseldijk 28	8194 LE Veessen
Bemmel, S. van	Woerdlaan 6	3454 VK De Meern
Besouw, F.C.G.M.	Schoolstraat 55	3451 AB Vleuten
Blom, Mevr. J.E.	Prof.Bronkhorstlaan 10	3451 ES Vleuten
Boekwijt, Ir. H.A.M.	Meentweg 82	3454 AV De Meern
Dam, C. van	Zandweg 223	3454 HE De Meern
Deibel, B.	Meentweg 103	3454 AR De Meern
Diemel, J.G.J.	Hermelijnweide 4	Nieuwegein
Gonzales, Mr.Drs. I.E.W.	Stationsstraat 36	3451 BZ Vleuten
Groot, K. de	Dorpeldijk 7	3451 RD Vleuten
Hagenouw, M.H.	Koningshof 45	3481 HR Harmelen
Hamoen, T.	Rijksstraatweg 59	3454 JD De Meern
Herremans, J.L.	Odenveltpark 9	3451 XA Vleuten
Hoffland, Fam. A.B.	de Ruyterstraat 6	3454 XL De Meern
Kerkhof, J.G.J.	de Ruyterstraat 16	3454 XL De Meern
Kerste, J.	Breudijk 64	3481 LR Harmelen
Kleinwee, Mevr. A. van	Dorpsstraat 33	3451 BJ Vleuten
Kleinwee, C.J. van	Pr.Hendrikweg 60	3451 CP Vleuten
Laan, J. v.d.	Ridderhoflaan 59	3451 XC Vleuten
Leeuwen-Plomp, Mevr. C. van	Breudijk 5	3481 LM Harmelen
Linden, A.C.D. van de	Strijlandweg 1	3541 BD Utrecht
Mol, R.	Multatullistraat 15	3451 AP Vleuten
Oostrom, J.A. van	Zandweg 12 a	3454 JS De Meern
Oostrom-PeeK, Mevr. van	Trompstraat 5	3454 XJ De Meern
Peek, J.H.W.	Melkmeisjeslaan 28	3454 WV De Meern
Pos, J.	H.Elconiusstraat 63	3553 VB Utrecht
Reincing, Mevr. E.	Camphuijzenstraat 37	3451 BB Vleuten
Rijst, W.M.B. van der	Dorpsstraat 42	3451 BL Vleuten
Rooijen, W.E. van	Hackfort 55	7006 JB Doetinchem
Ruigrok, J.J.	Ten Veldestraat 75	3454 EK De Meern
Schaik, N. van	De Gildekamp 1155	6545 LG Nijmegen
Schijff, M.	Groenedijk 4	3454 PC De Meern
Siebers-v.Pinxteren, Mevr. E.	Zeilmakerslaan 11	3454 DJ De Meern
Smaal, Fam. A.	Rosweydelaan 108	3454 BR De Meern
Swart, R.	Marketensterlaan 42	3454 De Meern
Verkerk, A.	't Zand 1/1	3451 GP Vleuten
Versteeg, J.A.	Ten Veldestraat 70	3454 EN De Meern
Zuijlen, R.S.S. van	Kastanjelaan 2	3471 CR Kamerik

1 maart 1986.

Contactavond

Ons werd de vraag gesteld of er op de contactavond ook aan genealogie werd gedaan. Wel, ook als de vraag een ander onderwerp had betroffen, zou het antwoord "ja" zijn. Wat begon als een bijeenkomst van de genealogische werkgroep, is uitgegroeid tot een algemene contact-avond ten huize van de familie de Rooij, 't Zand 1 te Vleuten.

Op deze avonden is een ieder welkom, die belang stelt in de historie van onze gemeente, daarover iets te vragen of te melden heeft, of zelf met een bepaald interesse-gebied bezig is; hier worden vaak ideeën geboren voor artikelen in ons blad.

De genealogie komt natuurlijk nog steeds ter sprake, maar ook alle andere facetten van ons werk kunnen ter tafel worden gebracht.

Het zijn deze contactavonden waar de leden elkaar kunnen vinden en waar zij iets van hun actieve belangstelling kunnen tonen.

Let echter wel op de agenda; zodra de temperatuur het gedooft worden de bijeenkomsten gehouden in ons museum aan de Thematerweg 17 te Vleuten.

Wie wat bewaart die geeft wat

Door ons werden in dank, ten behoeve van onze bibliotheek en onze verzameling, de volgende schenkingen of bruiklenen aanvaard van:

- J. W. Schoonderwoerd**, Meerndijk 62 De Meern
Een melkbus
- Th. P. J. van Dijk**, Schoolstraat 39 Vleuten
Staande boormachine
- B. J. Achterberg**, Thematerweg 4 Haarzuilens
Hooikist
- K. B. Nanning**, Utenhamweg 15 Vleuten
Houten strijkplank
- Bakkerij Verkerk**, Zandweg 111 De Meern
Drie broodblikken, twee beschuiteringen, twee bakplaten
- A. Goudappel**, Julianalaan 20bis Vleuten
Twee foto's van rijksveldwachter J. Paul
- Mevr. J. G. H. D. Bettink**, Prof. Bronkhorstlaan 31 Vleuten
Verzameling vondsten uit het Romeins castellum te Zwammerdam
- L. Griffioen - Rodenburg**, Bottensteinweg 7 Vleuten
Twee bidprentjes
- G. J. van Schaik**, Veldhuizenlaan 5 De Meern
Een hevel
- A. J. van Zoeren Sr**, Stationsstraat 54 Vleuten
Drukwerk uit de tweede wereldoorlog
- T. J. Brouwer**, Zandweg 73 De Meern
19e eeuwse aardewerk komfoor, dito kom, onderstel en deksel van kaaskuip, twee graven, teems met zeven, bascule, haarspit en haarhamer, brandstempel, klein ijzerwerk
- M. Brits - Oversteegen**, Odenveltlaan 29 Vleuten
Jaargangen 1966 t/m 1985 van Gens Nostra
- F. C. G. M. Besouw**, Schoolstraat 55 Vleuten
Drie Biedermeier stoelen, kopieën oude prenten van Utrecht.
- J. Tukker**, van Wanroystraat 16 Vleuten
Gasstel op gasbus
- Mevr. van Engelen**, Meerndijk 19 De Meern
7 paar houten schaatsen, een bus Polak 10 kg sprits
- M. G. van den Bosch-Goes**, Hindersteinlaan 16 Vleuten
Devotielampje, schoolhandwerk
- J. Wieman**, Schoolstraat 29 Vleuten
Twee deuren, zes vijzels
- B. Jongerius**, Utrechtseweg 46a Vleuten
Een pomp (kattetekop), een hakselmachine
- P. W. Voskuilen**, Reijerscop 23 De Meern
Een waterfornuis
- H. van der Kleij**, Schoolstraat 85 Vleuten
Een Hollandse sleutel, een veeverlostang

Van het bestuur

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
6e jaargang nr. 2 juni 1986 © 1986
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, coörd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en
(na)bestellingen bij:

Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse kontributie bedraagt voor
1986 minimaal f 25,-;
postabonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12,50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040

RABO - Vleuten 36.75.17.574

POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

Kan van rood aardewerk, gevonden bij de aanleg van de S-20 rond De Meern. Ca 1300.

LOSSE NUMMERS f 7,50

Als je goede en slechte berichten te melden hebt, is het soms moeilijk te kiezen waarmee je beginnen zult. Het hangt ook erg af van de "zwaarte" of je het goede nieuws 't eerst vertelt en er dan vervolgens, als het ware mompelend en min of meer terloops, in dezelfde zin het slechte op laat volgen.

In dit geval gaat die truc niet op, omdat de gewichtsverhouding dat niet toelaat.

Toch wil ik met een verheugende mededeling beginnen. Het blad dat u zojuist, naar ik oprecht hoop, met grote belangstelling hebt opgeslagen, is namelijk het 20ste nummer van ons tijdschrift. Bij de start, nu 5 jaar geleden, was het een gok of wij zo'n uitgave wel zouden kunnen volhouden. Nù is dat geen punt van discussie meer, hoewel de redactie er een zware klus aan heeft. Het nog steeds stijgende ledental van de vereniging lijkt mij het bewijs dat het blad door zeer velen wordt gewaardeerd.

De onplezierige taak die ik vervolgens moet vervullen is u te laten weten dat ons museum "op straat staat", zoals u ook al in de plaatselijke en regionale bladen hebt kunnen lezen.

Het blijft een moeilijke zaak voor dat museum, of zoals ik liever zeg: historische archief, een passende en liefst permanente behuizing te vinden. Het bestuur van onze vereniging is van mening dat het realiseren van die huisvesting een taak is die de krachten van

de vereniging te boven gaat. Daarom werd op de algemene ledenvergadering van 16 april j.l. het besluit genomen een Stichting in het leven te roepen, die ten doel zal hebben het inrichten en instandhouden van een museum (historisch archief) ten behoeve van de regio. In het stichtingsbestuur zal plaats zijn voor vertegenwoordigers van onze eigen vereniging, van de gemeente, uit het onderwijs, uit de ondernemings- en zakenverenigingen, uit het bedrijfsleven, uit de agrarische sector, enz.. Het voordeel van deze constructie is dat het draagvlak groter wordt. Om misverstanden te voorkomen, wil ik uitdrukkelijk vermelden dat onze Historische Vereniging **niet** in de Stichting zal opgaan, en haar eigen gezonde, niet-gesubsidieerde leven zal blijven leiden. De Stichting zal zich in hoofdzaak bewegen op het vlak van huisvesting en organisatie van het museale gebeuren, de Vereniging stelt haar steeds groter wordende verzameling ter beschikking en verzorgt documentatie en bemanning.

Wij hopen in de komende maanden de Stichting nader bij u te kunnen introduceren, o.a. aan de hand van een aantal berichten in de media. Ik reken erop dat u, door haar te steunen, te kennen geeft dat het ook úw wens is dat het museum er komt!

D. W. Gravendeel
voorzitter

In dit nummer

	pag.
- Van het bestuur	399
- De Hervormde gemeente De Meern (2)	400
- Water, wonen en een weg (II)	404
- Een deftige trouwpartij in 1913	410
- Een dorp verandert	423
- Genealogie, paleografie, raden maar, agenda	424

De Hervormde Gemeente De Meern (2)

door

Jac. de Bruijn en Gerrit Jan Bel

In oktober vorig jaar verscheen in dit blad het eerste deel over de geschiedenis van de Hervormde Gemeente in De Meern. De gegevens waren ontleend aan het boek dat de heer Jac. de Bruijn over het (hervormd) kerkelijk wel en wee in deze plaats had geschreven. Nu wordt de draad weer opgenomen met de tweede aflevering.

Na het overlijden van dominee Adrianus van Sijpesteijn in augustus 1704 duurde het bijna een jaar voordat zijn opvolger werd geïnstalleerd. Bij gebrek aan een volledige kerkeraad had in het verleden altijd de classis zich beziggehouden met het beroep van een nieuwe predikant. Nu werd deze taak echter voor het eerst vervuld door de Meernse kerkeraad die bestond uit de ouderlingen Isak Dirksz. van Veen en de schoolmeester Jan Putkamer, alsmede twee diakonen, namelijk de jonge Jan Putkamer en Arie Boers.

5. Jacobus Leusden 1705 - 1708

Op 10 maart 1705 kreeg men toestemming van de Staten van de provincie om tot een beroepskeuze over te gaan. Dan wordt ten overstaan van de dominees Henricus van Rheden uit Jutphaas en Petrus van Veen uit Linschoten als naburen een nominatie gemaakt van drie proponenten. Met eenparige stemmen valt vervolgens de keus op Jacobus Leusden. De Staten van Utrecht verlenen op 17 maart hun goedkeuring aan deze keuze.

Dominee Leusden staat, als Utrech-tenaar, beschreven als L. A. M. (= Liberalium Artium Magister = meester in de vrije kunsten), terwijl hij elders Phil. Doct. (= Doctor in de philologie = taal en letterkunde) heet.

Al met al dus iemand die er niet tegenop had gezien in zijn vrije tijd de neus in de boeken te steken. Nu vormde hij wat dat betreft zeker geen uitzondering in de familie, want zijn vader was ongeveer 50 jaar lang professor in het Hebreeuws in Utrecht en zijn broer Rudolph was professor in de anatomie en chirurgie. Een andere broer, Johannes Wilhelmus, had zijn jeugd jaren meer op straat doorgebracht. Dientengevolge moest hij een titel ontberen, maar de op die manier gelegde contacten met de plaatselijke bevolking hadden hem uiteindelijk wel het burgemeesterschap van de stad Utrecht opgeleverd.

Aanvoelende dat je je met zo'n kandidaat moeilijk een buil kon vallen werd Jacobus al op 12 maart (dus nog voor de toestemming van de Staten van Utrecht) beroepen, op 2 juni geëxamineerd en op 12 juli door de Breukelense predikant ds. Leonard Beels bevestigd.

Van vergaderen hield de dominee kennelijk niet, want uit 1706 is alleen een verslag van de kerkeraadsvierkiezing op 10 januari te vinden. Daaruit blijkt dat de schoolmeester Jan Putkamer zijn werkzaamheden als ouderling neerlegt en dat Arien Boers, die diaken was, nu ouderling wordt en Willem Jansz. van der Pauw, afkomstig uit de Utrechtse woonbuurt Jaffa (bij de tegenwoordige Vleutenseweg) tot diaken wordt benoemd. In 1707 en 1708 vinden er geen veranderingen plaats in de kerkeraad.

Jacobus Leusden stelde in zoverre orde op zaken dat hij nu eens op papier zette wie allemaal lidmaat van zijn kerk waren, iets dat voordien nog nooit was gebeurd.

In het totaal bleken er 30 leden te zijn, waarvan zes echtparen en twee moeder en dochter. Verder woonden er nog vijf leden in Utrecht.

De dominee doopte tijdens zijn Meernse periode 8 jongens en 7 meisjes en voltrok elfmaal een huwelijk. Op 9 oktober 1708 overleed Jacobus Leusden.

6. Johannes van Loon 1708 - 1730

Na het overlijden van Jacobus Leusden moest de kerkeraad dus omzien naar een nieuwe dominee (of leraar, zoals toendertijd ook wel werd gezegd). Vandaar dat op 26 oktober naar gedeputeerde staten van Utrecht — die moesten betalen — werd geschreven met het verzoek of er een opvolger mocht worden beroepen.

Blijkbaar wilde de kerkeraad spijkers met koppen slaan, want na beraad met de twee naburige predikanten Bartholdus van Hattem (predikant te Vleuten van 1671 - 1711) en dominee

Georgius Cock (predikant te Harmelen van 1639 - 1726) werd ten overstaan van hen op dezelfde dag uit een nominatie van vier personen met algemene stemmen Johannes van Loon gekozen tot de nieuwe herder.

Vervolgens werden gedeputeerde staten op de hoogte gebracht van de keuze. Van die kant waren er geen bezwaren, waarop Ds. Van Loon drie behoorlijke voorstellingen (= er wordt driemaal van de kansel bekend gemaakt dat hij is beroepen) kreeg en op 18 november werd bevestigd.

Johannes van Loon werd in Schalkwijk geboren en ging als kandidaat het leger in. Hij was gehuwd met Maria van Paddenburg(h) die op de dag van zijn bevestiging in De Meern met attestatie overkomt. Maria was kennelijk al eerder getrouwd geweest, want haar dochter Christina van Stammen doet op 19 december 1710 belijdenis. Op 5 oktober trouwt zij in De Meern en op 4 april 1762 wordt zij hier begraven. Voor het doodskleed wordt dan f 3.3- gegeven en in het diaconiezakje f 5.5-.

Verder wordt een zekere Cornelis van Loon, student, vermeld die op 7 oktober 1725 belijdenis doet. Gezien zijn naam zou hij een zoon kunnen zijn van de dominee (wiens vader ook Cornelis heette). Op de ledenlijst van 13 april 1755 staat achter zijn naam dat hij is overleden.

Steun onder voorwaarden

Wie tegenwoordig in minder goede leefomstandigheden verkeert klopt aan bij sociale zaken. Vroeger kon men voor een dergelijke bijstand terecht bij zijn kerk. In beide gevallen wenst(e) de geldverstrekker niet dat het geld over de balk werd gesmeten. Met het doel dit te voorkomen werd in 1710 door de kerkeraad bepaald dat de bedeeften die van de steun van de diaconie leefden pas een woning mochten huren als zij hiervoor toestemming hadden verkregen van de kerkeraad. Voorts werd besloten dat iemand die van de diaconie leefde zijn bedeling alleen maar voor zichzelf mocht gebruiken. U ziet het: het wat nauwlettender in het oog houden van tweeverdieners of voordeurdelers is echt geen ontwikkeling die pas de laatste jaren de kop heeft opgestoken.

Kerkvisitaties

De aandacht voor de onmin waarmee men met de paus verkeerde mocht uiteraard niet verslappen. Vandaar dat men verplicht was om tijdens de kerkeradsvergaderingen van tijd tot tijd de 'Kerkelijke middelen tot wering van het Pausdom' voor te lezen en vooral als de kerkvisitatie in zicht was werd hieraan aandacht geschonken. Dit te meer daar er bij deze bezoeken — die vooral een controle van de administratie waren — degelijk werd geïnformeerd of men de plichten op dat gebied wel was nagekomen.

Regelmatig, bijna ieder jaar, kwamen er twee of drie predikanten die de kerkvisitatie hielden.

De kerkvisitatie werd over het algemeen als een leuk uitje gedurende de zomermaanden (gewoonlijk juni en juli) gezien. Regelmatig, bijna ieder jaar, verschenen er twee of drie predikanten die zich op de hoogte kwamen stellen van het plaatselijk kerkelijk reilen en zeilen. Het waren niet alleen predikanten die de visitatie deden; ook professoren zagen in dat je op deze manier nog eens op een aangename wijze buiten de deur kon vertoeven. Opmerkelijk kan worden genoemd dat soms de plaatselijke predikant deelnam aan de visitatie op de eigen standplaats. In De Meern deed Johannes van Loon dat twee keer (in 1713 en 1724) en controleerde J. P. van Couwenberg in 1761 de eigen boeken.

Veel nieuws leverden de visitaties niet direct op, zo moge blijken uit het nu volgende overzicht van een aantal bezoeken.

Op 23 juli 1750 werd er een buitengewone kerkeraad gehouden, waarin — naast de praeses — de broeders Pieter Naminck en Gijsbert van Leersum (ouderlingen) en Paulus van Leersum (diaken) aanwezig waren. In de vergadering verschenen de heren De Beveren en Ruijs, predikanten te Utrecht en aan de Vaart, die, na op de hoogte te zijn gebracht van de Meernse kerkelijke zaken, lieten weten, dat zij 'niets berispelijks hadden gevonden', en daarom met 'zonderling genoegen uitgesprokenen zegeningen vertrokken'.

De Utrechtse professor/predikant F. Burmannus en de heren Van Waenen en Van der Burg, respectievelijk predikanten te Uithoorn en Kudelstaart en te Vreeswijk, bezochten De Meern op 2 juli 1767. Alles was in orde, waarop met genoegen en een hartelijke zegenwens afscheid werd genomen. De professor beviel het hier zeker wel, want op 21 juni 1773 kwam hij terug, nu in gezelschap van D. Pronkert en Klugten, predikan-

ten uit Montfoort en De Bilt. Ook zij vernamen de toestand van de gemeente, betuigden hun genoegen en namen eveneens met een zegenwens afscheid. Hetzelfde geldt voor het bezoek dat drie jaar later op 26 mei werd gebracht door de predikant/professor in Griekse talen C. Segaar uit Utrecht en H. van der Burg, predikant uit Vreeswijk (De Vaart). Ook nu heerste er genoegen en klonk bij het afscheid de zegenwens. Idem op 31 juli 1800 toen Colenbrander, Campen en Stoelendrajer visiteerden.

In mei 1820 schrijft Ds. Brave dat hij met Ds. Rappard op 14 juni zal visiteren. Op die dag stellen ook deze heren vast dat alles is gebeurd volgens het reglement dat door de Synode is vastgesteld. Er wordt nu niet van een zegenwens, maar van een zegenbede gesproken, maar feitelijk zal dat weinig verschil maken.

Vanaf 1827 heeft de kerkvisitatie vaak schriftelijk plaats. Er moeten dan tabellen worden ingevuld. In 1885 komt er naast een predikant ook een ouderling mee, maar het betreft dan wel een baron wiens oordeel natuurlijk zwaarder weegt dan dat van de gemiddelde ouderling.

Bij de kerkvisitatie op 8 mei 1894 wordt door de bezoekers een circulaire van de Synode, betreffende beantwoorde vragen aan het socialisme, overhandigd.

U ziet het; buiten de circulaire die in 1894 werd meegebracht was het een weinig afwisselend geheel.

Verder zal — voor de nazaten, zo staat er bescheiden in de notulen — schriftelijk worden vastgelegd wie door een vrijwillige milde gift heeft bijgedragen aan het fonds. De predikant neemt 'gewillig' de inzamelingsactie op zich. Johannes van Loon laat meteen blijken dat hij het in hem gestelde vertrouwen geenszins wil beschamen en start de van hem verlangde activiteiten door direct bij de aanwezigen en de naaste familie rond te gaan. Op die manier wordt door hemzelf, zijn vrouw en zijn dochter en door de ouderlingen Willem Jansz. Pauw en Arie Corn. Boer en de diakens Jan Harmensz. Hoek(e) en Cornelis Schinckel en diens vrouw een bedrag van zestien gulden en veertig stuivers bijeengebracht.

Dat jaar komt er in het totaal nog een bedrag van honderd gulden en 10 stuivers bij. Ook het domheer (een hoge bestuurlijke functie in het kapittel) zijn schiep z'n verplichtingen want de domheer de Voorn nam hiervan zestien gulden voor zijn rekening.

Op 6 augustus 1714 krijgt het fonds een aanzienlijke bijdrage door het door-

deweekse huwelijk van domheer De Beer en Hillegonda van Sijpestein. Dit bracht f 106,- en 26 stuivers in het laatje, of liever gezegd: het zakje. 1715 is een mager jaar. Het in ondertrouw gaan van Samuel Moonen en Catharina Bosman levert op 26 april de somma van f 1,- op. Een ondertrouw in april en een huwelijk in mei 1716 zijn goed voor nog eens ruim f 23,-. Toen had men een goede 220 gulden en hiervoor worden aangeschaft een obligatie van 300 gulden, alsmede de beoogde zilveren beker en vervuilde tin. Dit alles kost bij elkaar f 258,- en vier stuivers. Schoolmeester en koster Samuel Moonen betaalt de rekening en legt bij de kerkeraad de kwitantie op tafel met de mededeling dat hij dus nog 37 gulden, 2 stuivers en 8 penningen ontvangt. Hij vraagt of hij het geld bij de eerste gelegenheid mag ontvangen. Dat blijkt pas 25 mei 1718 te zijn.

Boete voor wegblijven

In 1713 wordt er achtmaal kerkeraad gehouden. Kennelijk werden deze bijeenkomsten minder goed bezocht dan was gewenst, want op 10 april werd besloten dat alle kerkeradsleden present moeten zijn. Indien dat niet het geval is krijgen zij een schelling boete. Het geld zal ten goede komen aan de armen. Onze zuinige volkasaard kennende zullen de armen arm zijn gebleven.

Fonds voor zilveren beker

Op 29 oktober van dat jaar wordt er een buitengewone kerkeradsvergadering gehouden. Men bespreekt de welstand van de kerk en overweegt dat de beker die voor het Heilig Avondmaal wordt gebruikt slecht is. In de plaats hiervan zou men graag een zilveren kopen. Bovendien worden de wijn en het brood bekostigd uit het armengeld, terwijl in andere plaatsen de overtuiging heerst dat andere kerkelijke inkomsten hiervoor wat dat betreft eerder in aanmerking komen.

Het plan ontstaat om een apart fonds te stichten, zodat de diaconie niet extra wordt belast. Eerst zullen de 'aanzienlijkste leden' worden verzocht om een vrijwillige contributie. Hiervoor wordt de zilveren beker gekocht en het nog resterende geld zal worden gereserveerd voor de aankoop van brood en wijn. Of het aan de kwantiteit of aan de kwaliteit van de 'aanzienlijkste leden' lag vermeldt het verhaal niet, maar wel is duidelijk dat de kerkeradsleden zich ook vol realiteitsbesef hebben gebogen over de vraag wat te doen als onverhoopt het benodigde geld niet op die manier bijeen kon worden gebracht. Ook dit vraagstuk wordt opgelost. In dat geval is het de bedoeling dat aan van

buiten inkomende leden, die hier belijden doen, een gift wordt gevraagd. Hetzelfde zal gebeuren bij degenen die niet op zondag trouwen. En daarmee wordt weer eens duidelijk gemaakt dat het vroeger toch allemaal anders was, want tegenwoordig is doordeweeks trouwen goedkoper dan in het week-einde.

Jarenlang strijd om f 25,-

Nu was dit niet de eerste keer dat de schoolmeester voor geld aanklopte. Tijdens de buitengewone kerkeradsvergadering die op 19 juni 1715 wordt gehouden vraagt hij als emolument (= extra bijdrage buiten het normale loon) f 25,- uit de diakonie-kas, net zoals zijn voorganger had gehad. Na dit verzoek te hebben aangehoord stuurt men Samuel naar buiten gestuurd zodat uitvoerig kan worden gesproken over deze 'grote aangelegenheid'. Men vreest voor de gevolgen, vooral met het oog op de toekomstige schoolmeesters.

Moonen wordt weer binnengeroepen en krijgt te horen dat hij op een dergelijke voorwaarde nooit was beroepen. Het emolument was Moonens voorganger enkele weken voor zijn aanstelling toegezegd in het huis van de oude koster zaliger. Allen waren daarbij aanwezig geweest en hoewel meester Putkamer toen 25 gulden armengeld had ontvangen moest Samuel er niet op rekenen dat hij dit bedrag in de toekomst ook zou krijgen.

De nood was bij de oude koster kennelijk hoog gestegen, want het verhaal vermeldt dat deze met tranen in zijn ogen geslagen naar de hemel betuigde dat het hem leed deed zo lang van het armengeld te hebben getrokken. Meermalen had hij al verzocht of er geen ander fonds was waaruit deze bijdrage kon worden voldaan. Met 'wringing van zijn handen' had hij gezegd dat hij, nu oud zijnde, niets kon missen daar zijn dagen op het laatst liepen.

Om alle 'onheilen en verwijdering' te voorkomen wordt de meester/koster met ingang van 1.1.1715 een bedrag van f 12,50 geschonken, maar dan moet het voor de toekomst ook uit zijn. Voor niets gaat de zon op en dus wordt er wel een voorwaarde verbonden aan deze gift. Mochten er arme kinderen komen dan moest Moonen hen gratis les geven.

Samuel neemt hiermee genoegen en betuigt zijn dank, maar na twee jaar zoekt hij het toch hogerop. Achter de rug van de kerkeraad om schrijft hij een rekest aan de ambachtsheren van De Meern, de heren van het kapittel van Oudmunster. Als hij van die zijde antwoord krijgt houdt de Meernse kerkeraad op zijn verzoek op 19 februari 1717

weer een aparte vergadering. De kerkeradsleden weten geen raad met de situatie en proberen de boot af te houden met de mededeling dat het rekest maar een kattedelletje of een simpele kopie is. Daarom verzoekt men de meester om de oorspronkelijke stukken.

Op 27 april komt men weer bijeen. Nu hebben de broeders de originele afschriften van de rekesten en het antwoord daarop kunnen doornemen. Een en ander is zeker ten gunste van Samuel uitgevallen, want het wordt duidelijk dat men vindt dat hij zich zonder noodzaak of enige grond tegen zijn weldoeners (zo werden werkgevers toen blijkbaar nog omschreven) keert; de mensen aan wie hij zijn bevordering voor het grootste deel heeft te danken. Bovendien heeft hij sedert zijn aanstelling nog vele gunsten genoten.

Moonen brengt in dat de 25 gulden die meester Putkamer uit de armenkas mocht ontvangen was voor het onderwijs aan kinderen van behoeftigen, maar de kerkeraad wil daar niet aan. "Sinds mensenheugenis zijn er geen arme lieden geweest", zo zegt men. Bovendien is over 1715 en 1716 de helft van de f 25,- aan Moonen betaald.

Het kapittel van Oudmunster wil wel antwoord van de kerkeraad. Besloten wordt te berichten dat de kerkeraad in het geheel niet in staat zo'n bedrag te missen "omdat de lasten van de armen tegenwoordig zo toenemen dat men jaarlijks tekort komt". En dat was weer een heel ander verhaal dan Moonen kort daarvoor te horen kreeg. Desondanks vindt de kerkeraad het een goed argument en men besluit maar meteen dat de aanval de beste verdediging is, zodat het kapittel wordt gevraagd of dit misschien een zeker fonds heeft waaruit aan de wensen van Moonen tegemoet kan worden gekomen.

Pas eind december 1717 legt Moonen weer een brief van het kapittel bij zijn weldoeners. Daarin wordt de kerkeraad verzocht op maandag 10 januari 1718 naar Utrecht te komen. De dominee schijnt alleen te zijn gegaan om de zaak uit de doeken te doen. Op 30 januari wordt weer over de zaak vergaderd en dominee Van Loon laat weten dat men op 8 februari in Utrecht de diakonierekening moet komen tonen.

Er zijn prettiger mededelingen denkbaar en de broeders verklaren eenparig dat de wegen geheel onbruikbaar zijn en dat het weer te onzeker is om zich aan afspraken te binden. Ze willen wel op normale wijze rekening komen afleggen. Verder komen we over de zaak helaas niets te weten.

Wel wordt eind 1718 besloten aan de meester drie achterstallige jaren te

betalen voor het vuur in de kerk en dit in het vervolg te blijven doen. Echt naar zijn zin had Samuel het intussen niet meer in De Meern en op 21 oktober 1720 vertrok hij naar Kortenhoeve.

Nood in Polen

Tijdens de buitengewone vergadering in juni 1715 waarin Samuel Moonen voor het eerst de beruchte 25 gulden ter sprake bracht buigt men zich ook over het schrijven van de classis over de nood van de kerk in Polen. Men besluit voor dit doel 5 gulden te geven.

Huurproblemen

Per 1 mei 1718 loopt de huur van Salvus Jans de Vries en zijn vrouw af. Men betreurt het dat de oude man eventueel zijn woonplaats moet verlaten en wil bemiddelen dat Willem Peters van der Eem, die getrouwd is met hun dochter Jannetje Salvus, bij hun komt inwonen om de huur te betalen. Zelfs wordt het plan geopperd om het huis te verbouwen tot twee aparte woningen.

Eind april 1720 blijkt Salvus te zijn overleden, want dan besluit de kerkeraad dokter Steecklenburgh een dukaat te geven voor de visite bij Salvus en het verlenen van medicijnen. Bovendien besluit men om voor Salvus' weduwe Metje een bedstee neer te zetten in het huis van haar dochter. Voor vijftig gulden per jaar gaat ze daar in de kost, maar dat bedrag is dan wel inclusief een hemd en een nachtmuts.

Rijk zijn de mensen zeker niet geweest, want in december 1719 was al besloten aan Salvus en zijn vrouw voor de wintertijd 50 manden turf te geven, alsmede een scheut (= zesponder) brood en een half pond boter per week en — zo de beurs het lijden kon — een pond kaas.

Afschaffing dankdag

In oktober 1722 besluit de classis van Utrecht dat de Utrechtse dankdag wordt afgeschaft. De animo voor deze afschaffing blijkt redelijk te beteugelen, want nog vele jaren na het besluit worden er collecten gehouden op de Utrechtse dankdag. Het is waarschijnlijk de bedoeling geweest zich te richten naar de landelijke data voor de bid- en dankstonden voor het gewas, die ook nu nog jaarlijks in vele plattelandsgemeenten worden gehouden op de tweede woensdag in maart en de eerste woensdag in november.

Water, wonen en een weg (II)

De eerste aflevering van dit tweedelige artikel verscheen in het voorgaande nummer van deze periodiek, p. 389-397.

Ontginning

In een van onze, intussen vele omzwingingen constateerden we dat de veengroei wonderwel in staat bleek de stijging van de stroomruggen bij te benen. Zolang moeder Natuur de delta regeerde, waren de kommen kennelijk nog geen kommen. Dat werden ze eerst door mensenhand.

De bedijking doorbrak de samenhang tussen de verschillende Holocene processen. Rivierlopen in de nadagen van hun bestaan werden op non-actief gesteld. De opbouw van hun stroomruggen kwam daarmee tot staan. Dit had natuurlijk gevolgen voor de veengroei: eerder zagen wij dat deze broederlijk verbonden was met het wel en wee van het locale rivierstelsel. De waterafvoer door de rivieren werd bovendien gecentraliseerd. Vooropgesteld dat de dijken het hielden, raakten de kommen verstoken van de regelmatige voorziening van voedselrijk rivierwater. Daarmee werden de veengroei krachtige prikkels ontnomen. Maar de oorlog van de mens tegen het water omvatte meer dan slechts de gevangenneming van de rivieren. Een minstens zo belangrijk doelwit waren de kommen zelf.

Omstreeks de 11e eeuw werd een grootscheeps ontginningsoffensief gelanceerd, waarin men de vochtige kommen successievelijk te lijf ging. Vooral in de 12e en 13e eeuw werd op vele fronten gelijktijdig de aanval in gezet en boekte men een enorme terreinwinst: in het centrum van de ontginningsactiviteit vele malen het oppervlak van het daar tot dan toe bewoonde, oude cultuurland. Ruwweg tussen 1050 en 1300 zijn de uitgestrekte Utrechts-Hollandse veengebieden, waaronder die van onze streek, voor het overgrote deel ontgonnen.

De strategie was in essentie steeds ontwatering, het gehanteerde wapen een ingenieus stelsel van drainage, gekenmerkt door een groot aantal meters sloot per oppervlakte-eenheid. Deze vorm van ontginning was uiteraard teamwork. Zij verliep volgens een vast stramien. De verovering geschiedde bloksgewijs en werd uitgevoerd door

een groep kolonisten, de boeren in spe van het te onderwerpen gebied. Als aanvalslinie, de zogenaamde ontginningsbasis, groef men aan de rand van het oude cultuurland een wetering, geflankeerd door een weg. Van daaruit begon dan de komwaartse opmars. Deze voltrok zich via de aanleg van een reeks van lange, evenwijdige en betrekkelijk dicht opeengelegde kavelsloten. Hun grote dichtheid stond borg voor een effectieve ontwatering. De wetering fungeerde als hoofdverzamelaar van het aan het veen onttrokken water. Een daarmee in verbinding staande vliet droeg zorg voor de lozing op waterbergers van een nóg hogere trap, het zogenaamde boezemwater, ten dienste van een polder bestaande uit meerdere ontginningsseenheden, of direct op een rivier.

Het op deze wijze 'drooggelegde' blok was door de kavelsloten zo veel mogelijk in gelijkvormige percelen verdeeld. Daarbij trad een hoge mate van standaardisering aan de dag. De meeste ontginningen kenden oorspronkelijk, voor zover hun vorm dat toeliet, een regelmatige indeling in kavels van 6 voorling (gemiddeld ruim 1250 meter) diep en 30 roeden (doorgaans ruim 100 meter) breed. Zo ontstonden percelen van als regel 13 à 14 ha, keurig toegesneden op de behoeften van een eengezinsboerenbedrijf. Na toewijzing van ieders deel moesten de kolonisten hun lange reep wildernis zelf in cultuur brengen.

Ondanks alle verstoringen in later tijd is het oorspronkelijke verkavelingspatroon van de ontginningen in de polders rond de gordel van Rijnafzettingen door dit gebied nog steeds in grote lijnen intact.

Oorspronkelijk kon de lozing van het aan de nog betrekkelijk hoge kommen onttrokken water op natuurlijke wijze plaats vinden, dat wil zeggen door vrije afvloeit. Aanvankelijk daalde het grondwaterpeil in de ontgonnen gebieden dan ook met rasse schreden. Het gevolg van de wateronttrekking was echter dat de slappe veenkussens aanzienlijk ineenkrompen, terwijl de half vergane planteresten in hun opperste lagen door daling van het vocht- en stijging van het zuurstofgehalte alsnog verder werden verteerd en die aan de oppervlakte daarboven door grondbewerking veraard-

den of zelfs totaal vergingen. Weldra trad daardoor een gevoelige bodemdaling of inklinking op. In de 15e eeuw moest men, wilde men het hoofd boven water houden, dan ook zijn toevlucht nemen tot bemaling door middel van windmolens; 1 à 2 eeuwen later ontkwam men in vele gebieden zelfs niet aan tweetrapsbemaling. Vanaf ca. 1870 maakten stoomgemalen de vitale zaak van een evenwichtige waterhuishouding onafhankelijk van Nederlands onberekenbare winden. Later werden zij geleidelijk vervangen door oliegestookte en, na omstreeks 1930, elektrische gemalen.

Door de steeds meer geavanceerde wateronttrekking gedurende 7 à 9 eeuwen zakten de veenpakketten als een pudding in elkaar. De robuuste zandlichamen van de stroomruggen, gegrondvest op het solide fundament van het dekzand, zijn daarentegen nauwelijks 'klinkgevoelig'. Door de verschillende eigenschappen van zand en veen ontstond het veelal forse hoogteverschil tussen de stroomruggen en de kommen, waaraan beide hun naam ontleen. Later zullen we dicht bij huis een sprekend voorbeeld hiervan tegenkomen.

In afbeelding 5 zijn de verschillende vormen van reliëf die onder invloed van menselijk ingrijpen ontstonden, samengevat.

In de vorige twee hoofdstukjes hebben we gezien hoe een vermetel volkje van dijkenbouwers en ontginners in de periode van de 11e tot en met de 13e eeuw de Nederlandse delta aan zich onderwierp en haar maakte tot een land van polders en waterkeringen. De mens had gezegevierd over het water: een opmerkelijk wezen, de zogenaamde Hollander, zag het levenslicht. Hiermee kwam goeddeels een eind aan het prachtige samenspel van de natuurlijke processen die wij eerder afzonderlijk en in onderling verband hebben bestudeerd. Hiermee komt ook een eind aan ons algemene verhaal over de landschapswording van deze streek in samenhang met de ontwikkeling van de Nederlandse delta als geheel. Hopelijk komen we nu goed beslagen ten ijs voor de derde etappe van onze zwerftocht. Het moment is gekomen om de opgedane kennis eens te toetsen aan de realiteit van een concreet geval. Op naar de S-20!

De Heldammer stroomrug

Na al onze kronkelwegen komen we weer op het rechte pad. De Oude Rijn had tussen ca 1500 v. Chr. en enkele eeuwen na het begin van de jaartelling een jonger broertje, zelfs de naam zijtak onwaardig: even ten oosten van De Meern splitste deze rivier zich eigenwijs af van de (toen nog niet Oude) Rijn, om zich na enkele kronkels rond de latere, gegraven Leidse Rijn ergens ten oosten van Harmelen toch maar weer in het gareel van de hoofdstroom te voegen. Niettemin zag deze waterloop kans om tussen beide plaatsen een niet te veronachtzamen zandgordel op te bouwen: de zogeheten Heldammer stroomrug (zie afb. 2, C). Bij het monument dat de Rijn zich in onze streek heeft opgericht, valt dit product echter in het niet. Toch is het dat onderdeurtje onder de stroomruggen gelukt de hoofdrol te spelen in dit verhaal. We zullen eens gaan zien hoe dat kwam.

Werk aan de winkel

Vorig jaar werd de Heldammer stroomrug bruut in zijn rust verstoord. In voorjaar en zomer 1985 werden ten westen van De Meern omvangrijke grondwerkzaamheden uitgevoerd in het kader van de aanleg van het aldaar ge-projecteerde gedeelte van de provinciale weg S-20 (zie afb. 7). Daarbij werd de Heldammer stroomrug drie maal over zijn volle breedte, van kom tot kom, doorgraven. Een waarlijk unieke gelegenheid zich te ontlasten van alle papieren wijsheid, de lezer inmiddels bekend, en de tastbare realiteit ter plaatse met eigen ogen te aanschouwen, als een kleurrijk beeldverhaal van zand, klei en veen. Een wegcunet en twee begeleidende bermsloten leverden niet minder dan zes profielen dwars door de meandergordel van de Heldammer stroom op, ter lengte van ongeveer een halve kilometer. Evenzovele mogelijkheden om de anatomie van dat machtige zandlichaam grondig te bestuderen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat slechts het bovenste gedeelte daarvan voor onderzoek vrijkwam: zelfs in het beste geval, waar het graafwerk het diepst reikte, bleef meer dan de helft van de Heldammer stroomrug onaangeroerd. Het gebied ten zuiden daarvan werd over een lengte van ongeveer 700 m ontbloot, terwijl aan het andere uiteinde nog net de kom ten noorden van de Heldammer stroomrug werd aangesneden.

Afbeelding 8 toont het tracé van de S-20 meer in detail. De bij de grondwerkzaamheden gehanteerde oriëntatiepunten zijn hierin overgenomen om de wel-

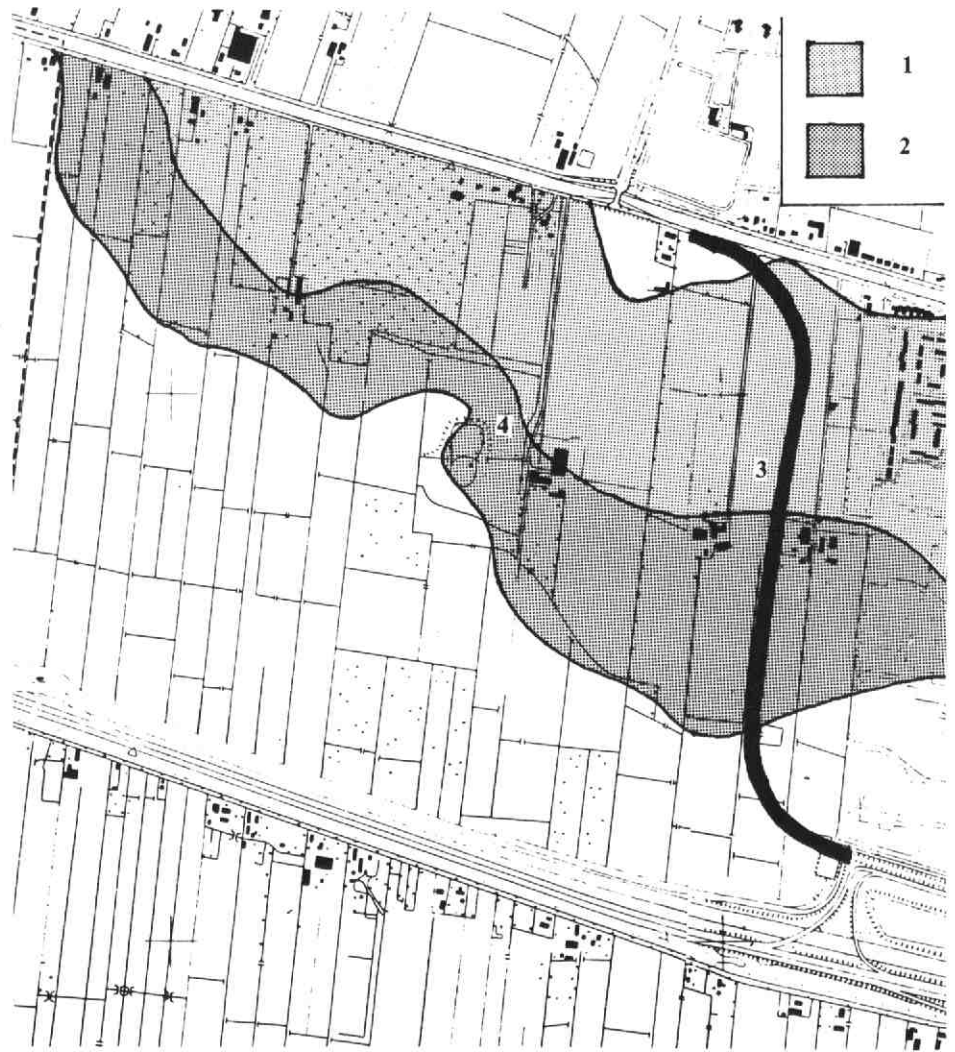
dra te bespreken verschijnselen ruimtelijk vast te leggen.

Stroomrug en kom

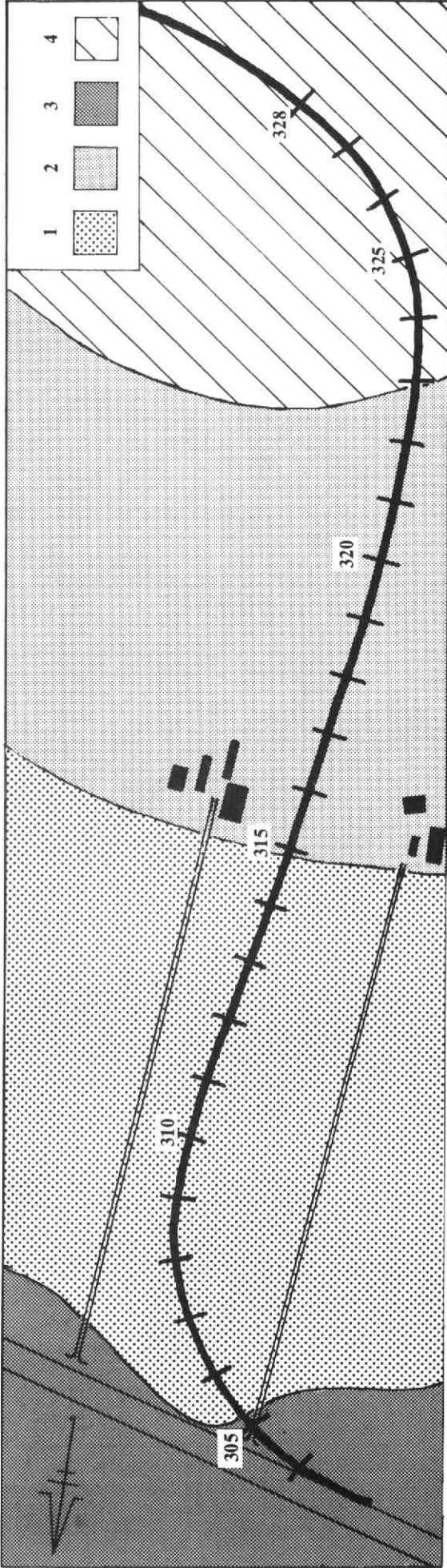
De grootste diepte, ruim 2.5 m, bereikte het graafwerk in het midden van de meandergordel. De heren wegenbouwers hebben aan den lijven ondervonden wat een stroomrug is: gedurende meerdere maanden reed een karavaan van vrachtwagens af en aan om de weg in wording een enigszins gelijkmatig hoogteverloop te geven, teneinde de toekomstige automobilist voor pijnlijk contact met het dak van zijn voertuig te vrijwaren. Het terrein kent ter plaatse namelijk een fors reliëf in noord-zuidrichting: tussen de 'top' van de Heldammer stroomrug en het 'dal' van de zuidelijk gelegen kom maar liefst twee en een halve meter! Naar de verhoudingen van ons vlakke polderland hebben wij hier te maken met een waar hooggebergte (zie afb. 9). De benamingen 'stroomrug' en 'kom' bren-

gen dit op bescheiden, doch beeldende wijze tot uitdrukking.

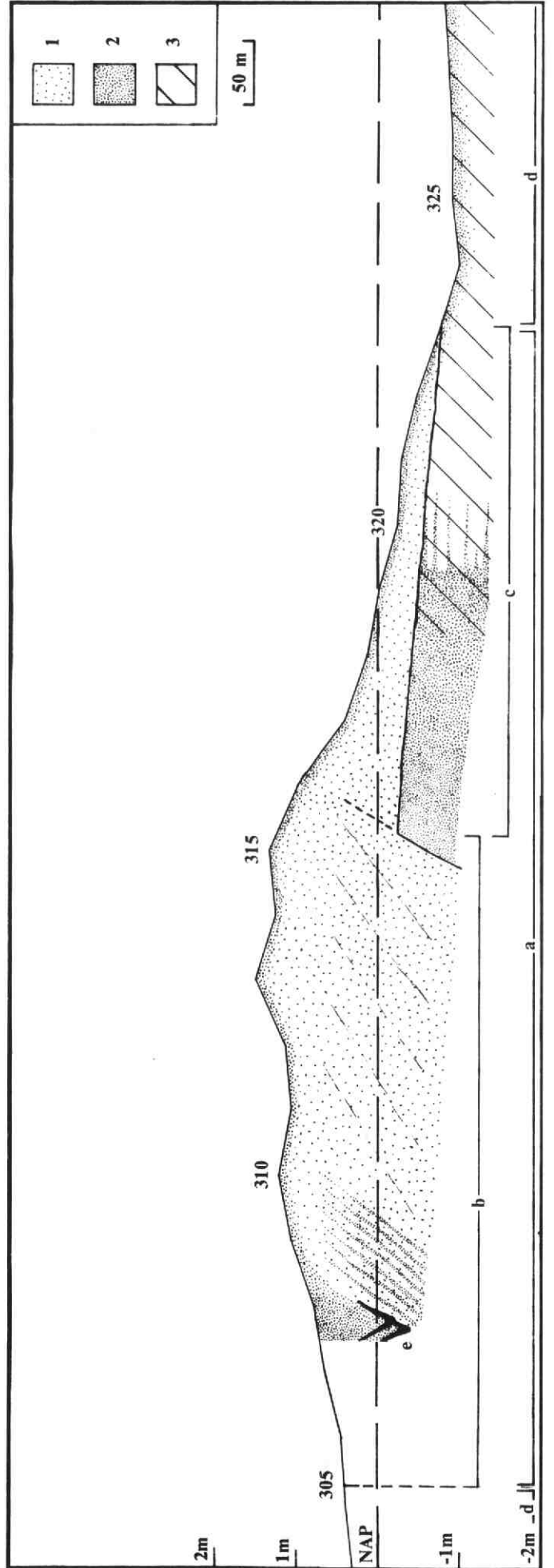
De achtergronden van dit hoogteverschil zijn ons inmiddels welbekend. Toch is het zinvol ons nog eens goed te doordringen van wat de mens teweeg heeft gebracht met zijn verstoring van de balans van natuurlijke krachten. Het voorbeeld van de S-20 toont dat de daling van het maaiveld van de kommen als gevolg van eeuwenlange wateronttrekking makkelijk 2 meter kan bedragen. Deze inklinking gaat nog immer voort. Het geeft ons verhaal van de steeds hogere eisen die aan de polderbemaling werden gesteld, iets meer reliëf. En, zoals we zagen: de klus van het 'af-toppen' van de Heldammer stroomrug en het 'dempnen' van de kom ten zuiden daarvan loog er ook niet om. Het zijn slechts twee willekeurige voorbeelden van de vele wijzen waarop een schijnbaar afgesloten hoofdstuk zijn invloed tot op de dag van vandaag doet gevoelen.

7. Het gebied ten westen van De Meern met het tracé van de S-20. Boven de Leidse Rijn, onder de rijksweg A12 Den Haag-Utrecht, beide schuin door het beeld. Rechts de oprukkende nieuwbouw van Nijeveld (eerste fase voltooid). 1: meandergordel van de Heldammer stroom / 2: oeverwal-op-kom / 3: ruïne van de ridderhofstad Nijeveld / 4: S-20.

8. Tracé van de S-20 ten westen van De Meern met oriëntatiepunten (tussen afstand 50 m). 1: meandergordel van de Heldammer stroom / 2: oeverwal-op-kom / 3: klei / 4: veen.

9. Doorsnede van de Heldammer stroomrug en gedeelten van de aangrenzende kommen langs het tracé van de S-20: reliëf en schetsmatig overzicht van de belangrijkste verschijnenselen, gezien vanuit het westen. 1: zand / 2: klei / 3: veen. a: stroomrug / b: meandergordel / c: oeverwal-op-kom / d: kom / e: restzand.

De Heldammer stroom in actie

Wat bij een eerste, vluchtige beschouwing van de profielen door de Heldammer stroomrug direct in het oog sprong, was dat de zandlagen over de gehele breedte van de meandergordel van zuid naar noord afdaalden (zie afb. 9⁴). Na onze kennismaking met riviergedrag zal de conclusie niemand verbazen: in de laatste fase van zijn bestaan heeft de Heldammer stroom zijn loop ter plaatse van het uiterste zuiden naar de overzijde van het zandlichaam van de stroomrug verlegd. We zullen hier de tijdsvolgorde aanhouden en dus eerst een kijkje nemen aan de zuidelijke rand van de vroegere speelweide van deze rivier (zie afb. 10).

Wat bedoelen we nu eigenlijk precies met de zuidelijke grens van de meandergordel? Laten we het zo concreet mogelijk definiëren: de meest zuidelijke oever die de Heldammer stroom op die plaats ooit heeft gehad, althans voor zover (of liever: 'voor zo diep') dit hier viel na te gaan. Welnu, deze verste zuidwaartse opmars bleek tot op de decimeter nauwkeurig te bepalen. Bij oriëntatiepunt 315 botst het machtige zandlichaam op een stug kleipakket. Wij weten hier intussen alles van: het is de kleizone aan de rand van de meandergordel, laagsgewijs opgebouwd gedurende eeuwen van nimmer aflatende overstromingen. Dit taaie massief omknelt de meandergordel als een ware dwangbuis. 'Dwangbuis', omdat een rivier veel gemakkelijker haar eigen zandige bedding- en oeverafzettingen doorwoelt dan de zware komklei langs de boorden daarvan. Het zijn juist deze kleigordels die de stroomruggen op hun plaats houden en ze daardoor mede dwingen omhoog te kruipen in plaats van in de breedte uit te dijen. Niettemin heeft een buitenbocht van de Heldammer stroom hier geprobeerd de

kluisters een weinig te verruimen. Het zal weinig hebben uitgehaald: de karakteristieke, relatief steile erosioever, zo scherp geconserveerd, markeert het staken van de aanval op de weerbarstige komklei (zie afb. 10).

Ongeveer in dezelfde periode heeft de Heldammer stroom hier nog een visitekaartje achtergelaten. Toen zijn buitenbocht langs de kom scheerde, zijn de zandige oeverafzettingen door overstromingswater daarop gedeponeed. In wezen deed zich hier dus voor wat wij eerder in afbeelding 1 (rechts) zagen. Om een idee te geven van de krachten die hierbij ontketend werden: de zandlaag, in dikte weliswaar afnemend van ruwweg een meter tot luttele centimeters, is ongeveer 400 meter zuidwaarts te vervolgen, waarbij moet worden bedacht dat voor het transport van zand een forse stroomsnelheid vereist is (zie afb. 9). In deze tijd ging de Heldammer stroom dus als een wildeman tekeer.

In de voorafgaande periode had hij zich met meer fatsoen gedragen. Daarvan getuigt de donkere laag die het kleipakket onder de oeverwal-op-kom aan de bovenzijde afsluit (zie afb. 10). Deze duidt op bodemvorming door een toegenomen vegetatie, als gevolg van een verminderde frequentie van overstromingen en een evenredige afname van kleiafzettingen. Een dergelijke 'laklaag' is derhalve de weerslag van een onderbreking of althans van een inzinking in de overstromingsactiviteit van de nabije rivier(-en).

We hoeven de opeenvolging van een laklaag en een oeverwal-op-kom niet direct toe te schrijven aan de afwisseling van een regressie- door een transgressiefase. We hebben al gezien dat de golfbeweging van perioden van 'terugtrekking' en 'overschrijding' naarmate men meer landinwaarts komt, geleidelijk minder overheersend wordt, en de ontwikke-

lingsstand van het lokale rivierstelsel een grotere rol gaat spelen bij de opeenvolging van droge(-re) en natte(-re) tijden. Zo zouden we in ons geval ook kunnen denken aan de afwisseling van een periode waarin de Rijn tussen ruwweg De Meern en Harmelen veel van het door de bovenloop aangeboden water voor zijn rekening nam, door een periode waarin de Heldammer stroom zich breed maakte ten koste van zijn grote broer.

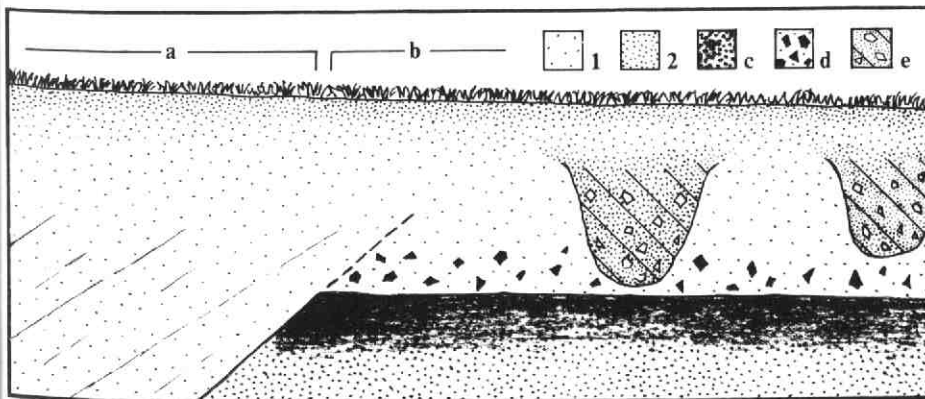
We zullen in een ander verband nog terugkomen op de datering van de besproken verschijnselen aan de zuidelijke rand van de meandergordel van de Heldammer stroomrug.

We zagen al dat vanaf dit punt alle lagen in het zandlichaam naar het noorden aflieden. Hier is de Heldammer stroom dus aan zijn laatste, noordwaartse wandeling begonnen. De zuidelijke oever is dan kennelijk door een verlegging van de rivierloop buiten het zicht van onze stroomrugdoorsnede overgegaan in een afzettingsoever aan een binnenbocht. De ononderbroken opeenvolging van imposante, statig afhellende zandpakketten is kenmerkend voor de kronkelwaard van een rivier in topconditie. In deze tijd — we zagen het al aan zijn uitwerpselen in de kom — was de Heldammer stroom een geducht heerschap, dat stevig aan de weg timmerde.

De Heldammer stroom ter ziele

Na ruim 250 meter raakte de vaart er echter danig uit. Precies halverwege het baanvak 309 - 310 komt abrupt een einde aan de voortvarend opeengestapelde zandpakketten (zie afb. 9⁵). Plotseeling krijgt het profiel een geheel ander aanzicht: naar verhouding dunne en steil aflopende zand- en kleilaagjes wisselen elkaar zenuwachtig af (zie afb. 11). Dit beeld van een omgevallen pannekoekenstapel zagen we eerder op de foto van de kronkelwaard van de verlandende Oude Rijn (zie afb. 4). Juist de kleilagen zijn een veeg teken. Wij weten immers dat de fijne kleideeltjes pas in nagenoeg stilstaand water kunnen bezinken. De kleilagen zijn dus het waterdichte bewijs van periodieke stilstandsfasen. Klaarblijkelijk was de waterafvoer vanaf hun eerste optreden regelmatig gestremd. Aan de afwisseling van zand- en kleilagen zullen seizoenschommelingen in het wateraanbod van de bovenloop niet vreemd zijn geweest. Onwillekeurig denkt men aan de jaarringen in de dwarsdoorsnede van een boomstam.

De Heldammer stroom was dus in ernstige problemen geraakt. Dat deze perikelen in het riviergedrag zelf

10. Schetsmatige doorsnede van de Heldammer stroomrug rond de overgang van de meandergordel naar de oeverwal-op-kom bij oriëntatiepunt 315, gezien vanuit het westen. 1: zand / 2: klei. a: meandergordel / b: oeverwal-op-kom / c: laklaag / d: verspoeld materiaal (hoofdzakelijk aardewerk en botresten) van een inheems-Romeinse nederzetting / e: doorsneden van de vulling van greppels uit de latere middeleeuwen (zie ook afbeelding 15).

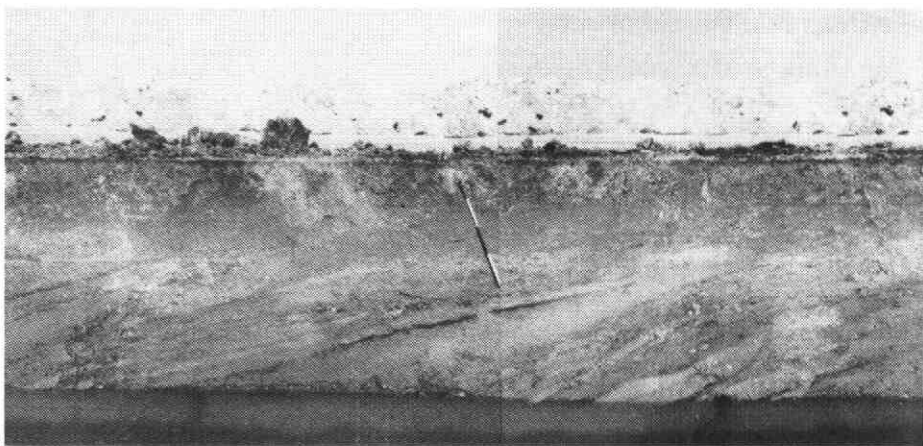
besloten liggen, hebben we al gezien: in natuurlijke, onbedijkte toestand neigen rivieren op den duur hun eigen graf te graven. Wellicht had de Heldammer stroom al te gekke kronkels gemaakt, met onverbiddelijke gevolgen; mogelijk was de benedenstroomse aansluiting op of voorzetting door de Rijn het grote knelpunt. Hoe dan ook, het lot van 'onze' rivier was bezegeld. Toch heeft zij het nog opmerkelijk lang weten uit te zingen: over een afstand van 75 meter vertoonde zich de omschreven 'Engelse drop'-structuur.

Toen echter moest de Heldammer stroom er aan geloven. Ongeveer 10 meter ten noorden van oriëntatiepunt 308 was hij aan het eind van zijn Latijn: daar openbaarden zich de bekkenvormige doorsneden van de twee laatste stuiptrekkingen van deze waterloop, de naam rivier al niet meer waardig. De onderste en oudste was niet meer dan een nietige veenpoel; de jongste, iets hoger en zuidelijker gelegen en evenals de voorganger slechts een paar meter breed, is geleidelijk dichtgeslibd. (zie afb. 12).

Het is een weinig heroïsch levens-einde dat 'onze' rivier beschoren was. Is de glans van de ooit zo majestueuze Rijn al dof verbleekt, van de Heldammer stroom zijn alle sporen in het landschap uitgewist: tot voor kort werd zijn onlangs ontdekte graf door argeloze koeien met de voeten getreden.

Rondom de Heldammer stroomrug

We zullen nog een enkel woordje wijden aan de situatie buiten de meandergordel van de Heldammer stroom. Bij de meest noordelijke grondwerkzaamheden kondigde zich nog net de door rivierlopen ingekapselde kom tussen De Meern en Vleuten aan, in de vorm van een stug kleipakket (zie afb. 2). Vanwege de nauwe omstrengeling door twee stroomruggen vanaf omstreeks 1500 v. Chr. fungeerde dit gebied bij uitstek als een bezinkingsbek-

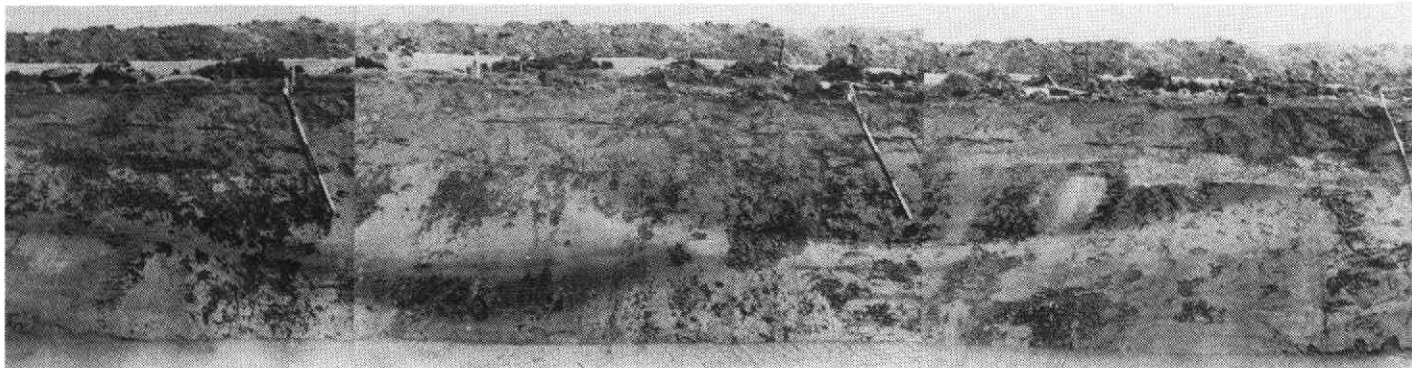
11. Kronkelwaard van een Heldammer stroom op zijn retour, bij oriëntatiepunt 309. Zie ook afbeelding 4. Westelijke bermsloot. Opname vanuit het westen. Reproductie: J. Rodenburg.

ken voor kleideeltjes, door steeds terugkerende overstromingen aangevoerd. Het is daar sedertdien dan ook slechts in beperkte mate tot veenvorming gekomen; alleen ten zuidwesten van Vleuten, in de Vleuterweide, komt in de bovenste meters een veenpakket van betekenis voor. Voor het overige is het alles taaie klei wat de klok slaat. Zij zal in de loop der eeuwen menig ploegend boer een nauwelijks onderdrukte vloek ontlokt hebben.

Wanneer we een meer representatief voorbeeld zoeken van de uitgestrekte kommen van het zuidwesten van de provincie Utrecht, doen we er beter aan onze blik te wenden naar het gebied dat aan de overzijde van de Heldammer stroomrug werd aangesneden. Daar ligt een kom die zich uitstrekt van het zuiden van de stad Utrecht tot aan Woerden. De eerder genoemde 'Vleuterweide - kom' valt er bij in het niet. De noordelijke grens wordt gevormd door de stroomruggen van de Oude Rijn en de Heldammer rivier, de zuidelijke door de stroomruggen van een rivierstelsel dat tussen ca 2000 en 500 v. Chr. het Rijntraject Houten-Woerden via Jutphaas, Montfoort en Linschoten kort-sloot.

Het leeuwedeel van deze immense kom bestaat uit een veenmassief met een oppervlakte van enkele tientallen vierkante kilometers, zonder noemenswaardige onderbrekingen in de breedte. Dit enorme veenpakket werd bij de zuidelijke grondwerkzaamheden over een lengte van enkele honderden meters ontbloot. De kleigordel onder de oeverwal-op-kom ten zuiden van de meandergordel van de Heldammer stroom gaat door een geleidelijk toenemend gehalte van planteresten traploos over in veen (zie afb. 9).

Vanaf omstreeks 5500 v. Chr. (eerst in het westen, na enkele eeuwen ook in het oosten) heeft er in dit later door stroomruggen omsloten gebied vrijwel onafgebroken veengroei plaatsgehadt, totdat de mens er omstreeks de 11e eeuw een punt achter zette. We hebben al gezien hoe dat in zijn werk ging. Omstreeks de 13e eeuw zal de ontginning van de reusachtige kom zijn voltooid. De dikte van het veenpakket bedraagt heden ten dage, van oost naar west oplopend, nog ongeveer 3,5 tot 5 meter. Aan de vooravond van de ontginning moet deze 1 à 2 meter meer hebben bedragen. Dit alles betekent dat de onderhavige veenkom in een tijdsbestek van

12. De twee laatste fasen van de restgeul van de Heldammer stroom, ca 10 m ten noorden van oriëntatiepunt 308. Westelijke bermsloot. Opname vanuit het westen. Reproductie: J. Rodenburg.

ongeveer 6500 jaar een hoeveelheid resten van afgestorven begroeiing wist te produceren van oorspronkelijk 100 à 200 miljoen kubieke meter! Het geeft ons een bescheiden idee van de woeste groeikracht die zich daar toen onafgebroken moet hebben gemanifesteerd. Het helpt ons tevens te begrijpen waarom de onherbergzamen wildernis van de veenkommen door de bevolking van deze streken tot omstreeks de 11e eeuw zo behoedzaam is gemedend.

Hiermee is het moment gekomen om ons op te maken voor de finale van onze tocht door de ongeschreven geschiedenis van dit gebied. We hebben de landschapsvormende krachten van natuur en cultuur in laag Nederland aan het werk gezien. Vervolgens hebben we een detailstudie verricht aan de hand van de unieke doorsnede die de grondwerkzaamheden rond de S-20 dwars door een representatief stukje van de Nederlandse delta opleverden. Nu is het decor voltooid voor het optreden van de hoofdattractie der geschiedenis: de mens. Het is geenszins de bedoeling hier een panorama te schilderen van het leven in deze streken door de eeuwen heen: ook bij onze blik op de bewoningsgeschiedenis van dit gebied zullen we de zaken weer overwegend in vogelvlucht trachten te overzien en slechts pas op de plaats te maken bij een aantal aspecten die in nauw verband staan met het eerder behandelde.

Wat de nederzettingsgeschiedenis betreft, zullen we ons beperken tot de eerste 1500 jaar van min of meer permanente bewoning van dit gebied. Alleen bij de eerste fase, van rond het begin van de jaartelling, zullen we langer stilstaan. Ten eerste omdat een algemene schets van het menselijk bestaan in die periode aan het eind van ons tijdvak nog maar weinig aan gelding heeft ingeboet. Ten tweede omdat de bewoningsgeschiedenis van deze streek vrijwel direct aanvangt met een eenzaam hoogtepunt: de bloeiende maatschappij van de Romeinse tijd toont ons bij uitstek de mogelijkheden van, maar ook de grenzen aan de ontplooiing van de menselijke samenleving in de Nederlandse delta vóór de bedijking en de ontginning.

Wonen: waar en wanneer?

Terloops is het reeds gezegd: tot omstreeks de 11e eeuw beperkte de menselijke bewoning zich tot de stroomruggen. Waarom? Het antwoord is gelegen in een samenstel van factoren.

In een land waar het water altijd op de loer lag, nestelde de bevolking zich zo hoog mogelijk: één decimeter kon beslissen of hoogwater al dan niet tot aan de voordeur reikte. In het vooraf-

gaande is steeds beklemtoond hoe fraai de stroomruggen en de kommen van nature in het gelid liepen. Dit neemt niet weg dat er altijd nog een, zij het gering, hoogteverschil ten gunste van de riviervlaktes bestond. En ook al bedroeg dit misschien slechts luttele decimeters, reeds daarmee ware het pleit beslecht geweest. Maar er was meer. De stroomruggen kenden ook in zichzelf reliëf. Vooral oude oeverwallen waren een geliefkoosde vestigingsplaats.

Bovendien leefde men van, dus bij de eigen akker, en juist de zandige bodem van de stroomruggen was een lust om te bewerken. Met de taai komklei viel niets te beginnen en het veen was veel te drassig.

Voorts was de natuurlijke begroeiing van de stroomruggen meer uitnodigend voor menselijke vestiging. Men trof er een gevarieerd loofbos aan, waarin eiken, essen en iepen domineerden, hun stammen omspeeld door een weelderige, hoog opgaande ondergroei. Komwaarts ging deze vegetatie over in een schier ondoordringbaar elzenbroek.

Tenslotte is het niet meer dan aannemelijk dat de nabijheid van een rivierloop, mits niet al te driest, in het vestigingsbeleid van de deltabewoners een bijkomstige overweging ten voordele van de stroomruggen was. Voor het transport van alle meer volumineuze goederen was tot de opkomst van het vervoer per rails in de vorige eeuw de aangewezen, zo niet de enige weg.

Hoe zat het met de beperking van de menselijke bewoning in de tijd? Hier moeten we teruggrijpen op hetgeen eerder is gezegd over transgressie- en regressiefasen. Eerder werd daarbij al de beperking gemaakt dat de mate waarin men gebukt ging onder rivieroverstromingen, naarmate men verder landinwaarts woonde, zoals hier, meer en meer mede afhankelijk was van de nabijheid van de op dat moment actieve rivieren. Het ontwikkelingsstadium van het locale rivierstelsel legde in deze contreien vrij veel gewicht in de schaal. Zo waren de oeverwallen van krachtig ontwikkelde met een verlandende of reeds verlandende rivier altijd favoriete stekjes. Evenzeer was het een tijdloze ervaringsregel van de deltabewoners dat men beter eerbiedig enige afstand kon bewaren van rivieren die in hun hoogtijdagen verkeerden. De menselijke bewoning was in deze streken dus niet een willoze speelbal van de opeenvolging van transgressie- en regressiefasen. Het was óók een zaak van grondig overwegen waar neer te strijken.

Toch is de afwisseling van deze gemiddeld nattere en drogere perioden

ook voor dit gebied, en daarmee voor ons, van eminent belang. Tijdens fasen van 'terugtrekking' was het hier verhoudingsgewijs goed toeven, vooropgesteld dat men niet zo dom was op de lip van een rivier in de kracht van haar leven te gaan zitten. Dat was vragen om gedonder: de actieve rivieren waren nu eenmaal gewoon hun omgeving bij tijd en wijle blank te zetten, in weerwil van eventuele regressiefasen. Trouwens, in dergelijke perioden zullen zelfs de grootste waterdragers niet al te bruto te keer zijn gegaan. Het waren ook bij uitstek de tijden waarin de oudere rivierlopen zich na een veelbewogen leven retireerden en door kalme verlanding onopgemerkt insliepen. Juist hún stroomruggen trokken de bevolking naar zich toe.

Tijdens perioden van 'overschrijding' moest men zich daarentegen twee maal bedenken alvorens zich ergens metterwoon te vestigen. Het water wist zich dan vaak nauwelijks een weg. Zo kon het gebeuren dat een voor het oog uitgebloeide riviertak door het beknelde water van de bovenloop nieuw leven ingeblazen kreeg. Dan kon het parool zelfs luiden: inpakken en wegwezen. De grootste rivieren zwollen in zulke tijden aan tot verwaarloosbare monsters die met ijzere regelmaat hun oevers te buiten gingen: men kon dan maar beter helemaal uit hun buurt blijven. Het blijken in de provincie Utrecht ook bij uitstek de perioden te zijn geweest van het ontstaan van nieuwe riviertakken. Omdat deze zichzelf eerst nog met oeverwallen moesten 'bedijken' stond hun verschijnen borg voor uitbundige overstromingen tot in de wijde omtrek.

Inheemsen en Romeinen

Na al het voorafgaande kan het haast geen toeval zijn dat het begin van de min of meer permanente bewoning van dit gebied samenvalt met de aanvang van een periode van 'terugtrekking'. Deze, zeer krachtige regressiefase duurde van ca. 200 v. Chr. tot ca. 250 na Chr. (zie afb. 3). Ergens in de loop van de late ijzertijd, die ongeveer de eerste helft van de genoemde periode beslaat, vangt in deze streek een meer dan incidentele bewoning aan. Vanaf dat moment hebben, zonder noemenswaardige onderbrekingen, wel met aanzienlijke schommelingen in bevolkingsdichtheid, mensen getracht zich hier een bestaan op te bouwen.

De voorafgaande periode onttrekt zich aan onze waarneming. Het is zeer wel mogelijk dat voordien enkele vermetelen het in gunstige tijden hebben

Een deftige trouwpartij in 1913

door

B. Overkleef

Al datgene wat in de dienstverlenende taak ener Bank ligt opgesloten, was in ruime mate in de figuur van "meester Nelle" voorhanden. Voor jong en oud was de man met de bolhoed een vertrouwde dorpsfiguur en de goodwill en burgerzin heeft hij zijn bedrijf in die jaren meegegeven. Men ging, in 't spraakgebruik, niet naar de bank, maar ging voor geldzaken "naar meester Nelle". Het was vanzelfsprekend dat, zowel voor de bouwman die de opbrengst van zijn overvloedige oogst kwam bergen, als voor de schooljongen die zijn gespaarde rijksdaalder bracht, de deur voor allebei even royaal openging. Ook de antieke woning werkte mee aan die vertrouwde sfeer. Zittingsdagen of -uren waren nog niet bekend. Aanvangssalaris van meester Nelle: f 100,- per jaar. "Kom daar nou eris om" zou de heer Kegge hebben gezegd (Camera Obscura van Hildebrand). "Ik heb knechten te paard gezien en vorsten gaande als knechten" (Salomo).

Midden in de winter, op 30 december 1913, trouwde te Vleuten de Meernse onderwijzer **Willem Karel Eduard Nelle** met **Clasina Jannetta van Erkel**. Het had gesneeuwd en de op de foto (die immers buiten moest worden gemaakt) vereeuwigde bruiloftsgasten waren dus goed "ingepakt".

1. Gijsbert W. van Vulpen

Hij werd geboren 14-12-1868 te Wijk bij Duurstede en overleed 10-02-1926 te Oudenrijn. Hij was 22-03-1906 te Oudenrijn gehuwd met **Geertuida Boshuizen**, geboren 27-01-1869 te Loenen en overleden 19-02-1944 te Oudenrijn; zij was weduwe van Gerrit Cornelis van Eck, geboren 25-02-1865 te Cothen en overleed 21-07-1903 te Oudenrijn. Zij woonden op de boerderij "Papendorp" te Oudenrijn; deze stond op de plaats waar thans het zwembad "Den Hommel" is gevestigd. De bewoners van "Papendorp", zowel van Eck als van Vulpen, waren bekend als paardenkenners.

2. Antoon Hamoen

Hij werd geboren 12-11-1873 te Breukelen en overleed 06-09-1951 te Veldhuizen. Hij was gehuwd met **Adriana Francisca van Vulpen**, geboren 14-11-1875 te Wijk bij Duurstede en overleden 21-06-1914 te Utrecht.

3. Gerrit Hamoen (broer van 2)

Hij werd geboren 14-07-1869 te Breukelen (Oudaen) en overleed 06-05-1954 te De Meern. Hij was 08-06-1899 te Vleuten gehuwd met **Jannigje Freyers**, geboren 16-03-1857 te De Meern en overleden 13-02-1922 te De Meern.

Zij woonden op de boerderij "Rijnzicht", nu bewoond door hun dochter Cornelia Jannigje Elisabeth, gehuwd met Dirk het Lam.

4. Andreas Lambertus Corsten

Hij werd geboren 15-06-1871 te Harlingen en overleed 04-10-1937 te De Meern. Hij was gehuwd met no. 33. De heer Corsten was vele jaren hoofd van de School met den Bijbel aan de Zandweg.

5. Albertus Johannes du Burck

Hij werd geboren 01-09-1861 te Sluis en overleed 27-10-1925 te Genemuiden. Hij was gehuwd met no. 32. Du Burck was achtereenvolgens onderwijzer te Baarn, Maarsse en Genemuiden.

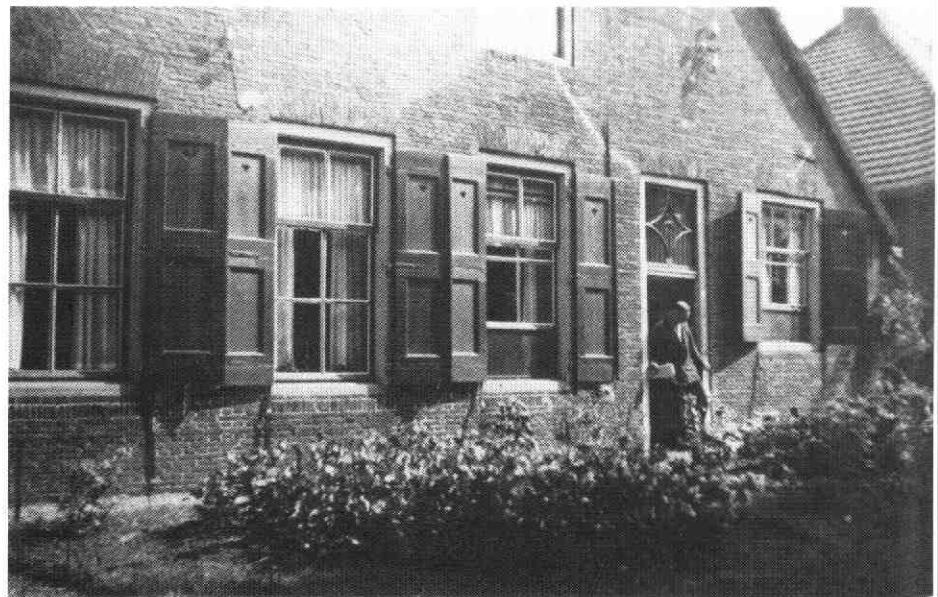
6. Hendrik van der Vaart

Hij werd geboren 13-01-1861 te Westbroek en overleed 20-11-1926 te De Meern.

Hij was gehuwd met no. 19. Het echtpaar woonde op de boerderij "Mereveld". Boerderij en rentenierswoning zijn nu verdwenen; alleen het winkelcentrum herinnert aan de naam.

7. Gerardus Albertus van Dorsten

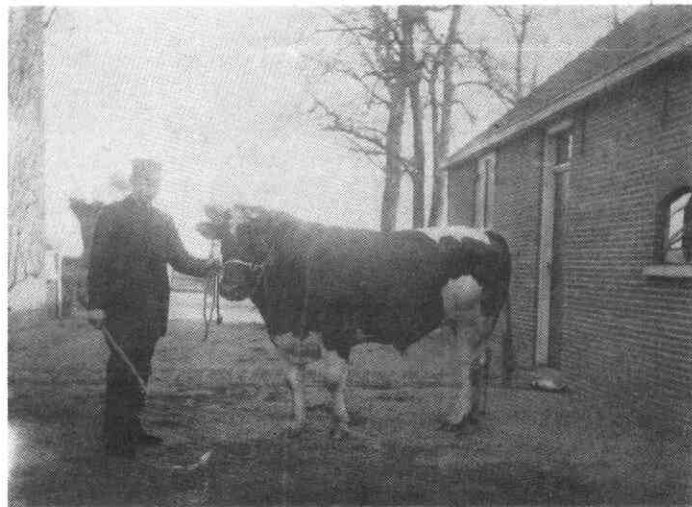
Hij werd geboren 14-04-1863 te De Meern als zoon van Jan Ko van Dorsten en Elisabeth Hamoen en over-

Het eerste "bankgebouw" stond op de hoek van de Woerdlaan en de Zandweg. Uit de deur komt Dirk Overkleef (1877 - 1966), mijn vader. Foto ca 1930.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27
- 28
- 29
- 30
- 31
- 32
- 33

Links de boerderij "Beefland", waar boer Jan Oskam resideerde.
Rechts Jan Oskam met een bekroonde stier, tussen woning en zomerhuis.
Foto's ca 1915.

leed 30-04-1941 te De Meern.

Hij was gehuwd met no. 18.

Het echtpaar woonde op de boerderij "Helena's Oord", hoek Zandweg-
-Woerdlaan. De van Dorsten's zijn van huis uit stalhouders.

8. **Jacoba de Kruijf**

Zij werd geboren 19-02-1873 te Amersfoort en overleed 24-03-1961 te De Meern.

Zij was gehuwd met no. 9 en bracht bij haar huwelijk "veel geld mee".

9. **Jan Oskam**

Hij werd geboren 06-03-1869 te Harmelen en overleed 31-12-1953 te Oudenrijn.

Het echtpaar woonde op de boerderij "Beefland" te Oudenrijn. De heer Oskam was voorzitter van de Landbouwvereniging "Ons Belang" en later ook voorzitter van de Coöperatieve Raiffeisen-Bank te De Meern.

10. **Jannetje van Dorsten** (zuster van 7)

Zij werd geboren 31-03-1871 te De Meern en overleed 12-10-1959 te De Meern.

Zij was gehuwd met no. 11.

11. **Herman Dirk Wesseling**

Hij werd geboren 01-06-1870 te Harmelen en overleed 10-03-1942 te De Meern.

Hij was de grootvader van H. D. C. Wesseling, C. D. A.-raadslid Vleuten-De Meern.

Dit echtpaar woonde op de boerderij naast de Hervormde Kerk (nu verdwenen).

12. **Johanna Christina Nelle** (zuster van de bruidegom)

Zij werd geboren 01-03-1859 te Ben-

schop.

Op 01-07-1901 vertrok zij uit De Meern naar Naarden; zij gaf veel weg en is arm gestorven.

13. **Gerrit Veldhuisen**

Hij werd geboren 06-03-1865 te Sloterdijk en overleed 19-02-1934 te Zeist.

Hij was gehuwd met no. 15.

Het echtpaar woonde sinds 1894 op de boerderij "Ter Weyde" waarnaast de laatste jaren het sportpark van die naam bestaat. De ongeveer 40 ha wei- en bouwland, deel uitmakende van het gebied "De Hoge Weide" bevindt zich tussen Utrechtseweg, Groenendijk en 't Zand. Een vroeg gestorven zoon (15 jaar) werd in 1918 per splinternieuwe, blankhouten boerenwagen (naar traditie Amstelland?) naar het kerkhof te De Meern gebracht. De familie Veldhuisen had meerdere vroeg gestorven kinderen. Van de elf kinderen hebben slechts drie een normale leeftijd bereikt. Ziekte en dood deinken ook niet terug voor grote ramen en kapitale hofsteden. Gerrit Veldhuisen (grootvader van mevrouw Siegert te Harmelen) hertrouwde later met **Aletta Jansen**, zangpedagoge, en woonde tot zijn dood in Zeist. Vooruitstrevendheid en mogelijk dringende noodzaak leidden er toe dat Gerrit Veldhuisen één van de eersten is geweest die telefoon aan huis kreeg (1907!; zie ook: Een telefoon voor Hofstede "Terweide", in ons blad: jaargang 4 nummer 3 september 1984).

14. **Willem van Bommel**

Hij werd geboren 05-04-1886 te Veldhuizen als zoon van Willem van

Bommel Mzn (geboren 26-02-1846 te Veldhuizen) en Jannigje Davelaar (geboren 11-10-1846 te Vleuten) en overleed 21-07-1964 te De Meern.

Hij was 02-03-1911 te Oudenrijn gehuwd met **Sijtje Wilhelmina Lekkerkerker**, geboren 02-03-1889 te Oudenrijn als dochter van Johannes Lekkerkerker (geboren 25-12-1858 te Harmelen) en Wilhelmina Margaretha Verwey (geboren 11-10-1862 te Vleuten) en overleden 14-06-1950 te De Meern.

Zij woonden op de boerderij "Nijvelt".

15. **Geertruida Stoet**

Gehuwd met no. 13.

Zij werd geboren 10-07-1865 te Nieuwer Amstel en overleed 19-02-1915 te Utrecht.

16. **Man met bolhoed en snor**

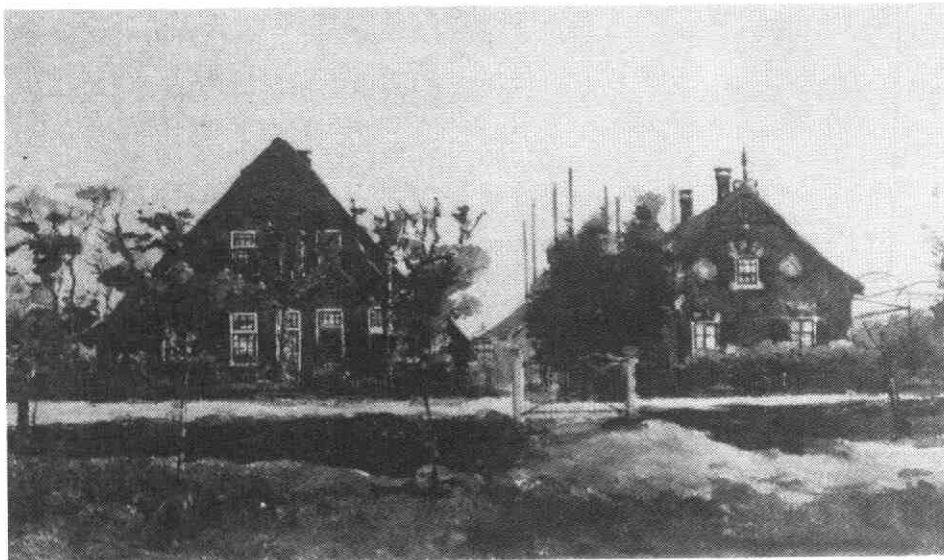
Onbekend.

17. **Mejuffrouw Rietkerk**, onderwijzeres te De Meern.

Op de middenpagina:

Groepsfoto uit 1913 ter gelegenheid van het huwelijk van de schoolmeester-kassier Willem Karel Eduard Nelle en Clasina Jannetta van Erkel. Behalve familieleden en collega's waren ook leden van het Bestuur en de Raad van Toezicht van de Coöperatieve Raiffeisen-Bank te De Meern aanwezig. De verhouding kassier - bestuur der bank van die dagen kon blijkbaar niet beter, gezien de voltallige aanwezigheid van alles wat "bank" was.

De opname is gemaakt aan de achterzijde van de boerderij van Herman Dirk Wesseling (no. 11). Deze boerenwoning (nu grasveld en glasbak) stond naast de Hervormde Kerk te De Meern. Links achter het venster Liesbeth Wesseling, de latere mevrouw Kapteyn.

De boerderij "Ter Weyde".

Op de foto is het zomerhuis reeds vernieuwd. De boerderij is in 1905 afgebroken en nieuw opgebouwd.

Foto ca 1904.

18. Aaltje Vroege

Gehuwd met no. 7.

Zij werd geboren 10-04-1862 te Harmelen en overleed 06-09-1945 te De Meern.

19. Wijntje van Ravenzwaay

Gehuwd met no. 6.

Zij werd geboren 09-10-1868 en overleed 15-01-1935 te De Meern.

20. Onbekend, waarschijnlijk een schooljuffrouw.

21. Maria Petronella Versteeg

Zij werd geboren 15-05-1864 te Maarssen.

Zij huwde 18-04-1884 te Maartensdijk met no. 22.

22. Gerrit Marcelis van Bommel

Hij werd geboren 13-12-1834 te Snelrewaard.

Hij was in 1904 mede-oprichter van de Boerenleenbank.

De familie van Bommel woonde tot ca 1900 op de boerderij "Papendorp".

23. Adriana Maria van den Berg

Zij werd geboren 13-11-1862 te Utrecht

24. Jan Petrus van den Berg

Hij werd geboren 13-11-1862 te Utrecht (no's 23 en 24 waren een tweeling)

25. Matthera Jenneke van Erkel (zuster van de bruid)

Zij werd geboren 17-09-1880 te Beesd.

26. Jenneke van Gellicum (moeder van de bruid)

Zij was gehuwd met no. 28.

27. Cornelis van den Berg (vader van de no's 23, 24 en 31)

Hij werd geboren 22-04-1824 te Maarssen.

Hij was caféhouder in "Het Wapen van Gouda" en tevens stalhouder.

28. Mattheus van Erkel (vader van de bruid)

Hij was geboren 01-04-1854 te Brakel en overleed 25-12-1931 te De

Meern.

Hij was graanmolenaar en directeur van de Landbouwvereniging "Ons Belang".

29. Willem Karel Eduard Nelle (bruidegom)

Hij werd geboren 02-04-1863 te Benschop als zoon van de timmerman Willem Karel Nelle en Wilhelmina

Jacoba Johanna van Stuwe en overleed 08-08-1940 te De Meern.

De 50-jarige onderwijzer huwde 30-12-1913 te Vleuten met

30. Clasina Jannetta van Erkel (bruid)

Zij werd geboren 08-01-1879 te Zaltbommel als dochter van de no's 26 en 28 en overleed 05-01-1940 te De Meern.

31. Maria van den Berg

Zij werd geboren 08-10-1864 te Utrecht.

Zij was een zuster van de no's 23 en 24.

32. Jacqueline Anna Nelle (zuster van de bruidegom)

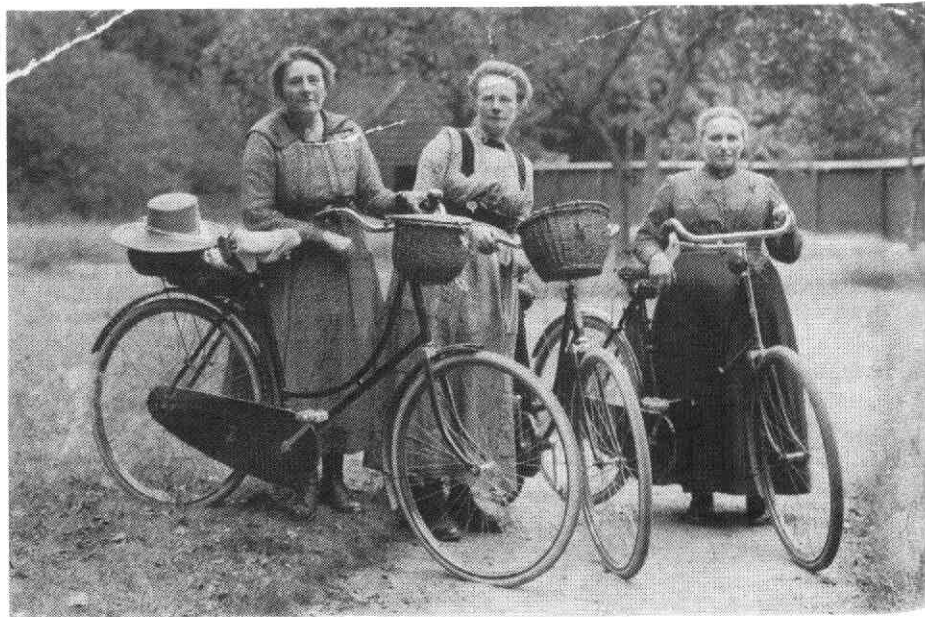
Zij werd geboren 16-11-1856 te Benschop en overleed 03-09-1936 te De Meern.

Zij was gehuwd met no. 5.

33. Annechien van Bruggen

Zij werd geboren 05-04-1869 te Slochteren en overleed 18-12-1947 te De Meern.

Zij was gehuwd met no.4.

Een fietstochtje.

Van links naar rechts: Matthera Jenneke van Erkel (zuster van mevrouw Nelle), Clasina Jannetta van Erkel (mevrouw Nelle) en Jacoba de Kruijf (mevrouw Oskam oftewel tante Koosje).

Foto ca 1920.

(vervolg van p. 409)

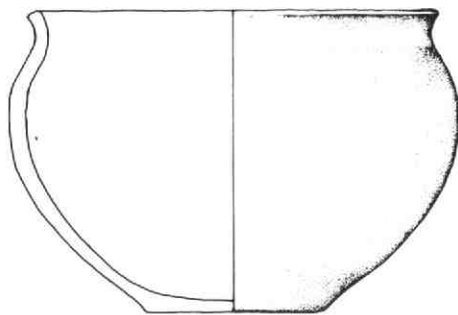
gewaagd hun woonsteden hierheen te verplaatsen. Zeker is dit echter allerminst. Wellicht zullen we dit ook nooit bevestigd krijgen, omdat het niet mag worden uitgesloten dat alle eventuele nederzettingssporen door latere rivierverplaatsingen zijn opgeruimd. Het kan ook zijn dat er in onze streek vóór de ijzertijd eenvoudig geen sprake is geweest van menselijke bewoning van enige betekenis. Misschien was dit gebied toen nog te onvriendelijk voor de mens. De Rijn was in die tijd nog verre van een bejaarde heer, maar integendeel in volle bedrijvigheid met de opbouw van zijn machtige stroomrug. Waarschijnlijk stroomde hier toen een van de grotere rivieren van Midden-Nederland, en we hebben al gezien dat de deltabewoners voor de hoofdstromen van het rivierstelsel groot ontzag koesterden.

Hoe dan ook, pas voor de latere ijzertijd hebben we enig houvast. De nederzettingen 1 tot en met 3 van afbeelding 2 moeten toen zijn ontstaan. Ongetwijfeld zijn zij niet de enige op de stroomrug van de Oude Rijn. Het archeologisch onderzoek hiernaar staat echter nog in de kinderschoenen: voorlopig zullen we het ermee moeten doen⁶).

Hoe zag het leven er hier rond het begin van de jaartelling uit? De economische basiseenheid, en waarschijnlijk ook de oorsprong van elke nederzetting, was het eengezinsboerenbedrijf. Dit kon na enkele generaties uitgroeien tot een klein complex van enkele boerderijen. Het alles bepalend principe was zelfvoorziening. Elke unit vormde een bijna volmaakt gesloten systeem. De betekenis van economische uitwisseling tussen de verschillende eenheden was dienovereenkomstig onbeduidend.

Bouwmaterialen verschaft de natuur in overvloed: hout voor het geraamte van de boerderijen, twijgen voor de vlechtwanden, klei om deze te dicht en riet of stro voor op het dak. We moeten ten aanzien van deze bouwsels beslist niet laetdunkend zijn: het waren solide boerderijen van forse afmetingen, waarbij een grondvlak van 20 bij 7 meter nog geenszins tot de uitzonderingen behoort.

De boerderijen waren door een scheids wand verdeeld in een relatief klein woongedeelte, met een haard onder een opening in het dak, en een groter stalgedeelte, waarin het vee aan weerszijden van een centrale gang in boxen overwinterde. Mensen en vee koesterden zich gedurende de koude dagen van het jaar onder één dak broederlijk aan elkaars

13. Reconstructietekening van een pot van inheems, handgevormd aardewerk uit de Romeinse tijd, gevonden in de oostelijke berm-sloot bij oriëntatiepunt 315. Hoogte: ca 12 cm.

warmte.

Hoe voorzag men in het levensonderhoud? Jacht speelde reeds lang geen rol van betekenis meer, al zal gevogelte nog wel eens op het menu hebben geprikt. Visserij, hoewel voor de schakering van het voedselpakket niet onbelangrijk (zalm was nog iets alledaags!), was toch ook niet meer dan een nevenactiviteit, uitgeoefend in de resterende uurtjes. Nee, de spil van de economie waren al sedert lang landbouw en veeteelt, in combinatie bedreven. Gemengd bedrijf dus, en wel in een reeds ver gevorderd stadium.

De vruchtbaarheid van de akkers hield men in stand door een uitgekiende afwisseling van gewassen en intensieve bemesting door de schapen en geiten na de oogst op de stoppels te jagen en door de uitwerpselen van het vee gedurende de winterstalling over het bouwland te verspreiden. Paarden en runderen waren naast mestleveranciers ook dierlijke tractoren, onontbeerlijk voor de bewerking van de akker. Deze bracht een opmerkelijk gevarieerd assortiment van granen en andere gewassen, zoals rapen, bonen en oliehoudende zaden, op. Hooi voor het op stal overwinterende vee kon 's zomers in de drassige gebieden aan de rand van de stroomrug worden verkregen.

De veestapel was een bijna onuitputtelijke bron van nuttige diensten en producten. We zagen al het belang van trekkracht en mest. Andere zegeningen waren melk, vlees, wolen huiden. Vooral de runderen vormden het mobiele kapitaal van de boer, waarnaar men diens rijkdom mat.

Textiel maakte men zelf: de grondstoffen, vlas en wol, waren voorhanden en de winters duurden lang. Waarschijnlijk lag hier een van de bezigheden van de vrouw. Spinnen deed men nog met de hand (vgl. afb. 19b) en in elke boerderij stond wel een weefgetouw tegen een der wanden van de 'woonkamer'. Het handgevormde vaatwerk was wellicht deels óók eigen fabricaat, de

fijnere stukken waarschijnlijk echter van vreemde, maar nog altijd locale makelij, vervaardigd door een 'specialist' die de kneepjes van het vak wat beter beheerste (zie figuur 13). De benodigde klei was alom overvloedig beschikbaar. Werktuigen en gereedschappen maakte men goeddeels zelf, van hout; fijnere instrumenten, zoals naalden, en zaken als mesheften werden uit been gesneden.

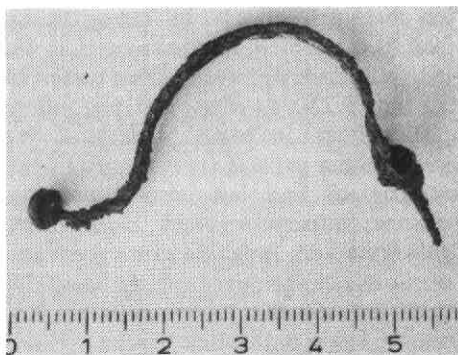
Slechts voor enkele levensbehoeften was men gedwongen uit deze nauwe kring te treden en de kleine wereld van de stroomrug te verlaten. Voor de zo kostbare metalen, waaronder in de eerste plaats ijzer, en de even onmisbare maalstenen van basaltlava uit de Duitse Eifel moest men een beroep doen op de handel. Zout, smaakmaker en conserveermiddel ineen, betrok men vooral van de Zeeuwse kust.

Waarom deze ruime aandacht voor het schemerige begin van de bewoning van dit gebied, met zoveel luisterrijke perioden in het verschiet? Omdat deze schets, met enkele verschillen in details, evengoed kan gelden voor de tijd rond 1300, waar wij ons overzicht aanstonds zullen beëindigen: er veranderde niet zo heel veel in de tussenliggende 1500 jaar.

En de Romeinse tijd dan? Toen mocht de zuidelijke helft van ons land immers even snuffelen aan het beste wat de menselijke cultuur tot dan toe had voortgebracht. Dat mag zo zijn, maar het meeste bleef toch bij het oude. Zo ook in dit gebied, ondanks het feit dat het gedurende de twee eeuwen tussen ca 50 en ca 250 na Chr. een bijzondere plaats innam in 'bezet' Nederland. We kunnen met gepaste trots zeggen dat de noordgrens van het onmetelijke Romeinse imperium toen door onze gemeente liep, langs de grote grensweg op de zuidelijke oever van de Rijn. Het is curieus om te zien hoe zelfs het Romeinse leger, dat de hele beschaafde wereld verpletterend onder de voet had gelopen, eenmaal hier aangeland, zich gedwee moest onderwerpen aan de wetten van de Nederlandse delta. De geoliede stoomwals moest aan dezelfde regels gehoorzamen die de inheemsen bij de keuze van hun woonplaatsen altijd in acht hadden genomen: ook de soldateske Romeinse samenleving aan de rijksgrens beperkte zich angstvallig tot de stroomruggen.

Wat veranderde hier onder het Romeinse gezag in het leven van de inheemse bevolking? Voor zover het concrete vernieuwingen betreft, niet veel. Van veel meer invloed was het feit dat gedurende twee eeuwen een ongeveer 500-koppig regiment hongerige magen in een grensfort op de Hoge

Woerd ten noorden van De Meern legerde (zie afb. 2,4). Omdat deze legerplaats reeds vaak, en nog zeer onlangs, in de schijnwerpers heeft gestaan, zullen we hier een omtrekkende beweging maken en de verschillen in aandacht een weinig recht trekken⁷⁾. De inheemse boeren zullen er alles aan gedaan hebben om een klein overschot te produceren en dit aan de 'bezettters' te leveren. Daarvoor kregen ze in klinkende munt betaald, of ontvingen ze direct in natura fel begeerde Romeinse statussymbolen, zoals het veel fijnere, op de draaischijf vervaardigde aardewerk en snuisterijen als een bronzen mantelspeld voor op het 'zondagse pak' (zie afb. 14). Meer algemeen kan men zeggen dat er met de komst van de Romeinen een grotere economische verscheidenheid ontstond en de uitwisseling van goederen een belangrijker rol ging spelen. Elke Romeinse scherf die in een inheemse nederzetting opduikt, moet een tegenhanger hebben gehad in een paar handen graan of een lap vlees, geleverd aan de 'Hoge Woerd'. Men raakte zo ook zijdelings betrokken in een meeromvattend handelssysteem, met de Rijn als zenuwstreng. Direct daaraan gelegen was ongetwijfeld nederzetting 5 van afbeelding 2⁶⁾. Naar zich laat aanzien, had zij een bijzondere band met de ongeveer 1 km naar het Z. W. gelegen legerplaats. De nederzetting had waarschijnlijk de

14. Romeinse, bronzen mantelspeld of fibula, gevonden in de oostelijke berm-sloot halverwege de oeverwal-op-kom. Datering: einde 1e eeuw v. Chr. tot en met het 2e derde van de 1e eeuw na Chr. De meeste fibula's beruisten op het principe van de moderne veiligheids-speld. Het onderhavige type kende echter een scharnierende naald. Bij dit ruwweg 2000 jaar oude, sterk verweerde exemplaar is slechts het begin ervan bewaard gebleven (onder het verdikte scharnierpunt, rechts). Onder de zogenaamde voet (links) van de fibula, eindigend in een sierknop, bevond zich ooit een omgebogen lipje, waarachter de naald vastgezet werd. Mantelspelden dienden in de eerste plaats tot het vasthechten van de kleding. Men droeg ze op de schouder, enkel of paarsgewijs, merkwaardig genoeg met de voet omhoog, zodat ze, als ze opensprongen, maar al te gauw verloren werden. Opname: J. Rodenbrug.

gecombineerde functie van over- en opslagplaats van over de Rijn aangevoerde goederen en van kampdorp met allerlei verzorgende taken ten opzichte van het krijgsvolk op de Woerd, van horeca tot ambacht. Voor de inheemse bevolking bracht dit alles veel zaken dicht bij huis en binnen bereik. Dat van deze nieuwe economische betrekkingen een welvaartsverhogende werking uitging behoeft geen betoog.

De Romeinen waren tuk op orde en regelmaat. Hun komst maakte dan ook resoluut een einde aan het wispelturige gewandel van Germaanse stammen over Nederlands grondgebied. Ongetwijfeld had dit alles een heilzame invloed op de stabiliteit van het bewoningspatroon.

Bovendien besloeg de Romeinse overheersing van dit gebied de tweede helft van de eerder genoemde regressiefase: het water bleef de mens voorlopig nog vriendelijk gezind. Het samenspel van economische, sociale en waterstaatkundige factoren gaf aanleiding tot een ware explosie van menselijke vruchtbaarheid. De bevolking groeide in de latere 2e eeuw waarschijnlijk tegen de grenzen van het bewoonbare gebied aan. De Heldammer stroomrug was toen al aan de landhonger van de inheemse boeren ten prooi gevallen.

Een nederzetting verzwolgen

Het toeval wilde dat het tracé van de S-20 de, weliswaar schamele, resten van een inheemse nederzetting aan het licht bracht. Deze moet ongeveer ter plaatse van deze weg in wording op de zuidelijke rand van de meandergordel van de Heldammer stroom hebben gelegen. Deze behoedzame formulering moeten we maar voor lief nemen: veel meer zit er niet in.

Om te beginnen dragen de vondsten, voornamelijk aardewerkfragmenten, een verspoeld karakter. Dat betekent in alledaags Nederlands: de nederzetting is door een verplaatsing van de Heldammer stroom van de aardbodem weggevaagd. Bovendien zijn de gevonden scherven merendeels van inheems, handgevoerd aardewerk. Dit bijna tijdloze fabricaat kost onze archeologen nogal wat grijze haren: het laat zich binnen de Romeinse tijd nauwelijks dateren. Ook de aanmerkelijk schaarsere Romeinse aardewerkfragmenten vertellen ons in dit geval helaas niet de zo gewenste minimale grenzen van de bewoningsperiode. Niettemin mag de lezer zich op deze plaats in de eerste eeuwen van onze jaartelling een inheemse nederzetting van het eerder beschreven model voor ogen toveren.

Veel interessanter is echter de locatie

van de vondsten uit deze periode. We keren even terug naar de situatie rond de zuidelijke rand van de meandergordel van de Heldammer stroom. In een kort intermezzo zullen we ons wagen aan een datering van de laatste verrichtingen van deze rivier.

In afbeelding 10 zien we dat het vondstmateriaal verborgen lag in de diepere regionen van de oeverwal-op-kom die we eerder hebben bekeken. De aardewerkscherven traden vanaf de rand van de meandergordel enkele tientallen meters zuidwaarts in afnemende concentratie aan de dag. Zij lagen daar zonder enige laagsgewijze samenhang kris-kras verspreid door een zandpakket ter dikte van ruwweg een halve meter. Daartussen bevonden zich ook de resten van de inheemse pot van afbeelding 13. Ruim 100 meter zuidelijker, eveneens onder in de komwaartse zanduitstorting, dook een 1e-eeuwse mantelspeld op (zie afb. 14)⁷⁾. Vooral een belangrijk gegeven was het feit dat de aardewerkvondsten in noordelijke richting abrupt ophielden bij de denkbeeldige voortzetting van de schuine scheidslijn tussen het zandlichaam van de meandergordel en de aangrenzende komklei, oftewel bij de meest zuidelijke oever die de Heldammer stroom in de onderhavige periode heeft gekend.

Hoe praten we dit alles nu aan elkaar? De gang van zaken is duidelijk. Toen de Heldammer stroom op een van zijn zuidwaartse wandelingen aan de rand van de meandergordel (de resten van) een inheemse nederzetting op zijn pad vond, rekende hij daar meedogenloos mee af. Een deel van het door de bewoners achtergelatene werd te zamen met forse vrachten zand de kom ingeslingerd. Vervolgens vrat de Heldammer stroom zijn eigen uitwerpselen gedeeltelijk weer aan, totdat zijn opmars naar het zuiden stuk liep op de weerbarstige komklei langs de meandergordel. Laten we de exacte volgorde der gebeurtenissen even goed in ons hoofd prenten. Er volgen namelijk twee aardigheden uit.

We zien hier om te beginnen een treffend bewijs van de wankelheid van het toenmalige bestaan op de stroomruggen. Wat op een bepaald moment als een veilige woonstee gold, kon een generatie later door een rivier zijn verzwolgen. Wie weet hebben de bewoners van 'onze' nederzetting in aller ijel hun biezen moeten pakken.

Laten we er geen drama van maken. Belangrijker voor het vervolg is dat deze gewelddadige episode zich moet hebben afgespeeld ná de datum van de jongste van de gevonden aardewerkfragmenten. Al weigeren deze hardnekkig

zich precies te laten dateren, een flink stuk van de 2e eeuw lijkt toch wel ver-tegenwoordigd. Daarmee zou het hele gebeuren op zijn vroegst in de latere 2e eeuw hebben plaatsgevonden.

Het is verleidelijk de kennelijk toegenomen agressiviteit van de Heldammer stroom te plaatsen aan het begin van de vroeg-middeleeuwse transgressiefase, die men over het algemeen rond het midden van de 3e eeuw laat aanvangen (zie afb. 3). We zagen al dat ingeslagen rivierlopen tijdens een dergelijke periode van 'overschrijding' nieuw leven ingeblazen konden krijgen. De Heldammer stroom zou nog één maal de beest hebben mogen uithangen, met de oeverwal-op-kom als gevolg. Dan zouden we natuurlijk ook graag de onderliggende laklaag, zoals we zagen een gevolg van bodemvorming op de komklei in drogere tijden, toeschrijven aan de voorafgaande periode van 'terugtrekking'. Het blijft echter slechts een hypothese: eerder stelden we vast dat ook een herverdeling van de rollen tussen concurrerende riviertakken op lokaal niveau tot aanzienlijke veranderingen in hun overstromingsactiviteit kon leiden.

De datering van de restgeul.

Hoe het ook zij, op zijn vroegst in de nadagen van het Romeinse gezag in dit gebied begon de Heldammer stroom ter plaatse van de S-20 aan zijn laatste, noordwaartse tocht, helemaal vanuit het zuiden van de meandergordel. Wat we zo graag willen weten, is wanneer het nu definitief afgelopen was. Hoeveel tijd had de rivier nodig om haar bedding over ongeveer 325 meter te verleggen? Wat nu volgt, grenst aan koffiedikkijken. Er is echter enig houvast.

De Kromme Rijn heeft het, vlak voor zijn afdamming, klaargespeeld zijn loop het ten noorden van Wijk bij Duurstede in ongeveer 200 jaar over 500 meter te verleggen. We mogen dit als een hoge score aanmerken. Dan kunnen we voor de ongestoorde eerste 250 meter van de wandeling van 'onze' rivier redelijkerwijs ten minste een eeuw uittrekken. Dan volgt de periode van het kwakkelen. Hoe we de 75 meter van afwisselend zand- en kleilagen in tijd moeten vertalen, is onduidelijk. Hoe dan ook, de uiteindelijke verlanding van de Heldammer stroom kunnen we nauwelijks vóór de 4e eeuw plaatsen. Is onze hypothese van de opeenvolging van een regressie en een transgressiefase juist, dan staan we zelfs al met één been in de vroege middeleeuwen⁹).

Donkere eeuwen.

Intussen zijn de zaken hier dan on-

herkenbaar veranderd. Aan de bloeiende inheems-Romeinse samenleving op de stroomrug van de grensrivier was reeds lang een einde gekomen. Door een samenloop van gelukkige omstandigheden was het een voorlopig hoogtepunt in de bewoningsgeschiedenis van dit gebied geweest. Nu waren alle gunstige factoren van weleer jammerlijk in hun tegendeel verkeerd.

Rond het midden van de 3e eeuw heeft het garnizoen op de Hoge Woerd de aftocht geblazen; de Rijnrens werd door de Romeinen prijsgegeven en zou nooit meer in de oude glorie worden hersteld. Het was de grensbewakers te heet onder de voeten geworden. De Germaanse stammen in het Overrijnse waren namelijk weer eens op drift geraakt en hun aanvankelijke speldeprikkers groeiden uit tot heuse invasies. In de latere 4e en in de 5e eeuw stortten hun horden zich als hongerige aasgieren op het lijk van het Romeinse imperium. Het betrekkelijk grote aantal 4e eeuwse Romeinse munten van de Hoge Woerd⁶) moet waarschijnlijk worden toegeschreven aan een barbaarse bende die daar toen in naam als bondgenoot het Romeinse gezag handhaafde, maar in feite haar eigen gang ging. Een andere kentering werd reeds genoemd: de vroeg-middeleeuwse transgressiefase, van omstreeks 250 tot ruwweg 600. Tot overmaat van ramp was het hier dus ook nog eens natter geworden. Dit verklaart mede waarom de Romeinen na het Germaanse offensief van het midden van de 3e eeuw niet tot elke prijs hebben geprobeerd hun oude Rijnrens te herstellen.

Van ons lijstje van gunstige voorwaarden was zo niet veel meer over: met de Romeinen was een krachtige economische impuls verdwenen, verschillende volksdelen waren op hol geslagen of gejaagd, de openbare orde was tot een bedenkelijk dieptepunt gedaald en het water stond de deltabewoners weer eens tot aan de lippen. Onder deze omstandigheden kon zich hier natuurlijk geen gezeten boerenbevolking handhaven.

Geen wonder dat zich in dit gebied, al in de tweede helft van de 3e eeuw, een bevolkingsteruggang zonder weerga voordeed. De meeste, zo niet alle boerderijcomplexen zijn in die tijd verlaten. Agrarische nederzettingen van dit eerder beschreven type zijn in deze streek voor de laat-Romeinse tijd (ca 250 - ca 400) en de daarop volgende vroege middeleeuwen tot op heden niet aangetoond en het is nog maar de vraag of ze er wel zijn geweest. Zo dat al het geval is, dan zal hun aantal in het niet vallen bij dat van de talrijke boerderijen die hier in de voorafgaande periode had moeten

woekeren met de schaarse ruimte op de stroomruggen. We kunnen voor onze streek gerust stellen dat de bevolkingdichtheid van de eerste helft van de 3e eeuw pas ongeveer 800 jaar later weer werd bereikt.

Het blijft een hoogst opmerkelijk verschijnsel dat de afwisseling van trans- en regressiefasen zo scherp weerspiegeld wordt in de golfbeweging van de bevolkingdichtheid van onze streek. Zeker, ook de 'grote geschiedenis' deed zelfs in deze uithoek haar invloed gelden. We zagen al enkele voorbeelden. Maar haar wendingen kunnen toch niet de katastrofale bevolkingsafname van de vroege middeleeuwen verklaren. In andere, minder door wateroverlast geteisterde delen van ons land, handhaafde de bevolking zich beter, ook in het hogere, oostelijke gedeelte van de rivierdelta. Al in het Kromme-Rijngebied kan op dit punt niet meer worden gesproken van het gapende gat van de vroege middeleeuwen dat wij hier kennen.

Dat de Hoge Woerd blijkens recente vondsten althans omstreeks de 4e, 6e en 7e eeuw (wellicht continu) bevolkt is geweest en dat ergens in die laatste twee eeuwen enigen zelfs zijn neergestreken op het nabijgelegen terrein van het voormalige kampdorp, verandert aan dit alles weinig. De Woerd bleef een verhaal apart: zij had iets van een veilige vluchtburg. Door een opeenstapeling van achtereenvolgende legerkampen was het terrein namelijk minstens anderhalve meter boven het omringende gebied uitgerezen, terwijl de stenen omwalling toen nog redelijk intact moet zijn geweest. Ook de interesse voor de plaats van het oude kampdorp is alleszins begrijpelijk: nu nog verheft deze zich als een berg boven het omringende gebied. De uitzondering bevestigt de regel: het in de Romeinse tijd zo nauw verbonden duo vormde in deze donkere eeuwen welhaast letterlijk een eiland in een zee van verlatenheid⁶).

In de loop van de 7e eeuw kondigde zich een nieuwe regressiefase aan (zie afb. 3). Na deze keer van het getij waagde men zich weer wat dieper in de delta; het aantal nederzettingen in het rivierengebied nam weer toe. Het kan nauwelijks toeval zijn dat ons juist uit deze periode voor het eerst sinds eeuwen (afgezien van de Hoge Woerd en de plaats van het Romeinse kampdorp, terreinen die ook in dit tijdvak bewoond bleven) weer twee nederzettingen in onze streek bekend zijn. Beide waren gelegen aan de Rijn, een daarvan even ten noorden van Harmelen (zie afb. 2, 6). Deze werd omstreeks de 8e en 9e eeuw bewoond. In dit verband mag de lezer een aardig aspect van de archeolo-

giebeoefening, meer in het bijzonder van dit gebied, niet onthouden worden. Het is een bedrijf vol verrassingen, waarin het toeval een grote rol speelt, zeker in een streek als de onze, waar de inventarisatie van het bodemarchief nog maar net begonnen is. Dit wordt treffend geïllustreerd door de ontdekking van een tweede nieuwe nederzetting uit de onderhavige periode: deze werd gedaan na publicatie van de eerste aflevering van dit verhaal. Deze verse vindplaats figureert dus nog niet in afbeelding 2: men beelde zich haar ter plaatse in ongeveer 2 cm NNO van nederzetting 3^b). Zo was plotseling een, weliswaar klein, aspect van de vroege bewoningsgeschiedenis van dit gebied aan herschrijving toe. Waarvan akte.

De grote ommekeer

Opmerkelijk is dat de bewoningsgeschiedenis tot ca 1000 een verhaal is van individuele nederzettingen hier en daar, nu en dan. Kennelijk verschilde het 'woonklimaat' sterk naar tijd en plaats. We hebben gezien dat de opeenvolging van transgressie- en regressiefasen daar alles mee te maken had. Met name in de lagere delen van de delta, waartoe we ook ons gebied nog wel mogen rekenen, liepen de schommelingen in de relatieve wateroverlast en in de bevolkingsdichtheid hand in hand. De evolutie van het plaatselijk rivierstelsel speelde daar als het ware tussendoor: machtige stromen werden nietige restgeulen, nieuwe rivierlopen ontstonden, oude stroomruggen werden door de omgeving voorbijgegroeid, jonge werkten zich op. Men nestelde zich bij voorkeur op de jongste voor bewoning geschikt geworden stroomruggen. Deze waren immers het hoogst. De bevolking volgde dus met enige achterstand de ontwikkeling van het rivierstelsel. Het lot van de inheemse nederzetting op de Heldammer stroomrug illustreert eens te meer de betrekkelijkheid van het begrip bestaanszekerheid in die dagen.

De periode van de 11e tot en met de 13e eeuw bracht hierin een totale omenteling teweeg. De bedijking ontnam de delta haar dynamiek. De bestaande toestand werd als het ware bevroren: het stelsel van grote rivieren was vastgelegd, de opstuwung van de riviervlaktes en het optreden van transgressieverschijnselen bleven voortaan tot hun uiterwaarden beperkt. De ontginning van de uitgestrekte veengebieden doorbrak bovendien de grenzen die de stroomruggen voordien aan het cultuurland hadden gesteld. Boeren, in plaats van rivieroverstromingen, stortten zich nu op de kommen. In deze tijd aangeland, houden de archeologen dan ook op elke

handvol scherven fluks op kaart vast te leggen: zij zou zwart zien.

Oppervlakkig gezien zou men kunnen concluderen dat de mens zijn verruimde wereld na de uitbanning van het water volledig naar eigen inzicht en niet gehinderd door de oude obstakels kon gaan inrichten. De natuurlijke krachten van de Nederlandse delta, die tot dan toe de ontwikkeling van het landschap en het bewoningspatroon hadden bepaald, waren immers uitgeschakeld en hun invloed tenietgedaan. Dat dit hoogstens de halve waarheid is, bleek ons reeds bij de groeiende problemen met de ontwatering van de inklinkende kommen. En ook de mannen van de S-20 konden erover meepraten: zeker zij moesten beamen dat de mens gedwongen is voort te bouwen op gesteldheid en eigenschappen van de bodem.

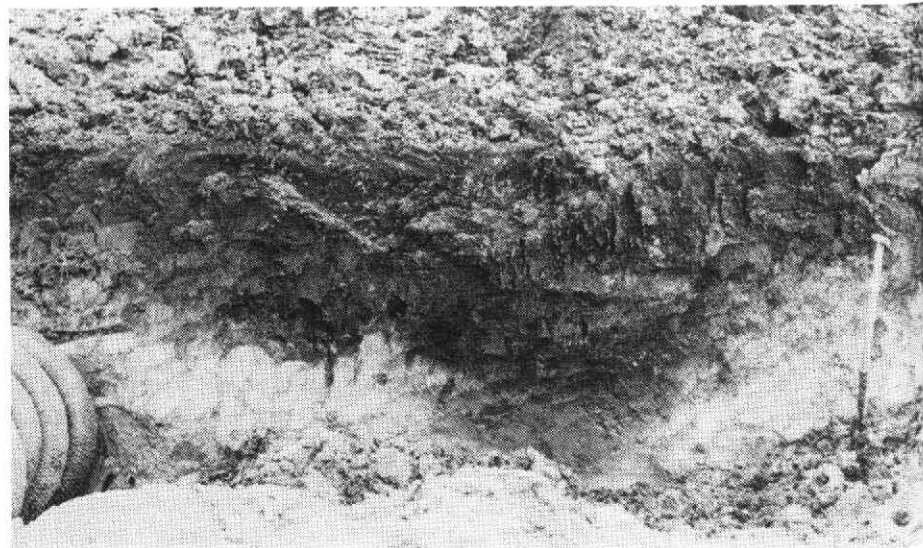
Laten we tot besluit enkele aspecten nagaan van de nawerking van de natuurlijke krachten die hier ooit de scepter zwaaiden. Oftewel: hoe dood waren de stroomruggen en kommen na de bedijking en de ontginning?

Veldhuizen

Voor een eerste benadering van deze kwestie keren wij terug naar de S-20 en omgeving. Laten we nog eens een blik werpen op afbeelding 7. Bovenin loopt de Leidse Rijn schuin door het beeld. De eerste versie van deze watergang was de wetering vanuit welke men de kom ten zuiden van de Heldammer stroomrug heeft ontgonnen. Zoals we zagen, gebeurde dat nooit in één ruk,

maar bloksgewijs. Waar eindigde de eerste annexatie? Afbeelding 7 geeft het antwoord: direct ten zuiden van de rijksweg A12 Den Haag-Utrecht, links onder in beeld. Daar ligt, precies parallel aan de Leidse Rijn, de Reijerscopse wetering, de uitvalsbasis voor de tweede etappe van de zuidwaartse mars. Het zo afgegrensde ontginningsblok is de geschiedenis ingegaan onder de naam Veldhuizen. De zijkanter lagen ruim 1 km oostelijk en ruim 2 km westelijk van onze stroomrugdoorsnede. Deze ontginningsstrook kent over haar gehele breedte een diepte van . . . inderdaad: 1250 meter, exact de oude standaardmaat van 6 voorling.

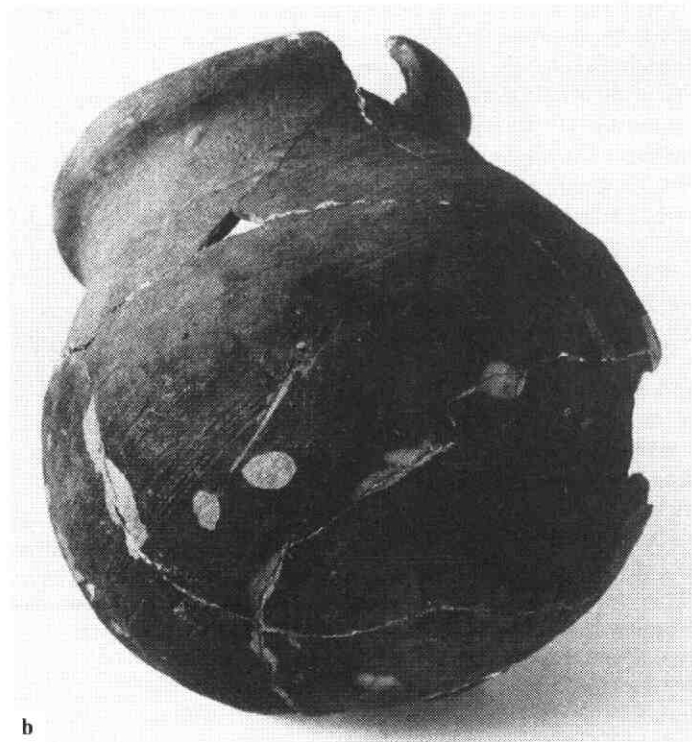
De kavelsloten zijn streng evenwijdig gegraven. Aan de breedte en lengte van de percelen is in de loop der eeuwen nogal gesleuteld, maar het slotennetwerk geeft plaatselijk nog altijd een goede indruk van het drainagesysteem dat het in opzet was. Wie zijn oog over de kaart laat glijden, ziet dat het slotenpatroon rechtsboven afwijkt: de percelen hebben niet de karakteristieke vorm van smalle strippen, zoals linksonder in afbeelding 7, maar zijn breder, hier en daar zelfs blokvormig. Wie bovendien een kijkje in het veld neemt, zal zien dat vele van de aangegeven kavelgrenzen daar niet door sloten gevormd worden. Vanwaar dit onderscheid? Afbeelding 7 verradt het antwoord al: stroomrug en kom. De fijnmazigheid van het slotennetwerk neemt toe volgens de rangorde zand-klei-veen. De achtergrond van dit verschijnsel is zonneklaar: het zit hem in de hoogteligging. Deze neemt in dezelfde

15. Doorsnede van de vulling van een greppel uit de latere middeleeuwen in de oostelijke wand van het wegcunet bij oriëntatiepunt 315. Zie ook afbeelding 10, e. De greppel zette zich voort in de oostelijke bermsloot en bleek vooral daar rijkelijk gevuld met keukenafval uit de periode omstreeks 1275 - 1350. Hieruit zijn onder meer het aardewerk van afbeelding 16a/b en 17a en merkwaardig genoeg ook een zilveren munt, als van afbeelding 18, afkomstig. Reproductie: J. Rodenburg.

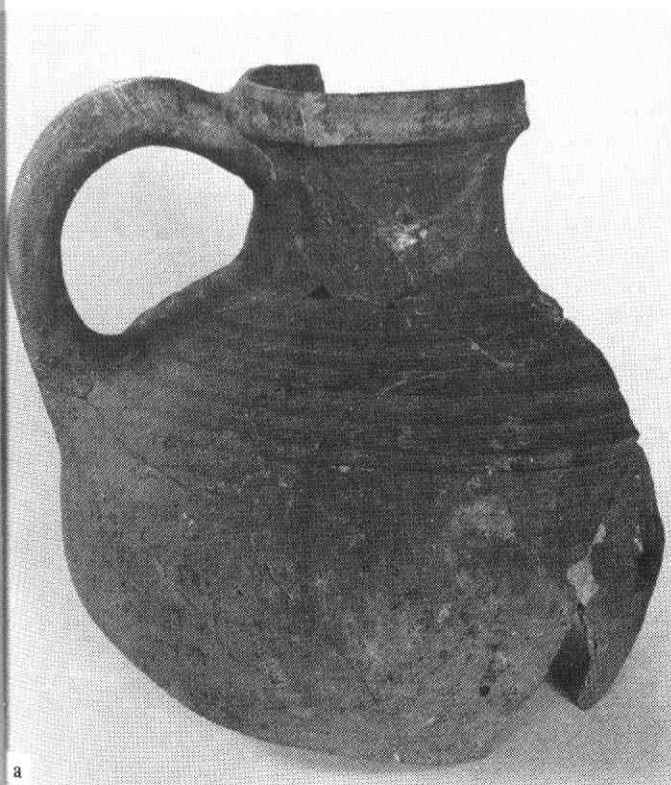

a

b

16a/b. Twee voorbeelden van de kookpot van de middeleeuwen: de zogenaamde kogelpot, vanaf de late 8e tot ver in de 14e eeuw algemeen in gebruik. De treffende benaming is uiteraard ontleend aan de bolronde vorm zonder standvlak, die moest voorkomen dat de pot met inhoud omviel wanneer deze in het steeds verzakkend hout- of turfvuur was geplaatst. Vooral het rechter exemplaar, inclusief sterke roetaanslag, geeft een goed idee van vorm en functie van de kogelpot. Alleen de rand van beide potten is gedraaid; de wand is handgevormd en op (zeer geringe) dikte gebracht met behulp van een kamachtig instrument, waarvan de streken nog duidelijk zichtbaar zijn. Gevonden in greppel van afbeelding 15. Datering: periode rond 1300. Opnamen: J. Rodenburg.

a

b

17a/b. Delen van kannen van rood aardewerk. Het linker exemplaar kan men in gedachte aanvullen met het rechter en vice versa. Let op de gelobde standring van de kan rechts, gevormd door zijdelings duimdrukken. De linker kan kende waarschijnlijk 3 of meer afzonderlijke, op vergelijkbare wijze aangebrachte standlobben en draagt enkele spatten loodglazuur. Beide exemplaren zijn gevonden in de oostelijke bermsloot, het linker in de greppel van afbeelding 15, het rechter ongeveer 15 m zuidelijker. Datering: periode rond 1300. Opnamen: J. Rodenburg.

de volgorde af, overeenkomstig de oplopende klinkgevoeligheid van genoemde grondsoorten. De zuidwaarts geleidelijk afnemende dikte van de oeverwal-op-kom geeft dit reliëf een vrij vloeiend verloop. De hoger gelegen percelen met een zandige ondergrond hoeven niet systematisch ontwaterd te worden: door hun gesteldheid kennen zij bij het lage polderpeil een grondwaterstand ver beneden het maaiveld. De dichtheid van het netwerk van sloten en de hoogte van hun wanden vormen handige criteria ter onderscheiding van stroomrug en kom in het veld.

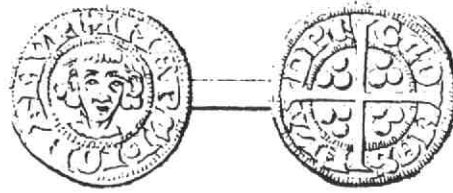
Minstens zo opmerkelijk in afbeelding 7 is dat de boerderijen in het gebied waar de Heldammer stroomrug ten zuiden van de Leidse Rijn gelegen is, ver van de Rijksstraatweg langs dat water verwijderd liggen; de lengte van hun oprijlanen bedraagt vele honderden meters. Speelt hier soms een hang naar landelijke rust, weg van het geraas van het verkeer? Dat de ruïne van de oude riddershofstad Nyevelt (zie afb. 7, 4) op één lijn ligt met deze boerderijen, geeft te denken. Haar wortels reiken immers tot diep in de middeleeuwen terug. Wat we nu zo graag zouden weten, is of de voorgangers van de boerderijen ook op deze respectabele ouderdom kunnen bogen.

Het antwoord luidt: minstens één. Alsof een stil gekoesterde wensdroom werd verhoord, kwam bij het graafwerk rond de aanleg van de S-20 precies tussen de twee meest nabije boerderijen een nederzetting uit de latere middeleeuwen aan het licht, blijkens de vondsten een exacte tijdgenoot van Nyevelt, zij het niet van die allure. Het oudste aardewerk dateert op zijn laatst uit het begin van de 13e eeuw¹⁰). Veldhuizen was toen vers ontgonnen.

De bewoningssporen openbaarden zich vanaf de overgang van de meandergordel naar de oeverwal-op-kom, bij oriëntatiepunt 315, enkele tientallen meters zuidwaarts, keurig ter hoogte van de weinige meters oostelijker gelegen boerderij en, door een merkwaardig toeval, precies boven het zandpakket met de inheems-Romeinse scherven. In de bermsloten van de S-20 vertoonden zich in doorsnede de donkere vullingen van een wirwar van greppels, die het erf van de middeleeuwse boerderij succesievelijk hebben omgeven. Eén daarvan bleek rijkelijk gevuld met keukenafval, waarvan vooral de gruzelementen van aardewerk de tand des tijds goed hebben doorstaan (zie afb. 15).

De scherven zijn te dateren omstreeks de jaren 1275-1350¹¹). Het hele complex geeft een goede indruk van de belangrijkste typen gebruiksaardewerk in de periode rond 1300 (zie afb. 16a/b

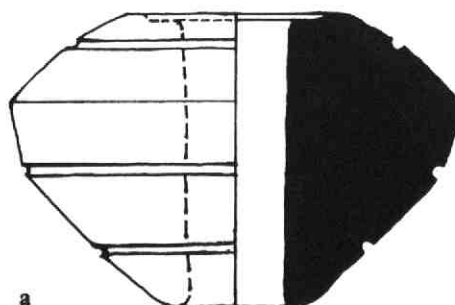
en 17a). Een merkwaardigerwijs tussen het huisvuil verzeild geraakte penning van Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen van 1278 tot 1305, past 18)¹²). Ongeveer in dezelfde periode hoort het spinsteentje van afbeelding 19 thuis.

18. Zilveren munt van Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen van 1278 - 1305. De in de greppel van afbeelding 15 gevonden munt vertoont nauwe overeenkomst met dit exemplaar.

Met dit alles beschikken we nu over het onomstotelijke bewijs dat althans één van de boerderijen in het onderhavige deel van Veldhuizen minstens vanaf kort na 1200 ten opzichte van de ontginningsbasis, de Leidse Rijn, in een vooruitgeschoven positie gelegen was. Vandaar is het slechts een kleine en vrij veilige stap te veronderstellen dat deze nederzetting reeds direct na de ontginning van de zuidelijker gelegen kom bestond.

Het is niet minder dan aannemelijk dat de vier huidige boerderijen, die met Nyevelt en onze nederzetting een zo strakke keten vormen, ook tot die tijd terugreiken. Hiervoor spreekt ook het verschijnsel van het conservatisme dat boeren door de eeuwen heen aan de dag hebben gelegd ten aanzien van een eenmaal gekozen erf. Nóg duidelijker wordt de samenhang wanneer we zien wat de vier tegenwoordige boerderijen gemeen hebben met Nijvelt en de nederzetting van de S-20: de ligging aan het begin van de zuidwaarts licht afhellende oeverwal-op-kom. Het ziet er naar uit dat de ontginners van dit gedeelte van Veldhuizen bewust op deze grens zijn neersgestreken. Waarom zij zich zo ver op de kavels nestelden, en niet, zoals gebruikelijk, aan de ontginningsbasis, is onduidelijk. Laten we ons troosten: ook

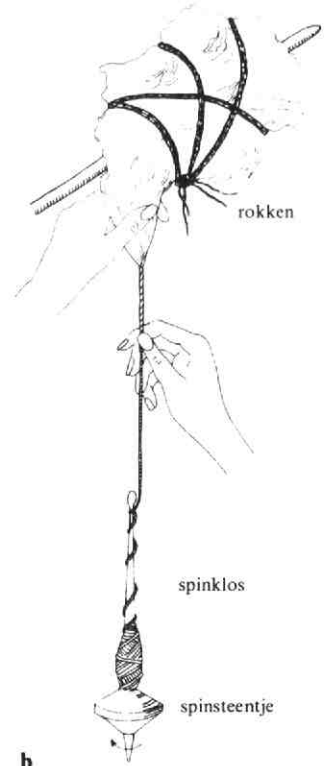
a

tóén vond men het maar vreemd. Daarvan lijkt althans de naam Veldhuizen te getuigen. Het heeft er namelijk alle schijn van dat we met deze 'in het veld staande huizen' de bron van inspiratie daartoe te pakken hebben¹³). Kennelijk achtte men het verschijnsel voldoende merkwaardig om er een aanduiding voor het gehele ontginningsblok aan te ontlenen.

Wat ook de oorzaak moge zijn van de ont koppeling van boerderijen en ontginningsbasis, de locatie van de zes objecten toont hoe goed de ontginners de terreingesteldheid, het reliëf, de ondergrond, de natuurlijke waterhuishouding kenden. Zij voelden op hun klompen aan wat de wetenschap slechts via minutieuze kartering door middel van duizenden diepe grondboringen in afbeelding 2 heeft bijeengevorst. De 'strategische' ligging van de boerderijen in gesloten formatie op de rand van het hellende vlak heeft iets van: klaar voor de aanval op de kom, have en goed echter veilig op het droge.

Bodemgebruik

Als er één gebied is waarop de nalatenschap van de natuurlijke krachten sinds hun uitschakeling door de mens springlevend is gebleven, dan is dat wel het bodemgebruik. Door hun zo uiteen-

19. a. Spinsteentje van blauw-grijs aardewerk uit de latere middeleeuwen, gevonden bij de gelijktijdige nederzetting ontdekt bij de aanleg van de S-20. Diameter: 28 à 29 mm; hoogte: 18 à 19 mm. b. Het spinnen met behulp van spinklos en spinsteentje.

ende eigenschappen hebben stroomruggen en kommen namelijk tot op de g van vandaag aanleiding gegeven tot heel eigen exploitatievormen.

Het oppervlak van de kommen lag, als wij zagen, aanvankelijk niet veel er dan dat van de stroomruggen. Een goede drainage kon het grondwaterpeil ook aanzienlijk onder het maaiveld brengen, zodat de veengebieden als bouwland in gebruik konden worden genomen. Inderdaad is op het grootste deel van het nieuwe cultuurland durende de eerste eeuwen na de ontginning akkerbouw bedreven, hoofdzakelijk graanteelt (met name van gerst en rogge). De stripvormige kavels hadden het bijkomstige voordeel dat het keren in de ploeg en het span trekdiere, elke keer een hele toer, tot een plezierig minimum beperkt bleef.

Eerder zagen we wat er op den duur gebeurde. Door langdurige wateronttrekking en intensieve bodembewerking chrompelde het veen ineen, werd het in 'drooggevallen', hogere lagen alsnog eerder verteerd en veraardde of verging er zelfs rond de oppervlakte. Aan het einde van de middeleeuwen was het verschil tussen maaiveld en grondwater ten gevolge van inklinking al weer zo klein geworden dat de veenontginningen ongeschikt werden voor akkerbouw. Bemaling door middel van windmolens vanaf de 15e eeuw kon de zaken niet meer terugdraaien, hoogstens erger, te weten teloorgang van de terreinwinst, voorkomen. De vele en vaak langdurige onderwaterzettingen ten gevolge van lijkdorbraken van meet af aan hadden de kleilaag die de veenpakketten aan de bovenzijde afsloot, dikker gemaakt. De oede was daardoor draagkrachtiger geworden. De veengebieden werden vanwege dit alles vanaf de late middeleeuwen vrijwel uitsluitend gebruikt voor beweiding. De kommen veranderden op deze wijze in het ons zo vertrouwde landschap van onafzienbaar grasland, bevlekt met grazende koeien.

Des te meer moest men sedertdien het schaarse oppervlak van de stroomruggen uitbuiten ten behoeve van de akkerbouw. Deze leenden zich daartoe uitstekend: hun zandige bodem kende een gunstige structuur, was goed doorlatend en liet zich gemakkelijk bewerken. De spreiding van het bouwland en het wei-/hooiland van dit gebied levert voor de periode vanaf deze verschuivingen in bodemgebruik tot ver in de vorige eeuw dan ook een kaartbeeld op dat in grote lijnen een copie had kunnen zijn van dat van de stroomruggen en kommen van afbeelding 2.

Voor zover de stroomruggen zich plaatselijk aan deze regel onttrokken,

was dat veelal door tussenkomst van een geheel andere vorm van bodemgebruik, die in dezelfde periode, voornamelijk van de 15e tot en met de 19e eeuw, minstens zozeer aan de stroomruggen gebonden was en die op onze streek wel een zéér krachtig stempel heeft gedrukt. Gedoeld wordt op het zogenaamde afvletten. Dit behelsde het afgraven van zandige klei (zavel) onder de humeuze teelaarde, ten behoeve van de steenbakkerij. Juist de bovengrond van de stroomruggen bevatten het vereiste mengsel van verschillende korrelgrootten. Vooral Woerden was eeuwen lang een centrum van de fabricage van baksteen, tegels en dakpannen: in 1724 kende het maar liefst 26 steenfabrieken. In onze streek heeft het vlettersbedrijf al die tijd welig getierd: met name tussen Utrecht en Harmelen beslaan de stroomruggen van Oude Rijn en Heldammer stroom een enorm oppervlak. In dit eldorado voor vletters is het oorspronkelijke stroomrugreliëf, dat, zoals we zagen, makkelijk meer dan manshoog kon zijn, goeddeels geruïneerd.

Normaliter bleef het 'aftichelen' beperkt tot de bovenste meter. Bijna steeds ging het afgevlote land met deze 'matige' verlaging ten opzichte van het polderpeil al verloren voor de akkerbouw en was het alleen nog als wei- en hooiland bruikbaar. Meer dan eens echter hebben de kleidelvers zich niet kunnen beheersen en groeven zij het terrein uit winstbejag ook voor gras- en hooibouw te diep af. In dat geval ontstond 'onland': door een al te sterke daling van het maailand ten opzichte van het grondwater was het agrarisch onbruikbaar geworden. Er restte weinig anders dan aanplant van griend, hakhout of opgaand bos. Nog aan het eind van de vorige eeuw bepaalde dit in hoge mate het aanzicht van het landschap rond Harmelen. In de afgelopen twee eeuwen is het oppervlak aan onland echter sterk teruggedrongen: aanhoudende en verbeterde bemaling vanwege de voortgaande inklinking van de veenkommen deed ook in de stroomruggen het grondwaterpeil verder dalen, zodat veel ruïneus afgevlote terreinen alsnog ten behoeve van de veeteelt in gebruik konden worden genomen. Het Vijverbos ten noorden van Harmelen is overgebleven als fraai relict van de niets ontziende kleihonger van de vletters. Pas in het begin van deze eeuw is aan het eens zo bloeiende vlettersbedrijf een einde gekomen. De opkomst van de steenbakkerij op de uiterwaarden van de grote rivieren was daar voor een belangrijk deel debet aan.

Later doemde naast het afvletten een

geheel andere bedreiging op voor de akkerbouw op de stroomruggen. Door verbeteringen in de zeescheepvaart konden de onmetelijke landbouwgronden van grote overzeese landen als de Verenigde Staten en Canada met steeds meer succes gaan concurreren met de relatief kleinschalige Europese akkerbouw, die vanaf omstreeks 1875 van de ene crisis in de andere viel. In Nederland, met zijn verhoudingsgewijs versplinterde grondbezit, zijn sedertdien regelmatig harde klappen aan de graanteelt uitgedeeld. Zo ook in deze streek: vanaf het laatste kwart van de 19e eeuw is de akkerbouw op de stroomruggen hier in betrekkelijk korte tijd verdwenen.

In dezelfde periode schiep de sterk toenemende vraag naar zuivel, fruit en groenten als gevolg van de snelle verstedelijking van Nederland nieuwe mogelijkheden, ter compensatie van de teruglopende akkerbouw. Voor een deel vond dit zijn weerslag in de uitbreiding van veeteelt, dus gras- en hooibouw, op de stroomruggen. Daarmee vervaagde het onderscheid tussen stroomrug en kom op het punt van bodemgebruik verder. Anderzijds zien we in deze tijd door de verschuivende marktverhoudingen de opmars van twee nieuwe, bij uitstek met de stroomruggen verbonden specialismen. Veel akkerbouwpercelen veranderden sinds het einde van de vorige eeuw in boomgaarden: fruitteelt stelt hoge eisen aan de waterhuishouding van de bodem, waaraan in deze streek slechts de stroomruggen goed kunnen voldoen, en dan alleen voor zover zij niet (al te zeer) zijn gemolesteerd door de noeste kleivletters. Fruitbomen zijn in dit gebied dan ook bij uitstek een merkteken van stroomruggen; bovendien markeren zij meestal de niet of in beperkte mate afgevlote delen daarvan.

Minstens zo karakteristiek voor de stroomruggen, maar in tegenstelling tot de fruitteelt een indicator van ingrijpende afgraving, is het tweede van de jonge specialismen: de tuinbouw, in het bijzonder de in deze streek wijd verbreide glastuinbouw. In de zandige bodem van terreinen waar de afsluitende kleilaag is afgevlote, laat zich gemakkelijk een constante grondwaterspiegel handhaven. Bovendien is deze grond licht te bewerken, een belangrijk voordeel voor de zo arbeidsintensieve tuinbouw. Ook van een geheel andere nalatenschap van de afvletterij kon deze profijt trekken. De tichelaars hadden in gelijke tred met hun meedogenloze opmars talrijke watergangen gegraven ten behoeve van de afvoer van hun zo zware delfstof, zogenaamde vletsloten (naar de voor trans-

port gebruikte vletschuiten; vandaar ook 'afvletten'). Van lieverlee was hierdoor in de wingebieden een wijdvertakt en fijnmazig slotennetwerk ontstaan, dat, zoals wij zagen, voordien bij uitstek een kenmerk van de middeleeuwse ontginningen van de kommen was geweest. De tuinders kwam het echter goed van pas: zij konden de oude vletsloten mooi gebruiken voor de aanvoer van de massa's kolen die zij gedurende de koude maanden verstookten, voor de afvoer van hun producten en voor de regulatie van het grondwaterpeil, de bloeddruk van de tuinbouw. Zo fungeerden de vletters in onze streek als de wegbereiders voor een bloeiende tuinderij, die veel van het resterende onland alsnog een hoogwaardige agrarische bestemming heeft gegeven. Het rigoureuze aftichelen van de stroomruggen heeft het onderscheid met de kommen op het punt van reliëf, slotenpatroon en, tot een eeuw geleden, bodemgebruik gedeels vervaagd, maar verschaft ons indirect, via de tuinbouw, een nieuw en minstens zo scherp criterium voor in het veld: met name kassen kondigen al van verre (weliswaar overmatig afgetichelde) stroomruggrond aan.

Ter afsluiting een zeer recent geval. Enkelen zal het niet zijn ontgaan dat ons gebied de laatste jaren getuige is van een bescheiden opleving van de akkerbouw. Het betreft hier steeds voedermaïs. De EEG stelt al te grote veestapels niet langer op prijs; de superheffing dwingt vele veeboeren tot inkrimping, ook van hun weiland. Overtollig grasland kan met voordeel worden geëxploiteerd door maïsteelt: zo bespaart men op krachtvoer. Het ei van Columbus, zou men denken. Zeker, maar helaas kunnen slechts die boeren met vrucht van de nood een deugd maken die gezegend zijn met grond op . . . de eeuwige stroomruggen.

Besluit

Aan de hand van een tamelijk willekeurig aspect, het bodemgebruik, hebben we de nawerking van de wordingsgeschiedenis van onze streek tot op de dag van vandaag bekeken. Evengoed hadden we een blik kunnen werpen op de verspreiding van de menselijke bewoning en inrichtingselementen. Dan hadden we moeten constateren dat het zwaartepunt van het nederzettingpatroon nog immer op de stroomruggen ligt, zoals althans de oude kernen van (om een greep te doen) Utrecht, Maarsse, De Meern, Vleuten, Harmelen, Woerden, Linschoten, Montfoort, IJsselstein en Jutphaas, en vele van hun onderlinge verbindingen.

We hoeven niet zover te gaan als de

befaalde cultuurhistoricus Johan Huijzinga (1872 - 1945), die ooit eens een verband legde tussen Nederlands natuurlijke gesteldheid en de daaruit voortvloeiende waterschapsorganisatie enerzijds en een traditie van "zelfbestuur in engen kring"¹⁴ anderzijds, of men die nu belichaamd wil zien in onze afkeer van tirannie of ziekelijke hang naar commissievergaderingen. Onze kronkelpaden hebben al ver genoeg gereikt. Tè ver wellicht naar de eisen van een sobere compositie, bij lange na niet ver genoeg echter naar die van volledigheid. Beide liggen in het onderwerp besloten, in de ontelbare kruiselingse verbanden tussen landschapswording en bewoningsgeschiedenis, met alle noodzakelijke uitleg van dien, dit alles bovendien verweven met de waarnemingen rond een unieke opening van feiten door het bodemarchief. Dat een oerwoud zou worden betreden, werd tijdens de eerste schreden op de onbesuisd uitgestippelde route nauwelijks beseft. De volhardende lezer is zo meegelokt op een onaangekondigde zwerftocht door afgelegene streken. Moge het voor velen slechts een eerste verkenning blijken van nog vele malen te betreden terrein. Als de lezer iets heeft mogen proeven van de charme van het onbegrensde gebied waar landschap en mens elkaar raken, dan zijn veel ontevredenheid van de schrijver en nog veel meer geduld van de redactie niet tevergeefs geweest.

Verdere literatuur

De literatuur over de behandelde onderwerpen is helaas nogal verspreid en grotendeels in meerdere opzichten moeilijk toegankelijk. Enkele positieve uitzonderingen, gericht op een ruimer publiek en minder moeilijk te bemachtigen, worden de geïnteresseerde lezer hier aangereikt.

- L. P. Louwe Kooijmans, *Sporen in het land. De Nederlandse delta in de prehistorie* (Amsterdam 1985). Landschap en bewoning van de verschillende delen van laag Nederland, inclusief het menselijk ingrijpen vanaf de latere middeleeuwen. Gepopulariseerde wetenschap van de bovenste plank. (Goede boekhandel of bibliotheek).

- H. J. A. Berendsen en P. C. Beukenkamp, *Een fysisch-geografische excursie in de omgeving van Utrecht*. Berichten (uitgegeven vanwege de Vakgroep Fysische Geografie van de Rijksuniversiteit Utrecht) 15 (1983) en H. J. A. Berendsen, R. J. de Boer e.a., *Utrechtse Heuvelrug en Kromme-Rijngedeeft. Een verkenning per fiets*. Idem 17 (1984). Voor de mensen van de praktijk: fraaie tochten door het Utrechtse landschap met het oog op al wat zich beweegt tussen wordingsgeschiedenis en bodemgebruik, het rijk geschakeerde terrein dat wij hierboven hebben verkend. Beknopte inleiding, uitvoerige routebeschrijving en korte bespreking van interessante verschijnselen. (Geografisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht, 030 - 531369; resp. f 8,- en f 10,- op giro 579700 t.n.v. Utrechtse Geografische Studies, onder vermelding van 'Berichten nummer 15/17').

- J. A. Storm van Leeuwen, *Van Oude Rijn tot Leidse Rijn. De afwatering van de gronden in en rondom Vleuten-De Meern in de loop der tijden*. Speciale uitgave van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilen II (1985). Helder geschreven en rijk geïllustreerd overzicht van de regionale ontginnings- en waterschaps-geschiedenis. (Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1, 3454 GP Vleuten, 03407 - 1483; f 20,-).

- Z. van Doorn, 'De geschiedenis van het aftichelen van kleiland langs de Oude Rijn en de invloed daarvan op de landbouw en het landschap' in: *Jaarboekje Oud-Utrecht* (1963) 75 - 88. Aardig artikel over verschillende aspecten van de afletterij en haar verreikende gevolgen in onze streek. (Bibliotheek Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilen).

Verantwoording

Afbeelding 2 is een vereenvoudigde weergave van het centrale gedeelte van Berendsen (1982) Bijlagen, blad 1 Harmelen. De gegevens van afbeelding 3 zijn ontleend aan W.H. Zagwijn en G.J. van Staalduinen, *Toelichting bij Geologische Overzichtskaarten van Nederland* (Haarlem 1975); de reliëfdoorsnede van afbeelding 9 aan Lengteprofiel S20/L 12 van Provinciale Waterstaat van Utrecht. Afbeelding 18 is overgenomen uit Gaillard (1852, 1972) pl. XVII, 158; afbeelding 19 uit *Die Römer an Mosel und Saar. Zeugnisse der Römerzeit in Lothringen, in Luxemburg, im Raum Trier und im Saarland* (2e dr., Mainz am Rhein 1983) 196.

Erratum

In afbeelding 2 is een fout geslopen: de V dient één rivierbocht stroomopwaarts te staan, ongeveer 1½ cm naar het NNO.

Noten

Uitputtende annotatie ligt niet in de aard van dit verhaal; er is volstaan met een gering aantal betrekkelijk willekeurige opmerkingen en verwijzingen. Een enkele bewering die nog niet op de status van wetenschappelijk gemeengoed kan bogen, is van een noot voorzien. De waarnemingen en het vondstenmateriaal van de S-20 zijn in illustratieve zin gebruikt: afdoende publicatie is hier niet beoogd. A fortiori geldt dit voor de terloops vermelde nederzettingen buiten die van de S-20 en het Romeinse legerkamp op de Hoge Woerd. De gegevens over de Holocene ontwikkeling in onze streken, in het bijzonder die van het rivierstelsel, zijn zonder specifieke annotatie ontleend aan H. J. A. Berendsen, *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht*. Utrechtse Geografische Studies 25 (Utrecht 1982).

1) Hier gelden tal van beperkingen. Ten eerste concentreren wij ons op de gang van zaken in en rond het mondingsgebied, waar in veel opzichten sprake is van een bijzondere situatie. Ten tweede is riviergedrag aanzienlijk minder algemeen dan het vervolg suggereert. Afgezien van enkele universele principes vertoont het een enorme variatie, afhankelijk van variabelen als de omvang en schommeling van de waterafvoer (het regiem), de aard en hoeveelheid van het meegevoerde materiaal, de bodemgesteldheid van het doorstroomde gebied, het verhang van de riviervlakte en de krachtsverhouding tussen rivier en zee in de delta. De invloed van de zee wordt onder meer bepaald door de golfwerking, getijdenbeweging en zeestromen rond de betreffende riviermond. Bovendien is het heersende klimaat, voor zover dit al niet in bovengenoemde factoren doorwerkt, van de grootste betekenis voor de processen in het stroom- en mondingsgebied. De klimatologische omslag aan het begin van het Holoceen bracht dan ook een totale verande-

Genealogie

De genealogie (van Grieks: genealogia = geslachtsregister), ook geslachtenkunde, sibbekunde of familiekunde, is een hulpwetenschap der geschiedenis die zich bezighoudt met het onderzoek naar de af- en herkomst van de familie, het geslacht. Het bijeengebrachte en gerangschikte materiaal van zulk een onderzoek, voor zover dit alle levende en dode leden van een geslacht betreft die in den bloede met elkaar verwant zijn en meestal dezelfde familienaam dragen, noemt men ook genealogie.

In het kader van het Kursusprojekt, waarvan het programma vrijdag 22 augustus zal worden gepresenteerd, zullen twee avonden aan de genealogie worden gewijd. Op donderdag 2 oktober zal mevrouw **P. W. C. Scholten - Wijnen** uitleggen hoe de basisgegevens voor een genealogie kunnen worden verkregen uit de kerkelijke doop-, trouw- en begraafboeken en de acten van de burgerlijke stand. Op donderdag 9 oktober zal **Dr D. W. Gravendeel** spreken over de "aankleding" van die basis met gegevens uit de rechterlijke, notariële, weeskamer en andere archieven.

Voor aanmelding of nadere inlichtingen kan men zich wenden tot mevrouw E. van Leeuwen - Wuite, van Zuylenstraat 44, 3454 EV De Meern, tel 03406-62752.

Agenda

Hoewel het museum gesloten is, gaat **elke maandag** vanaf 19.00 uur de **werkavond** (o.a. schoonmaken en restauratie van voorwerpen) in principe gewoon door. De plaats van handeling staat nog niet vast en deze zal ook wellicht niet steeds dezelfde zijn. Wilt u meedoen, neem dan even contact op 's maandags tussen 17.00 en 18.00 uur met mevrouw P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1, 3451 GP Vleuten, tel 03407 - 1483.

Dinsdag 17 juni

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** voor iedereen met vragen, plannen of ideeën.

Zaterdag 30 augustus

Wij staan met onze kraam op de **braderie** te Vleuten.

Paleografie

De paleografie (van Grieks: palaios = oud; graphoo = schrijven is de wetenschap die zich bezighoudt met het bestuderen van oude schriftvormen, het ontcijferen van oude teksten en het onderzoek naar tijd en plaats van ontstaan van manuscripten.

Bij voldoende belangstelling, minstens 15 deelnemers, zal de Historische Kring Maarssen voor de vierde maal een cursus paleografie organiseren. Behalve voor de eigen leden bestaat ditmaal ook voor leden van de Historische Kring Breukelen en van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens de mogelijkheid aan deze cursus deel te nemen.

De cursus omvat 16 lessen, die vanaf september/oktober '86 eenmaal per veertien dagen worden gegeven door mevrouw **A. Hogenhout - Hofman**, in het zaaltje van het voormalige Wit Gele Kruisgebouwtje aan de Breedstraat in Maarssen. Waarschijnlijk zal dit op dinsdagavond gebeuren en zo als het er nu uitziet zal het lesgeld voor de hele cursus f 45,- bedragen.

De bedoeling van de cursus is dat men in één winter oude handschriften zoals brieven, acten, doopboeken e.d. leert ontcijferen.

Voor een ieder die iets wil gaan doen aan archiefonderzoek, bv. om naspuring te doen naar zijn of haar genealogie is het volgen van een dergelijke cursus zeer aanbevelenswaardig. Men komt daarbij nl. al gauw tot de ontdekking dat oude handschriften zonder oefening vooraf nauwelijks of slechts zeer moeilijk te lezen zijn. Dit komt, behalve door een ander taalgebruik en slecht schrijfgereedschap, ook dikwijls door een andere schrijfwijze van sommige letters en cijfers.

Voor aanmelding of nadere inlichtingen kan men zich wenden tot de cursusleidster mevrouw Hogenhout, Nieuweweg 5, 3612 AR Tienhoven, tel. 03469 - 1374.

Vrijdag 5 september

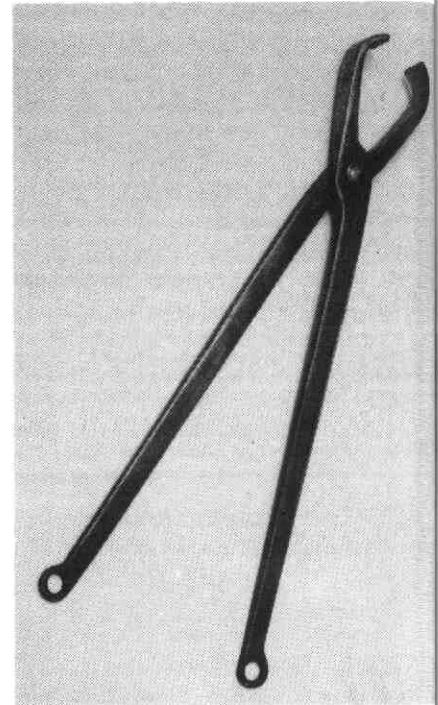
Wij staan met onze kraam op de **markt** te De Meern.

Dinsdag 16 september

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond**. Zie boven.

Raden maar!

Op woensdag 30 april, koninginndag, hadden wij in onze kraam te Vleuten traditiegetrouw weer een raadsvoorwerp (zie foto).

Er kwamen 65 antwoorden binnen. Hoge prioriteiten hadden: disteltrekker, werktuig van hoefsmid om hoefijzers smeden resp. van de paardehoef te trekken. Verder zag men er een voortreffelijk instrument in om: banden te klemmen, hoepels te leggen, gloeiende klinknagels mee op te gooien, stoepbranden te leggen, leer te looien, spijkers of kiezen te trekken, hoeven af te nijpen, zakken op te hijsen (zg. luitang), prikkeldraad te spannen, kogels te pakken, kolen uit 't vuur te halen, te merken of te wassen.

Enkele wellustelingen wilden er stierhoedjes mee vangen en ze er vervolgens met de castreren.

Een goed probeersel was: een "heet hangijzer.

Dit alles was dus niet de ware aard van 't beestje.

Het instrument werd door de veevoeders loskundige gebruikt; bij een onmogelijke verlossing zaagde hij inwendig met een soort lintzaag de vrucht in stukken en die stukken werden vervolgens met de tang naar buiten gehaald.

C. J. Wieman, Utenhamstraat 8 te Vleuten, kwam het dichtst bij de oplossing; wij hebben hem als prijs toebedacht een exemplaar van onze tweede speciale uitgave "Van Oude Rijn tot Leidse Rijn", geschreven door Ir. J. A. Storm van Leeuwen.

In dit nummer kon helaas de aanvullende ledenlijst niet opgenomen worden. Hetzelfde geldt voor de zeer lange lijst van schenkingen. Beide krijgen de volgende maal de volle aandacht!

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
6e jaargang nr. 3 september 1986 © 1986
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, coörd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en (na)bestellingen bij:
Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse kontributie bedraagt voor
1986 minimaal f 25,-;
postabonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12,50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040

RABO - Vleuten 36.75.17.574

POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

Gevest van de staatsiedegen, behorend bij het ambtscostuum van de burgemeester.
Maker: P. Mansvelt en Zoon, 's-Gravenhage.

LOSSE NUMMERS f 7,50

Van het bestuur

Op donderdag 10 juli j.l. - het was midden in de vacantielijd - presenteerde het bestuur van uw vereniging onze burgemeester, Mr H.A.C. Middelweerd, een museumnota. Dat moest wel op zo'n ietwat ongunstig tijdstip gebeuren, want de burgemeester stond op het punt met vakantie te gaan en het ambtelijk apparaat maakte de eerste voorbereidingen om te gaan werken aan de begroting voor het volgend jaar. Het was dus zaak ons op de valreep te melden, wilden we aanspraak kunnen maken op een plaatsje op die begroting.

In de nota zetten wij uiteen hoe onze historische vereniging en de door haar bijeengebrachte verzameling een bijdrage kunnen leveren aan het culturele leven in onze dorpsgemeenschap. Het, mede opgenomen beleidsplan voor een museum geeft beschouwingen over huisvesting, collectie, publiekstaak, bestuur en medewerkers en tenslotte laat een hoofdstuk "financiën" zien om welke grootte van bedragen het gaat.

Vanzelfsprekend kon de heer Middelweerd op dat moment geen toezeggingen doen, maar hij beloofde wel dat de gemeente, bij het uitstippelen van haar welzijnsbeleid, de door ons aangedragen gegevens en suggesties "zorgvuldig in haar overwegingen zou meenemen".

Deze puur diplomatieke taal, hoezeer ook welgemeend, behoort ons niet te verleiden tot het aannemen van een houding van zalig afwachten. Over de budgettaire mogelijkheden van de gemeente wil ik hier geen oordeel uitspreken; over de besteding ervan beslist in hoge mate de politiek. Het is o.a. deze laatste omstandigheid die u, als lid van

onze vereniging, in staat stelt uw bijdrage te leveren aan de verwerking van ons streven. Praat met uw politieke vertegenwoordiger in de Raad en tracht hem of haar ervan te overtuigen dat steun aan ons werk slechts tot verrijking van de cultuurbeleving kan leiden.

Wij moeten er overigens rekening mee houden, dat het realiseren van een museum of historisch documentatiecentrum in optima forma wel eens een zaak van lange adem zou kunnen zijn. Het is daarom van het grootste belang dat onze vereniging, vooruitlopende op de activiteiten van de in ons vorig nummer aangekondigde Stichting, zo spoedig mogelijk de beschikking krijgt over een behoorlijke werkplaats, waar de van alle kanten binnenstromende oude gebruiksvoorwerpen kunnen worden gerestaureerd en geconserveerd.

Erg prettig is het derhalve, dat van verschillende kanten mogelijkheden zijn geopperd, die ons doen vertrouwen dat, wat dit betreft, een oplossing binnen bereik ligt. Dat is trouwens ook wel nodig, want onze harde kern van maandagavond-werkers moet echt weer aan de slag!

Tenslotte nog een bijzonder verheugende mededeling; op de Meernse markt van 5 september j.l. mochten wij ons 800-ste lid inschrijven: mevrouw J. Schuckink Kool-Been, Korenmolen 21 te Harmelen. Van harte welkom!

D.W. Gravendeel
voorzitter

In dit nummer

- Van het bestuur	pag. 425
- Wie wat bewaart die geeft wat	426
- Speciale uitgave over Kees Valkenstein	427
- Raden maar	428
- Een dorpsbewoner vertelt (W.J.S. Hoogstraten)	429
- Een dorp verandert	438
- Onze burgemeesters	441
- Agenda, nieuwe leden	454

Wie wat bewaart die geeft wat

Door ons werden in dank, ten behoeve van onze bibliotheek en onze verzameling, de volgende schenkingen of bruiklenen aanvaard van:

- J. Fokker**, Schoolstraat 70 Vleuten
Maandblad Oud-Utrecht jaargangen 1973 t/m 1982.
Jaarboeken Oud-Utrecht 1973 t/m 1981. Utrecht in beeld 1979.
- G. Braat**, Louis Pasteurlaan 8 Vleuten
Vijf jaargangen van het "Orgaan van de Bond Heemschut".
- S. van Bommel**, Woerdlaan 6 De Meern
Wasstamper ("Waschfips").
- Zimmerman brillen**, Mereveldplein 34 De Meern
Knijpbrilletje (pince-nez).
- E. T. Mélotte-Bos**, ten Veldestraat 71 De Meern
Kolenkit, benzinetrichter, zinken wasteil, paar Brabantse klompschaatsjes, portret Koninklijke Familie (Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik, Prinses Juliana).
- A. M. A. Schuurs**, Pastoor Ohlaan 35 Vleuten
Benodigheden van de "apotheekhoudend arts": receptetafel, balans, weegschaal, twee blokken met gewichten (oudste ijk 1896), pillenplanken, vijzel, zalfpot, pillendozen, medicijnflessen, flessen met chemicaliën, waterbadje, infuuspote. Bovendien: babykruikje, blauw geëmailleerde drinkfles, kepje, molleklem.
- J. S. Schutte**, Zandweg 138 De Meern
Van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 14 delen.
- A. Goudappel**, Julianalaan 20 bis Vleuten
Nederland in vroeger tijd deel VIII, IX, X en XI, Utrecht in prent. Foto's van een locomotief en van de stationsbouw in Vleuten.
- F. C. G. M. Besouw**, Schoolstraat 55 Vleuten
6 Exemplaren Oude Latijnse woorden en uitdrukkingen.
- K. B. Nanning**, Utenhamstraat 15 Vleuten
Wit emaille lepelrek, twee receptenboekjes.
- Familie Buijs**, Rijksstraatweg 11 De Meern
Mangel.
- A. van der Linden**, Mandenmakerslaan 68 De Meern
Prof. Dr E. H. ter Kuile: Kastelen en Adellijke huizen.
- N. van Engelen**, Rijksstraatweg 104 De Meern
Slijpsteen.
- L. Lemmens**, Simplonbaan 220 Utrecht
Onderdeel van een bakkersoven, drie ijzeren wagenwielbanden, deurhang.
- N.N.**
Molleklem.
- E. van Maanen-Geutselaar**, Touwslagerslaan 114 De Meern
44 afleveringen "Onze Gemeente".
- J. Wieman**, Schoolstraat 29 Vleuten
Invalidewagen.
- P. G. de Rooij**, 't Zand 1 Vleuten
Twee eikehouten schilderijlijsten.
- A. J. van Zoeren**, Stationsstraat 54 Vleuten
Stoofpotje van rood aardewerk.
- J. H. P. de Rooij**, Adm. Helfrichstraat 23 De Meern
Moderne brievenweger.
- A. W. van 't Klooster**, Hindersteinlaan 97 Vleuten
Tomatenhobbel, pleeplank, plukstandaard voor aardbeienbakje.
- Mevrouw Oskam-Hoogenboezem**, Dorpsstraat 68 Vleuten
Koekjesijzer ca 1900, meelzakje.
- L. B. de Wilt**, Stationsstraat 35 Vleuten
Wringerbok.
- F. J. Scheepens**, Den Hamstraat 30 Vleuten
Zijn boek Utrechtse Hoveniersgeslachten (genealogieën van ca 1600 tot 1900).
- Mevrouw van Kleinwee-van Dijssel**, Julianaweg 44 Utrecht
Genealogie Familie van Kleinwee.
- J. W. Mandjes**, Dorpsstraat 44 Vleuten
Strohaak, oliespuitje, haarhamer, bietenkoppensneller.
- Leon van Esch**, Hindersteinlaan 7 Vleuten
Caféstoel, tafelmangel, Duitse pijp-kop, divers klein ijzerwerk.
- Mevrouw E. M. Staal-de Goey**, Alenvelpark 1, Kamer 36 Vleuten
Spinnewiel.
- E. L. P. van Kippersluis**, Blokland 74 Willeskop
Twee-paards maaaimachine, hooschudder, diverse onderdelen van een houten kar.
- J. de Bruin**, Rijksstraatweg 84 De Meern
De jaarboekjes 1913 - 1983 van het oudheidkundig genootschap "Niftarlake" (70 jaargangen!). Reeds lang geleden geschonken, maar door een omissie nog niet vermeld.
- C. J. Koetsier**, Anker 47 Veenendaal
13 Foto's van het onafhankelijkheidsfeest te Vleuten in 1913.
- C. Ekema**, Multatulistraat 23 Vleuten
Het boek "Keesie Oranje" door Kees Valkenstein.
- Th. G. Peek**, Zandweg 184 De Meern
Houtschaven.
- A. H. van den Berg**, Spinsterlaan 8 De Meern
Rugspuit.
- J. Meijaard**, Camphuysenstraat 70 Vleuten
Familiefoto, boezemschop, kruiwagenwiel.
- E. A. van Dijk**, Talmastraat 7 Maarssen
Een 20-tal oude acten (waaronder perkamenten); de oudste van 1647, de jongste van 1897.
- Chr. M. Jongerius**, Castellumlaan 3 De Meern
Wringerbok met wringer, wasstamper, knopenhaakje.
- J. Christiaanse**, Bronkhorstlaan 44 Vleuten.
Orgaan van de Historische Kring Maarssen jaargangen V - XII (1978-1985), vier exemplaren "Kijk op Maarssen" (1972, 1974, 1975 en 1978).

Speciale uitgave over Kees Valkenstein

Hij was ongetwijfeld een van de markantste bewoners die Vleuten de laatste 100 jaar heeft gehad: Kees Valkenstein. Een veelzijdig kunstenaar, want hij schreef, tekende en schilderde en maakte poppen van bekende dorpsfiguren. Maar hij kwam de Vleutense dorpsgemeenschap binnen als onderwijzer en gaf hij meer dan 20 jaar les op de openbare lagere school.

In 1983 besteedden wij in dit blad al uitgebreid aandacht aan Kees Valkenstein. Een artikel waarop veel reacties kwamen. Hoewel hij in 1952 was overleden bleek menig (oudere) Vleutenaar nog levendige herinneringen te hebben aan Kees. Dat ook nu zijn naam velen nog bekend in de oren klinkt komt onder meer doordat de openbare basisschool aan de Pastoor Ohllaan in 1969 naar hem werd vernoemd.

In het gemeentearchief bevinden zich nog vele (papieren) zaken uit de nalatenschap van de Vleutense onderwijzer zoals foto's, tekeningen en publicaties van zijn hand. Een speciaal onderdeel daarvan kunnen worden genoemd de stukjes die hij als correspondent in de jaren 1906 - 1909 publiceerde in het Algemeen Handelsblad onder de titel „Uit den Vleutenschen Polder”. Hierin wordt op heerlijke wijze een brokje geschiedschrijving van het Vleutense dorpsleven uit die jaren weer gegeven. Onderwerpen als het drinkwater in Vleuten, de aanschaf van een nieuwe brandspuit, wonderdokters uit de omgeving, muziek in de Vleutense polder en de benoeming van een vuilnisman in Vleuten (een post die men hem zelf wilde aansmeren) komen daarin op sappige wijze aan de orde.

Al geruime tijd leefde bij de historische vereniging het plan om al deze verhalen eens te bundelen en uit te geven. Dat gaat nu gebeuren. In navolging van de speciale uitgaven over het 100-jarig bestaan van de Willibrordkerk in Vleuten en over de Oude en de Leidse Rijn die vorig jaar verschenen zal nu in november een „special” uitkomen over Kees Valkenstein. Hierin zijn opgenomen een vernieuwde en aangevulde versie van het artikel over zijn leven dat wij in 1983 publiceerden en de verhalen die hij over Vleuten in het Algemeen Handelsblad publiceerde. Een unieke gelegenheid om kennis te maken met het dorpsleven uit die periode gezien door de ogen van een tijdgenoot die hierover met humor kon schrijven. Ook met een scherpe pen en van beide talenten maakte hij regelmatig gebruik. Reden waarom hij vaak

niet zo geliefd was bij de dorpsautoriteiten, want die zagen met lede ogen hoe de spot werd gedreven met hun handel en wandel. Ook vandaag de dag zou hij als columnist een gevreesde tegenpartij zijn.

Om alvast een voorproefje te geven publiceren wij hierbij het stukje „Drinkwater in de Vleutense polder” dat in augustus 1907 werd gepubliceerd in het Algemeen Handelsblad. Een heerlijk tijdsbeeld, zoals al de andere stukjes die in de speciale uitgave zijn opgenomen.

Drinkwater in den Vleutenschen polder.

Stadsmensen, die de Medische Kroniek „'s Zomers buiten” gelezen hebben en nu van angst niet meer weten waar ze in 't vervolg hun vakanties veilig kunnen doorbrengen, zullen zich voor 't volgende wel interesseren.

Onze polder is tot nog toe vrij gebleven van vakantiemensen, ik bedoel mensen die „en pension” gaan à f 3 p.d. en p.p. We hebben geen tuintjes vóór onze huizen met 'n pensionbordje op 'n paaltje aan 't hek. 't Is bij ons nog 't echte maagdelijke platteland. Maar als ze eens beginnen te komen, want het overige gedeelte van ons vaderlandse platteland is nu zowat overal met die paaltjes bespikkeld, dan kunnen de uit hun evenwicht gehaaste stedelingen gerust gehoor geven aan onze verlokkende pensionbordjes. De Vleutense polder is de gezondste streek van onze aardbol. De koeien zijn er vet en de mensen blozend. Ik woon er al langer dan twintig jaar, winter en zomer, en ben zo gezond als 'n vis. M'n kamers zijn zindelijk, m'n vensters nacht en dag open. M'n medepolderbewoners, die 'n hekel aan open vensters hebben en toch blozend zijn, hebben me voorspeld, dat ik vandaag of morgen wel sterven zal aan rheumatiek. Ik zal 't maar afwachten: 'n mens moet toch ergens aan dood en bovendien hebben deze profeten met hun gesloten vensters geloof ik meer onderfinding van rheumatiek dan ik. De zon heeft ook altijd vrije toegang bij me. Ik heb 'n hekel aan gordijnen, wat wel een beetje tegen onze poldermode is. De

mensen hier hangen liefst 'n half dozijn van die dingen tegelijk voor ieder raam. Da's 'n liefelijk gezicht voor de mensen op straat, en je leeft toch ook voor 'n groot deel van de bewondering der bureu. Doch de bewoner voelt zich achter al die voorhangsels enigszins als iemand, die in 'n nieuwe doodkist verpakt in 'n mufte kelder is neergezet om 'n luchtje te scheppen.

De enige zwaarigheid voor 'n stadsmens, die hier en pension z'n zomermaanden zou wensen door te brengen is 't drinkwater. We hebben voortreffelijk water en plenty. Ik drink zelf nooit water in de Vleutense polder, doch dat is meer een kwestie van smaak. D'r zijn goeie pompen hier. De dorpspomp o.a. levert goedgekeurd water. 't Komt heel diep uit de grond en 't is mooi geel. Die kleur doet 't op in 'n ijzermijn, die we onderweg aangeboord hebben en 't water is dientengevolge heel versterkend, maar de meeste mensen hier halen er toch de neus voor op. We voelen niet veel voor versterkende middelen en we drinken toch ook maar liever sloopwater. Da's gewoonlijk helder en 't bezorgt bij gelegenheid 'n typhouse aandoening van je buikingewanden, wat natuurlijk minder onaangenaam is, dan iedere dag dat rare gele pompwater te drinken. Met 'n filter was 't helder te maken, doch toen 't gemeentebestuur 'n grote filter naast de pomp geplaatst had, keek geen mens naar dat ding om. 't Is dan ook al lang weer verdwenen. De man die ons gefiltreerd water leert drinken moet nog geboren worden.

De particuliere pompen zijn ten dele uitstekend geschikt om iemand 'n doodschrik op 't lijf te jagen, zonder dat ie 'n druppel uit zo'n pomp gedronken heeft. Daar is natuurlijk weinig tegen te doen, ik bedoel tegen de slechte kwaliteit van zulk drinkwater. Je huisbaas heeft 'n gaatje in de grond gegraven en daar 'n paar cementringen in gezet. Da's 'n put. Water is er altijd genoeg in, je hebt maar even te pompen en je emmer is vol. Soms stinkt het 'n beetje bij wijze van waarschuwing, maar je hebt toch 'n pomp in huis en daar mag je blij mee zijn.

Als stadsmensen zich in onze polder komen vestigen, wat 'n enkele maal voorkomt, dan staan ze met z'n allen wanhopig rondom de eerste emmer water, die ze uit hun pomp gezwengeld hebben. De man wandelt hogelijk verbolgen met 'n glas vol naar z'n huisbaas en verklaart, dat ie 'n huis met zulk water niet bewonen kan. De huisheer zegt: „Wat wou u

eigenlijk? U hebt 'n huis gehuurd met drinkbaar water. 't Ziet er niet mooi uit, doch 't is goedgekeurd'. Dat is het ook. Voor de gezondheid is 't niet schadelijk. Maar 't oog wil ook wat hebben en de naar onze polder verdwaalde stadsbewoner, gewend aan kristalhelder leidingwater, brengt in godsnaam iedere avond uit de stad, waar ie z'n zaken heeft, 'n paar flessen „leiding” onder z'n arm mee voor z'n vrouw. Ik zal maar niet zeggen van wie deze forens z'n huis huurt, want dan krijg ik 't hele gemeentebestuur aan de hals.

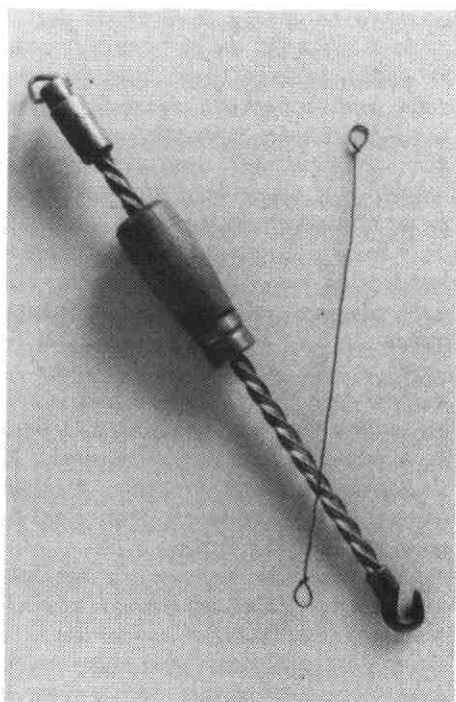
Om onze toekomstige zomergasten tevens op 'n ander punt gerust te stellen, wil ik ook nog even meedelen, dat we tegenwoordig heel nette privaten bouwen zonder „bad smells”. 't Schikt tenminste nog al. In onze ouwere huizen, er zijn er nog van A. D. 1500, vind je soms pleetjes zo leukjes primitief, dat je er haast voor buiten zoudt gaan wonen om die dingen

eens te kunnen bestuderen, ofschoon ik grif toegeef, dat 't geen tijdpassering is voor zomermensen met hygiënische bevliegingen. „'t Huisje” (wij noemen zo'n inrichting „het huisje”, waaruit 'n folklorist zou kunnen afleiden, dat we in oeroude tijden steeds van de blote hemel gebruik gemaakt hebben) op de kant van de wetering met 'n tonnetje door 'n stevig dammetje van 't water afgescheiden ter wille onzer dierbare gezondheid, dat is alles. 'n Eind verder drinken we weer lustigjes weteringwater. Wij zeggen: als water over drie steentjes loopt is 't weer schoon. Zo komt 't ook, dat 'n dooie kat in 't water ons weinig hindert. Als er van „hoger hand” geen aanmaning komt, schommelt poes vele dagen op de golven. We verdrinken echter zelden 'n kat vanwege de waterratten.

De toekomstige zomergasten behoeven dus uit onze polder niet weg te blijven om die narigheid met het drinkwater. D'r zijn

enkele goeie particuliere pompen en de publieke watervoorziening uit de Norton is voortreffelijk. Doch als dit voor sommige fijnproevers nog niet voldoende is (je hebt van die kristal-helder-water-zuchtige mensen, dan zit er voor hen niets anders op dan iedere dag even per fiets of per trein naar de stad te gaan en met 'n liter of wat waterleiding terug te komen. Da's 'n gezonde beweging. In de regel worden stadsmensen, die hun zomervakantie buiten doorbrengen, veel te dik en te lui.

In verband met de speciale uitgave over Kees Valkenstein zoeken wij nog foto's waarop hij voorkomt. Mensen die deze hebben en ze ter beschikking willen stellen voor publicatie (uiteraard krijgt u de foto's zo snel mogelijk weer terug!) worden verzocht contact op te nemen met Gerrit Jan Bel, Marketensterlaan 65, 3454 WP De Meern, tel. 03406 - 63396.

Het te raden voorwerp in onze kraam op de braderie te Vleuten op zaterdag 30 augustus j.l. (zie foto), leverde weer merkwaardige taferelen op. Men vatte het op met een gezicht van "dat heb ik dagelijks in de hand", manipuleerde er wat mee en schreef vervolgens de vreemdste dingen op: de meerderheid van de 55 dapperen dacht dat het iets met de touwmakerij te maken had. Verder: draadspanner, apparaat om een koord vast te draaien of om een koord door te trekken voor het vastzetten van een binnenvulling, een soort mixer, om slakken uit de kachel te halen, om een pan boven het vuur te hangen, een

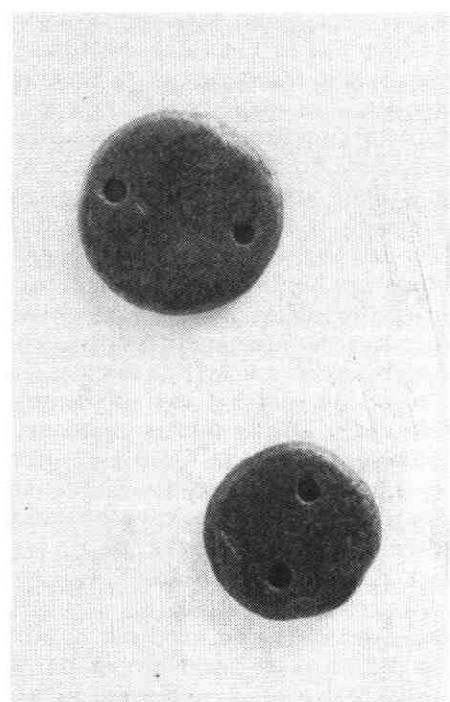
Raden maar!

hulster, een wartel, rietdekkersgereedschap, gereedschap om netten te boeten, om de manen van een paard te draaien, om te roeren, een spanhaak, een weegschaal.

Degenen die dachten dat het iets te maken had met het bundelen van korenschoven en strobalen of het dichtbinden van zakken, kwamen er heel dicht bij, maar een exacte beschrijving werd gegeven door **Th. M. J. van Kleinwee**, Brinkstraat 6 te Haarzuilens: om met een ijzerdraad met twee ogen zakken dicht te maken.

Informatie leerde ons dat de firma Endra te Oss destijds een dergelijk apparaat in de handel bracht onder de naam: draaddrilapparaat; het werd ook wel "wurgapparaat" genoemd.

Op de markt te De Meern op vrijdag 5 september was ook iets moeilijks te zien (zie foto). Men raadde: gewichten, iets om gewichten te ijken, munten, lichtmuntjes, gewichtjes voor bij 't weven, idem voor bij 't vissen, knopen, mallen van knopen, breipenhouders, jojo-spel,

belastingpenning, fietsplaatje in de oorlog (van de steun). Van de 29 "inschrijvers" hadden er 6 het bij het rechte eind. Het zijn loodjes die vroeger in de zoom van gordijnen, rokken e.d. werden genaaid, om die mooi recht te laten hangen (zgn. zoomloodjes). Deze maal moest de winnaar door loting worden aangewezen: **C. M. Oude Wansink-Brinkhof**, Nijveltstraat 8 te De Meern.

Wij hebben beide prijswinnaars een verzamelband voor ons tijdschrift toegedacht.

"Een dorpsbewoner vertelt . . . . ."

Willem J.S. Hoogstraten, schilder en kunstschilder, een vaardig verver met kwast, een kunstenaar met penseel. Het eerste was zijn vak en bracht brood op de plank, het tweede zijn hobby ..... en in beide heeft hij faam behaald.

Op de Brink te Haarzuilens aangekomen valt zijn Anton Pieck-achtige huisje direct in het oog. Geen bel, maar een heuse deurklopper kondigt ons aan. Even later in zijn niet minder sfeervolle huiskamer, hebben wij hem eindelijk aan de praat. Dat heeft geruime tijd geduurd, want hij hield de boot wat af. Na maanden kregen wij groen licht en dag en uur werden bepaald. Nu kunnen wij aan voornoemde vaardigheden, die van causeur toevoegen, want wat kan die man vertellen.

door

Monique van Essen

Schooltijd

Ja, ik ben geboren en opgegroeid in de Heggestraat in Haarzuilens, in een gezin met acht jongens, waarvan ik de tweede was. We waren niet al te ruim behuist. Vader en moeder sliepen in de bedstee. Dat moet achteraf beschouwd vrij krap geweest zijn, want in die bedstee zat nog een plank waarop de po stond en ook hing er de krib waarin de kleinste sliep. Een deel van de kinderen sliep in de opkamer en de rest boven op zolder.

Ik doorliep de lagere school op de Haar. In de eerste en tweede klas kreeg ik les van juffrouw Leentje Brauw, waarvan ik, omdat ik graag viste een driehaak kreeg. Zij liet mij wel eens nablijven, als ik onder de lessen bijvoorbeeld had zitten praten. Dat vond ik natuurlijk erg vervelend, dus zodra zij haar hielen had gelicht, klom ik via het wc-raampje naar buiten, op de pomp en nam de benen. Dat ging een paar keer goed, maar later bleef zij me nauwlettend "bewaken". In de derde en vierde klas had ik juffrouw Anna van Eijk, waaraan ik eigenlijk geen speciale herinneringen heb. Het hoofd van de school was meester Teunissen en met hem kon ik het goed vinden. Dat was de vader van Piet, Theo, Wout, Jan en Harry, die later als missionaris in Brazilië is terechtgekomen. Met Piet zat ik in de voetbalclub en Wout zat bij mij in de klas.

Op het schoolplein deden we spelletjes als voetbal, knikkeren, tolleren, hoepelen, touwtje springen en paardje spelen. Bij dit laatste spel maakten we een tuig van touw en we hadden een houten bit in de mond. De boerenjongens brachten appels en peren mee, om als prijs uit te reiken aan de kinderen, die "als paard" het hardst of het mooist liepen. Kennelijk was ik een goed "paard", want diverse keren heb ik zo'n prijs

gewonnen, zelfs als ik mijn "menner" moest voortslepen. Ook deden we "petjeballen", een zelf verzonden spel dat als volgt ging. Wij jongens droegen allemaal een pet. Die petten werden tegen een muurtje aangezet en je moest proberen een tennisbal in één van de petten te rollen. De eigenaar van de pet moest dan een van de andere eigenaren met de bal raken en deze laatste was dan "af" ..... enz; om de beurt mocht men 'n poging doen totdat de winnaar overbleef.

Wij voetbalden met onze klompen vaak in het grind, waardoor er geregeld klompen sneuvelden. Omdat nieuwe klompen er niet altijd af konden, werd er door onze ouders een metalen krammenbandje omheen gedaan, waardoor de kapotte klomp in model werd gehouden. Het was voor mij niet zo'n probleem, want ik was links en in het klompenrek was altijd voldoende keus in eenzame linker-klompen.

Voor de jeugd was het altijd een beetje feest als er in het dorp iemand trouwde. Na het aantekenen werd er 's avonds voor familie een klein feestje gegeven. We namen karbidbusjes met water en gingen het huis beschieten. Met een beetje geluk mocht je dan binnen komen om te delen in de feestvreugde. Als het kerkelijk huwelijk had plaatsgevonden, maakten het bruidspaar en familie met paard en wagen en versierde zweepen een rondrit door het dorp. Wij kinderen, vonden dat een prachtig gezicht en wij zorgden er altijd voor op tijd langs de weg te staan, want het pas getrouwde paar strooide bij het langsrijden heerlijke bruidssuikers.

Na schooltijd werd er door de Haarse jeugd natuurlijk ook gespeeld en kattenkwaad uitgehaald, zoals ruiten tikken. In de schoolvakanties probeerden we een centje bij te verdienen bij de boeren. Vroeger hadden die overwe-

gend bouwland, nu allemaal grasland. Wij moesten dan, met deksels slaand, door het land wandelen om de spreekweten te verjagen. Dat noemden we "vinken heuen". Voor het geval het zou gaan regenen, maakten we altijd een hut op die akkers; een paar stokken in de grond, daarover een dak van gevlochten wilgetenen en het geheel afgedekt met riet en lies uit de sloten.

En als we tussendoor trek kregen, dan stalen we een appeltje uit de boomgaard. Als jongen vond ik het altijd prachtig als het dorstijd was. Dan kwam er een zogenaamde loondorser met een stoommachine om het graan te dorsen. Dat vond ik zo'n indrukwekkende machine. Het kaf van het koren werd gebruikt om beddezakken mee te vullen. Voornamelijk voor kinderbedjes, want die moesten nog wel eens worden verschoond.

We gingen ook vaak vissen, soms al om 04.00 uur 's-morgens, of wilde eendeëieren zoeken in de knotwilgen in de polder en in het bos van kasteel De Haar. Mans Woudenberg was daar boswachter. Op zondagmorgen hielden we in de gaten wanneer hij naar de kerk ging. Dan konden we zonder betrappt te worden eieren gaan zoeken op de eilandjes in het Haarse bos, tenminste dat dachten we! Lange tijd ging het ook goed, maar op een gegeven moment stond Woudenberg ineens voor ons. Hij kon duidelijk zien dat we her en der in onze kledij eieren hadden verstopt, dus hij vroeg ons of we eieren hadden geraapt. Onschuldig kijkend antwoordden we: "Nee hoor, we hebben niks gevonden". Waarop de boswachter, terwijl hij tegen onze kleding aantikte, zei: "En wat hebben jullie daar dan?" De eieren braken natuurlijk en de smurrie droop langs onze benen. Sindsdien gingen we nog voorzichtiger te werk!

Hout sprokkelen

Na schooltijd moesten we ook vaak hout sprokkelen in het Haarse bos. Hout stoken was namelijk goedkoper dan kolen. Van de rentmeester, de heer De Greef (na zijn overlijden opgevolgd door zijn dochter Tonia), hadden we speciale permissie om het dode hout uit het bos te halen. Wij waren niet de enigen die dat deden, dus kwam het wel eens voor, dat er een "gevecht" ontstond om een mooi stukje hout. We sprokkelden het hout wat op de grond lag en haalden de dode takken uit de bomen. Dat deden we met een stuk touw met aan het uiteinde een blok hout. Dat werd om de dode tak geslingerd en dan kon je die eruit trekken. Alles werd op een kruiwagen geladen en zodra die vol was gingen we naar huis. Dan moesten we door het kleine toegangshek van het kasteel, want het grote was voor ons altijd op slot. Om door dat kleine hek te kunnen moest de kruiwagen eerst worden geleegd, dan ermee door het hek en aan de andere kant weer worden

opgeladen. Thuis werd het hout vervolgens op stookformaat gezaagd. Door deze sprokkeltochten raakte ik aardig thuis in dat bos. Er stond geen boom of ik kende hem: zo wist ik precies waar de tamme kastanjes, de hazelnootbomen, etc. stonden.

Wilde boskip

Tijdens één van die sprokkeltochten was ik samen met Cees Oostrom. We zullen zo'n jaar of acht geweest zijn, denk ik. In het bos, bij het rode hek bij de Wel, hoorden we een hoop lawaai. We zagen een kip, die bekneld zat tussen het hout en het beestje liet duidelijk horen dat het hem daar niet beviel. Al gauw kwamen we tot de conclusie dat dit een gevaarlijke, wilde boskip was. Het angstzweet brak ons uit. Nu schaam ik me diep, want we hebben met een stuk hout net zolang op de boskip geslagen tot hij morsdood was. Achteraf bleek het natuurlijk een "gewone huiskip" van Hannes Scheepens, die destijds aan de Wel woonde.

Op zondag werd twee keer de kerk

bezocht, 's-morgens naar de mis en 's-middags om 16.00 uur naar het lof. De kerstdagen, in ieder gezin altijd drukke dagen, waren bij ons thuis extra feestelijk, want op 23 december was mijn, helaas overleden, broer Gerard jarig, op de 24e m'n moeder en op de 26e ikzelf. Op moeders verjaardag werd 's-avonds gekaart tot het tijd was om naar de nachtmis te gaan. Die begon om 4.00 uur en weer of geen weer, om 3.30 uur gingen we altijd lopend via het Haarpad naar de kerk in Vleuten.

Op zondagmorgen ging moeder na de kerk, altijd koffiedrinken bij Lubach de kruidenier in Vleuten en nam dan wat boodschappen mee, of bij mevrouw Batenburg aan het Haarpad. Ik mocht dan vaak met haar mee. Moeder zei altijd dat ik een meisje had moeten zijn. Ik moest dan ook vaak de vloer vegen met stoffer en blik, stoffen en de vloer dweilen (ik was vroeg geëmancipeerd!) Wij moesten thuis, met zo'n groot gezin, natuurlijk allemaal wel een handje meehelpen. Zo moesten mijn broer Toon en ik een keer de kachel

De Ambachtsschool te Utrecht in de Schoolstraat. Links op de foto de schilderleraar Antoon Meeuwissen, die later directeur werd van de R.K. Avondvakschool aan de Herenweg te Utrecht. Willem heeft een zgn. "daskwast" in de hand. Foto uit 1926.

aanmaken. We dachten dat hij uit was, dus gooiden er wat petroleum op. Een oorverdovende knal volgde en de ravage van roet etc. was niet te overzien.

Vier generaties schilder .....

M'n vader was als schildersknecht begonnen bij een baas in Utrecht en startte in 1923 voor zichzelf. Ons oude schuurtje van $\pm 3 \times 3$ m, werd ingericht als werkplaats. De helft van het schuurtje was ingeruimd als varkensstal. Daarin werden twee varkens gehouden, één voor de verkoop en één voor eigen consumptie. Boven het varkensgedeelte was de opslagruimte voor stro, verfpotten etc., de rest van de ruimte was voor hout, turven, kolen en de fiets van vader. Voordat ik als schilder bij mijn vader in het bedrijf kon gaan werken, moest er natuurlijk eerst wat geleerd worden.

Een vak leren

Ik kwam van de lagere school toen ik 12 jaar was en was nog te jong om te mogen gaan werken. Je kreeg pas een arbeidskaart als je 14 jaar was. Mijn

ouders besloten mij ter overbrugging van die twee jaar naar de (driejarige) ambachtsschool in Utrecht te sturen. Die dagen zagen er als volgt uit: om 7.30 uur vanuit Haarzuilens lopend naar Vleuten en met de trein naar Utrecht. Vanaf station Utrecht ± 20 minuten lopen naar school. De school ging uit om 17.00 uur, de trein vanaf Utrecht vertrok om 18.00 uur, dus rond 18.45 uur kwam ik pas weer thuis.

In de schoolvakanties werkte ik al bij vader in de zaak en dat beviel vader goed, er moesten tenslotte 8 kindermondjes worden gevuld. Dus zodra ik 14 jaar werd moest ik van school af om te gaan werken. Vader schreef netjes een brief aan de directeur van de ambachtsschool met daarin vermeld de reden waarom ik van school werd gehaald. Twee dagen later zocht m'n leraar schilderen, meester Meeuwessen, mijn vader op, die juist aan het werk was bij Thomas van Leeuwen (nu De Vier Balken). Thomas gaf ze allebei een borreltje en meester Meeuwessen probeerde vader ervan te overtuigen dat hij mij verder moest laten leren, want dan

was hij verzekerd van een bekwaam opvolger in de zaak. Dat was een doorslaggevend argument en zo kwam het dat ik in het nieuwe schooljaar, weliswaar met tegenzin toch weer in de schoolbanken zat. Later ben ik vader natuurlijk dankbaar geweest, dat hij me heeft laten doorleren.

Ik behaalde het diploma; dezelfde meester Meeuwessen adviseerde me toen naar de avondvakschool te gaan, en zo geschiedde. Overdag werkte ik bij mijn vader tot 18.00 uur (op zaterdag tot 13.00 uur) en reed vervolgens op de inmiddels aangeschafte fiets naar de Herenweg in Utrecht, waar de lessen om 18.45 uur begonnen. Dat was altijd een race tegen de klok, want je hoorde op tijd in de klas te zitten. Boven de schooldeur stond immers: "Op tijd zijn is uw eerste plicht". Later, toen deze tekst door de tand des tijds was vervaagd, heb ik die opnieuw boven de schooldeur moeten aanbrengen. Na het behalen van dit diploma heb ik nog een tweejarige vervolgcursus gedaan, waar ik veel heb geleerd over hout, marmer, materiaalkennis, stijl- en ornamentleer

De familie Hoogstraten-Kragten bij gelegenheid van het huwelijk van de oudste zoon Jan. Deze trouwde op 31-05-1938 te Harmelen met Cathrien Ekelschot, wier vader eigenaar was van café "Kortjak"; zijn naam is te lezen, naast de voordeur, onder "Verlof A".
Van links naar rechts: Cor (Cornelis Gerardus), Joost (Joseph), Gerard (Gerrit Johannes), vader Lucas Hoogstraten, Willem (Wilhelmus Johannes Stephanus), Lucas (Lucas Johannes), de bruidegom Jan (Johannes Wilhelmus), moeder Cornelia Hoogstraten-Kragten, Joop (Johannes) en Toon (Antonius).

etc. Dat kwam later maar wat goed van pas. Mijn leraar gaf me daarna het advies om naar de HTS in Delft te gaan voor een opleiding tot leraar. Ik was blij dat hij kennelijk zoveel in me zag, maar ik had een te grote liefde voor het vak om met de praktijk te stoppen. Bovendien werd er ook toen al zoveel rottigheid door de leerlingen uigehaald, dat ik mijzelf niet voor de klas zag staan!

Eindelijk echt aan het werk

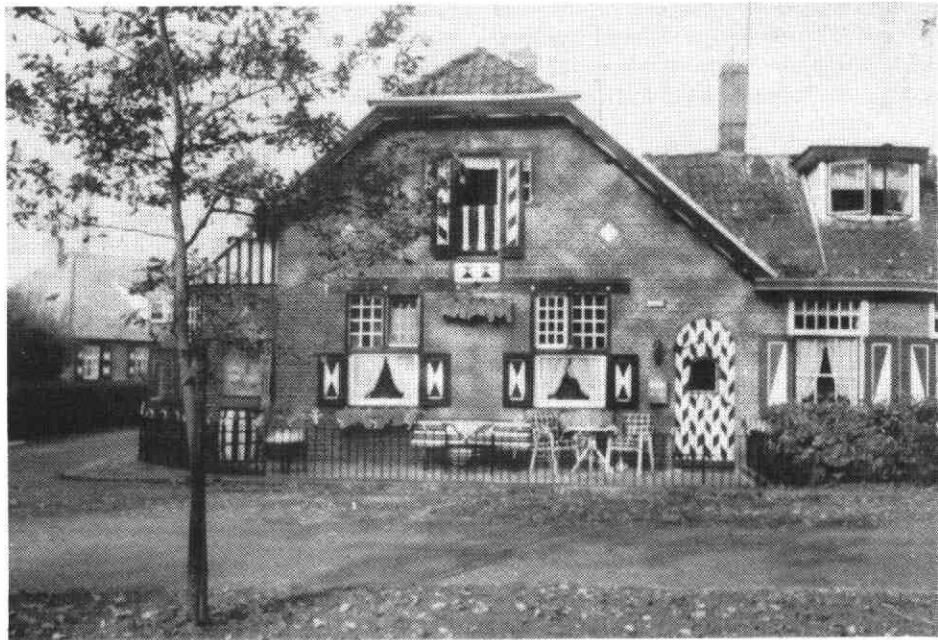
Met al die diploma's op zak kon ik eindelijk echt aan de slag. Het bedrijf was inmiddels met een grotere werkplaats met winkel uitgebreid en ook mijn broers Toon, Joost en Geert werkten er als schilder. Mijn vader was toch wel blij dat hij mij had laten doorleren, want nu kon ik de moeilijke klusjes, waar hij te weinig kennis voor had, voor hem doen. Vader overleed in 1952, bijna 68 jaar oud en de zaak werd onder moeders naam voortgezet door mijn broer Toon en mijzelf.

Mijn broer Joost bleef bij ons werken en mijn jongste broer Geert ging naar de politie in Wateringen. Eigenlijk was hij daarvoor volgens de norm 1 cm te klein, maar door de relaties die hij had opgebouwd tijdens zijn werkzaamheden bij de ondergrondse, werd hij toch aangenomen. Mijn oudste broer Jan was als timmerman opgeleid door Eef Baars, aannemer in ons dorp. Uit liefde voor het vak en wetend dat niet iedereen een vakopleiding kon betalen, gaf hij vele jongens uit het dorp jarenlang gratis les in bouwkundig tekenen.

Ik bleef ook na het overlijden van mijn vader, op papier althans als knecht bij mijn moeder in dienst. Dat was beter dan de zaak van haar overnemen en zelfstandig voort te zetten, want mijn vrouw was invalide geworden en als zelfstandige kon ik voor haar geen verzekering afsluiten.

Loon-classificatie

In de naoorlogse jaren bestond de zogenaamde loon-classificatie van de vakbonden. De klassebepaling geschiedde aan de hand van het aantal inwoners. Zo was Haarzuilens 4e klasse tot aan de Vleutense Wetering en 2e klasse aan de andere kant van de Wetering. Utrecht was 1e klasse. Men redeneerde zo, dat mensen die werkten in zo'n klein 4e klasse dorp, niet in de verleiding kwamen naar een bioscoop of kroeg te gaan en bovendien wel een volkstuintje zouden bezitten, waardoor ze minder geld uitgaven en dus ook minder geld nodig hadden. Het was daardoor soms moeilijk het personeel tevreden te houden, want in een dorp verderop konden ze vaak meer ver-

Woonhuis, voorheen smederij, daterend uit 1896, van Willem J. S. Hoogstraten, Brink 12 te Haarzuilens.

dienen. Stiekem extra betalen was bijna onmogelijk, want de controles waren nog streng ook.

Waar ons schildersbedrijf zoal aan het werk is geweest? Tja, dat is nogal wat. Monumentenzorg bijvoorbeeld was een geregeld terugkerende klant, ook nu nog. Wij hebben in Utrecht bijvoorbeeld gewerkt aan de restauratie van de Jacobikerk, Janskerk, Buurkerk en Pieterskerk. In Naarden aan de Vituskerk en in Haarlem in de St. Bavo. Mijn zoon is nu bezig in de Domkerk. Ook bij de restauratie van de Utrechtse grachten en werfkelders zijn wij actief geweest. Monumentenzorg als opdrachtgever hadden we te danken aan ons werk voor het kasteel. Daar werden eens alle elektrische leidingen afgekeurd, dus dat moest gerenoveerd worden. Een hele klus, want na het wegwerken van de nieuwe bedradingen, moesten de muren weer netjes worden afgewerkt. Eerst moesten er sjablonen worden gemaakt om de oorspronkelijke motieven te kunnen aanbrengen, alvorens we het konden schilderen.

In 1978 nam mijn zoon Lucas de zaak over en zette deze om in L. Hoogstraten Schildersbedrijf B.V. te Haarzuilens en het bedrijf groeit nog steeds. Het voortbestaan van het bedrijf is ook gewaarborgd, want mijn kleinzoon Wim en Pául zijn beiden met lof geslaagd voor het examen meesterschilder. Daarmee zijn zij de vierde generatie die met hart en ziel voor het schildersvak heeft gekozen. Ik kan wel zeggen, dat ik trots ben op het resultaat wat met generaties lang hard werken is bereikt.

Getrouwd

In mijn huis was vroeger de smederij van Staal gevestigd. Deze laatste zette zijn woonhuis met bedrijfsruimte te koop, bij gebrek aan opvolging. Van Dijk, smid in Vleuten, was waarschijnlijk bang dat het verkocht zou worden aan een nieuwe concurrent en besloot het hele pand te kopen. Hij verkocht vervolgens het woonhuis aan Rijntjes en de smederij liet hij ombouwen tot woonhuis. Smid Van Dijk was tevreden, hij was er nu van verzekerd, dat hij bijvoorbeeld voor het kasteel het smeedwerk mocht doen. Als de baron naar Nederland kwam, bracht hij meestal een stuk of twintig paarden mee. Die kwamen per trein vanuit Parijs en moesten in Haarzuilens dan beslagen worden.

Nadat de smederij was verbouwd tot woonruimte, werd die ons te huur aangeboden. Nu konden mijn verloofde Martina van Eijk en ik een trouwdatum vaststellen. Nee, over mijn ontmoeting met haar kan ik geen spannend verhaal vertellen, ik kende haar al van de lagere school. Mijn vrouw had tot ons trouwen gewerkt bij kruidenier Tinus van Eijk (later de zaak van mevrouw Van Zijl, beter bekend als "tante Sien"). De zaak was gevestigd in het pand "Onder de groene linden" (nu antiquair). Daarbij had ze natuurlijk veel contact met andere mensen. Ze ging ook met de pak de weg op, toen Van Eijk dat zelf niet meer kon. En die contacten zou ze natuurlijk wel gaan missen. Daarom besloten we zelf een kruidenierszaakje aan huis te beginnen.

Kruidenierszaak

De ruimte, die we voor de winkel beschikbaar hadden was niet groot, maar toch wilden we graag een etalage hebben. Daarom hebben we toen de kleine, vierkante ruitjes aan de onderzijde van de ramen vervangen door één grote ruit. Mijn vrouw runde de winkel grotendeels en ik schilderde gewoon bij vader verder. Eigenlijk was het ook wel nodig om allebei te werken, want ik verdiende als schilder maar f 12,- in de week (f 3,- per dag). Op maandag schilderde ik niet, dan was ik kruidenier. Maandag was de dag van "horen en thuisbezorgen". Ik bracht boekjes rond bij onze klanten in Haarzuilens en omgeving, die opschreven wat ze nodig hadden. Tussen het "horen" door, bracht ik wat boekjes terug bij mijn vrouw, die dan vast de boodschappen klaarmaakte voor het thuisbezorgen. Verder hielp ik in de winkel mee op vrijdag en zaterdag. Al met al een druk bestaan, zeker voor mijn vrouw, die ook voor de kinderen moest zorgen. In de oorlog kwam daar nog het plakken van de bonnen bij, die op maandag naar het distributiekantoor in Vleuten moesten worden gebracht. Maar je zag veel mensen, je kletste eens wat; het was toch wel een gezellige tijd. Na ± 10 kruideniersjaren zijn we kort na de oorlog gestopt. Ik had er liever al eerder mee opgehouden, want mijn hart ging uit naar het schildersvak, terwijl nu flink wat van mijn tijd werd opgeslokt door de winkel. Bewust echter zijn we niet tijdens de oorlog gestopt, want met de winkel beschikten we tenminste over gewilde ruilgoederen, waardoor mijn gezin (vijf dochters en twee zoons) geen echte honger heeft hoeven lijden.

Kasteel De Haar

Een groot deel van de toenmalige bevolking van Haarzuilens verdiende zijn brood bij het kasteel. In de tuin en kwekerij van het kasteel, werkten zo'n man of 20, onder leiding van de heer Voortman. Deze zat ook in de gemeenteraad. In de kasteeltuinen stond een grote schuur. Als je wilde weten of het goed of slecht weer was, kon je net zo goed die schuur in de gaten houden, want bij goed weer was er niemand en bij slecht weer was iedereen daarbinnen, bijvoorbeeld hout aan 't zagen. Er werden destijds bloemen, druiven, etc. gekweekt en die produkten gingen ook naar de veiling. De kwekerij is er nog, maar wordt nu verpacht.

Ook wij mochten onze diensten aan het kasteel verlenen. Sinds 1923, toen vader voor zichzelf begon als schilder en later in de jaren dat we de kruideniers-

zaak hadden. Ook nu nog houdt het bedrijf van mijn zoon het kasteel goed in de verf. Eén klusje daar is me altijd bijgebleven. In de kapel is een grafkelder met gewelven. Wij hadden van de baron opdracht gekregen één proefgewelf te schilderen met bloemmotieven, bladgoud, etc. Een ontiegelijk karwei. En hij wilde zo snel mogelijk het resultaat zien. Dag en nacht hebben we daaraan gewerkt, onze "hele ziel en zaligheid" erin gelegd. Toen kwam de baron met een bevriende leverancier van glas in lood ramen een kijkje nemen en deze vond de drukke motieven niet passen bij de sfeer van een grafkelder. Daar moest de baron (en wij ook hoor) hem wel gelijk in geven en hij gaf opdracht er maar de witwast overheen te halen! Vreselijk vond ik dat. Mijn enige troost is nog dat het, misschien over een eeuw, bij een restauratie, als "ontdekking" onder de kalklaag vandaan zal komen.

"Naar de pomp lopen"

Het grasveld rond de waterpomp op de Brink, was vroeger slechts kale veengrond. Er stonden vele grote iepen, die door de voetballende jeugd als doelpalen werden gebruikt. De bevolking, nog verstoken van electriciteit en waterleiding, was voor de watervoorziening aangewezen op de rood-wit geschilderde gietijzeren pomp, waarmee het water uit de daaronder gelegen wel werd gepompt. Deze pomp was hét ontmoetingspunt in het dorp, waar de laatste nieuwtjes werden uitgewisseld en afspraakjes werden gemaakt. Het kwam wel voor dat een volle emmer thuis werd leeggegooid, om een reden te hebben "naar de pomp te lopen". Voor de verlichting waren we aangewezen op petroleumlampen. Rond de Brink stonden vier petroleum-lantarens, met rode en groene ruitjes. Deze werden 's-avonds ontstoken door Willem Tienhoven en later door Cees Mandjes. Zij beschikten daarvoor over een fiets met daarachter een karretje met ladder. Met de komst van de electriciteit kwamen er modernere en vooral méér lantarenpalen. Ik ben blij, dat die sinds kort weer zijn vervangen door, weliswaar elektrische, maar voor het oog tenminste oude, sfeervolle lantarenpalen.

Nieuwe Haarse kleuren

Dat de meeste toeristen het dorp zo ontzettend mooi vinden, daar ben ik persoonlijk ook een beetje trots op. Waarom? Dat zal ik uitleggen. Ongeveer tweederde van de huizen in Haarzuilens is eigendom van het kasteel en destijds was de rentmeester, juffrouw De Greef, belast met het laten uitvoeren

van het nodige onderhoud. De deuren van de huizen waren roodbruin geschilderd, de kozijnen donkerbruin met groen en de ramen roodbruin. Ik vond dat als schilder zo'n armoedige kleurencombinatie, dat ik aan juffrouw De Greef ben gaan vragen of ik ons huis naar eigen inzicht mocht opschilderen. Dat zou immers een goede reclame zijn voor mijn schildersbedrijf. Ik kreeg toestemming, onder voorwaarde dat ik het zelf zou betalen. Ons huis was klaar en ik maakte een afspraak met juffrouw De Greef om naar het resultaat te komen kijken. Zij was helemaal enthousiast en gaf direct opdracht om alle kasteelhuizen in diezelfde kleuren te schilderen. Dat was niet mijn opzet geweest, maar mooi meegenomen. De winst was net groot genoeg om de kosten van ons eigen huis eruit te halen. Het onderhoud van de kasteelhuizen is nu nog in handen van de rentmeester. De baron is daarvoor, samen met andere grootgrondbezitters, aangesloten bij het Schoutenhuis, waar deskundigen werken. In de huidige huurcontracten is nog steeds een clause opgenomen, waarin staat dat de huizen uitsluitend in die kleuren geschilderd mogen worden, die ik destijds heb uitgezocht. Dat ik op die wijze een bijdrage heb kunnen leveren aan ons dorp, daar ben ik best een beetje trots op.

De Haarse Kermis

Sinds 1898 (!) vindt iedere derde maandag en dinsdag in september de beroemde Haarse Kermis plaats. Het was altijd de één na laatste, want het seizoen eindigde met de kermis van Vinkeveen. Al snel was de Haarse Kermis wijd en zijd bekend. Men kwam van heinde en ver om aan dit feest deel te nemen. Iedereen spaarde het hele jaar, om van dit Haarse feest optimaal te kunnen genieten, want naast de dansavonden, die twee keer per jaar werden georganiseerd, hadden we niet veel anders om echt naar toe te leven. De boerenknechts en -meiden, kregen voor de kermis vaak een voorschot op hun eens per jaar uit te betalen loon. Tijdens de beide kermisdagen kon er tegen betaling van f 1,- gedanst worden in de uitspanningen van "In 't Wapen van Haarzuilens" en "Zomerlust" (thans De Vier Balken), traditioneel op de muziek van een accordeonist en "De Veermannen", een Utrechtse stadskapel. Zij speelden om beurten de ene avond in "In 't Wapen" en de andere avond in "Zomerlust". De uitspanningen werden bij die gelegenheid door de tuinmannen van het kasteel versierd met sparretakken en gekleurde dahlia's.

De "Veermannen-traditie" eindigde in 1985, vanwege de ouderdom van diverse muzikanten.

De kermis werd altijd feestelijk geopend 's-morgens om 10.00 uur, met een rondgang van B&W, met een muziekkorps en daarachter een grote stoet kinderen. Na de opening werden de schoolkinderen door Jan Uiterwaal (boerderij Rijndijk) getraceerd op chocolademelk (wèl zelf beker meenemen!), waarbij het "lang-zal-ze-leven" werd gezongen. Na de opening druppelde iedereen de kroeg in. Een mooie gelegenheid voor de bewoners van Haarzuilens om wat informele gesprekken met B&W aan te knopen. Zo is in 1985 ook de actiegroep "Paal" opgericht, die er uiteindelijk voor gezorgd heeft dat rond de Brink nieuwe, bij de sfeer van het dorp passende lantarenpalen werden geplaatst. Ook ik mag mij nu eigenaar noemen van een met familienaam gegraveerde pracht-paal.

Het kermiscomité

Van 1927 tot 1983 heb ik deel uitgemaakt van het Kermiscomité. De kermisexploitanten werden door middel van een advertentie in hun vakblad uitgenodigd in te schrijven voor een standplaats op de kermis. Geregeld terugkerende attracties waren de zwefmolen, luchtschommel, schiettent, gebakkraam, hoeplatent (ringwerpen) en cake-walk. Dat vond plaats op de toegangslaan naar het kasteel. De exploitanten kwamen met paard en wagen. Op de Brink was toen nog geen gras, alleen kale veengrond. Na afloop van de kermis was de Brink dan ook vaak veranderd in één grote modderpoel, waardoor het een zwaar karwei was met paard en wagen weer weg te komen.

Naast de speciale kinderspelen, organiseerde het Kermiscomité ook ringsteken per tilbury, hardrijden op ongezadelde paarden en schoonrijden te paard. Een herinnering aan het ringsteken: iedere deelnemer mocht drie keer een poging wagen de ring aan de pen te steken, en wie aan de beurt was werd omgeroepen. Grote hilariteit ontstond eens toen de omgeroepen Jaap Sprong en Annie Versteeg niet kwamen opdagen en in geen velden of wegen waren te bekennen. Nu nog vraagt men zich in brede kring af, waar dit tweetal zich toen bevond! (Voor de nieuwsgierigen: het duo is nog steeds gelukkig getrouwd!).

In de loop van de jaren zijn oudere bestuursleden vervangen door jongere maar net zo actieve mensen, met nieuwere ideeën, die ervoor zorgen dat de feestprogramma's met de tijd blijven

Op dinsdagavond 24-10-1972 kreeg Willem J.S. Hoogstraten de eremedaille, verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau, in zilver, opgespeld door burgemeester J.H. van der Heide.

meegaan. Het was en is een jaarlijks terugkerend feest voor de bevolking van Haarzuilens en wijde omgeving, waarvan iedereen geniet, van groot tot klein, van hoog tot laag.

Van één van de kermissen herinner ik mij nog een motorrijder, die in een stalen ton rondreed. Op een gegeven moment kwam de motorrijder te vallen en de motor vloog in brand. Reden voor de brandweer om met de brandweerfiets uit te rukken. Deze keer reed ik op de fiets. In vliegende vaart kwam ik de Brink oprijden en remde (te) krachtig af bij de plaats des onheils, waardoor ik tot grote hilariteit van de omstanders, met fiets en al in de heg terecht kwam.

Brandweer

Met dit verhaal komen we bij het Haarse brandweerkorps terecht, dat in de tijd dat ik ondercommandant was, bestond uit Co v.d. Berg (commandant), Teunis en Gert Veenbrink (1e spuitgasten), Herman van Rooijen, Gert Versteeg, Jan v.d. Meer, Jaap Dijkers en Jan Bogaard. Zo'n vier keer per jaar moest er een oefening worden gehouden. Die stond dan onder leiding van Jo Versteeg, Gemeente-secretaris. Van hem kregen we een vergoeding van f 0,75 koffiegeld, wat we vervolgens aan een borrel besteedden. Zodra er een brand uitbrak, werd direct de brandweer van Vleuten gewaarschuwd en rukten wij uit om vast met het bluswerk te beginnen.

Wij beschikten toen over een kar, die achter een fiets gehangen moest worden. Daarop zat een bel, een houweel,

straalpijpen, een haspel met twee slangen en het opzetstuk voor aansluiting op de waterleiding. Het ergste waren altijd brandende hooibergen. Als een boer het vermoeden had dat de berg hooi aan het broeien was, kon hij de Onderlinge Brandverzekering bellen, die stuurden dan iemand met een peilijzer. Dat was een metalen staaf van ± 1 1/2 meter lengte, met aan het uiteinde een thermometer. Als de temperatuur dan te hoog was opgelopen, moest het hooi onder toezicht van de brandweer er worden uitgehaald. Gedurende ongeveer 15 jaar ben ik ook nog werkzaam geweest bij de brandverzekering als bestuurslid en taxateur. Toen ik in 1972 40 jaar lid van de brandweer was, ontving ik uit handen van burgemeester Van der Heide de eremedaille verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau in zilver. Een mooi moment om als brandweerman afscheid te nemen.

IJclub De Haar

In mijn jongere jaren was ik vrij actief in de vele verenigingen die het dorp rijk was. Zo hadden we een ijsclub, waarvan het bestuur in mijn tijd bestond uit: Jo Versteeg, Henk de Greef, Hannes Vulto, Leen Broekhuyzen en Herman van Rooijen. 's-Winters, na voldoende vorst, kon er worden geschaatst op de kruisvijver in de kasteeltuin, onder het toezien van de beeldhouwer Adam & Eva. Tegen betaling van ± f 0,50 aan Mans Woudenberg, kreeg je een dagkaartje voor de ijsbaan. Uit de verre omtrek kwamen jong en oud er

om te schaatsen. Er werden ook wedstrijden gehouden, in hardrijden, maar vooral in schoonrijden. O.a. tante Sien (van Zijl) en Henk de Greef uit Zeist, waren hierin zeer bedreven. Ook de lagere- school-kinderen hadden hier jaarlijks hun wedstrijden. Het ijs werd schoongeveegd door de baanvegers, Toon de Klein, Hein Sprang en Janus Glissenaar. Als dank voor hun gratis inzet, kregen ze van de schaatsers kleingeld toegestopt. Er waren echter mensen die, zelfs na wat hintjes, nog geen "blijk van waardering" toonden. Dan werd er tijdens het vegen geroepen: "denk om de baanveger" en prompt gebeurde het dan, dat deze "ondankbaren" met hun schaatsen "per ongeluk" achter de brede bezems bleven hangen, met alle gevolgen van dien.

De inwendige mens kon worden verzorgd bij de koek en zopie-tent van Thomas van Leeuwen en Gert Versteeg. Alcohol mocht niet worden verkocht, maar was wel verkrijgbaar voor diegenen die de code kenden. Bestelde iemand "cats-cats", kwam er prompt van onder de toonbank een borreltje tevoorschijn. Ware kunstenaars op de schaats waren de gebrs. Geert en Jan Geelen uit Vleuten. Geert was een expert in het schaatsen van een pirouette en Jan presteerde het om op stelten rond te rijden.

Een andere Vleutense ster en één van de trouwste bezoekers was mevrouw Verder, echtgenote van de toenmalige burgemeester van Vleuten en Haarzuilens. Menig maal nodigde zij goed schaatsende jongemannen uit een baantje met haar te zwieren! De ijsclub De Haar bestaat nog steeds en organiseert als de weergoden dat toelaten nog ieder jaar een schaatsfestijn bij het kasteel.

"Vleutense bottenkluivers" contra "Haarse poepers"

In onze kleine gemeenschap beschikten we niet over een officieel voetbalveld. Voor dit doel stelde Arie Versteeg een stuk van zijn land beschikbaar, bij de hooibergen. Een uur van tevoren moesten dan wel eerst de koeivlaaien worden opgeruimd. Hoewel we geen officiële club waren en ook geen competitie speelden, werden er wel eens wedstrijden georganiseerd, o.a. tegen de verenigingen Roda uit Harmelen en PVM uit Maarssen. Verder herinner ik mij een wedstrijd tegen een team uit Woerden, dat zich "De wilde bokken" noemde. Zoals de naam van die club al doet vermoeden, is dat een flinke harde wedstrijd geworden, die werd gewonnen door ons team.

Er heeft altijd een soort rivaliteit bestaan tussen Vleuten en Haarzuilens. In mijn kinderjaren bijvoorbeeld werd

er over en weer vaak flink gescholden. Gelukkig bleef het meestal daarbij en liep het zelden uit de hand. Wij van de Haar hadden het altijd over de "Vleutense bottenkluivers", maar je moet me niet vragen waarom. Zij hadden over ons zelfs een heel rijmpje: "Haarse poepers kunnen niet bijten, kunnen niet schijten, kunnen nog niet eens olie-bollen bijten". Je begrijpt, dat de voetbalwedstrijden tussen de "Vleutense bottenkluivers" en de "Haarse poepers", bij voorbaat al bijzonder spannend waren. Eén wedstrijd is mij altijd bijgebleven. Die hebben wij namelijk gewonnen, ondanks dat Thijs van Dijk uitviel. In het heetst van de strijd brak hij namelijk zijn arm.

Pastoor Ohl

Op één van de twee jaarlijkse dansavonden in Haarzuilens, hadden we met twee muzikanten Bart Monnée en Wim Cornelissen (van de latere Utrechtse dansschool) afgesproken een wedstrijd te spelen tussen het team van De Haar en het "Muzikanten-team". Nu mocht er op zondag pas na 12.00 uur voetbald worden, i.v.m. het "verplichte" kerkbezoek. De meeste muzikanten echter moesten op zondagmiddagen werken. Daarom werd uit pure noodzaak een afspraak gemaakt voor een zondagochtend, 10.00 uur. Inzet: twee vaatjes bier. De wedstrijd werd gespeeld en gewonnen door de muzikanten. Een zeer geslaagde sportieve ontmoeting, die jammer genoeg ter ore was gekomen van de Vleutense Pastoor Ohl. Dat bleek de eerstvolgende zondag, toen we in de kerk zaten. Aan het slot van zijn preek wees Pastoor Ohl de aanwezigen er nog eens nadrukkelijk op dat dergelijke festiviteiten pas na 12.00 uur mochten plaatsvinden. Hij eindigde op kwade toon met: "... en waar werd om gestreden? ... Om twee vaatjes bier!!! ... In de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest, Amen!"

Toneelvereniging "Ons genoeg"

Dat Pastoor Ohl een invloedrijk man was, blijkt ook uit het volgende verhaal. Ik ben gedurende ± 25 jaar lid geweest van de Vleutense herentoneelvereniging "Ons genoeg", waarvan 10 jaar als voorzitter. Leden waren o.a. Meester Staal, Ries van Dijk en Wout van Giesbergen (alledrie regie), Hannes, Ries en Co v.d. Bilt, Henk de Rooij, Tinus Telkamp, Tinus Versteeg, Nico Boeijen, Toon Brandsen, Hannes Spithoven (penningmeester), Toon Berkensteijn, Gert v.d. Tempel, Hannes Verhoef, Henk Brouwer. De verlichting werd verzorgd door Cees Mandjes, later door Jo Schipperijn. De generale repetities en

De voetbalclub "de Haar".

Staan van links naar rechts: meester Witmer (scheidsrechter), Tinus Versteeg (van Tinus), Tinus Versteeg (van Arie), Ries van de Tempel, Nic. Borst, Herman van de Tempel, Willem Hoogstraten.

Zittend van links naar rechts: Cor van den Bos (rietdekker), Jo Versteeg (gemeentesecretaris), Arie van de Tempel, Hein Versteeg. Foto ca 1950.

De toneelvereniging "Ons Genoegen".

Van links naar rechts: Jos van Schaik, Henk de Rooy (pastoor), Cor van Kooten, Hannes van der Bilt, Herman van de Tempel, Wil Spithoven, Nico Boeijen, Lena Middelkoop, Willem Hoogstraten, Wout van Gisbergen (bekend als Wout Giesbergen), Tinus Telkamp, Jan Teunissen, Bart van der Bilt en Frans Colijn. Foto uit de jaren veertig.

jaarlijkse uitvoeringen vonden plaats in het R.K. Verenigingsgebouw, thans Ikarus in Vleuten. De zaalhuur bedroeg $\pm$ f 40,- voor een uitvoeringsavond en $\pm$ f 15,- voor de repetitie-avonden. Om kosten te besparen, werden de gewone repetities bij de leden thuis gehouden. Tijdens de generale repetitie en de uitvoeringen verzorgde mevrouw H. Boeijen, vrouw van de kosten, voor de toneelspelers een kopje koffie. Pastoor Ohl was geestelijk adviseur van de vereniging. Hij wilde de door het bestuur uitgekozen stukken altijd eerst keuren en onderstreepte met een rode pen de stukken tekst, die hij niet verantwoord achtte. Want het was dan wel herentoneel, maar er zaten toch wel degelijk dames in de zaal.

De uitsluitend mannelijke leden van de vereniging, vonden de door hun gebrachte toneelstukken vaak erg onnatuurlijk, want alle in het normale dagelijks leven voorkomende vrouwen (moeders, echtgenotes), waren in de toneelstukken altijd overleden of om vreemde redenen langdurig afwezig. Na lang aandringen stemde pastoor Ohl erin toe, dat er per toneelstuk wisselende dames konden worden uitgenodigd een rol te spelen. Maar hij bleef erbij dat ze géén lid van de vereniging mochten worden. Sindsdien konden ook stukken worden gespeeld, waarin vrouwelijke rollen voorkwamen. Al onze toneelstukken hadden een sociale boodschap, waarbij de meestal serieuze rollen niet door iedereen gespeeld konden worden. Om toch alle leden een kans op het

toneel te geven, werd er als toegift een korte klucht ingestudeerd. De belangstelling voor onze uitvoeringen was altijd erg groot: gemiddeld 250 mensen per avond. Daarbij werd de muzikale omlijsting verzorgd door Lena Kerste (piano) en Cees van Dijk (viool). Jammergenoeg daalde de belangstelling met de komst van de televisie, wat uiteindelijk leidde tot de opheffing van de vereniging.

Dronken

Ondanks dat Haarzuilens zo'n klein dorpje was, kon je er van alles kopen. Er was de bakkerij "In het gezegende brood", die onlangs is overgegaan in handen van de vierde generatie van de bakkers Van Dommelen. Vroeger werd daar hoofdzakelijk brood gebakken, want alleen bij speciale gelegenheden werd banket verkocht. Bakker Van Dommelen deed de bezorging met een tweewielige kar, getrokken door honden. Aan de kar hing keurig een drinkschaal voor de hond, zoals wettelijk was voorgeschreven.

Met onze kapotte voetballen konden we terecht bij schoenmaker Co van de Berg. Drikus van der Linden was er als knecht in dienst. Ik herinner mij nog goed de viering van de 21e verjaardag van Drikus. Jong als ik was, had ik nog nooit één druppel alcohol gedronken. Maar op deze verjaardag moest ik er toch aan geloven. Gevolg was dat ik na korte tijd dronken was. Vreselijk, als ik er nog aan terug denk, wat ben ik daar toen beroerd van geweest. Met Drikus

heb ik nog wel vaker wat meegemaakt. Op een avond zouden we gaan vissen. Daarvoor moesten we weleens over een sloot springen. Bij brede sloten, klommen we zo mogelijk in een knotwilg, die scheef over het water hing, zodat de sprongafstand wat kleiner was. Of we zochten een polsstok. Om daarmee te springen waren er verschillende mogelijkheden, o.a. "stok-tussen-beentje". U kunt zich van deze techniek wel een voorstelling maken, denk ik. Wel, die Drikus sprong "stok-tussen-beentje" en ja hoor, de stok brak, Drikus ging met een gil te water; het kroos zat tot op zijn kruin.

Op zondag kregen wij van moeder één cent. Met een rijk gevoel gingen we daarmee naar Arie Verhoef, die samen met zijn moeder Stein een klein kruidenierswinkeltje had, om er zorgvuldig iets lekkers uit te zoeken. Deze Arie Verhoef deed eigenlijk van alles en nog wat. Hij had een petroleum- en klompenhandel en zorgde ook als hem daartoe opdracht was gegeven, voor de verspreiding van nieuw grind op de wegen rond Haarzuilens. Dat grind werd door de schippers Van Rijnsoever aangevoerd via de Wetering, die tot Haarzuilens doorliep. Arie Verhoef verspreidde het grind met een driewielige kiepkar. Waarschijnlijk om kostenbesparende redenen, werd in plaats van grind ook wel eens basalt gebruikt. Dat was een doffe ellende, want daar zaten zulke scherpe stukken tussen. Ik heb wat leuke banden moeten plakken!

Sinterklaas

Bij het zoeken naar foto's ter illustratie bij dit interview, stuitte we op diverse foto's met daarop een statige Sinterklaas. Daar moesten we tot slot van dit verhaal nog wat meer over weten:

Nadat ik als $\pm$ 18-jarige eens was uitgenodigd als Sinterklaas te verschijnen bij het gezin van rentmeester De Greef, leek het mij leuk om ook voor de Haarse kinderen eens iets te doen, want zoveel feestelijke gelegenheden hadden die kinderen niet. Bij niet-katholieken werd geen Sinterklaasfeest gevierd en dat vond ik zo zielig voor die kindertjes, dat ik mijn uiterste best heb gedaan hun ouders zover te krijgen, hun kinderen die plezierige spanning van dat feest te geven. Ik vond dat gewoon bij de opvoeding horen! Al gauw had ik op Sinterklaasavonden een drukbezette agenda, met daarop zowel adressen van katholieken als niet-katholieken. In het begin had ik één van mijn broers die als Zwarte Piet meeding, later één van mijn kinderen. Ik zie me nog gaan, op de fiets met die lange jurk aan. Als het regende,

St Nicolaas Willem bij de familie Geelen. Gastheer Willem Geelen was timmerman op het kasteel. Cor Geelen assisteerde als Zwarte Piet. Foto uit 1942.

moest je je in een hal of keuken eerst opnieuw schminken, voor je weer toonbaar was. Overal werd je enthousiast binnengehaald door kinderen, maar ook door ouders, die gelijk een borreltje aanboden. Natuurlijk moest ik nuchter

.....Vier generaties Hoogstraten.....

I

Jan Hoogstraten, slotbewaarder op het kasteel de Haar.

Zoon van Johannes Hoogstraten en Lena Verschoof.

Geboren 27-11-1859 te Werkhoven.

Overleden 12-03-1944 te Haarzuilens.

Gehuwd 09-11-1883 te Vleuten met

Wilhelmina Schoenmakers

Dochter van Lucas Schoenmakers en Anna Veenbrink.

Geboren 03-04-1859 te Haarzuilens.

Overleden 21-02-1933 te Haarzuilens.

Kinderen:

Lucas	geb. 08-09-1884 Haarzuilens
Johannes	geb. 16-10-1885 Haarzuilens
Lena	geb. 08-12-1886 Haarzuilens
Johanna	geb. 27-12-1888 Haarzuilens
Johanna	geb. 16-08-1891 Haarzuilens
Antonia	geb. 21-09-1893 Haarzuilens
Anna	geb. 04-06-1895 Haarzuilens
Wilhelmina	geb. 25-12-1896 Haarzuilens
Johannes	geb. 15-09-1899 Haarzuilens
Maria	geb. 19-09-1901 Haarzuilens
Janna	geb. 13-03-1904 Haarzuilens

II

Lucas Hoogstraten, schilder

Zoon van I.

Geboren 08-09-1884 te Haarzuilens.

Overleden 13-05-1952 te Haarzuilens.

Gehuwd 15-10-1909 te Maarssen met

Cornelia Kragten

Dochter van Wilhelmus Kragten en Cornelia van Schaik.

Geboren 24-12-1883 te Jutphaas.

Overleden 28-05-1970 te Haarzuilens.

blijven, dus zei ik altijd: "Nee, dank u, geef maar aan Piet". Het kwam dan weleens voor, dat ik bij een volgend adres een inmiddels onbekwame Piet buiten moest laten staan. De ouders gaven bij binnenkomst een briefje met gegevens over de kinderen. Dat schoof ik in mijn grote boek en ik deed de kleintjes verstedd staan van mijn kennis

over hun gedrag. In sommige gezinnen kreeg ik briefjes met uitsluitend negatieve punten, waarover ik het kroost maar eens flink moest onderhouden. Na afloop moest ik zeker niet aarzelen ze de stuipen op het lijf te jagen, door de spruiten daadwerkelijk in de zak te stoppen. Braaf deed ik ook zo'n briefje in mijn grote boek. Vervolgens deed ik tegen die, vooraf al doodsbang gemaakte ziertjes, juist overdevan aardig. In andere gevallen trad ik wel corrigerend op. Dat was dan bij gezinnen waar niet alle kinderen meer in mij geloofden. Die voelden zich te groot natuurlijk en gingen het feest voor die kleintjes een beetje verzieken, maar ze bonden wel in, zodra ik ze naar voren riep, vermanend toesprak en een liedje liet zingen. Ik ben wel eens bij gezinnen geweest, waarvan de ouders nog op mijn Sinterklaasknie hadden gezeten; die blij kinderemoel-tjes gaven mij zoveel voldoening, dat ik het ruim 25 jaar heb volgehouden.

De heer Hoogstraten heeft ons in twee avonden ontzettend veel verteld. Zoveel zelfs, dat we wel een heel boekje hadden kunnen vullen! Wij hebben door zijn verhalen een goede indruk gekregen van een mensenleven in Haarzuilens. Wij danken hem voor de gastvrije ontvangst en voor de openheid, waarmee hij ons zijn levensverhaal heeft verteld.

Kinderen:

Johannes Wilhelmus	geb. 08-09-1910 Haarzuilens
Wilhelmus Johannes Stephanus	geb. 26-12-1911 Haarzuilens
Antonius	geb. 21-05-1913 Haarzuilens
Cornelis Gerardus	geb. 22-05-1916 Haarzuilens
Lucas Johannes	geb. 22-04-1918 Haarzuilens
Gerrit Johannes	geb. 23-12-1919 Haarzuilens
Joseph	geb. 09-01-1924 Haarzuilens
Johannes	geb. 18-07-1926 Haarzuilens

III

Wilhelmus Johannes Stephanus Hoogstraten, schilder

Zoon van II.

Geboren 26-12-1911 te Haarzuilens.

Gehuwd 11-06-1936 te Haarzuilens met

Martiena van Eijk

Geboren 31-07-1910 te Haarzuilens.

Overleden 21-07-1978 te Utrecht.

Kinderen:

Cornelia Martiena	geb. 09-06-1937 Haarzuilens
Martiena Cornelia	geb. 19-03-1939 Haarzuilens
Lucas Martinus	geb. 23-03-1940 Haarzuilens
Catharina Adriana Maria	geb. 17-11-1943 Haarzuilens
Wilhelmus Martinus Maria	geb. 08-08-1946 Haarzuilens
Maria Jacoba Johanna	geb. 30-01-1949 Haarzuilens
Wilhelmina Cornelia Josephina	geb. 29-03-1950 Haarzuilens
Jozef Gerardus Maria	geb. 04-02-1954 Vleuten-De Meern

IV

Lucas Martinus Hoogstraten, schilder
Zoon van III.
Geboren 23-03-1940 te Haarzuilens.
Gehuwd 16-05-1963 te Harmelen met
Anna Geertruida Gijsberta Buts

Geboren 08-01-1940 te Kockengen.

Kinderen:

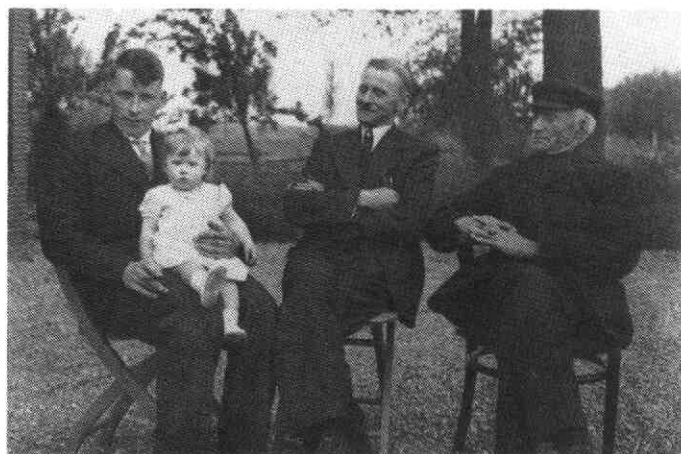
Wilhelmus Johannes Stephanus
geb. 03-03-1964 Vleuten-De Meern

Paulus Lucas Martinus
geb. 06-07-1966 Vleuten-De Meern

Martinus Coenradus
geb. 25-05-1969 Vleuten-De Meern

Anna Martina Wilhelmina Maria
geb. 24-04-1971 Vleuten-De Meern

De zoons Wim en Paul zijn gediplomeerd meesterschilder.

Vier generaties Hoogstraten.

Van links naar rechts: Willem (26-12-1911), Corrie (09-06-1937), Lucas (08-09-1884), en Jan (27-11-1859).
Foto uit 1938.

Een dorp verandert . . . . .

gaan op een "Vrouw De Vos" die hier had gewoond. Maar wannéér hebben we nog niet kunnen achterhalen.

De reacties kwamen van mevrouw Graafland (weduwe van schilder Chris), mevrouw Van Eyk (weduwe van de kruidenier bij het Torenplein), een mij onbekende postbode die z'n leven lang al in Vleuten woont, Kees Griffioen uit Haarlem en de heren Cor Bransen en Th. v.d. Brink uit Vleuten.

Ditmaal opnieuw een foto uit Vleuten en we zijn weer benieuwd!

Familiekiekjes

Vrij onnozele familiekiekjes kunnen voor ons als historische vereniging soms zeer waardevol zijn. Ik geef daarvan een voorbeeld.

Bijna 50 jaar geleden ben ik voor ons huis in Enschede trots op m'n nieuwe step (autoped) gefotografeerd. Het was toen niet meer dan een leuke familiekiek. Maar op de achtergrond zijn enkele winkelpanden zichtbaar die in de tweede wereldoorlog tijdens een bombardement verloren zijn gegaan. Van deze winkels blijken in het gemeentearchief geen foto's te bestaan. Dat familiekiekje geeft dus voor de historicus onverwacht veel informatie.

Zo kan dus ook uw familiefoto voor ons als Historische Vereniging van belang zijn. Kijk er uw verzameling of albums nog eens op na. U kunt er ons misschien een groot plezier mee doen.

Klaas B. Nanning

Boos worden heeft zin

In het maartnummer van dit jaar klaagde ik me er over dat op de toen gepubliceerde foto in deze rubriek maar drie reacties kwamen; in het juninummer overwoog ik — overigens niet serieus gemeend — om met deze rubriek te stoppen omdat er maar één reactie was binnengekomen.

Ik publiceerde dus toch maar weer een raadselfoto die ditmaal niet minder dan zès reacties opleverde waarvan zelfs één per post uit Haarlem.

Alle inzenders hadden de plek herkend: de witte huisjes stonden aan de oostzijde van het gemeentehuis aan de Dorpsstraat in Vleuten. Achter de leilinden rechts was — dat wisten ze allemaal! — de kruidenierswinkel van Gijs Bos die eerder werd gedreven door Gert (Gerrit zegt een ander) Koren die later, toen Bos de winkel wilde overnemen, in

de rentenierswoning ernaast ging wonen waarvan we op de foto nog het pannendak zien.

Op Gijs Bos kom ik in een volgend artikel nog terug.

Vele inzenders wisten ook te vertellen dat langs de witte huisjes — die door twee gezinnen werden bewoond — een voetpad liep tussen de Dorpsstraat en het verdwenen deel van het Haarpad dat destijds algemeen bekend was als "'t Vosje".

Over de bewoners van de witte huisjes waren de informaties zo verschillend dat ik er voorlopig geen touw aan vast kon knopen. Ze schijnen door de jaren heen — en dan nog alleen maar in de jaren die in de herinnering leven — door heel wat gezinnen te zijn bewoond. Ik kreeg een hele reeks namen waarvan het echtpaar (Geert) Goes en (Mina) Batenburg meer dan eens werd genoemd.

De naam "'t Vosje" scheen terug te

Een tweepaards maaimachine, zoals wij die ten geschenke kregen van E.L.P. van Kippersluis te Willeskop. De foto toont vader en kinderen Vermeulen aan het werk op een perceel, tegenwoordig bekend als Spengen 32 te Kockengen.
 Van links naar rechts: Theo (geb. 19-07-1901), Piet (18-11-1903), Johannes (19-08-1873), Gonnie (08-04-1916), Klaasje (29-11-1912), Arie (31-10-1909) en Jo (02-04-1905). Foto uit ca 1920, in bezit van mevrouw Smorenborg te Vleuten. Gegevens van mevrouw G.A. Kok-Vermeulen te Vleuten.

Onze burgemeesters

door

Dr D. W. Gravendeel

Burgemeesters kennen wij hier op het platteland eigenlijk pas officieel sinds 1825, maar omdat enkelen van de te bespreken heren hun functie al geruime tijd vóór dat tijdstip uitoefenden — zij het onder een andere titel — zullen we ons verhaal wat vroeger moeten beginnen.

Voor de geschiedenis van de groei van onze tegenwoordige gemeente uit de oude gerechten en het voorspel van de gemeentelijke herindeling die op 1 januari 1954 haar beslag kreeg, verwijs ik naar mijn artikel in ons verenigingsblad, jaargang 3, nummer 1, blz. 84: De geschiedenis van onze gemeentegrens sinds ca 1800. Zoals u weet, werden bij de wet van 8 oktober 1953 de tot dan toe zelfstandige gemeenten Vleuten, Haarzuilens, Oudenrijn en Veldhuizen samengevoegd tot de nieuwe gemeente Vleuten-De Meern.

Die zelfstandigheid dateerde niet voor alle partners uit hetzelfde jaar; eigenlijk bereikte alleen het gerecht Vleuten (inclusief De Meern) ongeschonden als gemeente Vleuten het midden van de twintigste eeuw.

Hoewel al eerder, voortvloeiende uit de staatsregeling van 1798, een poging was gedaan om te komen tot een samenvoeging van gerechten tot grotere eenheden, moet toch wel als belangrijkste periode in de "gemeentevorming" worden beschouwd de tijd dat ons land was ingelijfd bij Frankrijk (9 juli 1810 tot 17 november 1813); bij keizerlijk decreet van 9 juli 1810 werd het Koninkrijk Holland ingelijfd bij "le grand empire".

Het land was verdeeld in zeven departementen — wij vielen onder het departement van de Zuiderzee, ongeveer omvattende het tegenwoordige Noord-Holland en Utrecht —, onder leiding van de gouverneur-generaal Ch. F. Lebrun. De departementen waren weer verdeeld in arrondissementen en deze in mairiën. Een mairie (Frans: gemeente) had een plaatselijk bestuur (de municipale raad) met aan het hoofd een maire (Frans: burgemeester). Deze verdeling werd voorbereid in 1811 en kreeg haar beslag op 1 januari 1812.

De gerechten De Haar, Themaat, de Hegge op Themaat en Themaat Engsgerecht werden bij **Vleuten** gevoegd, waartoe De Meern vanouds behoorde.

Oudenrijn, Heicop, Papendorp en Galecop met meer andere kwamen bij **Jutphaas**.

Veldhuizen, Bijleveld, Rosweide, Reijerscop-Ligtenberg, Reijerscop-Meerlo en Reijerscop-Kreuningen gingen met meer andere naar **Harmelen**.

Bij besluit van 19 december 1811 werden door de prefect van het Departement van de Zuiderzee de maires benoemd voor deze nieuwe mairiën. Dat waren voor Vleuten J. H. J. van Bijleveld, voor Harmelen G. N. Buddingh en voor Jutphaas J. A. van Cortenberghe.

Het Koninkrijk der Nederlanden

Na de val van Napoleon en de proclamatie van prins Willem VI tot soeverein vorst (Koning Willem I), werd op 29 maart 1814 een nieuwe grondwet bekrachtigd, die de samenstelling van het gemeentebestuur aan de vorst overliet. Dit zou nader worden geregeld in zogenaamde "reglementen van bestuur ten platten lande".

Eerst werd echter bij K.B. van 1 november 1815 no. 68 goedkeuring verleend aan een voorstel van Gedeputeerde Staten waarin het platte land van de provincie Utrecht in gemeenten verdeeld is of nog nader zoude mogen verdeeld worden.

Omdat echter dit alles tijd kostte en intussen de gemeenten toch moesten worden bestuurd, had het "Provisieel Provinciaal Bestuur van Utrecht" op 30 november 1813 de maires en municipale raden ontslagen en bedankt voor *de dieswegens gedane diensten*, maar de heren tezelfder tijd verzocht *provisieel de belangens hunner gemeente tot nader order waar te nemen*. Zij werden voorts *geïnviteerd* een schriftelijke verklaring in te sturen *houdende dat zij onder solemnele eede beloofden aan het Vaderland en aan zijne Hoogheid den Heer Prince van Orange en Nassau gehouw en getrouw te zijn*.

Het Reglement van Bestuur van 1816

Bij K. B. van 29 juni 1816 no. 9 werd uitgevaardigd het "Reglement van bestuur ten platten lande van de Provincie Utrecht": *De benoeming van den Schout in de gemeenten, Heerlijkheden zijnde, geschiedt door den Koning, op voordragt*

van den Heer der plaats; zullende de Heeren der plaatsen bevoegd zijn zich zelv' daartoe aan Zijne Majesteit voortedragen. In de gemeente van deze provincie, welke geene Heerlijkheid is, geschiedt de benoeming van den Schout, buiten eenige voordragt onmiddellijk door den Koning. Tot Schout en leden van den Gemeenteraad, zullen de vroedste en gegoedste ingezetenen bij voorkeur genomen worden. Zij moesten o.a. in de gemeente wonende, en met hunne huisgezinnen aldaar gevestigd zijn; van deze bepaling kon echter om goede redenen door de Staten van de Provincie dispensatie worden verleend. De Schout zal de noodige bekwaamheden moeten bezitten om dien post waartenemen; het was hem vergund, indien hij de bovenbedoelde dispensatie had verkregen, om in de gemeente eenen Substituut of Plaatsvervanger tot de waarneming van zijnen post te hebben. De Schout legde in handen van de Gouverneur de volgende eed af:

Ik zweer (beloof), dat ik in den mij opgedragen post van Schout, de belangen en welvaart van mijne gemeente, met al mijn vermogen zal trachten te bevorderen, en mij van alle pligten, mij in die betrekking opgelegd, eerlijk en opregtelijk zal kwijten, overeenkomstig de grondwet, de algemeene landswetten, alsmede hetgeen bij het reglement van het bestuur van het platte land van Utrecht is voorgeschreven. Zoo waarlijk helpe mij God Almagtig / Dat beloof ik.

De nieuwe gemeente-indeling was op 1 januari 1818 voltooid.

De gerechten De Haar, Themaat, de Hegge op Themaat en Themaat Engsgerecht werden weer losgemaakt van Vleuten; zij vormden voortaan samen de nieuwe gemeente **Haarzuilens**.

Oudenrijn, Galecop, Papendorp en Heicop werden gescheiden van Jutphaas en zo ontstond de nieuwe gemeente **Oudenrijn**.

Veldhuizen, Bijleveld, Rosweide, Reijerscop-Ligtenberg, Reijerscop-Meerlo en Reijerscop-Kreuningen verlieten Harmelen en gingen samen verder als de nieuwe gemeente **Veldhuizen**.

Vleuten (inclusief De Meern) had zijn oude omvang weer terug.

Even tevoren waren bij K. B. de nieuwe schouten aangesteld en op 2 januari 1818 werden de namen door Ge-

No. 2.

UTRECHT, den 30sten November 1813.

HET PROVISIONEEL PROVINCIAAL
BESTUUR VAN UTRECHT

A A N

*Aan den Heere Maire, Adjunct-Maires
en Municipalen Raden der Gemeente*

van J. J. J. J. J.

M Y N E H E E R E N !

Alzo dit Gewest door de Fransche Krijgsbenden verlaten, en door Gods goedheid wederom tot de vorige Vrijheid is terug gekeerd, en wij het Provisioneel Bestuur daarom op ons hebben genomen, tot dat het aan Zijne Doorl. Hoogh. den PRINS WILLEM den VI. zal hebben behaagd daaromtrent nadere voorzieningen te doen, gelijk aan UEd. blijken zal uit den inhoud eener Publicatie, waarvan een Exemplaar hiernevens gaat, door den Heer Commandant der alhier in Garnisoen liggende Nederlandsche Krijgsbenden, den Volke bekend gemaakt; zo hebben wij nodig geoordeeld. UEd. uit derzelve Bestuur bij deezen te ontslaan, en voor de dieswegens gedane diensten te bedanken;

Terwijl wij UE. verder en op nieuws verzoeken en qualificeeren, om Provisioneel de belangen uwer Gemeente, en alzo de Regering uwer Stad tot nader order waar te nemen, UEd. voorts inviteerende ons eene schriftelijke verklaring te doen geworden, houdende, dat Gijlieden onder Solemnele Eede beloofd aan het Vaderland en aan Zijne Hoogheid den Heer PRINCE VAN ORANGE EN NASSAU gehouw en getrouw te zijn.

Authoriserende en gelastende wij UEd. hiervan aan UEd. Gemeente openlijke kennisgeving te doen, en te helpen bevorderen, dat ook bij provisie niet alleen de Stedelijke maar ook de gemeene Lands Inkomsten (*Contributien*), op den voet als dit het laatst is geregeld, worden gevorderd en ontfangen.

Wij zijn

Uw Lieden Goedwillige

W. N. PESTERS,
President.

deputeerde Staten gepubliceerd: Voor De Haarzuilens Th. Keetell, voor Oudenrijn D. Rother, voor Veldhuizen G. N. Buddingh en voor Vleuten J. H. J. van Bijlevelt.

Ik moet er hier even op wijzen dat, hoewel de gemeenten tot 1954 volledig zelfstandig waren, het meermalen is voorgekomen dat één burgemeester hoofd was van meer dan één gemeente (soms zelfs van vier!)

Het Reglement van Bestuur van 1825

Bij K. B. van 23 juli 1825 no. 132 werd opnieuw een "Reglement op het Bestuur ten Platten Lande" vastgesteld, waarbij voor het eerst wordt gesproken over "de burgemeester" inplaats van over "de schout". Burgemeesters zullen ingezetenen moeten zijn van de Gemeente, waar zij fungeren, of, voor zoo veel betreft eenen Burgemeester, die, wegens bijzondere redenen, over meer dan eene Gemeente mogt zijn benoemd, van eene dier Gemeenten. Ontheffing van deze bepaling kon slechts de Koning verlenen. De Burgemeesters worden benoemd door den Koning, voor een termijn van zes jaren, zoo echter dat zij telkens weder verkiesbaar zullen zijn. De eigenaar van het "Heerlijk regt" kon een voordracht doen, maaár: Voor zoo verre de Heeren gerechtigd mogten zijn om voor het regt van voordragt eenige recognitie (= betaling) te heffen, zal zulks niet te boven gaan tien ten honderd van het bedrag der vaste bezoldiging, aan de bediening verbonden, en gelijke tien ten honderd van den opbrengst, of waarschijnlijk opbrengst der emolumenten, die er in de betrekking volgens dit reglement, of eenige stellige latere bepalingen, bevoegdelijk zouden kunnen genooten worden; en zullen ook de Heeren, of Eigenaren, zich zelven niet tot de bediening kunnen voordragen. Alvorens in bediening te treden, beloven de Burgemeesters bij Eede, in handen van den Gouverneur:

Dat zij de Bediening, waartoe zij zijn geroepen, met ijver en getrouwheid zullen vervullen, overeenkomstig de Grondwet, de algemeene lands-wetten, en hetgeen hun bij het Reglement van Bestuur is voorgeschreven;

dat zij de vergaderingen getrouwelijk zullen bijwoonen, en voorts alles, wat in hun vermogen is, tot het welzijn der Gemeente zullen aanwenden, alsmede dat zij, om iets hoegenaamd in hunne ambtsbetrekking te doen, of te laten, van niemand eenige beloften, of geschenken aangenomen hebben of aannemen zullen, in eenigerlei maniere.

Indien een gemeente een heerlijkheid was, moesten de burgemeesters daarenboven verklaren dat zij, om tot de voor-

dragt of benoeming van hun Persoon te geraken, geene uitkering, recognitie of genot, gifte of gave onder welke benaming ook, aan, of ten behoeve van den Eigenaar van het Heerlijk regt, directelijk, of indirectelijk, hebben beloofd, of gegeven, of hebben doen beloven of geven, noch verder ook ten gevolge van hunne plaats gehad hebbende benoeming beloven of geven, doen beloven of geven zullen, te bovengaande tien ten honderd van het bedrag van de vaste bezoldiging, aan hunne bediening verbonden, en gelijke tien ten honderd van den opbrengst, of den door hen voor waarschijnlijk gehouden wordende opbrengst der Emolumenten, welke er volgens het Reglement op het Plattelandsch Bestuur, of eenige stellige latere bepaling, bevoegdelijk in hunne bediening mogten kunnen genooten worden. (zie boven).

Blijkbaar moesten alle zittende burgemeesters "voor alle zekerheid" de bovengenoemde eden toch ook maar afleggen. In het Archief van het Provinciaal Bestuur (bewaard in het Rijksarchief te Utrecht) bevindt zich in inventarisnummer 6406 een desbetreffend stuk; onder de 57 ondertekenaars komen we de namen tegen van D. Rother (van Oudenrijn), G. N. Buddingh (van Veldhuizen) en J. H. J. van Bijlevelt (van Vleuten en De Haarzuilens).

Titel III (van den burgemeester) vinden we o.a.:

Art. 65 De burgemeester wordt door Ons, voor den tijd van zes jaren, benoemd;

Art. 66 Hij kan te allen tijde door Ons worden ontslagen, enz.;

Art. 71 Alvorens zijne betrekking te aanvaarden, wordt door den burgemeester, in handen van Onzen commissaris in de provincie dezelfde eed of belofte afgelegd, als in artikel 45 is voorgeschreven. Deze eed, die ook door de nieuwe raadsleden moet worden afgelegd, luidt:

Ik zweer (beloof) trouw aan de Grondwet en aan de wetten des Rijks, en dat ik de belangen der gemeente met al mijn vermogen zal voorstaan en bevorderen. Zoo waarlijk helpe mij God almachtig/ Dat belooft ik.

Hij wordt hiertoe niet toegelaten, dan na, mede in handen van Onzen commissaris in de provincie, den volgenden eed (verklaring en belofte) van zuivering te hebben afgelegd:

Ik zweer (verklaar), dat ik, om tot burgemeester benoemd te worden, directelijk of indirectelijk, aan geen persoon, onder wat naam of voorwendsel ook, eenige giften of gaven beloofd of gegeven heb. Ik zweer (beloof), dat ik om iets hoegenaamd in deze betrekking te doen of te laten, van niemand hoegenaamd eenige beloften of geschenken aannemen zal, directelijk of indirectelijk. Zoo

De handtekeningen van G.N. Buddingh, J.H.J. van Bijlevelt en D. Rother onder de eed van 1825.

De Gemeentewet van 1851

Op 29 juni 1851 werd door publicatie in Staatsblad no. 85 de Gemeentewet van kracht, zoals wij die nu kennen; zij werd sindsdien herhaaldelijk gewijzigd. De wet, ontworpen door minister J. R. Thorbecke, regelt in een 300 artikelen de samenstelling van het gemeentebestuur, de bevoegdheden van de bestuursorganen, het toezicht op de gemeentebesturen, de gemeentelijke begroting en de gemeentelijke belastingen.

Voor een bespreking van de in dit kader voor ons belangrijkste artikelen, de burgemeester betreffende, ga ik uit van de meest recente editie van de Gemeentewet, waarin dus alle bovenbedoelde wijzigingen zijn verwerkt. Onder

waarlijk helpe mij God almachtig / Dat verklaar en belooft ik.

Art. 77 Hij heeft zijn vaste woonplaats binnen de gemeente, enz.;

Art. 83 Hij draagt de onderscheidings-teekenen, door Ons te bepalen.

De zuiveringseed

Ik ben met opzet wat dieper ingegaan op de af te leggen eden. Dat iemand belooft de hem opgedragen taak nauwgezet en volgens de daarvoor geldende regels te zullen vervullen, is niet zo verwonderlijk.

Wél opmerkelijk is dat nog heden ten dage de zogenaamde "zuiveringseed" — die overigens in Nederland door alle hoge ambtenaren moet worden afgelegd

—, betreffende de giften, gaven, beloften of geschenken, zo'n belangrijke plaats inneemt. Het is begrijpelijk, maar het verleden wordt wel heel lang meege dragen.

Immers, vóór 1795 werd het schoutambt veelal gepacht en soms zelfs gekocht. De persoonlijke inkomsten, aan het ambt verbonden, rechtvaardigden het betalen van een recognitie en soms de investering van enig "smeergeld", dat af en toe goede diensten bewezen zal hebben op de weg naar een benoeming. De inkomsten van de schout werden gevormd door een percentage van de opgelegde boeten, inkomsten uit het overstaan bij transporten of het optreden als vendumeester, e.d. terwijl hij ook kon optreden als secretaris en gadermeester. Daar stond tegenover dat er van een vast salaris geen sprake was.

Het is typerend dat in het reglement van 1816 nog niet wordt gerept van een zuiveringseed. In dat van 1825 komt hij wél voor en dan acht men blijkbaar een "commissie" van 10% nog wel toelaatbaar. In 1851 is het definitief afgelopen met elke vorm van "inkoop".

De "onderscheidingsteekenen"

Bij K. B. van 16 november 1852 no. 201 kwam Koning Willem III zijn belofte na betreffende de door Hem te bepalen "onderscheidingsteekenen":

Art. 1 De onderscheidingsteekenen, door den burgemeester te dragen, bestaan in een zilveren penning, hebbende eene middellijn van veertig strepen (= 40 mm) en vertoonende aan de eene zijde het wapen des Rijks, aan de andere dat der gemeente, of, zoo de gemeente geen wapen heeft, den naam der gemeente; de penning hangende op de borst, hetzij aan eene zilveren keten, hetzij aan een oranje zijden lint; de keten of het lint op beide schouders aan den rok of het opperkleed vastgehecht.

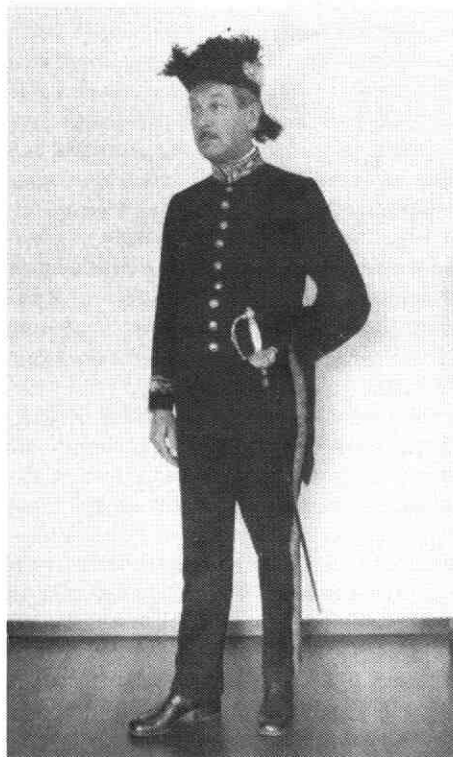
Art. 2 De burgemeester draagt de onderscheidingsteekenen, wanneer hij: voorzigt in de vergadering van den Raad; ingeval van brand, of van oproerige beweging, van zamenscholing of andere stoornis der openbare orde zich in het openbaar vertoont; uit kracht van art. 188 der gemeentewet, of van eenige andere wet persoonlijk in het openbaar bevelen geeft; bij plechtige gelegenheden namens de gemeente opkomt.

Het genoemde artikel 188 is waarschijnlijk het huidige artikel 219:

In geval van oproerige beweging, zamenscholing of andere stoornis der openbare orde of van ernstige rampen, dan wel van ernstige vrees voor het ontstaan daarvan, is de burgemeester bevoegd alle be-

velen, die hij ter handhaving van de openbare orde of ter beperking van gemeen gevaar nodig acht, te geven. Hij laat tot maatregelen van geweld niet overgaan, dan na het doen der vereischte waarschuwingen.

Het ambtscostuum

Ons bestuurslid H.E.J. van Essen toont het ambtscostuum van burgemeester J.A. Verder. Dit kostuum werd ons geschonken door mevrouw M. Verder-Liesker.

Kleermaker: Croiset van der Kop en Zoon, den Haag.

Een andere manier waarop de burgemeester zich van de gewone burger kon onderscheiden, was gelegen in de keuze van zijn kleding. Ik zeg met opzet "keuze", want hieromtrent was niets voorgescreven in de Gemeentewet.

Op 21 februari 1853 bood minister Thorbecke de Koning aan een voordragt omtrent het kostuum, hetwelk de Burgemeesters, des verkiezende, bij plechtige gelegenheden zullen kunnen dragen. Hij ging daarbij uit van het in 1849 door de Koning vastgestelde kostuum voor Burgemeester en Wethouders van Amsterdam, maar daar de maatregel niet alleen voor den Burgemeester der hoofdstad, maar voor die van alle gemeenten genomen wordt verdiende een eenvoudiger en minder kostbaar kostuum de voorkeur.

'Koning Willem III sprak het laatste woord bij K. B. van 24 Februari no. 65:

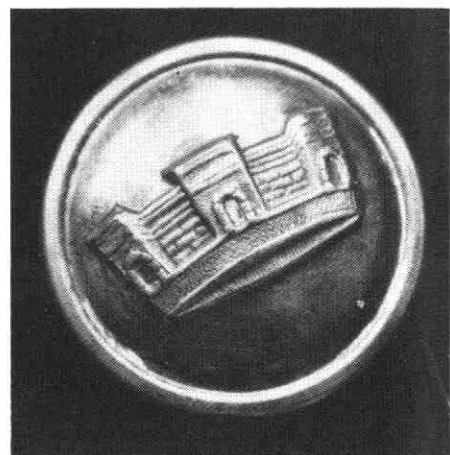
Overwegende, dat het nodig is, het kostuum te bepalen, hetwelk de Burgemeesters, indien zij dit verlangen, bij plechtige gelegenheden kunnen dragen;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Het kostuum der Burgemeesters zal bestaan in een zwartlakenschen gesloten rok met witte (= witmetalen) knopen, waarop het gemeentewapen of de burgerkroon (= niet-adelijke kroon); de kraag en de opslagen in het zilver geborduurd met eikentakken ter breedte van drie duim (= 7,5 cm); zwarten broek, staande degen, driekanten hoed met zwarte liggende pluimen, zilveren lis en knoop, als aan den rok, en oranje cocarde.

Sedert de 15de eeuw was de degen in Italië en Spanje het heupwapen van de edelman. Het dragen van de zgn. galanteriedegen was tot aan de Franse revolutie het voorrecht van de adel; daaruit is de statiedagen, o.a. voor diplomaten, voortgekomen.

Vermoedelijk heeft na de tweede wereldoorlog niet één burgemeester dit pak nog gedragen!

Witmetalen knoop met burgerkroon.

De opslag van de mouw "in het zilver geborduurd met eikentakken ter breedte van drie duim".

HAARZUILENS

onder Vleuten 1811 - 1818

Th. Keetell 1818 - 1820

J.H.J. van Bijlevelt

G.H.J. van Bijlevelt

G.H.J. van Bijlevelt

W.H. de Beaufort

J.W.A. Barchman Wuytjers

G. Hondelink

J.A. Verder

J.H. van der Heide

J.H.J. van Bijlevelt

1820 - 1834

1834 - 1851

1851 - 1870

1870 - 1879

1879 - 1901

1901 - 1915

1915 - 1946

1946 - 1954

onder Jutphaas 1811 - 1818

D. Rother 1818 - 1838

W.F.H. Greup 1839 - 1851

G.N. Buddingh 1818 - 1850

J.C. de Bruyn 1850 - 1866

P.A. Walland 1866 - 1871

E. Adema 1872 - 1879

D.O. Heldewier 1879 - 1895

H. Ph. J. van Heemstra 1895 - 1907

A. Blankestijn 1907 - 1919

Th.P.J. Elsen 1920 - 1927

J.W. Henderson 1927 - 1939

H.A.J.M. van Koningsbruggen
1939 - 1951

Ch.F. de Roo van Alderwerelt
1952 - 1954

J.H. van der Heide

1954 - 1973

H.A.C. Middelweerd

1974 -

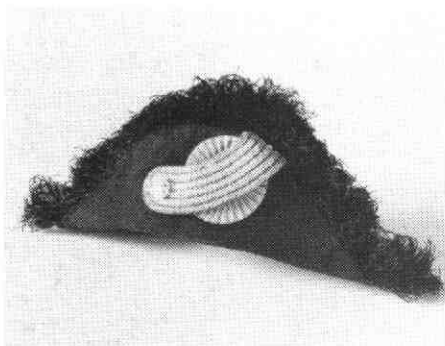
OUDENRIJN**VELDHUIZEN**

De burgemeestersbenoeming

De burgemeestersbenoeming geschiedt tegenwoordig nog steeds bij Koninklijk Besluit. De benoemde moet in handen van de Commissaris der Koningin de voorgeschreven eden afleggen en vervolgens kan in een plechtige raadsvergadering de installatie plaatsvinden.

De raad heeft in de benoemingsprocedure geen recht van voordracht, maar maakt op verzoek van de Commissaris der Koningin zijn gevoelens kenbaar met betrekking tot de aan de te benoemen burgemeester te stellen eisen van bekwaamheid en geschiktheid. De Commissaris doet voorstellen. Voordrachten voor burgemeesters van provinciale hoofdsteden en voor gemeenten boven 50.000 zielen passeren de ministerraad. Herbenoeming na 6 jaren is regel.

Behalve voorzitter van de raad en van het college van Burgemeester en Wethouders is de burgemeester de autoriteit die de gemeente bij allerlei gelegenheden vertegenwoordigt. Hij is verder verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde en hij heeft bij

"Driekanten hoed met zwarte liggende pluimen, zilveren lis en knoop, als aan den rok, en oranje cocarde".

brand het opperbevel. Hij is belast met de uitvoering van allerlei wetten en dat geldt ook voor raadsbesluiten en besluiten van B. en W. Hij zal die besluiten echter niet uitvoeren als hij ze in strijd acht met de wet of het algemeen belang; in dat geval moet hij schorsing of vernietiging bevorderen.

Onze burgemeesters

In het volgende geef ik een overzicht van alle burgemeesters die sinds het begin van de 19de eeuw de gemeenten

Haarzuilens, Oudenrijn, Veldhuizen en Vleuten hebben gediend.

Uit de rechterlijke archieven (behaard op het Rijksarchief te Utrecht), daterend uit de vóór-Franse tijd, leren wij de namen kennen van de laatste schouten "van de oude stempel". In De Haar (en Themaat) was dit Abraham van Toll, in Oudenrijn Daniël Rother, in Veldhuizen Gerrit Nicolaas Buddingh en in Vleuten Mr Philibert Josephus Wilhelmus van Odenhoven; de laatste was getrouwd met Johanna Cornelia Maria van Bijlevelt, een zuster van de man die hem zou opvolgen. Deze archieven lopen tot 1811.

In datzelfde jaar beginnen de registers van de burgerlijke stand en hieruit zijn de namen van hun opvolgers te halen; zij waren immers ook ambtenaar van de burgerlijke stand. We moeten daarbij wel rekening houden met de eerder genoemde samenvoegingen, die tot 1818 hebben geduurd. We vinden dan voor Haarzuilens Theodorus Keetell (m.i.v. 1818), voor Oudenrijn Daniël Rother (m.i.v. 1818), voor Veldhuizen Gerrit Nicolaas Buddingh (m.i.v. 1818) en voor Vleuten Johannes Hendrikus Josephus van Bijlevelt (m.i.v. 1811).

Epke Adema

1872 - 1879

Was een zoon van Mr Lollius Adema, officier van justitie te Heerenveen, en Tetje Bienema. Geboren 01-06-1813 te Oranjewoud en overleden 26-03-1883 te Apeldoorn.

Huwde in eerste echt 26-04-1839 te Oranjewoud met **Sara Susanna Ypey**, dochter van Mr Eco Ypey en Petronella Adriana Bienema. Geboren 23-01-1819 te Leeuwarden en overleden 21-11-1866 te Rauwerd.

Kinderen uit dit huwelijk:

Lollius	geb. 24-03-1841	Rauwerd
	+ 10-10-1859	Rauwerd
Eco	geb. 16-07-1842	Rauwerd
Leonardus	geb. 19-08-1843	Rauwerd
Tetje	geb. 20-07-1845	Rauwerd
	+ 08-07-1846	Rauwerd
Tetje	geb. 18-04-1847	Rauwerd
	+ 02-03-1848	Rauwerd
Willem Remelius	geb. 18-04-1847	Rauwerd
Nicolaas	geb. 15-02-1849	Rauwerd
	+ 12-01-1872	Rauwerd
Johan Hora	geb. 05-07-1851	Rauwerd
	+ 07-12-1852	Rauwerd

Huwde in tweede echt 01-08-1868 te Kleef met **Eleonora Christina Susanna Bouricius**, dochter van Louis Gerard Bouricius, eerste luitenant infanterie, provinciaal hoofdinspecteur directe belastingen te Utrecht, en Bodina Buma. Geboren 09-10-1820 te Leeuwarden en overleden 24-11-1888 te 's-Gravenhage.

Uit dit huwelijk zijn geen kinderen bekend.

Hij en zijn tweede vrouw vestigden zich te Harmelen op 19-02-1872, komende uit Rauwerderhem waar hij burgemeester was.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen en Veldhuizen bij K.B. van 03-01-1872 no. 22; ontslag bij K.B. van 24-03-1879 no. 5.

Het echtpaar vertrok op 19-05-1879 naar Apeldoorn. Hij was Nederlands Hervormd.

Jhr Jan Willem Antonie Barchman Wuijters

1879 - 1901

Was een zoon van Jhr Hendrik Jan Marie Barchman Wuijters, ontvanger der registratie, en Antonia Elisabeth van Meurs. Geboren 13-02-1847 te Harderwijk en overleden 03-06-1926 te Vleuten. Huwde 07-05-1874 te Utrecht met **Jkvr. Suzette (Susanna) Amelia Martens**, dochter van Jhr Jacob Carel Martens, zonder beroep, en Johanna Françoise Henriette Meertens. Geboren 05-01-1851 te Zeist en overleden 14-11-1920 te Utrecht.

Kinderen uit dit huwelijk:

Hendrik Jan Marie geb. 04-02-1875 Loosdrecht
 Johanna Françoise Henriette geb. 23-05-1876 Arnhem
 Jacqueline Caroline geb. 30-11-1879 Vleuten
 + 14-03-1881 Vleuten

Het echtpaar vestigde zich op 24-04-1879 te Vleuten, komende uit Wadenoyen.

Benoemd tot burgemeester van Vleuten, Haarzuilens en Oudenrijn bij K.B. van 12-04-1879 no. 11; ontslag bij K.B. van 21-09-1901 no. 37 wegens benoeming tot burgemeester van Amersfoort.

Beiden vertrokken naar Amersfoort, maar kwamen vandaar weer terug naar Vleuten op 21-08-1918.

Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: B. Overkleef te De Meern.

Jhr Mr Willem Hendrik de Beaufort 1870 - 1879

Was een zoon van Jhr Mr Pieter de Beaufort, lid Gedeputeerde Staten van Utrecht, en Catharina Johanna van Eijsinga. Geboren 14-09-1844 te Utrecht.

Huwde 03-07-1868 te Tietjerksteradeel met

Jkvr. Boudina Lucia Ebella van Sminia, dochter van Jhr Mr Hobbe Baerdts van Sminia, burgemeester van Tietjerksteradeel, en Jkvr. Wiskje Coehoorn van Scheltinga. Geboren 11-12-1844 te Bergum.

Kinderen uit dit huwelijk:

Pieter Benjamin geb. 03-07-1869 Zeist
 + 04-10-1869 Zeist
 Catharina Johanna geb. 02-08-1872 Vleuten
 Pieter Benjamin geb. 26-06-1874 Vleuten
 Clara Maria geb. 28-03-1877 Vleuten

Het echtpaar vestigde zich op 01-07-1870 te Vleuten, komende uit Utrecht.

Benoemd tot burgemeester van Vleuten, Haarzuilens en Oudenrijn bij K.B. van 05-05-1870 no. 18; ontslag bij K.B. van 08-04-1879 no. 6.

Het echtpaar vertrok op 25-04-1879 naar Driebergen.

Hij was Nederlands Hervormd.

Albertus Blankestijn

1907 - 1919

Was een zoon van Cornelis Blankestijn, gemeenteveldwachter, en Cornelia van de Kolk. Geboren 10-12-1865 te Amerongen. Huwde 27-04-1893 te Lienden met

Hermine van Doorn, dochter van Antonie van Doorn, boomkweker, en Catharina van Hattem.

Geboren 19-03-1870 te Lienden.

Kinderen uit dit huwelijk:

Cornelia Catharina Jansje geb. 22-10-1896 Oegstgeest
 Anthonie Albertus Herman Karel geb. 09-10-1898 Edam

Hij en zijn echtgenote vestigden zich op 16-12-1907 te Harmelen, komende van Watergraafsmeer.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen en Veldhuizen bij K.B. van 18-09-1907 no. 94; ontslag per 01-01-1920.

Het echtpaar vertrok op 31-12-1919 naar Amsterdam.

Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: Gemeentearchief Harmelen.

Jan Carel de Bruyn

1850 - 1866

Was een zoon van Jan Wouter de Bruyn, koopman, en Willemina Romeyn. Geboren 13-02-1803 te Kockengen en aldaar overleden 13-02-1866. Huwde in eerste echt 02-12-1832 te Kockengen met

Neeltje van Schaardenburg, dochter van Jan van Schaardenburg, bierbrouwer, en Geertje de Vries. Geboren 26-11-1808 te Kockengen en aldaar overleden 21-08-1840.

Kinderen uit dit huwelijk:

Jan Gerard geb. 24-10-1836 Kockengen
 Gerarda Willemina geb. 11-04-1838 Kockengen
 Huwde in tweede echt 17-12-1841 te Kockengen met

Adriana Maria Repelius, dochter van Marinus Repelius en Maria Romeyn. Volgens haar huwelijksacte werd zij 19-04-1813 te Haarlem geboren, maar zij is in de registers van de burgerlijke stand te Haarlem niet te vinden. In het lidmatenregister van de Nederlands Hervormde kerk te Kockengen vond ik dat zij aldaar inkwam met kerkelijke attestatie van Amsterdam d.d. 28-03-1844.

Kinderen uit dit huwelijk:

Adrianus Marinus geb. 22-12-1842 Kockengen
 Maria geb. 10-10-1849 Kockengen
 Willemina geb. 02-09-1851 Kockengen
 Jan Wouter geb. 08-09-1853 Kockengen

Jan Carel de Bruyn was bierbrouwer te Kockengen.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen, Veldhuizen, Kockengen en Laag Nieuwkoop bij K.B. van 01-01-1850 no. 40. Zijn overlijden maakte een einde aan zijn burgemeesterschap. Zijn tweede vrouw vertrok 05-07-1870 naar Ubbergen.

Hij was Nederlands Hervormd.

Gerrit Nicolaas Buddingh

1818 - 1850

Was een zoon van Nicolaas Wihelmus Buddingh, notaris, en Johanna Jacoba Knel. Gedoopt 02-06-1782 in de Janskerk te Utrecht en overleden 25-05-1850 te Harmelen. Huwde 05-08-1819 te Utrecht met

Andrietta Petronella Heynsius, dochter van Cornelis Heynsius, koopman en reder te Rotterdam, en Maria van Schaak van El. Geboren 18-07-1792 te Rotterdam en overleden 18-10-1827 te Harmelen.

Kinderen uit dit huwelijk:

Nicolaas Wihelmus geb. 16-06-1820 Utrecht
 Bartha Maria geb. 02-11-1821 Harmelen
 Maria Johanna Jacoba geb. 04-05-1823 Harmelen
 Cornelia Maria Johanna geb. 09-10-1824 Harmelen
 Gerrit Andries geb. 26-02-1826 Harmelen
 Francina Wihelmina geb. 10-10-1827 Harmelen

Hij was notaris.

Publicatie van zijn benoeming tot schout van Harmelen

en Veldhuizen 02-01-1818 door Gedeputeerde Staten van Utrecht; ontslag bij K.B. van 01-01-1850 no. 40.

Hij was Nederlands Hervormd.

N.B. Gerrit Nicolaas Buddingh was in 1811 schout van het gerecht Veldhuizen en tevens gadermeester van Maarssenbroek en Rosweide. Hij werd bij besluit van de prefect van het Departement van de Zuiderzee van 19-12-1811 benoemd tot maire van Harmelen, waarbij Veldhuizen was gevoegd.

Gerardus Johannes Henricus van Bijlevelt
1834 - 1870

Was een zoon van Johannes Hendrikus Josephus van Bijlevelt, burgemeester van Vleuten en Haarzuilens, en Geertruida van Schalkwijk. Geboren 13-10-1811 te Vleuten en aldaar overleden 02-04-1870. Huwde 20-04-1836 in eerste echt te Vleuten met

Cornelia Catharina Johanna Kipp, weduwe van Gerard Groen, dochter van Antonius Kipp en Catharina Tuijlen. Gedoopt 20-05-1794 te Gorinchem en overleden 06-02-1858 te Vleuten.

Kind uit dit huwelijk:

Willem Hendrik Antonie geb. 22-11-1838 Utrecht
Huwde 06-09-1860 in tweede echt te Wehl met

Johanna Maria Wilhelmina Melchers, dochter van Gerhardus Melchers, burgemeester van Wehl, en Agnes Ernestina Voss. Geboren 03-03-1831 te Wehl.

Kinderen uit dit huwelijk:

Agnes Ernestina Maria Geertruida geb. 20-12-1861 Vleuten
Philibertus Joannes Simon geb. 26-08-1863 Vleuten
Henricus Bernardus Gerardus geb. 04-07-1865 Vleuten

Zijn tweede vrouw vestigde zich op 31-10-1860 te Vleuten, komende uit Wehl; na de dood van haar man vertrok zij op 09-05-1871 naar Zevenaar.

Hij was landbouwer en woonde op Groot Zand.

Benoemd tot burgemeester van Vleuten en Haarzuilens bij K.B. van 23-09-1834 no. 71 en van Oudenrijn bij K.B. van 31-12-1851 no. 80. Zijn dood maakte een einde aan zijn burgemeesterschap.

Hij was Rooms-Katholiek.

Johannes Hendrikus Josephus van Bijlevelt
1811 - 1834

Was een zoon van Willem Hendrik van Bijlevelt, brouwer en schepen te Vleuten, en Aleijda Odilia van Rietveld. Geboren 02-01-1781 te Vleuten en 11-09-1834 aldaar overleden. Huwde 02-01-1803 in de Rooms Katholieke kerk aan de Stadsdam te Oudenrijn met

Geertruida van Schalkwijk, dochter van Gerardus van Schalkwijk en Maria Peek. Geboren 18-12-1776 te Vleuten en 06-11-1866 aldaar overleden; zij was bij haar overlijden bierbrouwster.

Kinderen uit dit huwelijk:

Wilhelmus Henricus Antonius geb. 02-10-1803 Vleuten
Maria Aleijda Odilia geb. 08-03-1805 Vleuten
Gerardus Johannes Hendricus geb. 13-10-1811 Vleuten
Johannes Franciskus Josephus geb. 25-10-1813 Vleuten
Philibertus Josephus Wilhelmus geb. 09-03-1816 Vleuten
Hermanus Paulus Martinus geb. 29-09-1819 Vleuten

Hij was bierbrouwer.

In het oud-archief van Vleuten bevindt zich in inventarisnummer 6 het besluit van 19-12-1811 van de prefect van het Departement van de Zuiderzee, betreffende de benoeming

van J.H.J. van Bijlevelt tot maire van Vleuten, met het verzoek zijn eed schriftelijk in te zenden.

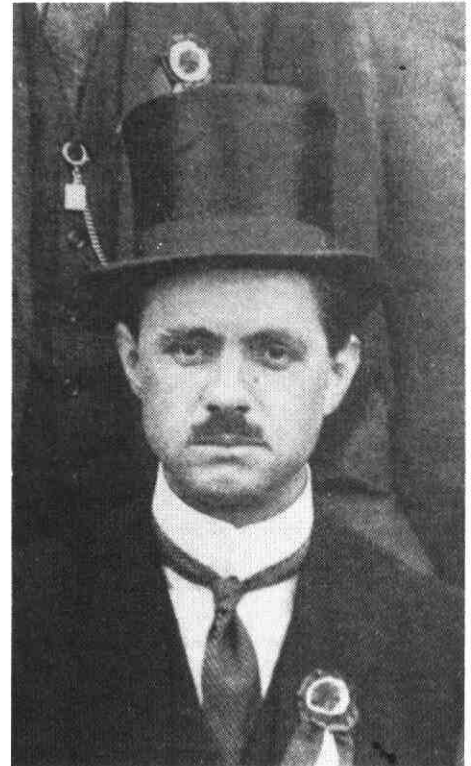
Publicatie van zijn benoeming tot schout van Vleuten 02-01-1818 door Gedeputeerde Staten van Utrecht, berustend op het K.B. van 16-08-1817.

Benoemd tot schout van De Haarzuilens bij K.B. van 27-06-1820 no. 42, als opvolger van Theodorus Keetell.

Zijn overlijden maakte een eind aan zijn loopbaan als burgemeester van Vleuten en Haarzuilens.

Hij was Rooms-Katholiek.

Theodoor Petrus Jan Elsen 1920 - 1927

Was een zoon van Nicolaas Gijsbertus Elsen, landbouwer, en Margaretha Theodora de Leeuw. Geboren 28-01-1887 te Wamel. Huwde 10-06-1914 te Wamel met

Maria Theodora Binnendijk, dochter van Wilhelmus Lambertus Binnendijk, opzichter Rijkswaterstaat, en Maria Helena Willemsen. Geboren 23-06-1885 te Wamel.

Kinderen uit dit huwelijk:

Nicolaas Willem geb. 21-09-1915 Wamel
Willem Maria geb. 05-05-1917 Montfoort
Jozef Gijsbert geb. 19-03-1919 Montfoort
Gerard Louis geb. 07-10-1920 Harmelen
Maria Margaretha geb. 02-12-1921 Harmelen
Henri Alfons Marie geb. 17-05-1923 Harmelen
Joan Theodoor Marie geb. 29-12-1924 Utrecht

Zij vestigden zich te Harmelen op 17-02-1920, komende van Montfoort; hij was burgemeester van Montfoort en Willeskop.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen en Veldhuizen bij K.B. van 12-12-1919 no. 177; ontslag bij K.B. van 04-02-1927 no. 7 wegens benoeming tot burgemeester van Naaldwijk, waarheen het echtpaar op 05-05-1927 vertrok.

Hij was Rooms Katholiek.

Foto: Gemeentearchief Harmelen.

Eduard Constantijn Erzeij**1915 - 1925**

Was een zoon van Pompeus Alexander Erzeij, kolonel der dragonders, en Henriette Johanna Oldenburg. Geboren 17-03-1860 te Arnhem. Huwde 26-10-1905 te Bussum met **Maria Petronella Kleijn van Willigen**, dochter van Francois Cornelis Kleijn van Willigen, koopman, lid van de Delftse gemeenteraad, en Maria Petronella van der Willigen. Geboren 06-11-1855 te Delft.

Kinderen zijn uit dit huwelijk niet bekend.

Hij was burgemeester van Jutphaas, waar hij en zijn vrouw zich vestigden op 08-05-1914, komende van Baarle Nassau.

Benoemd tot burgemeester van Oudenrijn bij K.B. van 16-04-1915 no. 29, ontslag bij K.B. van 23-03-1925 no. 68.

Vertrokken op 31-03-1925 naar Oudenrijn en vandaar op 28-12-1926 naar Utrecht.

Hij was Evangelisch Luthers, zij Nederlands Hervormd.

Foto: Streekarchivariaat ZW Utrecht te Benschop.

Willem Frederik Hendrik Greup**1839 - 1851**

Was een zoon van Pieter Greup en Dirkje van Luterveld. Bij het huwelijk van hun zoon was Pieter reeds overleden; zijn weduwe was toen directrice van het postkantoor van Schoonhoven. Geboren 01-02-1802 te Schoonhoven. Huwde 04-06-1835 te Utrecht met

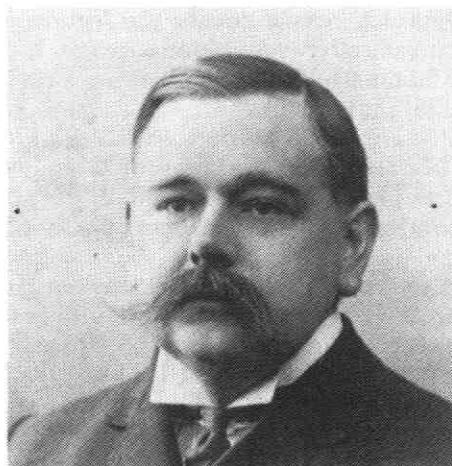
Antoinetta Diena Maria Clasina Coets, weduwe van Jan Hendrik van Teijlingen Thielen, dochter van Cornelis Christianus Coets en Johanna Cornelia van Baggen. Gedoopt 01-07-1804 te Oosterhout.

Uit dit huwelijk zijn geen kinderen bekend.

Hij was *commis der Brieven Posterij* te Utrecht.

Benoemd tot burgemeester van Oudenrijn bij K.B. van 12-04-1839 no. 106 en zulks met vrijstelling van de bepalingen van art. 3 lid c van het reglement op het plattelandisch bestuur voor zoo veel het vereischte nopens de inwoning betreft, zoo lang hij in zijne tegenwoordige woonplaats Utrecht zal zijn gevestigd; ontslag bij K.B. van 31-12-1851 no. 80.

Hij was Nederlands Hervormd.

Hendrik Philip Jacob baron van Heemstra**1895 - 1907**

Was een zoon van Mr Willem Hendrik Johan baron van Heemstra, burgemeester van Jutphaas, en Wilhelmina Cornelia de Beaufort. Geboren 04-09-1867 te Jutphaas. Huwde 30-09-1896 te Doorn met

Anna Maria Cornelia Roosmale Nepveu, dochter van Louis Reinier Jan Anthonie Roosmale Nepveu, kapitein, adjudant van prins Frederik, en Cornelia Hermina Anna baronesse Bentinck van Schoonheten. Geboren 15-11-1865 te 's-Gravenhage.

Kinderen uit dit huwelijk:

Cornelia Hermina Anna	geb. 24-10-1897 Harmelen
Wilhelmina Louise Marie	geb. 05-07-1899 Harmelen

Hij vestigde zich op 14-11-1895 te Harmelen, komende uit Driebergen, en zij op 31-12-1896, komende uit Doorn.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen en Veldhuizen bij K.B. van 04-11-1895 no. 21; ontslag bij K.B. van 13-07-1907 no. 13 wegens benoeming tot burgemeester van De Bildt.

Het echtpaar vertrok op 01-10-1907 naar De Bildt.

Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: Gemeentearchief Harmelen.

Johannes Hillarius van der Heide**1946 - 1974**

Was een zoon van Gerrit van der Heide, drogist, en Marijke de Jager. Geboren 09-05-1913 te Haskerland en overleden 23-06-1983 te Zeist. Huwde 29-06-1946 te Montfoort met

Maria Agatha Ida Kemme, dochter van Joannes Bernardus Kemme, burgemeester van Montfoort, en Maria Rosa Robben. Geboren 04-05-1922 te Montfoort.

Kinderen uit dit huwelijk:

Gerard Bernard Johan Maria geb. 21-07-1947 Vleuten
 Bernard Michael Clemens Mariageb. 28-11-1948 Vleuten
 Rosa Maria Theresia Bernadette geb. 02-05-1950 Vleuten
 Michael Frans Joseph Maria geb. 01-02-1952 Vleuten

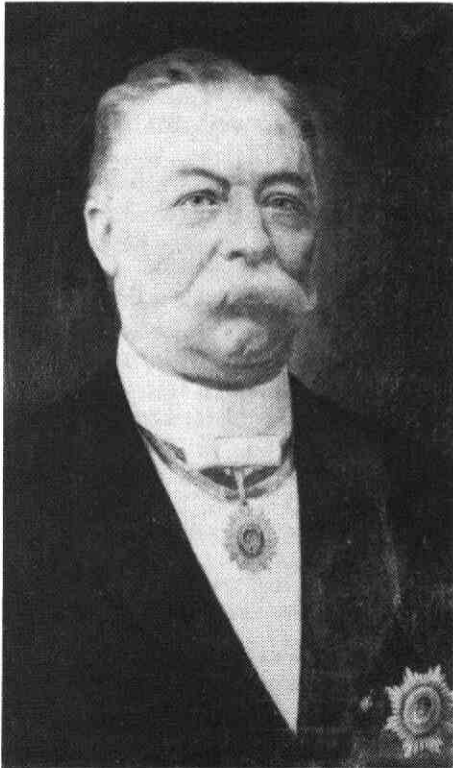
Benoemd tot burgemeester van Vleuten en Haarzuilens bij K.B. van 18-11-1946 no. 15 en tot burgemeester van de nieuwe gemeente Vleuten-De Meern bij K.B. van 27-10-1953 no. 17; ontslag bij K.B. van 07-11-1973 no. 13.

Hij was Rooms Katholiek.

Foto: Gemeentearchief Vleuten-De Meern.

Daniël Ocker Heldewier

1879 - 1895

Was een zoon van Charles Daniël Heldewier, brander in wijnen, en Françoise Clara Susanna van Kerchem. Geboren 26-10-1840 te 's-Gravenhage.

Huwde in eerste echt 10-03-1870 te Utrecht met

Maria Henrietta Arnoldina Coerman, dochter van Gijsbertus Johannes Coerman, eerste luitenant artillerie, en Henriette Françoise Charlotte de Favange. Geboren 02-04-1840 te Breda en overleden 16-03-1884 te Harmelen. Uit dit huwelijk zijn geen kinderen bekend.

Huwde in tweede echt 30-10-1886 te Zoelen met

Caroline Suzette Hasselman, dochter van Catharinus Johannes Hasselman, landeigenaar, en Charlotte Catharina van Son. Geboren 12-03-1852 te Zoelen.

Uit dit huwelijk zijn evenmin kinderen bekend.

Hij en zijn eerste echtgenote vestigden zich op 07-05-1879 te Harmelen, komende van Wijk bij Duurstede waar hij burgemeester was.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen en Veldhuizen bij K.B. van 29-03-1879 no. 5; ontslag bij K.B. van 12-10-1895 no. 24.

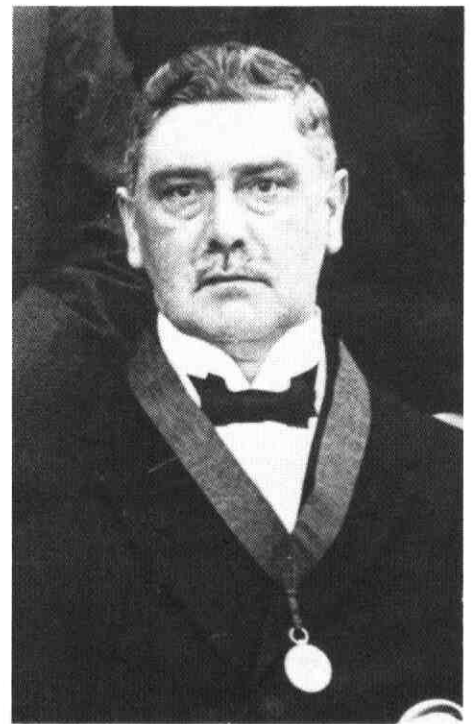
Hij en zijn tweede echtgenote vertrokken op 18-11-1895 naar Rheden.

Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: naar een geschilderd portret (olieverf op doek, 63 x 49 cm) in de "grote" commissiekamer van het gemeentehuis te Harmelen, in 1928 aan die gemeente geschonken door Mevr. G.A. Gerlings-Hasselmann te Utrecht.

Johannes Wilhelmus Henderson

1927 - 1939

Was een zoon van Willem Henderson, militair (ten tijde van het huwelijk van zijn zoon sergeant-majoor), en Maria Theresia Hillegonda Jansen. Geboren 03-05-1874 te Gorinchem. Huwde 06-10-1903 te Amersfoort met

Emma Maria Hubertina Hamers, dochter van Petrus Josephus Hamers, winkelier in manufacturen, en Marie Hubertine Philomène Botti. Geboren 24-09-1881 te Amersfoort.

Kinderen zijn uit dit huwelijk niet bekend; wèl een pleegdochter:

Cornelie Maria Hubertine geb. 12-08-1909 Nijmegen

Hij had een militaire loopbaan achter de rug en was o.a. tweede luitenant kwartiermeester te Amersfoort.

Het echtpaar vestigde zich 17-02-1920 te Harmelen, komende van Montfoort.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen en Veldhuizen bij K.B. van 05-05-1927 no. 18; ontslag bij K.B. van 24-02-1939 no. 52.

Beiden vertrokken op 04-05-1939 naar Vught.

Hij was Rooms Katholiek.

Foto: Gemeentearchief Harmelen.

Gerrit Hondelink**1901 - 1915**

Was een zoon van Jan Willem Hondelink, sociëteithouder, en Engelina ter Weeme. Geboren 04-04-1857 te Neede en overleden 03-01-1915 te Losser. Huwde 29-04-1880 te Vleuten met

Cornelia Davelaar, dochter van Teunis Davelaar, veehouder, en Grietje Doornbal. Geboren 13-12-1850 te Vleuten.

Kinderen uit dit huwelijk:

Margaretha Engelina	geb. 24-04-1881	Vleuten
	+ 02-08-1882	Vleuten
Johanna Willemina Antonia	geb. 25-06-1882	Vleuten
Antonie	geb. 27-10-1883	Vleuten
	+ 27-10-1883	Vleuten
Margaretha Engelina	geb. 09-03-1886	Vleuten
Jan Willem	geb. 23-07-1887	Vleuten

Hij vestigde zich op 10-06-1876 te Vleuten, komende van Neede, en was achtereenvolgens ambtenaar ter gemeentesecretarie en gemeentesecretaris.

Benoemd tot burgemeester van Vleuten, Haarzuilens en Oudenrijn bij K.B. van 04-11-1901 no. 8; hij overleed vóór het einde van zijn ambtstermijn.

Zijn weduwe vertrok op 03-06-1915 naar Bodegraven.

Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: C.J. Koetsier te Veenendaal.

Theodorus Keetell**1818 - 1820**

Was een zoon van Theodorus Henricus Keetell, Medicinæ Doctor, en Berta Nieuwenhuys. Gedoopt 22-11-1791 in de R.K. kerk aan de Herenstraat te Utrecht. Huwde 07-07-1813 te Utrecht met

Anna Isabella Maria van Steenhardt, dochter van Joannis Alexander van Steenhardt en Maria Adriana Wilmers. Gedoopt 26-03-1791 in de R.K. kerk aan de Varkenstraat te Arnhem.

Kinderen uit dit huwelijk:

Theodora Henrietta Maria	geb. 04-06-1814	Utrecht
Maria Alexandrina	geb. 1816	Warmond
	+ 24-06-1825	Utrecht

Theodorus Paulus	geb. 18-07-1817	Utrecht
	+ 17-02-1818	Utrecht
Elisabetha Maria	geb. 22-03-1820	Utrecht
	+ 15-05-1820	Utrecht
Wilhelmus Johannes Henricus Gregorius	geb. 04-09-1822	Utrecht
Maria Alexandrina	geb. 09-12-1825	Utrecht

Hij was commies bij het Utrechtse stadsbestuur en woonde te Utrecht. De ouders van zijn vrouw woonden in 1813 (ten tijde van het huwelijk van hun dochter) te Warmond.

Publicatie van zijn benoeming tot schout van De Haarzuilens 02-01-1818 door Gedeputeerde Staten van Utrecht; ontslag bij K.B. van 27-06-1820 no. 42.

Hij was Rooms Katholiek.

Hendricus Alexander Joseph Marie van Koningsbruggen**1939 - 1951**

Was een zoon van Theodorus Petrus van Koningsbruggen, winkelier in groente en fruit, en Bernardina Catharina Maria Hubers. Geboren 13-03-1909 te 's-Gravenhage. Huwde 06-09-1939 te Harmelen met

Maria Hendrika Elisa Huppertz, dochter van Johannes Franciskus Julius Huppertz, apotheker, en Elizabeth Maria Franciska van der Velden. Geboren 04-03-1910 te Heerlen.

Kinderen uit dit huwelijk:

Elisabeth Walburga Liduina Maria	geb. 18-10-1941	Harmelen
Bernardina Theresia Adelheid Maria	geb. 26-02-1943	Harmelen
Willibrordus Theodorus Johannes Maria	geb. 24-06-1944	Harmelen
Theodorus Willibrordus Stephanus Maria	geb. 06-11-1945	Harmelen
Julius Servatius Joseph Maria	geb. 05-11-1947	Harmelen
Maria Cunera Catharina Monica	geb. 26-01-1949	Harmelen
Bernadette Monica Maria	geb. 31-10-1950	Harmelen

Hij vestigde zich op 16-05-1939 te Harmelen, komende uit Wateringen.

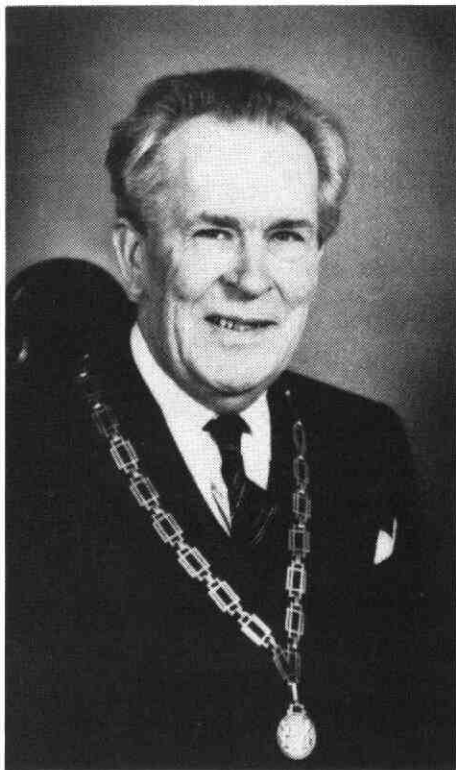
Benoemd tot burgemeester van Harmelen en Veldhuizen bij K.B. van 04-05-1939 no. 14; ontslag bij K.B. van 28-11-1950 no. 14 wegens benoeming tot burgemeester van Culemborg.

Het echtpaar vertrok op 18-10-1951 naar Culemborg.

Hij was Rooms Katholiek.

Foto: Gemeentearchief Harmelen.

Mr Hermanus Antonius Cornelis Middelweerd
1974 -

Is een zoon van Cornelis Gaugericus Middelweerd, landbouwer, en Wilhelmina Adriana Vernooij. Geboren 19-08-1920 te Cothen. Huwde 22-08-1950 te Huissen met **Theodora Jacoba Maria Vermeulen**, dochter van Gijsbertus Henricus Maria Vermeulen, landbouwer, en Anna Maria Mathilda Bus. Geboren 22-08-1920 te Huissen.

Kinderen uit dit huwelijk:

- Cornelis Hermanus Joseph Maria
geb. 08-12-1951 Cothen
- Gijsbertus Everardus Joseph Maria
geb. 17-06-1953 Cothen
- Hermanus Antonius Joseph Maria
geb. 30-03-1956 Cothen

Kwamen in 1974 van Montfoort; hij was burgemeester van Montfoort en Willeskop.

Benoemd tot burgemeester van Vleuten-De Meern bij K.B. van 10-06-1974 no. 12; ontslag bij K.B. van 13-03-1985 no. 3. Bij besluit van de Commissaris der Koningin van 06-05-1985 belast met de waarneming van het burgemeestersambt, hangende de procedure van de gemeentelijke herindeling.

Hij is Rooms Katholiek.

Foto: Gemeentearchief Vleuten-De Meern.

Charles Francois de Roo van Alderwerelt
1952 - 1954

Was een zoon van Charles Francois de Roo van Alderwerelt, koopman, en Margaretha Sophia Diemont. Geboren 20-09-1901 te Bloemendaal. Huwde in eerste echt 02-04-1942 te Utrecht (chtscheiding 21-11-1947) met

Margaretha Johanna van Luyn, gescheiden echtgenote van Ferdinand Touw, dochter van Gerrit van Luyn, handelsagent, en Jannetje van Ruiswijk.

Geboren 19-04-1911 te Utrecht.

Uit dit huwelijk werden geen kinderen geboren.

Huwde in tweede echt 30-07-1954 te Maarsse met

Henriette Françoise Margaretha barones van Tuyll van Serooskerken, dochter van Ir Frederik Christiaan Constantijn baron van Tuyll van Serooskerken, landbouwkundig ingenieur, en Lucile Agnes barones van Lynden. Geboren 04-05-1926 te Zuilen.

Uit dit huwelijk:

Daniël Egbert Hendrik geb. 15-04-1956 Oudenrijn

Was hoogheemraad van het Hoogheemraadschap Lekdijk Bovendams, secretaris-penningmeester van het Waterschap Heycop genaamd de Lange Vliet, lid van de gemeenteraad van Oudenrijn.

Tengevolge van het vertrek van de burgemeesters Taets van Amerongen (van Oudenrijn) en van Koningsbruggen (van Harmelen en Veldhuizen) en de in gang zijnde herindelingsprocedure, moest tijdelijk in het burgemeesterschap worden voorzien.

Hij werd door de commissaris der Koningin in Utrecht met ingang van 01-01-1952 tot nader order belast met de vervanging van het ambt van burgemeester in de genoemde gemeenten. Zijn ontslag viel samen met de benoeming op 01-01-1954 van van der Heide als burgemeester van de nieuwe gemeente Vleuten-De Meern.

Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: Mevr. H.F.M. de Roo van Alderwerelt-van Tuyll van Serooskerken te Amersfoort.

Daniël Rother**1818 - 1838**

Was een zoon van Johan Frederik Rother, en Anna Catrina Drinkgern. Gedoopt 26-09-1756 in de Evangelisch Lutherse kerk te Utrecht en overleden 02-03-1839 te Utrecht. Huwde 12-05-1794 in de Evangelisch Lutherse kerk te Utrecht met

Catharina Zuijger, dochter van Anthony Christiaan Zuijger, pasteibakker, en Catharina Visser. Gedoopt 11-01-1766 in de Lutherse kerk te Amsterdam.

Uit dit huwelijk zijn geen kinderen bekend.

Daniël Rother was notaris te Utrecht.

Publicatie van zijn benoeming tot schout van Oudenrijn 02-01-1818 door Gedeputeerde Staten van Utrecht; afgetreden 02-01-1838.

Hij was Evangelisch Luthers.

N.B. Daniël Rother was in 1811 schout van het gerecht Oudenrijn, maar raakte deze post kwijt toen Oudenrijn opging in de mairie Jutphaas m.i.v. 01-01-1812.

Willem Hendrik baron Taets van Amerongen**1925 - 1952**

Was een zoon van Jan Karel baron Taets van Amerongen, burgemeester van Renswoude, en Louise Henriette van Eeghen. Geboren 21-05-1895 te Renswoude. Huwde in eerste echt 05-07-1921 te Utrecht (echtscheiding 09-08-1933) met

Agatha Geertruida Wilhelmina de Bordes, dochter van Cornelis Eliza Jan de Bordes, commissionair in effecten, en Henrietta Antoinetta van Walré. Geboren 08-01-1899 te Utrecht.

Kinderen uit dit huwelijk:

Machteld Sophie Henriette geb. 09-04-1922 Amerongen
 Cornelia Eliane Jeanne geb. 21-11-1925 Utrecht
 + 05-09-1932 Oudenrijn
 Helwig Louise Ernestine geb. 22-07-1929 Oudenrijn
 Huwde in tweede echt 12-07-1934 te Baarn met
Cornelia Charlotte Bieruma Oosting, gescheiden echt-

genote van Jhr Wilco Julius van Sminia, dochter van Mr Jan Bieruma Oosting, advocaat en procureur, ambtenaar O.M. en grootgrondbezitter, en Adriana Janke barones van Harinxma thoe Slooten. Geboren 20-04-1899 te Leeuwarden.

Kinderen zijn uit dit huwelijk niet bekend.

Hij en zijn eerste vrouw vestigden zich te Oudenrijn op 20-09-1926, komende van Utrecht.

Benoemd tot burgemeester van Oudenrijn bij K.B. van 27-04-1925 no. 23, ontslag bij K.B. van 14-12-1951 no. 17 wegens benoeming tot burgemeester van Driebergen. Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: Gemeentearchief Vleuten-De Meern.

Johannes Anthonius Verder**1915 - 1946**

Was een zoon van Hendricus Verder, landeigenaar en rentenier, en Christina Zaal. Geboren 18-10-1884 te Vinkeveen, overleden 08-02-1975 te Vleuten.

Huwde 05-08-1915 te Haarlem met

Marie Liesker, dochter van Anthonius Marie Jozef Liesker, chemisch ingenieur, en Maria Theresia Stephania Gräffner. Geboren 12-08-1892 te Liers (België).

Kinderen uit dit huwelijk:

Henricus Antonius Joannes	geb. 17-01-1917	Vleuten
Maria Theresia Stephania	geb. 11-02-1918	Vleuten
Antonius Justus Wilhelmus	geb. 16-10-1920	Vleuten
Joannes Antonius Henricus	geb. 07-07-1922	Vleuten
Wilhelmus Henricus Joseph	geb. 05-03-1924	Vleuten
Christina Maria	geb. 03-11-1925	Vleuten
	+ 10-05-1929	Vleuten
Andreas Franciscus	geb. 30-11-1931	Vleuten

Hij vestigde zich op 21-05-1915 te Vleuten, komende uit Castricum, en zij op 05-08-1915, komende uit Haarlem. Benoemd tot burgemeester van Vleuten en Haarzuilens bij K.B. van 16-04-1915 no. 29; ontslag op 18-05-1946.

Hij was Rooms-Katholiek.

Foto: Mevr. M. Verder-Liesker te Vleuten.

Mr Pieter Anthony Walland**1866 - 1871**

Was een zoon van Mr Pieter Carel Walland, advocaat, en Margaretha Henriette Jacoba Hinlopen. Geboren 20-05-1836 te Zeist en overleden 20-10-1871 te Utrecht. Hij was ongehuwd.

Hij kwam van Veldhuizen.

Benoemd tot burgemeester van Harmelen, Veldhuizen, Kockengen en Laag Nieuwkoop bij K.B. van 14-06-1866 no. 52; hij overleed vóór het einde van zijn eerste ambts-termijn.

Hij was Nederlands Hervormd.

Foto: Gemeentearchief Harmelen.

Bronnen

Vele gemeente-secretarieën en- archieven.

Bijzondere dank aan: de heer Beets (archieff provinciaal bestuur Utrecht), mevrouw van Eijk (gemeentesecretarie Kockengen), de heer Janssen (streekarchivariaat ZW Utrecht), mevrouw van der Meulen (gemeentelijke archiefdienst Utrecht), de heer Noordam (gemeentearchief Nieuwegein), de heer Schenk (gemeentesecretarie Harmelen), de heer Temminck (gemeentelijke archiefdienst Haarlem) en de heer van der Zandt (gemeentearchief Vleuten-De Meern).

Foto's en reproducties voor het merendeel: J. Rodenburg te Vleuten.

Agenda

Dinsdag 14 oktober

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten

Algemene **contactavond** voor iedereen met vragen, plannen of ideeën.

Dinsdag 18 november

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten

Algemene **contactavond**; zie boven.

Aan diegenen, die onze agenda, in vergelijking met die van andere historische verenigingen, wat magertjes vinden, geeft het bestuur het volgende in overweging.

Het is geen kunst een excursie te organiseren naar een of ander kasteel of museum om daar een boeiend verhaal te horen en een interessante rondleiding mee te maken. Dergelijke mogelijkheden zijn er te over en het is de vraag of onze vereniging zich daar nu ook mee moet gaan bezighouden. Onze eigen (locale en regionale) historie komt er namelijk veelal nauwelijks aan te pas.

Een andere mogelijkheid, de lezing, is eveneens een teer punt. Goede sprekers, die echt iets te zeggen hebben over wat ons in eerste instantie interesseert, zijn er niet veel. Anderen kunnen wel een goed verhaal houden, maar dat is dan van algemene aard of het onderwerp ligt weer buiten onze regio. In beide gevallen echter durven wij zo'n spreker slechts te vragen als we er

Al, J.P.
Berg, A.H. van de
Bruntink, Ing. T.
Dijkerman-Wensma, Mevr. E.J.G.
Dubbelman, G.P.
Ebbens, S.
Eijzenbach, J.
Engelen, Mevr. M. van
Exter, H. den
Gangelen, A.J. van
Goes, W.C.M.
Graafland, N.
Griffioen, A.C.
Grift, A. v.d.
Grind-van Hengstum, Mevr. C.J. van der
Hanswijk, W. van
Hengst, F.C.
Heuvel, A.A. van den
Joosten, J.H.
Kempen, H.
Kooijman, J.
Kruis, C.
Linde, H. van der
Mik, T.
Miltenburg, J.W.J.
Mooyman, C.
Ooy, K. van
Oskam, F.
Oude Wansink, A.E.
Reinhard, J.M.
Rooijen, Mevr. L.W.Th. van
Roskamp, K.
Schaik, Th.J. van
Schijf, Mevr.
Schuckink Kool-Been, Mevr. J.
Steenbergen, J.J.
Uiterwaal, Th.
Veer, R.H.J. van der
Veldkamp, Mevr. W.
Visser, A.A.H.M.
Vonk, C.G.
Vpourtman, G.H.
Wel-Veerkamp, Mevr. E. van der

25 september 1986.

zeker van kunnen zijn dat er ook voldoende belangstelling is te verwachten.

M.a.w.: het bestuur van uw vereniging nodigt u uit uw wensen in deze kenbaar

Nieuwe leden

Wolweverslaan 7	3454	GK	De Meern
Spinsterlaan 8	3454		De Meern
Henri Dunantlaan 8	3451	EP	Vleuten
Henri Dunantlaan 24	3451	EP	Vleuten
Glazenierslaan 15	3454	GP	De Meern
Prof. T. Brandsmalaan 3	3451	ZW	Vleuten
Robert Kochlaan 21	3451	EG	Vleuten
Rijksstraatweg 97	3454	JH	De Meern
Zandweg 200	3454	HE	De Meern
Prins Hendrikweg 82	3451	CP	Vleuten
Meerdijk 116	3454	HV	De Meern
P.C. Hoofstraat 19	3601	ST	Maarssen
Parkweg 20	3451	RJ	Vleuten
Zandweg 101	3454	JZ	De Meern
Loerikseweg 11	3991	AA	Houten
Den Hamstraat 16	3451	BN	Vleuten
Prinses Irenelaan 9	3454	AJ	De Meern
Van Zuylenstraat 4	3454	EV	De Meern
Haarpad 36	3451	AZ	Vleuten
Bronkhorstlaan 56	3451	ET	Vleuten
Rijndijk 4	3455	RM	Haarzuilens
John P. Kennedylaan 51	3451	ZE	Vleuten
De Ruyterstraat 12	3454	XL	De Meern
H. Heijermanstraat 12	3451	AM	Vleuten
Kerkweg 16	4235	VV	Tienhoven
Mauritslaan 1 b,	3454	XP	De Meern
Eikstraat 4	3455	RR	Haarzuilens
Ockhuizerweg 51	3455	RV	Haarzuilens
Nijeveltstraat 8	3454	EX	De Meern
Piet Heinstraat 7	3454	XH	De Meern
Stationsstraat 40	3451	BZ	Vleuten
Mereveldlaan 87	3454	CC	De Meern
Wolweverslaan 90	3454	GN	De Meern
Meentweg 60	3454	AT	De Meern
Korenmolen 21	3481	AT	Harmelen
Witte de Withstraat 3	3454	XK	De Meern
Zandweg 8	3454	JS	De Meern
Van Zuijlenstraat 19	3454	CT	De Meern
Prof. T. Brandsmalaan 1	3451	ZW	Vleuten
Eikenlaan 13	3481	CM	Harmelen
Hof ter Weydeweg 7	3451	ST	Vleuten
Meentweg 70	3454	AV	De Meern
Prof. Dr. Zernikeweg 56	3731	KE	De Bilt

te maken. Wat wilt U? Toch een excursie en, zo ja, waarheen? U dorst naar een lezing? Zo ja, waarover? U hebt iets geheel anders op 't oog? Wat dan?

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
6e jaargang nr. 4 december 1986 © 1986
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, coörd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en (na)bestellingen bij:
Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse contributie bedraagt voor 1986 minimaal f 25,-;
postabonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12,50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040
RABO - Vleuten 36.75.17.574
POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

Titelblad van het eerste schepenboek van Vleuten, 1527.

LOSSE NUMMERS f 7,50

Van het bestuur

De gemeentebegroting

Ik weet niet hoe 't ú is vergaan, toen duidelijk werd in welke toonaard onze gemeentebegroting was gezet; onze te-leurstelling, in ieder geval, was groot!

Er was reeds in oktober 1983 — dus 3 jaar geleden! — een diepgaand gesprek met één der toenmalige wethouders, over de huisvesting van onze vereniging. Ook toen is duidelijk gesteld dat het niet ging om een ruimte voor een hobbyclub, maar om een onderkomen voor in het algemeen belang werkzame diensten.

Onze doelstellingen leken bij het gemeentebestuur weerklink te vinden en in de zomer van 1984 werd ons „om niet” de boerderij aan de Thematerweg tijdelijk ter beschikking gesteld.

Ons geloof in een goede toekomst leek alzo niet op loze gronden gebouwd en het werd nog versterkt doordat de in de loop van 1985 met diverse bestuurderen gevoerde gesprekken eveneens als positief werden ervaren. Ook de door ons in onze museumnota aangedragen gegevens en suggesties zouden „zorgvuldig in de overwegingen worden meegenomen”.

En nu dit!

Toegegeven, er werd ons nimmer iets toegezegd, maar dat men nu nog geen principe-uitspraak over de lippen kan krijgen, waarom onze museumnota dringend vroeg, is veelbetekenend.

Ronduit verontrustend is weer de letterlijk negatieve benadering van bijvoorbeeld „kunst en oudheidkunde”. Men heeft daar nog een paar centen méér per inwoner op weten te bezuinigen en is zodoende kennelijk van plan er f 8,- per inwoner minder aan te besteden dan met ons vergelijkbare gemeenten. Is dat nu echt iets om trots op te zijn?

De begroting 1986 had er een post van f 28.000,- voor over. Als we ons inwonertal stellen op 15.000, dan betekent dat, dat een uitgave van f 120.000,- méér per jaar aan kunst en oudheidkunde (en dat zou dan neerkomen op ca

f 150.000,-), ons nog maar in de grijze middenmoot zou doen belanden. Dit alles in vergelijking met wat gemeenten met 10.000 tot 20.000 inwoners gemiddeld voor dit onderdeel op hun begroting hebben uitgetrokken.

Monumenten

Er is grote beroering in de monumentenwereld. Het Rijk wil de zorg voor onze monumenten voor een groot deel in handen van de gemeenten leggen. In de gemeenten worden monumentencommissies gevormd, met o.a. de opdracht, naast de bestaande lijsten van rijksmonumenten, ook lijsten van gemeentelijke monumenten op te stellen.

Dat is natuurlijk allemaal prachtig, maar dan moet het wél duidelijk zijn dat de gemeente van plan is zich de haar toe-vertrouwde zorg waardig te tonen. M.a.w. er is weer een principe-uitspraak nodig, waaruit blijkt dat de daarvoor vereiste mentaliteit aanwezig is.

De bij de monumenten-inventarisatie behorende documentatie zal voornamelijk moeten worden aangedragen door de Historische Vereniging (zie ook het artikel over de Oude Rechterlijke Archieven in dit nummer). Deze bezit bovendien een steeds groeiende verzameling oude gebruiksvoorwerpen, die zij wil onderbrengen in een museum of historisch archief „ten algemenen nutte”.

Ziedáár enkele zaken die in elkaars verlengde liggen of, zo men wil, elkaars aanvullen: geschiedvorsing, monumentenzorg en historisch archief; zij behoren thuis onder „kunst en oudheid”.

De in dit verband alles overheersende vraag is: is in onze toch welvarende gemeente de juiste mentaliteit aanwezig om diegenen die zich de zorg aantrekken voor onze cultuur-historische waarden, de kans te geven daar daadwerkelijk iets aan te doen!

Uw bestuur wenst u van harte alle goeds toe voor 1987.

D. W. Gravendeel
voorzitter

In dit nummer

- Van het bestuur
- Valkenstein, gravures van Voorn
- Burgemeester en raadslid, contributie, agenda
- De oude rechterlijke archieven
- Een dorp verandert
- Een opvallend schilderij
- Mensen op een klein stukje grond
- Het burgerlijk register
- Nog maar 25 jaar geleden
- Wie wat bewaart die geeft wat

pag.
455
457
458
459
462
463
464
467
471
476

Een kleine expositie geeft een indruk van het werk van Kees Valkenstein. Foto's: K. B. Nanning.

Valkenstein

Donderdagavond 20 november presenteerden wij in de Kees Valkenstein-school te Vleuten onze derde bijzondere uitgave. Voor een vereniging die nu bijna zes jaar bestaat een aardig gemiddelde.

Het lijkt nauwelijks nodig de inhoud van het boekje nader aan te prijzen; de smaak ervan werd al eerder aangegeven in ons blad (1983 blz. 109 en 1986 blz. 427); pure plattelandsverhalen uit de Vleutense (en dus ook Meernse!) polder en een levensschets van de vermaarde onderwijzer-auteur Kees Valkenstein.

Het boekje kost f 17,50 en is te koop bij mevrouw P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1, 3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483 en bovendien bij de boekhandels van Rooijen te Harmelen, van Kooten te De Meern en Wortel te Vleuten.

Wij hebben overwogen dergelijke bijzondere uitgaven aan de leden voor een lagere prijs beschikbaar te stellen, maar de marge tussen kostprijs en verkoopprijs is al zó klein dat daar niet veel muziek in zit. Leden, die onze special kopen, krijgen echter toch een attentie, in de vorm van een fraaie reproductie van twee gravures van de ridderhofstad Voorn.

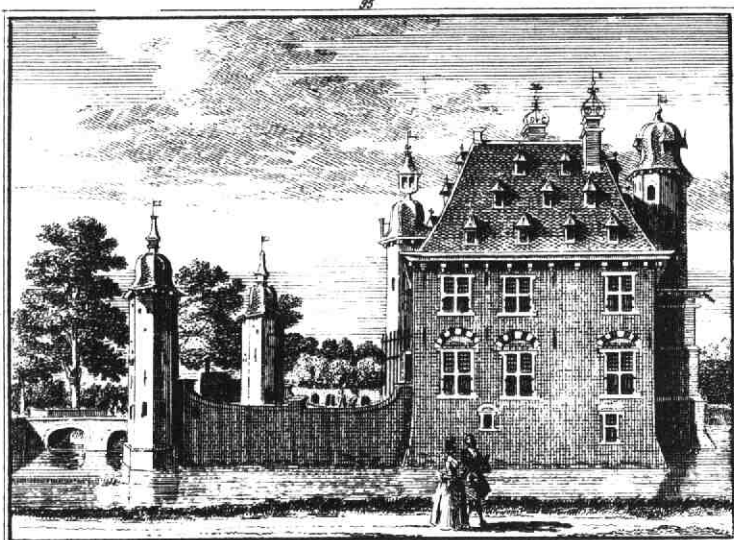
Gravures van Voorn

Tussen 1739 en 1772 bracht de uitgever Isaak Tirion te Amsterdam de „Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden” op de markt, een werk van 23 delen vol wetenswaardigheden over de steden en dorpen der lage landen. De uitgave was mager geïllustreerd en dat werd alom als een bezwaar gevoeld. Er werd daarom een tweede uitgave gestart, die min of meer parallel met de eerste loopt: „Het verheerlijkt Nederland of Kabinet van hedendaagsche gezigten van steden, dorpen, sloten, enz.,... De 9 delen hiervan kwamen uit tussen 1745 en 1774; zij bevatten geen tekst doch uitsluitend illustraties, die werden geleverd door tal van kunstenaars. Hun tekeningen werden op de koperplaat overgebracht door

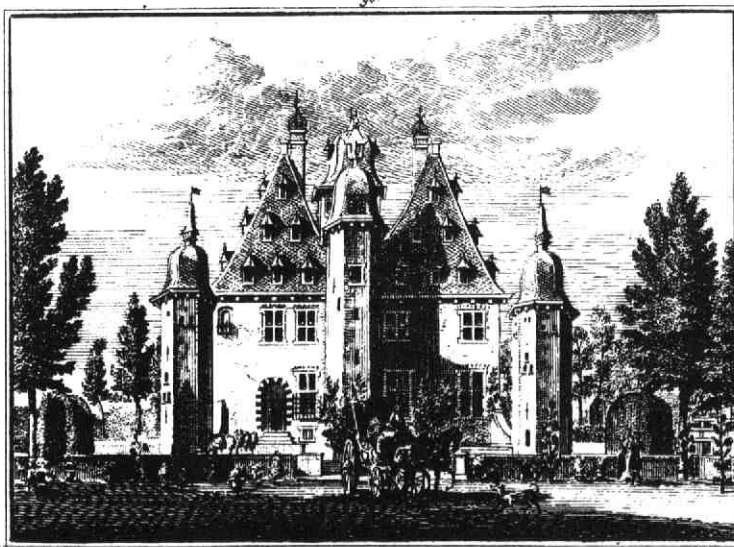
Hendrik Spilman. Eén van hen was Jan de Beijer, een ijverig en nauwgezet tekenaar van het bouwkundig en stedelijk schoon van de lage landen. Voor de topografie is zijn artistieke arbeid van grote waarde, maar niet minder door zijn knappe en kunstzinnige uitvoering.

Twee tekeningen, door Jan de Beijer in 1749 gemaakt van de ridderhofstad Voorn (no.95 van ter zijde en no. 96 van voren) en door Spilman in koper gegraveerd, lieten wij in samenwerking met Assurantiebedrijf J. van Gool in kunstdruk uitvoeren.

De bijzonder fraaie reproductie is, inclusief envelop, te koop voor f 2,50 (5 stuks voor f 10,-) bij mevrouw P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1, 3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483.

De RIDDER HOFSTAD VOORN, van ter zijde.

De RIDDER HOFSTAD VOORN, van voren.

Burgemeester en raadslid

Burgemeester Albertus Blankestijn en raadslid Cornelis van den Berg op de Meernbrug. Op de achtergrond de smederij (met schoorsteen) en het café „De Meernbrug” (met trapgevel). Rechts, achter de kinderen, een zoon van Cornelis, Marinus Adriaan, ook al een man op leeftijd. Blankestijn was burgemeester van Veldhuizen van 1907 tot 1919 en de opname zou best in dat laatste jaar gemaakt kunnen zijn.

Foto: P. C. de Vries te De Meern.

Als reactie op mijn artikel „Onze burgemeesters” kreeg ik de hierbij afgebeelde foto toegestuurd. Hoofdpersoon is echter niet burgemeester Albertus Blankestijn (links), die naar zijn stand gekleed en getuigd gezag staat uit te stralen.

Onze aandacht gaat geheel naar de martiale figuur in het midden.

Cornelis van den Berg, Nederlands Hervormd, bloemist, wonende Straatweg no. 2 te Veldhuizen, werd 22 - 04 - 1824 te Maarssen geboren als zoon van Jan Petrus van den Berg en Maria Saal.

Hij huwde met Rachel Pleune, geboren 21 - 11 - 1826 te Tholen als dochter van Marinus Pleune en Adriana Vermeulen. Zij overleed 01 - 08 - 1909 te Veldhuizen.

Het echtpaar kreeg 4 kinderen:
geboren

Adriana Maria	13-11-1862 te Utrecht
Jan Petrus	13-11-1862 te Utrecht
Maria	08-10-1864 te Utrecht
Marinus Adriaan	17-10-1866 te Oudenrijn

Ik weet niet of Cornelis al vroeg geïnteresseerd was in de politiek; hij werd in

ieder geval pas op 55-jarige leeftijd (15 - 07 - 1879) tot lid van de gemeenteraad van Veldhuizen gekozen. Zijn benoeming volgde op 21 - 08 - 1879 en zijn bedijging op 02 - 09 - 1879. Hij hield het wél lang vol; tijdens de raadsvergadering van 26 - 11 - 1918 trad hij af.

Hoewel de gemeentesecretarie van Veldhuizen in die jaren te Harmelen was gevestigd, verhuurde Cornelis aan de gemeente *de lokaliteit bestemd tot het houden der vergaderingen van de raad en het sluiten der huwelijken*.

Hij overleed 20 - 03 - 1921 te Veldhuizen, bijna 97 jaar oud.

D. W. G.

Contributie

U vindt bij ons laatste nummer van dit jaar gewoontegetrouw weer een acceptgiro-formulier gevoegd. Het echtpaar de Rooij, dat de financiën en de ledenadministratie verzorgt voor méér dan 800 leden, zal het bijzonder op prijs stellen als u **per kerende post** uw contributie voor 1987 voldoet. Uitstel uwerzijds betekent voor deze mensen veel extra werk; de tijd die zij moeten besteden aan „herinneringen” kunnen zij voor massa's andere clubzaken nuttiger gebruiken!

Agenda

Maandag 12 januari

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** voor iedereen met vragen, plannen of ideeën.

Maandag 16 februari

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** (zie boven)

Maandag 16 maart

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** (zie boven)

Het is de bedoeling in het eerste kwartaal van het komende jaar weer eens wat **oude dorpsfilms** van De Meern te draaien. Let voor nadere datum en plaats op de aankondiging in de doorloopagenda in de media en op onze affiches.

Volgens artikel 9 van onze Statuten moet tenminste éénmaal per jaar een **algemene ledenvergadering** worden gehouden en wel uiterlijk drie maanden na afloop van het verenigingsjaar. Getracht zal worden een en ander te realiseren in de laatste week van maart; u kunt de desbetreffende agenda verwachten in ons maart-nummer.

De oude rechterlijke archieven

door

Dr D. W. Gravendeel

Inleiding

De dorpsgerichten, zoals zij tot het einde der achttiende eeuw in de provincie Utrecht bestonden, hadden een verschillende herkomst. In verreweg de meeste gevallen kan hun rechtsmacht worden afgeleid van de bisschop van Utrecht. De koninklijke schenkingen aan de bisschop van de immuniteit voor zijn eigen domeinen (sinds de 8ste eeuw) en de verlening van grafelijk gezag over gebieden buiten zijn domeinen (in de 11de eeuw) leidde via een lang proces tot het ontstaan van de bisschoppelijke landsheerlijkheid over het Nedersticht en het Oversticht, in grote lijnen samenvallend met de huidige provincies Utrecht, Overijssel, Drente en de stad Groningen. Eén van de aspecten van de landsheerlijkheid was de rechtsmacht, zowel de hoge in lijfstraffelijke zaken als de lage in boetstraffelijke zaken. De hoge rechtsmacht werd over het algemeen in regionaal kader uitgeoefend, de lage in lokaal kader.

Bespreking van de hoge rechtsmacht kan in onze beschouwing achterwege blijven daar deze in 't algemeen op het platteland niet werd uitgeoefend en in 't bijzonder niet binnen de gerechten die later de gemeente Vleuten-De Meern zouden vormen. Wél trad er sinds het midden van de 13de eeuw in het Nedersticht een bisschoppelijk functionaris op ter uitoefening van de hoge rechtsmacht: de maarschalk, maar allengs wisten de steden de criminele jurisdictie, ook over het platteland, aan zich te trekken, tot het in 1530 opgerichte Hof van Utrecht de criminele rechtspraak over het gehele platteland van Utrecht inclusief de stad Montfoort kreeg toegewezen, met uitzondering van de andere steden en de Proosdijlanden. Het Hof behandelde ook civiele zaken, maar fungeerde bovendien als beroepsinstantie voor de plaatselijke gerechten.

Sinds de 12de eeuw bevond de lage rechtsmacht in het Nedersticht zich in velerlei hand: in die van de bisschop, de kapittels, abdijen en ministerialen (dienstmannen). Zij allen lieten de uitoefening ervan op den duur over aan een schout.

Het gebied waarbinnen iemand de rechtsmacht bezat, werd in Utrecht **gerecht** genoemd; uit deze gerechten zijn de latere gemeenten voortgekomen. Met het woord **gerecht** werd echter ook aangeduid het geheel van schout en burens c.q. schepenen, dat aan de gerechtszitting deelnam.

Buurrecht was oudtijds de naam voor een rechtspleging, waarin de burens (gekwalificeerde ingezetenen) van een gerecht als oordeelvinders optraden, d.w.z. het oordeel vonden, het vonnis wezen, op vordering van de schout. De gang van zaken bij de burensrechtspraak werd op den duur als onbevredigend ervaren, door partijdigheid, een te grote of een te geringe opkomst en ruzies. Een vast aantal schepenen, op termijn benoemd en beëdigd door de maarschalk, zou in dit euvel kunnen voorzien. Vandaar dat allengs omzetting

plaatsvond van de burengerechten in schepengerechten, in grote lijnen echter pas in de 16de en een enkele maal niet eerder dan in de 17de eeuw.

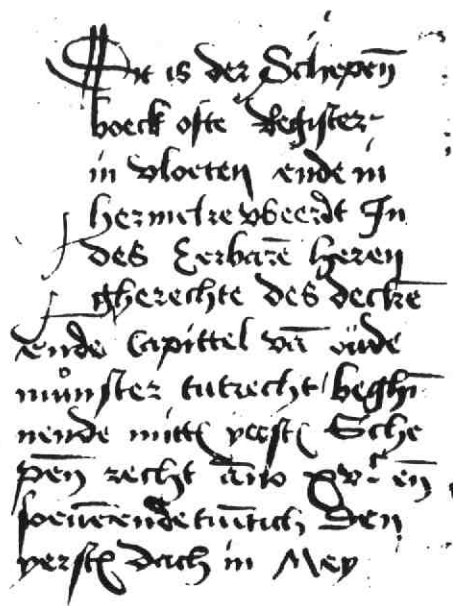
Schepenrecht

Schepenrecht werd aan Vleuten en de Harmelerwaard verleend in 1527 door bisschop Hendrik van Beieren en Deken en Kapittel van Oudemunster, in 1530 aan Oudenrijn en Heicop en Veldhuizen, De Meern, Reijerscop, Bijveld en Rosweide door Karel V en in 1632 aan de Haar door de Staten van Utrecht.

De eerste te Vleuten onder dit recht vigerende schout was Loeff Pelgrumsz., de eerste schepenen waren Frederick Evertsz., Joris Jorisz., Evert Dirxsz., Thonis Herbertsz., Jacob Aelbertsz., Eybert Gerritsz. van Wel en Gerrit Willemsz.; kerkmeesters waren toen Splinter Huygensz. en Henrick Claesz., de pastoor was Johan van Goer, terwijl als maarschalk van het Nedersticht fungeerde Frederick Utenham.

De schepenen moesten zijn mannen *met eere van goede name ende fame*, zij werden aangesteld door de gerechtsheer, gerecrueteerd uit de geërfden en zij konden hun benoeming niet weigeren. Hun functie was overigens gelijk aan die van de vroegere burens.

Het was gebruikelijk dat de schout, zeker al in de 15de eeuw, zijn ambt pachtte en borgen moest stellen of een borgsom storten. Dit laatste vooral omdat zijn bevoegdheden en werkzaamheden de rechterlijke sfeer ver te buiten gingen en zich ook op fiscaal terrein uitstrekten. Zoals de gerechtsheer behalve de jurisdictie ook bestuursmacht had, een aantal heerlijke rechten bezat en bovendien meestal grondbezitter in het gerecht was, zo bewoog de activiteit van de schout, als hij de gerechtsheer integraal verving, zich op de terreinen van de jurisdictie, het bestuur, de belastingen en de behartiging van de privé-belangen van de heer. Het bestuur had op de dorpen tijdens het Ancien Régime nog niet zo heel veel te betekenen, maar het innen van belastingen was een gewichtige taak voor de schout, evenals soms het behartigen van de waterstaats-

Titelblad van het eerste schepenenboek van Vleuten.

Dit is der Schepenen boeck ofte Register in Vloeten ende in Hermelreweerd in des Eerbaren Heren Gherechte des Decken ende Capittel van Oudemunster te Utrecht, beghinnende mitten yersten Schepenen recht.

Anno 15 hondert ende soevenendetwintich den yersten dach in Mey.

belangen. Dit laatste was echter van gerecht tot gerecht verschillend, omdat er hier en daar waterschappen bestonden, die een eigen bestuur hadden met vergaande bevoegdheden, zodat daar de waterstaatstaak voor het grootste deel onttrokken was aan de schout.

Een vrij groot aantal gerechten was zo klein, dat er geen functionarissen te vinden waren om een rechtbank, tevens bestuurscollege te vormen. In alle gevallen was er een gerechtsheer, soms ook een schout, die immers niet binnen het gerecht hoefde te wonen. Waren er rechtszaken aan de orde, dan moesten zij in een naburig gerecht worden behandeld. De belanghebbenden konden dan hun rechtbank kiezen.

Alle gerechten waren bevoegd in **boetstraffelijke zaken** en daarnaast in **civiele zaken**, geschillen tussen particulieren betreffend. Men kon van het vonnis in beroep gaan bij het Hof van Utrecht, dat overigens deze civiele zaken in toenemende mate ook in eerste aanleg behandelde.

Naast de taak als rechtbank in geschillen vonden de dorpsgerechten een andere taak in het op rechtsgeldige wijze vastleggen van rechtshandelingen door derden. Dit aspect van hun werkzaamheid, de zg. **voluntaire jurisdictie** of **vrijwillige rechtspraak**, kostte hun heel wat meer tijd dan de contentieuze rechtspraak, dus de rechtspraak in geschillen. Weliswaar hadden de gerechten op dit terrein concurrentie van de openbare notarissen, maar enkele veel voorkomende rechtshandelingen, als de overdracht van onroerend goed en de vestiging van zakelijke rechten daarop, konden slechts voor het plaatselijk gerecht geschieden.

Op grond van de ordonnantie van de Staten van Utrecht van 6 oktober 1584 kregen de gerechten er op het terrein van de vrijwillige rechtshandelingen een taak bij, die zij vroeger nooit hadden gehad. Aan de katholieke geblevenen werd voortaan de mogelijkheid gegeven ten overstaan van het plaatselijk gerecht te **trouwen**.

Op 1 maart 1811 werden de schepenrechtbanken, zowel in de steden als op de dorpen, afgeschaft en werden er, evenals in de andere gebieden van het Franse keizerrijk waarvan Utrecht toen deel uitmaakte, rechtbanken per kanton en per arrondissement ingevoerd.

Er waren diverse decreten en circulaires en niet minder dan drie Koninklijke Besluiten (van 8 maart 1879, 9 oktober 1883 en 20 juni 1919) voor nodig om de oude gerechtsarchieven te krijgen waar zij zich uiteindelijk nu bevinden: de rijksarchiefbewaarplaatsen in de provincie. Dit met uitzondering van de

Anno 15^{den} 27^{den} den
 27^{den} dach in Mey 15^{den} 27^{den}
 in en gheordneert vanden Eerbare
 liden Schout en Gerecht tot oudem
 schout tusschen en dat dore gheent
 en beuue van ghemerue onse
 hen van velle in veltgen h
 van va beuue schepen recht
 nu voort een te honden indre
 E. h. gheordneert vordren en
 dat by dese gheordneert konde
 manne en schepen nachte
 Schout des gheordneert
 loeff volghen
 Schepen in velle
 Gheent van velle velle
 Euse Dierick
 Jacop outbert
 Joub ionck
 Egbert van velle gheordneert
 Thomé herbert
 Gheent velle velle
 Frederick velle
 * 15^{den} 27^{den}

Eerste bladzijde van het eerste schepenboek van Vleuten. Anno 15 hondert ende 27 den yersten dach in Mey.

archieven van die gemeenten die over een gemeentearchivaris en een doelmatige archiefbewaarplaats beschikten; de betreffende gemeenten konden bedoelde archivalia in bewaring krijgen.

Gegevens

De archivalia die nu in het Rijksarchief te Utrecht bewaard worden, werden in 1985 opnieuw geïnventariseerd door D. T. Koen (Inventaris 49 Dorpsgerech-

ten); ik maakte voor het bovenstaande een dankbaar gebruik van de in die inventaris opgenomen inleiding.

Van alle taken, die de dorpsgerechten hebben gehad, interesseert ons het meest die betreffende de **vrijwillige rechtspraak**. In de daarop betrekking hebbende archivalia kunnen we namelijk gegevens vinden over overdrachten, hypotheeken, taxaties, heffing van de 20ste en 40ste penning, procuraties, tes-

tamenten, boedelscheidingen, publieke verkoop van roerende en onroerende goederen, verpachtingen en verhuur.

Ik geef een overzicht van de bewaard gebleven archivalia van de gerechten, waaruit tenslotte onze gemeente Vleuten-De Meern is ontstaan, met globaal het tijdvak dat wordt bestreken:

Galekop	1714 - 1811
Haarzuilens	1631 - 1811
Oudenrijn en Heikop	1693 - 1811
Papendorp	1702 - 1811
Reierskop-Creuningen	1714 - 1810
Reierskop-St Pieters	1640 - 1809
Themaat	1736 - 1811
Themaat-Den Eng	1684 - 1753
Veldhuizen, Bijleveld,	
Rosweide en Reierskop-	
Lichtenberg	1631 - 1810
Vleuten en De Meern	1527 - 1811

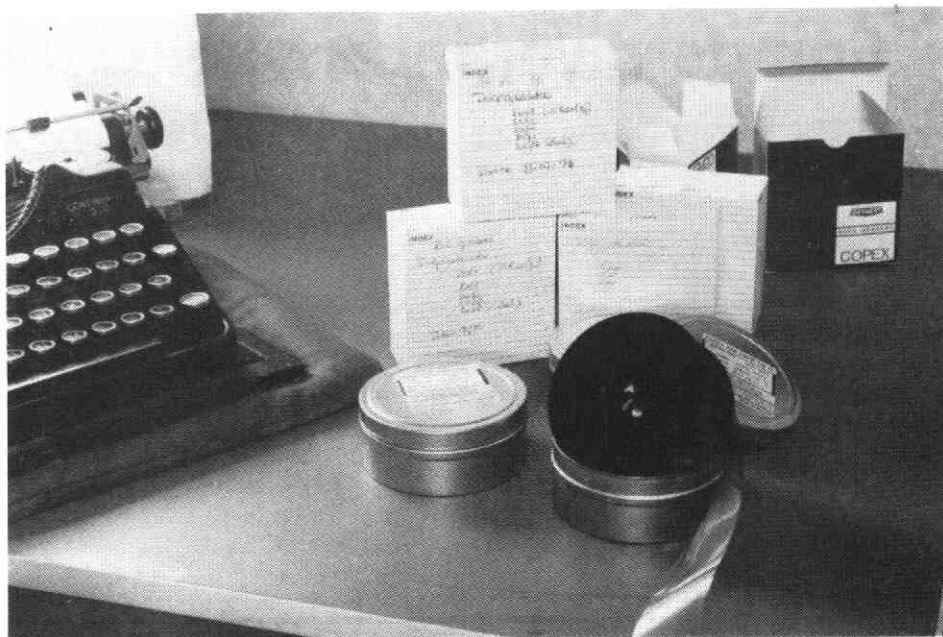
Opvallend is dat de Vleutense archivalia terugreiken tot de dag waarop aldaar het schepenrecht werd ingevoerd; dit wordt trouwens vóór in het eerste "schepenboek" ook vermeld. Er zijn niet veel plaatsen waar de historici zich er op kunnen verheugen de beschikking te hebben over zo'n oud archief. Het Kadaster, in gebruik genomen in 1832, kan, wat betreft de laatste 150 jaar, onze honger stillen naar gegevens over grond en opstallen in onze gemeente. Bestudering van de boven besproken archivalia brengt ons nog eens 300 jaar verder terug in de tijd.

Raadpleging van de stukken kan kosteloos geschieden in de leeszaal van het Rijksarchief, maar het is een moeizaam werk. Klappers op naam of object ontbreken veelal en als men dan, op zoek naar een enkel gegeven, bij herhaling eindeloze stapels papier moet doorbladeren, begint toch de gedachte zich op te dringen of dat niet anders kan.

Uw bestuur heeft daarom, mede gebaseerd op ervaring mijnerzijds elders, besloten de voor ons van belang zijnde archieven op kleinbeeld-film te doen zetten. Deze films kunnen thuis op een schermje worden geprojecteerd en gelezen, en vervolgens kan men de belangrijkste gegevens uit de acten systematisch rangschikken. Op deze wijze het gehele materiaal doorwerkend, verkrijgt men tenslotte een kast vol kostelijke gegevens, waarmee te kust en te keur geschiedkundig onderzoek kan worden gedaan.

Fonds

Ter gelegenheid van de feestelijke opening van het nieuwe kantoor van Van Gool Assurantiën aan de Zandweg 116b te De Meern, had het echtpaar van Gool zijn zakenrelaties gevraagd, in-

De filmrollen.

Foto: K. B. Nanning.

plaats van bloemen of cadeau's geld over te maken voor een cultureel doel. Op 2 oktober j.l. bleek welk doel zij voor ogen hadden, want toen mocht uw dagelijks bestuur een bedrag van f 1000,- in ontvangst nemen om te besteden aan het bovenomschreven project.

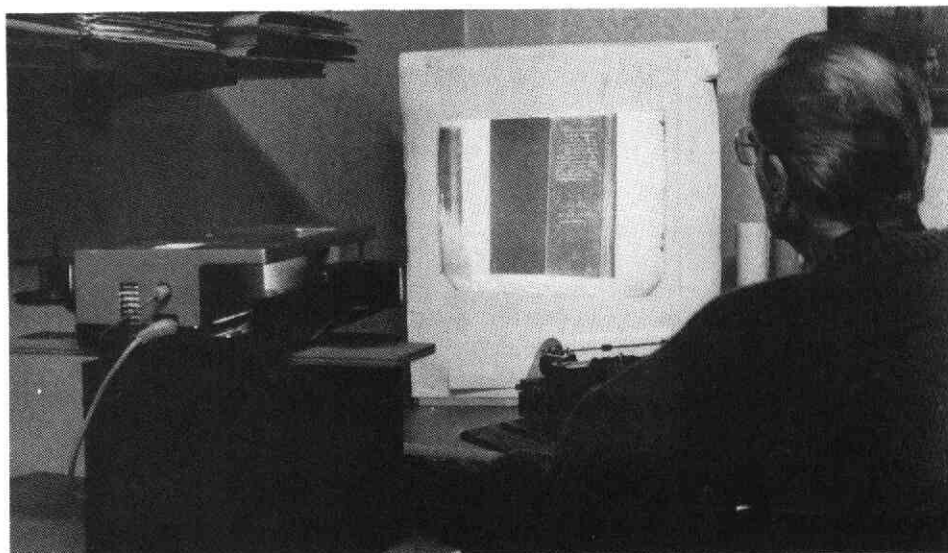
Project

De eerste 8 films (5.527 opnamen = ca 10.000 bladzijden) zijn inmiddels gereed en het eigenlijke werk kan beginnen. Nu is dit een klus die bij voorkeur niet door één man of vrouw moet worden geklaard; het zou te lang duren, controle ontbreekt en de animo kan verflauwen, evenzovele factoren die in hun tegendeel verkeren als er een ploegje de schouders onder zet. Ik mag toch aannemen dat er onder u zijn die op een kans hebben ge-

wacht nu eens iets ècht belangrijks voor hun vereniging te kunnen doen; dat zij zich bekend maken!

Het benodigde materiaal (film en aangepaste projector) zal door de vereniging beschikbaar worden gesteld en op mijn goede raad en daadwerkelijke steun kunt u rekenen. Weest niet bang dat het oude schrift wellicht moeilijkheden oplevert, verreweg het grootste deel van de acten is vlot te lezen en bovendien, al doende leert men.

Ik nodig diegenen die deze uitdaging aandurven uit zich bij mij te melden: Dr D. W. Gravendeel, 't Zand 35 te Vleuten, tel. 03406 - 61793. Bedenk dat ook úw huis en grond een geschiedenis hebben, die dankzij dit onderzoek aan het licht kan worden gebracht!

Opstelling van projector, projectiescherm, schrijfmachine en „aandachtige lezer”.

Foto: K. B. Nanning.

Een dorp verandert. . . . .

De raadsfoto uit het vorige nummer nóg een keer, maar nu met wat meer omgeving. Zondagmiddag 16 september 1961.

De foto op bladzijde 438 van het vorige nummer leverde me vier reacties op. Twee mensen wisten mij — mondeling — „precies” te vertellen waar de huizen stonden: „Dat waren de huizen van . . . en . . . aan het Haarpad. Ze hadden het allebei fout.

De eerste schriftelijke reactie kwam van Arie Goudappel die het bij het rechte eind had: „Het huisje op de foto is het nu gerenoveerde huis van Kees Mandjes, in de vooroorlogse jaren onderhoudsman van de openbare straatverlichting in Vleuten. Achter het huisje is nog te zien het vroegere café van Piet Bos”.

De tweede schriftelijke reactie was afkomstig van To (ze zal best wel met een andere naam zijn gedoopt!) van der Sande-Mandjes die in het huis links op de voorgrond is geboren en ons een uniek levensverhaal toezond. We publiceren het met veel genoegen.

Rectificatie

In het vorige nummer heb ik één van de mensen die reageerden op de foto in de rubriek „Een dorp verandert . . .” mevrouw Graafland genoemd met als toevoeging „weduwe van schilder Chris”. Ze belde me op en vertelde dat Chris een broer was van haar man: „Kijkt U maar in het gemeentehuis naar de schilderijen!” En die bleken alle gesigneerd met *Jac(ob) Graafland*.

Ik heb haar mijn excuses aangeboden en ook gezegd dat ik er nog even schriftelijk op terug zou komen. Bij deze dus.

K. B. N.

Hetzelfde punt 25 jaar later op 19 november 1986. Het houten schuurtje werd in 1962 vervangen door een stenen exemplaar. Wim Vermeent stalt er onder andere zijn auto in. De oude percelen zijn nog volkomen intact. Opgeschoten bomen en aanbouwsels maken de herkenning een beetje moeilijk.

Een opvallend schilderij

DE WILLIBRORDKERK TE VLEUTEN van Kees Valkenstein

Tijdens de presentatie van onze derde speciale uitgave „Kees Valkenstein en de Vleutense polder” in de Kees Valkensteinschool was ook een kleine expositie ingericht van enkele bewaard gebleven creaties van deze veelzijdige kunstenaar. Naast een groot aantal boeken en een aantal poppen uit particulier bezit waren enkele tekeningen en oude publicaties te zien, afkomstig uit het Gemeentearchief.

Het meest opvallende stuk was evenwel een schilderij van 115 x 89 cm, voorstellende de Willibrordkerk te Vleuten, gesigneerd *K. Valkenstein, aug. '89*.

Op het eerste gezicht ziet de omgeving er nogal gefantaseerd uit maar bij nadere beschouwing blijkt dat niet zo te zijn. Goed, er is met de perspectief niet al te zorgvuldig omgegaan maar ongeveer alles wat we op het schilderij zien is er ook in dat jaar geweest!

Kees heeft de Willibrordkerk recht van voren geschilderd zodat hij voor dit aanzicht met de rug naar het huidige station heeft gestaan. De Vleutense wetering op de voorgrond is wel erg breed uitgevallen en ook loopt de bocht precies andersom maar die vrijheid gunnen we hem. De praam is wel weer een stukje werkelijkheid want de wetering heeft nog tot ver in deze eeuw een functie gehad bij het vervoer van kwekersproducten naar de veiling in Utrecht.

Het slootje dat van de wetering aftakt en in noordelijke richting verdwijnt heeft er echt gelegen. Het liep waar nu ongeveer het woonhuis van Wolters senior staat en kwam in de wetering uit tegenover de achtertuin van fotograaf Hans Nijman. Er bestaat nog een oude prentbriefkaart waarop de brugleuningen te zien zijn.

Hoewel het driehoekige perceeltje tussen slootje, wetering en Dorpsstraat veel te klein is uitgevallen, is het waarschijnlijk juist dat hier geen huizen zijn afgebeeld. Het verenigingsgebouw (Icarus), het huis van bakker Van Munster, het huis van dokter Schuurs (Max Mijderwijk) en het trapegevelhuis van de familie Goes dateren alle van latere jaren; van na 1889 dus.

De twee boerderijachtige huizen met de hooiberg geven onmiskenbaar de plaats aan van de voormalige boerderij „Hinderstein” die, qua bouwtrant, heel goed van rond 1900 kon dateren. Echt oud was de boerderij, die in 1961 werd gesloopt, beslist niet.

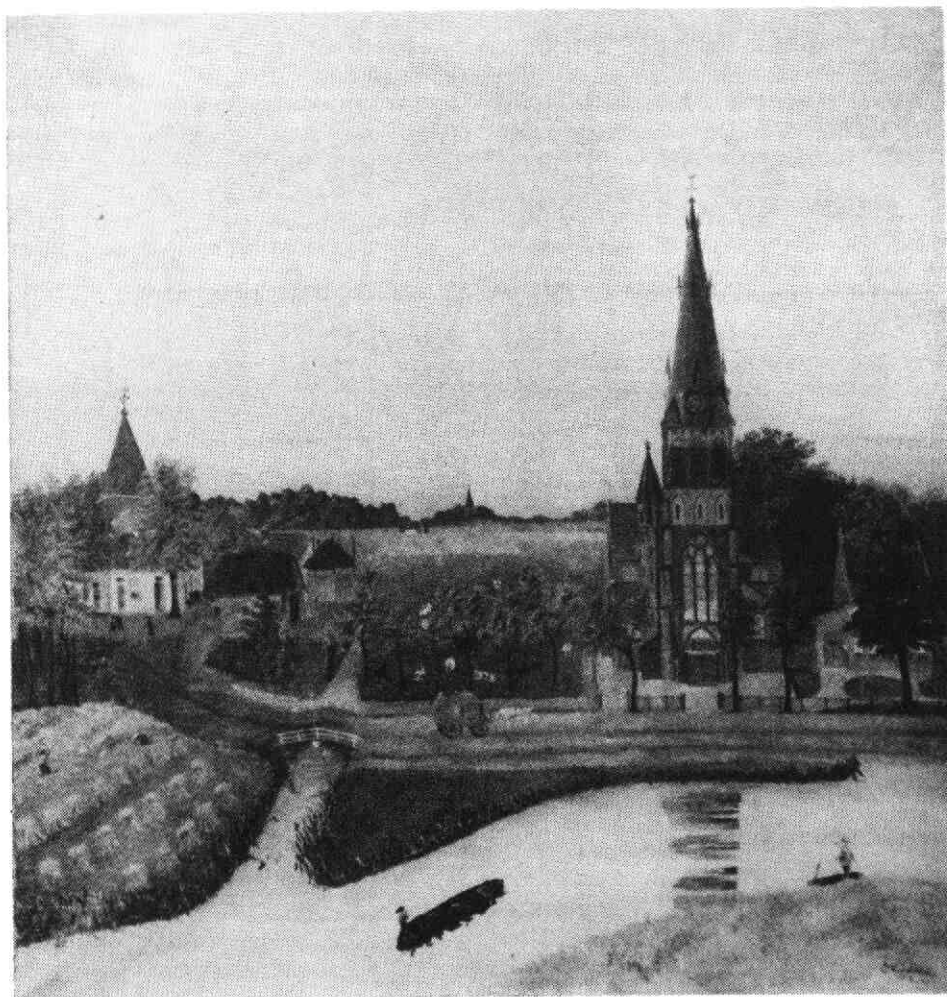
Nu komen we aan een merkwaardigheid. Vanaf het station zijn de voorgevels van de broederschapshuisjes absoluut niet te zien en hadden we een vrij uitzicht op de zijgevel van het grote witgepleisterde kerkgebouw dat op dit schilderij helemaal niet voorkomt. Ook buigt de weg hier weer precies andersom. Wèl zien we dat de toren van de Hervormde kerk al een spits had zoals we die nu nog kennen. Op oudere gravures en tekeningen is de kerk altijd afgebeeld met een veel lagere „spits”.

Links naast het bruggetje op de voorgrond moet volgens mij al in 1889 het witte huisje met rieten dak hebben gestaan (Massop?) dat pas in het begin van de jaren zestig is verdwenen. De oude huizen, de winkel van Lubach (Broekhuuse, nu woning van Léon van Esch) en het complex van „De Brouwerij” vallen buiten de compositie van dit schilderij.

Tenslotte zien we nog twee herkenbare gebouwen. Dat is in de verte — op deze reproductie in zwart-wit niet zo herkenbaar — de witte boerderij aan de smalle Thematerweg en aan de horizon de toren van de Katholieke kerk uit 1885 in Maarssen die, voordat de wijk Hinderstein werd gebouwd, vanaf dit punt duidelijk zichtbaar was.

Al met al is het schilderij niet op alle punten even betrouwbaar maar het is toch bijzonder plezierig dat het van de pastoriezolder naar beneden gekomen is. Niemand van de thans in functie zijnde pastores of parochiebestuurders had het ooit gezien. „Het kan best zijn dat pastoor Beutener het eigenhandig na het overlijden van Kees in 1952 op zolder gezet heeft” veronderstelt Wil de Frankrijker, die er voor gezorgd heeft dat wij het schilderij mochten exposeren en fotograferen!

K. B. N.

Op deze reproductie hebben wij een stuk van de hoge hemel boven de torenspits laten vervallen.

MENSEN OP EEN KLEIN STUKJE GROND

Een golf van herinneringen overspoelt mij bij het zien van de foto op bladzijde 438 van Uw — voortreffelijk — blad onder de kop: „Een dorp verandert...”.

Huis, schuur en tuin waren respectievelijk Parkweg A 95, Parkweg 2 en zijn nu Dorpsstraat 26 te Vleuten.

In 1930 ben ik er geboren en tot en met 1961 ook getogen als jongste dochter uit het gezin van Kees Mandjes en Tonia Mandjes-Stigtenaar. Dit huis bestond tot 1930 uit twee woningen. Vlak vóór mijn geboorte werd er één huis van gemaakt.

Op dit plekje woonde mijn moeder reeds met haar ouders; na hun huwelijk in 1909 trokken mijn ouders bij opoe Stigtenaar in en werden er in de loop der jaren twaalf kinderen geboren. Vijf kinderen stierven jong; één broer, Wim, op 16-jarige leeftijd. Moeder stierf in 1958, vader in 1961.

De overige kinderen zijn:

Riek Mandjes	Bejaardencentrum Vleuten
Jan Mandjes	Den Bosch
Grada Peek-Mandjes	Harmelen
Truus Vermeent-Mandjes	Vleuten (woont in het „oude” huis)
Bep Bakker-Mandjes	Nieuwegein
To van der Sande-Mandjes	Haarlem

In de 50er jaren heeft mijn zwager Wim Vermeent huis en grond gekocht van de O. L. V. Broederschap met de bedoeling er zelf te gaan wonen. Begin 60er jaren (waarschijnlijk het moment waarop deze foto gemaakt is) (Dat klopt: de foto dateert van 16 september 1961. KBN.) moest hij zijn huis op de Strijkviertel verlaten en diende serieuze plannen in voor de verbouwing van het oude huis aan de Parkweg. Wie schets onze verbazing, toen bleek dat het stulpje niet meer voorkwam in het bestemmingsplan! (Ook hier heeft To van der Sande gelijk: toen ik in de Utenhamstraat kwam wonen kreeg ik te horen dat de huizen tussen Vleutense wetering en de Parkweg zouden gaan verdwijnen. Gelukkig is dat niet gebeurd! KBN.) Vanwege de woningnood echter werd het bestemmingsplan gewijzigd en mocht er toch gebouwd worden. Goed dat het niet gesloopt is! In de loop van de jaren is het alsmaar mooier geworden. Alleen de huidige schuur is nieuw.

Nu nog iets over de oude schuur, de „blikvanger” op de foto. Mijn vader heeft deze in z'n jonge jaren zelf gebouwd. In de schuur had hij een werkbank van wel vier meter lang van massief eikenhout, zo'n 8 cm. dik. Hij

knutselde namelijk graag met elektrische apparaten en was daar héél handig in. Een derde deel van die werkbank met de zware bankschroef heb ik geërfd en siert nu ons kleine stadsschuurtje in Haarlem.

In die schuur gebeurde van alles. Ik had daar een schommel van „koeientouwen” aan een dikke balk, Truus had er een winkeltje, Riek bakte er op oudejaarsdag en vastenavond oliebolletjes op een petroleumstel, enzovoort. En de beroemde ladder op fietswielen voor de lantaarnpalen hing er. Naast de schuur was de „plee”. Lekker in de zomer, een beetje fris in de winter.

In de oorlog hebben we zo ongeveer alles, wat de schuur kon missen zonder in te storten, opgestookt, evenals de beschoeïng langs de wetering. We waren altijd bang dat de boel bij storm zou omwaaien.

Over het huis en zijn familie is veel te vertellen. Hoe de eindjes aan elkaar geknoopt moesten worden, over ziekte, dood en narigheid. Gelukkig viel er af en toe ook best nog wel wat te lachen.

Een verhaal over mensen op een klein stukje grond in Vleuten.

To van der Sande-Mandjes

Voor het vierde nummer in 1986 hebben we gelukkig weer eens een foto uit De Meern. Koeien in een weiland en nieuwbouwwoningen op de achtergrond.

Wie weet waar?

Klaas B. Nanning

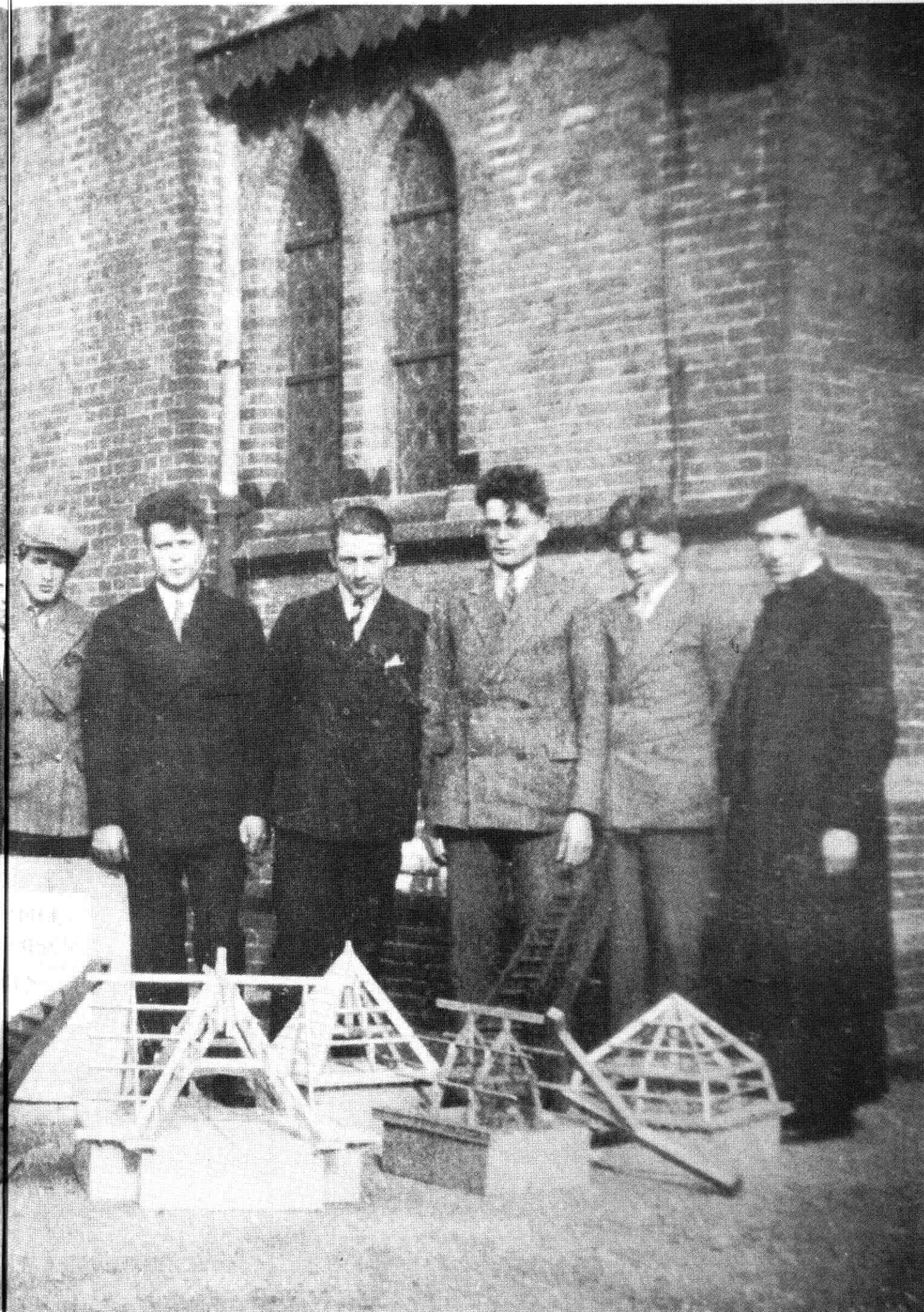
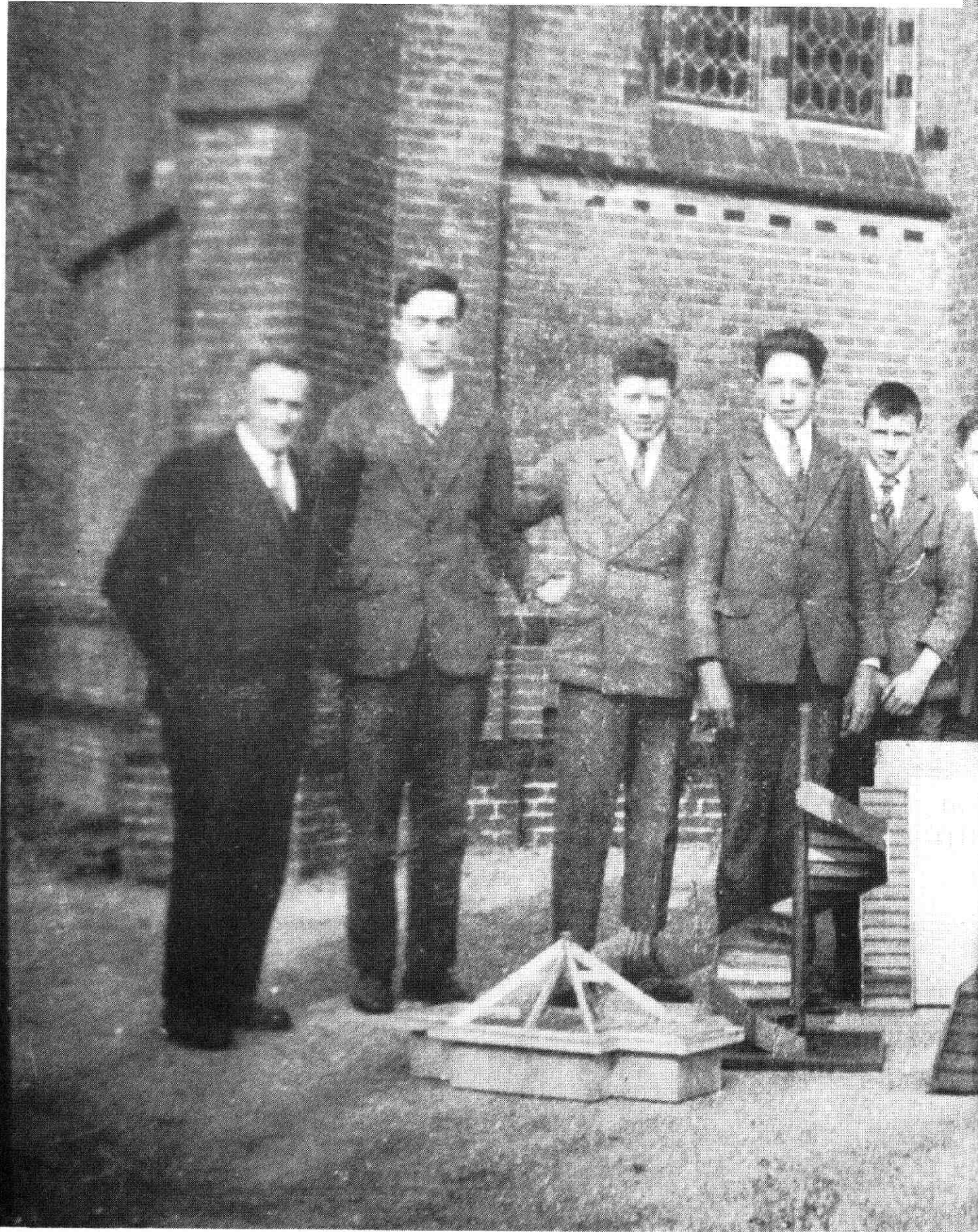
De „Bouwkundige Teekencursus 1930 - '31 te Vleuten”.

De cursus werd gegeven door Eef (Everardus Gerardus) Baars, aannemer. Eef werd 02-04-1899 te Vleuten geboren als zoon van Johannes Franciscus Josephus Baars en Anna Cornelia van Dijk. Hij overleed 03-11-1985 te Vleuten-De Meern. Hij huwde 27-01-1927 te Haarzuilens met Elisabeth Maria Broekhuijse, geboren 06-12-1903 te Haarzuilens als dochter van Hubertus Adrianus Broekhuijse en Margaretha Vergeer. Zij overleed 19-10-1978 te Vleuten-De Meern.

Op de foto links Eef Baars. Verder van links naar rechts de cursisten Henk Heijn, Kees Steenbrink, Jan van Breukelen, Piet van den Bosch, Alfons Heijn, Wim van Schaik, Cor Geelen, Jan Hoogstraten, Anton van den Berg, Cor van Vliet. Rechts kapelaan Mientjes. De foto werd gemaakt bij de Willibrordkerk te Vleuten.

Zie ook „Een dorpsbewoner vertelt . . .” (Willem J. S. Hoogstraten in ons blad van september 1986, blz. 432).

Foto: H. W. Heijn te Leiden.

Het Burgerlijk Register

door

Dr D. W. Gravendeel

Vóór de omwenteling van 1795 hadden de mannen in de Republiek der Verenigde Nederlanden niets te kiezen dan een vrouw. Nadat de Bataafse Republiek was uitgeroepen zette ons volk de eerste schreden op het pad der verkiezingen van een modern vertegenwoordigend lichaam in Nederland tegen het einde van januari 1796. De 18de eeuwse democratie ging uit van goeioedheid als basis van politieke rechten. Aangezien echter in het gewestelijke belastingstelsel daarvoor geen criterium was te vinden, had het reglement een andere oplossing gekozen. Alle mannelijke personen (de gedachte, dat ook vrouwen zouden kunnen en willen stemmen, kwam niet op in de verlichte geesten!), die niet van een of andere vorm van bedeling leefden en die de leer van de volkssouvereiniteit aanvaardden, werden toegelaten tot de zogenaamde grondvergaderingen.

Het land was verdeeld in 124 kiesdistricten van 15.000 personen en ieder district in grondvergaderingen van 500 personen. Elke grondvergadering koos een kiezer en elke groep van 30 kiezers wees een lid van de Nationale Vergadering aan. Zo werd door getrapte verkiezingen de eerste werkelijke volksvertegenwoordiging in Nederland samengesteld. De meeste afgevaardigden behoorden tot de goeioede burgerij.

Bij de Staatsregeling of Grondwet van 1798 bleef het kiesrecht ongeveer gelijk, maar iedere kiezer moest een eed van afkeer afleggen van het stadhouderschap, het federalisme (= de provinciale zelfstandigheid) en de regeringloosheid.

De Grondwet van 1801 deed de eed van afkeer vervallen, maar beperkte het algemeen kiesrecht aanmerkelijk door de invoering van de „census” (Latijn : = schatting, nl. van het vermogen). Het censuskiesrecht is een verkiezingssysteem, waarbij het kiesrecht alleen toegekend wordt aan burgers, die aan de staat jaarlijks een zeker bedrag aan belasting betalen. Dit systeem, waarbij alleen de zittende klasse het politieke leven beheerste, bestond gedurende het grootste gedeelte van de 19de eeuw in alle westerse landen, zodat toen een grote kloof bestond tussen het „wettelijke” en het „werkelijke” land. Dit was

overigens niets nieuws, want vóór 1800 was dat ook al zo.

Nog even herleefde de sfeer van „vrijheid, gelijkheid en broederschap” tijdens de inlijving bij Frankrijk (9 juli 1810 - 17 november 1813), waarover hieronder meer.

Onder kiesrecht verstaat men het recht aan verkiezingen deel te nemen. Te onderscheiden zijn actief kiesrecht, d.i. de bevoegdheid zijn stem uit te brengen bij de verkiezingen voor de vertegenwoordigende lichamen, en passief kiesrecht, d.i. de bevoegdheid gekozen te worden. Wat betreft het actief kiesrecht, onderscheidt men algemeen (d.w.z. aan ieder, boven een bepaalde leeftijd, toekomend) en beperkt (d.w.z. aan bepaalde categorieën voorbehouden) kiesrecht. Vóór 1848 was het kiesrecht in Nederland zéér beperkt. Ook daarna was het grootste deel van de bevolking ervan verstoken. Tot de Grondwetherziening van 1887 was het kiesrecht verbonden aan een bepaalde hoogte van het bedrag dat men aan belasting moest betalen. De Grondwet van 1887 voorzag in een uitbreiding van het kiesrecht tot diegenen die „de nodige geschiktheid of welstand bezaten” (de zogenaamde belasting-, woning-, loon-, spaar- en examenkiezers). Onder dit stelsel was in 1916 slechts 70% van de Nederlandse mannen kiesgerechtigd. De Grondwetwijziging van 1917 voerde het algemeen kiesrecht voor mannen in en dat voor vrouwen werd mogelijk gemaakt. In 1922 werd dat laatste in de Grondwet vastgelegd.

De democratie in 1811

Tijdens de inlijving bij Frankrijk gold hier het wetboek van Napoleon. Niet zo vreemd, wij waren immers Fransen! Toen Napoleon in 1811 ons land bezocht, werd hij overal met veel eerbetuigingen ontvangen; hij verklaarde zich zeer voldaan en beweerde dat de Hollanders meer verfranst waren dan andere ingelijfde volken.

Op 19 april 1811 schreef de Prefekt van het Departement van de Zuiderzee, de Belg Antoine Philippe Fiacre Ghislain de Visscher, graaf de Celles, een brief aan de maires van alle gemeenten, betreffende de constitutionele verkie-

zingen. Hij zette daarin uiteen dat vóór alles een lijst moest worden opgemaakt van die genen, welke regt hebben om in het Burgerlijk Register van het Arrondissement te worden ingeschreven. Alle personen, 21 jaren oud, die van hunne Burgerlijke of Staatkundige Regten niet verstoken zijn, of van welken het genot hunner Burgerlijke of Staatkundige Regten niet is opgeschort geweest, moeten voor de eerstemaal op deze Lijst worden ingeschreven.

Hij noemde de artikelen van het wetboek van Napoleon, die de voorwaarden regelden aan welke het genot der Burgerlijke Regten verbonden is, alsmede de artikelen, die bepaalden waardoor men zijne Burgerlijke Regten komt te verliezen.

De Burgerlijke Regten verliest men ook ten gevolge van Regterlijke Vonnissen. Die genen, welke tot correctionele straffen verwezen zijn, moeten niet op de even-gemelde Lijst geplaatst worden, ten minsten niet eerder dan na dat het vonnis deszelfs geheele en volkomene executie zal gehad hebben. Ondertusschen kan men eenig onderscheid maken tusschen hen die deze correctionele straffen ondergaan hebben uit hoofde van oonteerende misdaden, en de zoodanigen welke zich dergelijke straffen hebben op den hals gehaald door misdaden welke geene schande met zich brengen.

De maire moest de lijst opmaken, aanplakken en na 14 dagen toezenden aan de Prefekt.

In het oud-archief van onze gemeente vond ik de *Naamlijst van de Persoonen binnen de Gemeente van Vleuten en de Meern, welke zich in het Burgerlijk Register hebben laten inschrijven, gedateerd den 15 Meij 1811* en ingezonden den 24 Junij 1811 door de maire P. J. W. van Odenhoven. Er staan 116 namen op (die ik gemakshalve alfabetisch rangschikte), met beroepen en geboortedata, van oude inwoners die kennelijk geen „onteerende misdaden” hadden begaan. Waarom Hendrik van Schevikhoven junior is opgenomen, is niet duidelijk; de jongen was nog geen 20 jaar, maar misschien wilde hij erg graag.

Philibertus Josephus Wilhelmus van Odenhoven was een belangrijk man. Hij werd op 04-01-1796 als student ingeschreven aan de Utrechtse Universiteit, in de juridische faculteit, afkomstig van Boxmeer. Hij werd aldaar gedoopt op 01-04-1772 als zoon van de advocaat en raadsheer Engelbertus Godefridus Josephus van Odenhoven en Maria Catharina Hochtin. De van Odenhovens kwamen te Boxmeer voor van ca 1600

tot ca 1800 als rechtsgeleerden en doctores in de medicijnen, maar het geslacht is veel ouder en afkomstig uit het graafschap Horne. In 'n oorkonde van 13-07-1297 wordt voor het eerst een Johan van Odenhoven vermeld.

Philibertus trouwde op 18-11-1800 in de Rooms Katholieke kerk te Vleuten, als Magister Juris (Meester in de rechten), met Joanna Cornelia Maria van Bijleveld, gedoopt op 06-08-1779 te

Vleuten, dochter van Willem Hendrik van Bijleveld, brouwer en schepen te Vleuten, en Aleyda Odilia van Rietveld.

Hij was in 1811 schout/maire van Vleuten, doch in datzelfde jaar volgde zijn zwager, Johannes Hendrikus Josephus van Bijleveld, hem als maire op, waarna hij nog van 1815 tot 1829 notaris was te Boxmeer.

Naamlijst
van de Personen binnen de
Gemeente van Vleuten en de
Beem, welke Zich in het Be-
gerlijk Register hebben laten
Inschrijven.

Den 15 Mei 1811.

Achternaam	Voornaam	Beroep	Geboortedatum
Angelkot	Herman	Landeigenaar	29 - 09 - 1759
van den Berg	Jan	Landman, boerderij	02 - 03 - 1746
van Berkestein	Hendrik	Boerderijtje	18 - 04 - 1755
Beukers	Anthonie	Kleedermaaker	27 - 11 - 1755

van Bommel	Adrianus	Wagenmaaker	07 - 08 - 1765
van Bommel	Jan	Wagenmaaker	17 - 05 - 1735
Borski Nzn	Johannes	Rentenier	11 - 08 - 1757
Boshoff	Willem	Landbouwer	31 - 10 - 1765
Boursse	Jacob	Landeigenaar	05 - 05 - 1762
Bouwman	Jacobus	Daglooner	05 - 09 - 1780
van Breukelen	Hendrik	Landman, boerderij	03 - 01 - 1790
van Breukelen	Hermanus	Landman, boerderij	05 - 04 - 1759
van Breukelen	Philippus	Daglooner	28 - 10 - 1756
van Breukelen	Willem	Landman, boerderij	28 - 10 - 1787
van den Brink	Dirk	Schoenmaaker	02 - 06 - 1789
van Bijlevelt	Joh. Henr. Josephus	Bierbrouwer	25 - 12 - 1781
van Bijlevelt	Paulus Martinus	Landeigenaar	11 - 11 - 1770
van Bijlevelt	Willem	Landman, boerderij	02 - 06 - 1743
Cordes	Izaäk	Rentenier	20 - 01 - 1761
Damen	Wessel	Tapper, boerderij	17 - 02 - 1756
Dorrestein	Gerrit	Landman, boerderij	06 - 08 - 1761
Dorrestejn	Jan	Landman, boerderij	20 - 01 - 1722
van Druten	Jan	Smit	05 - 11 - 1759
van Dijk	Arie	Landman, boerderij	01 - 07 - 1749
van Dijk	Arnoldus	Predikant	07 - 04 - 1743
van Dijk	Evert	Broodbakker	27 - 03 - 1774
van Dijk	Hendrik	Landman	20 - 08 - 1785
van Eijk	Anthonie	Landman, boerderij	18 - 06 - 1756
van Ewijk	Jan Jurphaas	Schoolonderweizer	20 - 08 - 1752
Gerssen	Gerrit	Daglooner	13 - 07 - 1777
Gussenkloo	Hendrik	Kleedermaaker	02 - 04 - 1769
Hacfort	Fredr. Oliv. Josephus	Landeigenaar	15 - 08 - 1777
van Hengstum	Lucas	Smit	10 - 04 - 1744
van Hengstum	Willem	Smitsgezel	21 - 05 - 1785
Heus	Izaak	Daglooner	02 - 11 - 1774
Hoedemaker	Jan	Broodbakker	26 - 02 - 1752
den Holder	Dirk	Kledermaker	02 - 02 - 1775
Hollaar	Willem Cornelis	Landman, boerderij	05 - 11 - 1781
Homburg	Gerrit	Metselaar	02 - 03 - 1746
Homburg	Gerrit junior	Metselaarsgezel	27 - 10 - 1787
van Huijsen	Jan	Wagenmaaker	25 - 12 - 1775
van Huijsen	Willem	Wagenmakersgezel	29 - 02 - 1783
Kerkwijk	Hendrik	Landman, boerderij	01 - 01 - 1787
Kerkwijk	Johannes	Landman, boerderij	08 - 09 - 1749
Kok	Jan	Kledermaker	10 - 04 - 1752
van Leersum	Arie	Landman, boerderij	22 - 04 - 1749
van Leeuwen	Dirk	Timmerman	05 - 12 - 1765
Ligterink	Aart	Timmermansgezel	15 - 03 - 1789
Ligterink	Gerrit	Tapper, sluiswachter	02 - 02 - 1772
Ligterink	Lamert	Timmerman	10 - 10 - 1752
Muijs	Cornelis	Koopman, boerderij	28 - 07 - 1765
Muijs	Pieter	Boerderij	08 - 12 - 1765
Nelle	Christiaan Jan	Kleedermaaker	25 - 03 - 1783
Nelle	Jan	Schoolonderwijzer	15 - 12 - 1786
van Nes	Matthijs	Slachter, boerderij	05 - 02 - 1766
van Niekerk	Dirk	Landman, boerderij	02 - 04 - 1761
van Oosterom	Cornelis	Landman, boerderij	16 - 12 - 1778
van Oostrum	Frederik	Schoenmaker	07 - 11 - 1768
van Oostrum	Hermanus	Timmersmansgezel	15 - 06 - 1776
Overzee	Harmen	Rietdekker	11 - 10 - 1773
Pauw	Bastiaan	Landman, boerderij	01 - 10 - 1785
Pauw	Cornelis	Landman, boerderij	02 - 02 - 1789
Pauw	Florus	Landman, boerderij	15 - 07 - 1783
Pauw	Gijsbert	Landman, boerderij	06 - 12 - 1781
Peek	Cornelis	Landman, boerderij	05 - 08 - 1760
Peek	Gijsbert	Landman, boerderij	15 - 02 - 1776
Peek	Hendrik	Landman, boerderij	05 - 04 - 1774
van Peer	Hendricus	Smit	18 - 03 - 1774
Rebos	Hendrik	Chirurgijn en vroedmeester	10 - 06 - 1755
Rentinck	Anthonie	Timmerman	18 - 12 - 1769
van Rhijn	Gerrit	Daglooner	19 - 05 - 1749

van Riet	Hendrik	Landman, boerderij	09 - 03 - 1786
van Riet	Willem	Landman, boerderij	01 - 06 - 1761
van Rooijen	Jacobus	Winkelier	18 - 11 - 1776
van Rooijen	Jan	Landman, boerderij	26 - 07 - 1756
van Rosseweide	Anthonie	Landman, boerderij	11 - 06 - 1779
van Rosseweide	Adrianus	Landman, boerderij	06 - 03 - 1734
Sanders	Adrianus	Kledermaker	07 - 11 - 1780
van Schaik	Jan	Landman, boerderij	12 - 04 - 1770
van Schalkwijk	Cornelis	Landman, boerderij	01 - 10 - 1749
van Schalkwijk	Gerrit	Boerderij	03 - 12 - 1772
van Schalkwijk	Jan	Tapperij, boerderij	26 - 08 - 1775
van Schalkwijk	Johannes	Landman, boerderij	03 - 09 - 1766
van Schalkwijk	Matthijs	Tapper, boerderij	20 - 05 - 1731
van Schalkwijk	Matthijs junior	Boerderij	31 - 08 - 1779
van Schevikhoven	Gijsbert	Landman, boerderij	06 - 06 - 1786
van Schevikhoven	Hendrik	Landman, boerderij	26 - 07 - 1745
van Schevikhoven	Hendrik junior	Landman, boerderij	03 - 08 - 1791
van Schevikhoven	Jan	Landman, boerderij	02 - 01 - 1776
Schipperhein	Dirk	Landman, boerderij	29 - 10 - 1771
Schols	Harmen	Kleedermaaker	29 - 12 - 1768
Scholten	Wesselius	Predikant	08 - 05 - 1785
Schuurman	Gerrit	Daglooner	15 - 07 - 1761
van Schuijlenburg	Willem	Landman, boerderij	02 - 06 - 1776
van der Sluis	Jacobus	Daglooner	01 - 02 - 1768
van Steenderen	Nicolaas	Schoenmaaker	21 - 09 - 1772
Tellegen	Adolphus	Roomsche pastoor	10 - 01 - 1747
Trompert	Bernardus	Timmerman	07 - 05 - 1767
Verhaar	Anthonie	Schoenmaaker	02 - 03 - 1749
Verhoeff	Gijsbert	Timmerman	02 - 05 - 1741
Verkerk	Arie	Bakkersgezel	24 - 08 - 1782
Verkerk	Jacobus	Boerderij	28 - 04 - 1786
Verkerk	Jan	Boerderij	04 - 12 - 1781
Verkerk	Johannes	Broodbakker	02 - 11 - 1748
Verkerk	Pieter	Landman, boerderij	08 - 03 - 1750
Verkerk	Pieter	Bakkersgezel	24 - 04 - 1788
Vermeulen	Anthonie	Landman, boerderij	06 - 06 - 1779
Visscher	Gerrit Anthonie	Rentenier	27 - 09 - 1762
van der Vliet	Hendrik	Boerderijtje	03 - 10 - 1783
van der Vliet	Willem	Tapperij, boerderijtje	05 - 08 - 1752
Voorheij	Jacobus	Landman, boerderij	26 - 07 - 1758
van Zanten	Gerrit	Landman, boerderij	09 - 10 - 1759
van Zegveld	Pieter	Boerderijtje	19 - 05 - 1771
van Zoest	Gerrit	Landman, boerderij	17 - 05 - 1774
van Zoest	Hendrik	Landman, boerderij	18 - 06 - 1786
van Zoest	Johannes	Landman, boerderij	05 - 04 - 1773

*Alzins deere geformeerde bij mij ondergetekende
Maire Jan Vleuten en de Meern,
te Vleuten, den 24 Junij 1811.
A. W. Van Odenhoven*

Bronnen

Gemeentearchief Vleuten-De Meern.
Archiefdienst „Land van Cuijk”.

Nog maar 25 jaar geleden . . . .

door

Klaas B. Nanning

In een tweetal artikeltjes, het eerste in dit nummer, wil ik iets schrijven over mijn herinneringen aan de tijd dat ik net in Vleuten was komen wonen, dit jaar 25 jaar geleden. Dat was voor ons beiden, mijn vrouw en ik, een onzeker avontuur. Mijn vrouw, opgegroeid in Nederlands-Indië en de Jappentijd goed doorgekomen, leefde in haar tienerjaren in Amsterdam-zuid, nabij de Beethovenstraat. Met vrienden en vriendinnen bezocht zij in het Concertgebouw de optredens van Louis Armstrong, Lionel Hampton en Ella Fitzgerald. Dat waren in de jaren '50 haar uitgaansavondjes.

Ik zwierde als joche van negen op m'n rolschaatsen over de pas geasfalteerde straten van de binnenstad van Enschede, de vele fietsers en spaarzame auto's uit 1938 omzeilend. In de jaren vijftig, toen ik in de binnenstad van Haarlem woonde, was ik, redacteur-fotograaf van het fototijdschrift „Focus”, o.a. actief in de Haarlemse Smalfilmliga.

In 1960 hebben wij elkaar in De Bilt, bij onze gezamenlijke werkgever Grontmij n. v., ontmoet.

Vleuten bij toeval

Het is eigenlijk nogal toevallig dat wij in Vleuten onze woonplaats vonden. Ik weet natuurlijk nog precies hoe het gegaan is. Als bedrijfsfotograaf van de Grontmij kreeg ik de opdracht om op 30 juni 1961 enkele foto's te maken van het plaatsen van een belangrijk onderdeel van de waterzuiveringsinstallatie aan de Zandweg, welke installatie door mijn werkgever was ontworpen. Dat „belangrijke onderdeel” arriveerde wat later dan was gepland en ik doodde de wachttijd door wat in de omgeving rond te toeren. Puur toevallig kwam ik in Vleuten terecht waar ik in een tuin tussen Parkweg en de Vleutense wetering een groot bord aantrof (toevallig is ook dat het hier de tuin van Jan Mandjes betrof en dat het houten schuurtje ook op de foto voorkomt: zie het verhaal van To van der Sande). Op dat bord werden woningen te koop aangeboden en na het maken van de foto's bij de waterzuivering ben ik naar makelaar Umaco aan de Maliebaan gereden. Ik maakte m'n verlangens kenbaar: „hoekhuis met garage” en tot mijn verbazing kreeg ik een

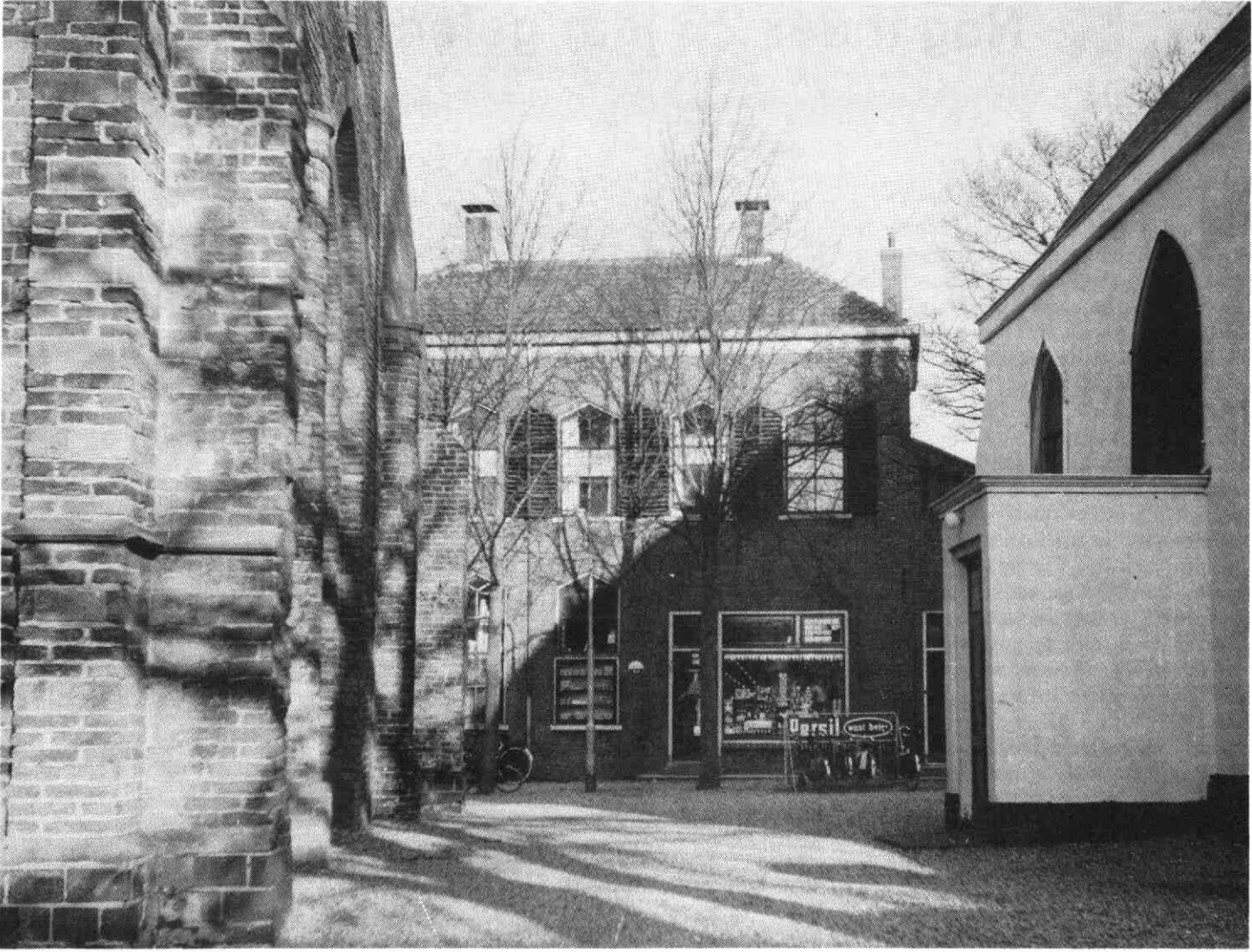
Het bord in de tuin van Kees Mandjes dat me naar Vleuten heeft gelokt. Mijn huis staat precies in het midden. De foto is gemaakt toen we er al woonden: er hangen gordijnen.

optie van vijf dagen op „bouwnummer 24 van plan Hamweg”. Het huis was bijna voltooid; een vorige gegadigde had zich teruggetrokken.

Nog diezelfde avond, 30 juni 1961 dus, zijn mijn verloofde en ik naar het huis gereden dat het onze zou kunnen worden. Vijf dagen later hebben we het gekocht en twee maanden later woonden we er, getrouwd en wel.

Met onze stadse ervaringen was het op maandag 28 augustus 1961 in Vleuten wel even wennen. Voor onze eerste in-kopen gingen we allereerst op zoek naar een kruidenier: het begrip supermarkt of zelfbedieningszaak bestond hier nog niet. Kruidenier dus.

We hadden een ruime keuze. Achter de Hervormde kerk was de royaal gesorteerde winkel van Van Eyk gevestigd. Dan had je Griffioen in de Stationsstraat, Bos en Broekhuysen aan de Dorpsstraat, Steenbeek „achter het Spoor” en Ram in één van de Broederschapshuisjes. De zuivelwinkels van Van Zuylen en Fokker; de bakkerijen van Van Munster, Van Dijk en Floor Oskam leverden brood. Bij Pos aan het Haarpad kon je bijna alles kopen wat je bij de anderen niet kon krijgen. Van Zoeren en Blom waren de meest in het oog springende slaggers, groente en fruit kon je alleen maar kopen bij Jan Bos, fietsen bij Van Oyen en Griffioen had

De winkel van Van Eyk op het Torenplein. Links zien we de dorpsstoren en rechts de Hervormde kerk. In 1971 is de oude situatie weer hersteld en is de kerk weer aan de toren vastgebouwd. Het monumentale pand van Van Eyk (ooit School met den Bijbel) was toen al gesloopt.

een beperkte sortering drogisterijartikelen.

Als ik een aantal neringdoenden uit rond 1961 vergeten heb moeten de nazaten me niet in de nek springen: ik schrijf alleen maar m'n herinneringen op en geef geen volledige inventarisatie.

De meeste hierbovengenoemde winkels hebben me „in den beginne” als klant gehad. Van de kruideniers leek „Van Eyk” ons de meest complete en precies zoals ik na tien jaar wonen in Haarlem gewend was, plaatste ik hier m'n bestellingen. Zeker tien hoofden van oudere Vleutense dames draaiden zich in mijn richting en er viel een — voor mij — irritante stilte. Je zag ze denken: „Da's d'r een uit de nieuwbouw”. Na deze ervaring ben ik nooit meer bij Van Eyk in de winkel terug geweest.

Na onderling overleg kozen we Griffioen voor onze dagelijkse inkopen en Bos — iets dichterbij — voor de paniekg gevallen.

In onze eerste winter in ons nieuwe huis was het vaak kamperen geblazen.

Rond de Kerstdagen gingen we enkele dagen bij familie logeren en toen we terugkwamen was het water, dat in een beker op de slaapkamer was achtergebleven, bevroren. Onze oliekachel in de kamer — dat was toen al heel modern: een oliekachel — kon onze kamer pas na enkele uren op temperatuur brengen.

Vijf flessen Schilletje

Terug naar de plaatselijke middenstanders. In die eerste winter 1961 - 1962 ontdekten wij de zwak-alcoholische drank „Schilletje” als een leuke borrel voor het weekend. Regelmatig kochten we van deze drank een fles bij kruidenier (Gijs) Bos die op een zeker moment voor ons zelfs een voorraadje aanlegde: wanneer wij hem erom vroegen greep hij met een achteloos gebaar één van vijf flessen die hij voor ons had ingekocht! Toen ik eens een attentie voor iemand nodig had en Bos vroeg om een doos bonbons of zo bleek hij zo iets helemaal niet in z'n winkel te hebben. Ergens in

een hoek lag nog wel een niet helemaal frisse doos platte chocolaadjes: in 's hemelsnaam die dan maar!.

Twee bussen beits

Vleuten was ook nog lang niet ingesteld op de vragen van beginnende doehet-zelvers. Bij ons in de straat woonde iemand die niets voelde voor kamerbreed tapijt op z'n huiskamervloer maar de planken wilde beitsen. Hij toog naar de plaatselijke verfwinkel en kocht daar twee bussen wasbeits, donker eiken. Hij bleek daar niet genoeg aan te hebben en ging de volgende dag terug om nog twee bussen te halen maar die vlieger ging niet op. De beits was uitverkocht en — volgens de betrokken buurman Kees — kreeg hij op hoogst verbaasde toon te horen: „Het lijkt wel of de hele nieuwbouw z'n vloeren gaat beitsen. Gisteren was er ook al één!” Niet boos worden beste familie Van den Tempel!

Ergens vragende om een zeem, kreeg ik van de Vleutense neringdoende het

De Schoolstraat in 1965 met prille boompjes die om één of andere reden alweer jaren verdwenen zijn. De etalage van Griffioen is leeg. Hij ging verbouwen en aanzienlijk uitbreiden. Zijn noodwinkel stond op het voorpleintje van de boerderij „Odenvelt” die toen al vele jaren bij Gemeentewerken in gebruik was. Die boerderij met naastgelegen schuur is inmiddels óók alweer verdwenen en vervangen door de grote garage voor brandweer- en vuilnisauto's.

In de grote winkel die Griffioen liet bouwen is nu al vele jaren de dierenspeciaalzaak van Sam Weller gevestigd.

advies om naar Utrecht te gaan: „Die verkopen we hier niet”. En voor verfvindunner moest ik het maar eens bij aannemer Geelen proberen.

Het was al 1964 geworden toen ik een week van huis moest en bij boekhandel Hiltrop nog snel even een romannetje wilde kopen om in het vliegtuig wat te lezen te hebben. Eisen durfde ik nauwelijks te stellen en het was Hiltrop himself die uit z'n boekenvoorraad van zo'n 50 pockets iets voor me uitzocht. De titel ben ik vergeten; wèl weet ik dat ik het boek helemaal heb uitgelezen.

Begrijp me goed. Het is zeker niet mijn bedoeling negatief over onze eerste ervaringen in Vleuten te schrijven. Maar „Plan Hamweg” (als U het nog niet begrepen hebt: de Van Wanroy-, Utenham-, Van Woerden- en Bernard van Hamstraat) was met zijn 64 woningen het eerste uitbreidings-nieuwbouwwijkje van Vleuten. En ik betrok bouwnummer 24, het laatste huis van de eerste „bouwstroom”. Ik heb vanuit mijn huis nog enkele weken een vrij uitzicht

gehad op de Hamtoren.

Nee, niets negatiefs. We moesten gewoon nog aan elkaar wennen. Wij, verwend stelingen aan de dorps sfeer; de Vleutense ingezetenen aan de soms wat arrogant overkomende bewoners van de nieuwbouw. Misverstanden over en weer.

Veel positiefs

Iemand ventte langs de deuren, maar liet onze anderhalve straat links liggen. Ik vroeg een keer aan een oud-Vleutenaar die mij al een beetje kende: „Waarom komt die man bij ons niet langs?” en ik kreeg het eerlijke antwoord: „O, hij zegt dat die mensen allemaal een huis hebben gekocht en op zulke hoge lasten zitten dat ze je niet contant kunnen betalen en je eindeloos laten lopen om je geld”. Mijn vraag en zijn antwoord was een eerste stap op de weg die wij beiden moesten gaan om elkaar te leren begrijpen.

Ook veel positiefs. In de herst van

1961 werd iedere vrijdagavond bij ons aangeboden. Dan stond daar een wat oudere grijze man met enkele bossen bloemen in de arm. Lang heeft het niet geduurd, maar voorzover ik weet hebben we bijna iedere vrijdag een bos van hem gekocht.

Hoewel wij een auto voor de deur hadden staan was Gijs Bos toch altijd bereid de bij hem gedane bestellingen op de fiets bij je thuis te brengen. Na een paar maal vond ik dit dienstbetoon zo genant dat we onze boodschappen in het vervolg zelf meenamen.

Groenteman Jan Bos reed met paard en wagen het hele dorp door om z'n waren aan de man te brengen, ook in de „nieuwbouw”-straten. Een paard in je straat! Wanneer had ik dat voor het laatst meegemaakt?

Voorlopig besluit ik hiermee m'n herinneringen aan Vleuten rond 1961.

De Dorpsstraat in september 1961. Links zien we achtereenvolgens het schitterende huis van houthandelaar Van Dijk, de zuivelwinkel met woonhuis van Van Zuylen, de verfwinkel van Van den Tempel, het altijd sombere en gesloten woonhuis van schilder Van Lent met daarnaast het hoge woonhuis van slager Mastwijk.

Aan de rechterkant zien we allereerst de boerderij „Ken U Zelf” van Van Dijk die in datzelfde jaar naar de nieuwe ruilverkavelingsboerderij aan de smalle Thematerweg vertrok. Ken U Zelf werd gesloopt, maar óók de nieuwe boerderij kreeg onlangs een andere bestemming. Verderop in de Dorpsstraat zien we het huisje van Koren, het winkeltje van Gijs Bos en het hoge dak van het gemeentehuis.

De Dorpsstraat op 1 oktober 1986, hetzelfde punt dus. Zuivelwinkel Van Zuylen is tweemaal zo hoog geworden maar heeft dezelfde breedte gehouden als vroeger de winkel met woonhuis. De zaak heet nu „Attent”, na jarenlang „A & O” te zijn geweest. Van den Tempel heeft al in de winter van 1962 - 1963 het huis van buurman Van Lent bij het zijne getrokken.

De Broederschapshuisjes in de winter van 1961 - '62. Helemaal links zien we dat het kleine raampje vervangen is door een groter exemplaar. Dat was de etalage van kruidenier Henk Ram.

Foto aan ommezijde:

De zuivelhandel van Dirk Fokker enkele maanden voor de sloop in 1969. Toen de zaken midden jaren vijftig wat beter gingen werd de naastgelegen woning van de familie Husen verbouwd tot spoelhof en magazijn. Eind jaren vijftig wilde Fokker zijn winkel moderniseren door de etalage en winkelruimte langs de hele voorgevel door te trekken maar daarvoor kreeg hij geen toestemming van . . . de Schoonheidscommissie. Tien jaar later werd het pand in enkele dagen tot de grond toe gesloopt. Op deze plek is nu de ingang van de Rabobank.

Wie wat bewaart die geeft wat

Door ons werden in dank, ten behoeve van onze bibliotheek en onze verzameling, de volgende schenkingen en bruiklenen aanvaard van:

- Assurantiebedrijf J. van Gool**, Zandweg 116b De Meern
f 1.000,-
- H. Ploeger-Meyers**, Odenveltlaan 28 Vleuten
Munt (duit van de Stad Utrecht 1789)
- A. J. Verhoef-Snoek**, Europaweg 8 Vleuten
Twee munten (waaronder een duit van de Stad Utrecht 1789)
- J. J. Griffioen-Hoogenboezem**, Bottensteinweg 2 Vleuten
Gehaktmolen
- C. J. A. Schalkwijk**, Jacob Catsstraat 15 Vleuten
Aardappelrasp, twee haarzeven
- A. J. van Zoeren**, Stationsstraat 34 Vleuten
Vliegende Hollander 2 januari 1945 nr 10
- J. A. C. van Maanen**, Julianalaan 13 Vleuten
Drie grote prenten
- A. van der Wens**, Utenhamstraat 1 Vleuten
Jaargangen Algemeen Handelsblad 1940 - '44 en 1946 - '47
- Th. van den Berg**, Glazenierslaan 21 De Meern
Twee kachels
- B. de Groot**, Wilhelminalaan 14 Vleuten
Metselmouw
- Korfbalvereniging Fiducia**
Electrisch comfoor
- E. T. Mélotte-Bos**, ten Veldestraat 71 De Meern
Tuingieter, kachel, stookattributen, geëmailleerde emmer
- A. J. Vervaart**, Lichtenberglaan 58 De Meern
Messenslijpplank, attribuut uit de oorlog om roggebrood mee te stomen
- Drogisterij Sprong**, Hindersteinlaan 17 Vleuten
Twee vitrines
- J. M. Rodenburg**, Schoolstraat 52 Vleuten
Boerenwagenkrik
- L. M. Mossink**, Karel Doormanstraat 15 De Meern
Lange profielschaaf, nietpistool, twee schuifdeurrollen (vroeg 19de eeuws)
- John Kerste**, Breudijk 64 Harmelen
Wringerbok
- K. B. Nanning**, Utenhamstraat 15 Vleuten
Gietijzeren pomp
- N. N.**
Twee stukken zeep (Sunlight en Castella)